

"ÇERNOBİL KOMPLOSU"

Prof.Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE
(Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Eski Başkanı)

ÜSKÜDAR - 2003

"Çernobil Komplosu"

Bu Kitabımı

"Çernobil Komplosu"nun
Türkiye'ye çektiği "Çernobil Çilesi"nde

Benimle Uyum İçinde

SIDK-U FERÂGATLE ÇALIŞMIŞ OLAN
TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU
ELEMENLARINA

Muhabbetlerimle İthâf Ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

I. BÖLÜM

Bazen de Kazâ: "Geliyorum" Der!
(26 Nisan - 2 Mayıs 1986)

II. BÖLÜM

Kritik Günler (3 - 7 Mayıs 1986)

III. BÖLÜM

İşler Karışıyor (8 - 26 Mayıs 1986)

IV. BÖLÜM

Yeni Önlemler, Yeni Sorunlar
(27 Mayıs - 7 Temmuz 1986)

V. BÖLÜM

Kekikte, Tütünde, Fındıkta
Ve Mercimek Samanında Radyasyon

VI. BÖLÜM

TAEK'in Techîzatlandırılmasındaki
Şahsî Çilem

VII. BÖLÜM

Ankara'da Bir Müsteşar

VIII. BÖLÜM

Bir Bardak Çayda Kopartılan Fırtına
(1 Ekim 1986 - 27 Ocak 1987)

IX. BÖLÜM

Yüksek Radyasyonlu Çaylar Ne Olacak?

X. BÖLÜM

"ODTÜ Raporu" Denen Nesne

XI. BÖLÜM

TAEK Başkanlığından Azlediliyorum

XII. BÖLÜM

Çayların İmhâsı Meselesi

"Çernobil Komplosu"

XIII. BÖLÜM
Radyasyon Paranoyası

XIV. BÖLÜM
Türkiye'nin İkinci "Çernobil Çilesi"

XV. BÖLÜM
TBMM'ne Çernobil Kazâsi İle İlgili Açıklamam

XVI. BÖLÜM
Çernobil Kazâsi'nin Türkiye Üzerindeki Etkilerini
Araştırmak Ve Sorumluları Tesbit Etmek Üzere Kurulan
Tbmm Araştırma Komisyonu Raporu'nun
Başı Ve Sonuçlar Bölümü

XVII. BÖLÜM
Sonuç ve Kıssadan Hisse

Yazarın Biyografisi

* * *

ÖNSÖZ

Bu kitap Çernobil kazâsının akabinde pekçok çıkarıcının ortaklaşa ihdâs ettikleri "*Çernobil Komplosu*" dolayısıyla Türkiye'nin çekmiş olduğu çilenin muhtevâsını ve sınırlarını tesbit eden, evrâka ve gözlemlere dayanan şahsî bir hâtıratır.

"*Türkiye'nin Çernobil Çilesi*"ni kendi nefsinde bütün yoğunluğu, bütün sorumluluğu ve bütün trajedisiyle benim kadar ân be ân yaşamış bir başka şahıs, herhâlde, yoktur. Bu hâtırat, aynı zamanda, 6 Nisan 1987'de Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı'ndan azledilmemden sonra da uzun süre sürmüş ve ancak TAEK'i ve beni ibrâ etmiş olan "*Çernobil Kazâsı'nın Türkiye Üzerindeki Etkilerini Araştırmak Ve Sorumluları Tesbit Etmek Üzere Kurulan TBMM Araştırma Komisyonu Raporu*"nun TBMM tarafından 1993 yılının, hatırımda kaldığı kadarıyla, Kasım ayında kabûl edilmesiyle noktalanabilmiş olan şahsî çilemin de bir zabtıdır.

Bu hâtıratımı yazmak için önce çilemin sona ermesini, yâni hakkımda açılmış olan tahkikatlardan ve dâvalardan beraat etmemi, ayrıca üzüntülerimin ve kırgınlıklarımın da iyice sönmesini bekledim.

Türkiye Atom Enerjisi Başkanı iken:

- 1) *Ankara'nın Yüksek Bürokrasisi*'nin önemli bir kısmının keyfî engellemeleri;
- 2) Mc Carthy gibi, her taşın altında bir komünistin gizli olduğunu sanan ya da işine öyle gelen bir *Müsteşar*'ın evhâmları;
- 3) Çernobil kazâsından sonra TV'deki beyânatıma ambargo koyarak yayınlamayan bir *Bakan*'ın Türkiye Atom Enerjisi Kurumu olarak aldığımız önlemler konusunda Milletimi bilgilendirmemi engellemesi;
- 4) Bendenizi robotlaştıramayanların hasetleri;
- 5) Pekçok kimsenin ve kuruluşun komploları, iftirâları ve ihânetleri;
- 6) Bir sürü echel-i cühelânın cehâleti;
- 7) Basın'ın belirli bir kesiminin hakkımdaki iftirâları, dezinformasyonları ve provokasyonları

görevim süresince ve azlimden sonra benim için ne kadar büyük sıkıntı ve çile teşkil etmiş olurlarsa olsunlar, *hiçbiri de Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'ndan kalp huzuru ile ayrılmama engel olamamıştır.*

Bu kalp huzuru, öncelikle:

- 1) Görevimle ilgili konularda haiz olduğum ilmimin sağlamlığına,
- 2) Ailemden tevârüs ettiğim ahlâkın adâlet ve ihsân esaslarına dayalı, ve şerri red, hayrı da arayıp destekleme irâdesiyle mücehhez kılınmış olmasına,
- 3) Kritik konularda istişâre etmeden aslâ karar vermememe,

"Çernobil Komplosu"

- 4) Bir kere karar verdikten sonra da o karar doğrultusunda azimle, selâbetle ve dirâyetle yürümeme,
- 5) Mâiyetimde, Devlet'e hizmet etmeyi benim gibi bir ibâdet sayan, müstesnâ çalışma arkadaşlarımla olmasına,
- 6) Çernobil kazâsının etkileriyle mücâdele ederken üstün görev anlayışı ile bezenmiş, ferâgat-ı nefis sâhibi, (büro memurundan radyasyon uzmanına kadar herbirinin, işinde bihakkın uzman olduğu) hârikulâde bir kadronun tek bir kütle gibi etrâfımda *muhabbetle* kenetlenmiş ve görevlerini üstün bir şuurla ifâ etmiş

olmasına dayanmaktadır.

Bu kitabımı da Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda, işte, "kendisini bu gruptan sayan" herkese muhabbetlerimle ithâf ediyorum.

Bu hâtıratın manüskrisinin ilk versiyonunu dikkatle tetkik eden ve sâyelerinde pekçok konuya daha büyük bir açıklık kazandırmış olduğum; Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığım sırasında ise hârikulâde üstün görev anlayışları, hizmet aşkları, gıpta edilecek fazîletleri, dostlukları ve muhabbetleriyle çilemi hafifletmiş olan azîz kardeşlerim: 1) Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Atom Enerjisi Komisyonu üyesi ve Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürü'm Prof. Dr. Atillâ Özalpan'a, 2) Araştırma Geliştirme Plânlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanı'm Erol Barutçugil'e ve 3) Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı'm Özer Özerden'e bütün bu zahmetleri ve müstesnâ dostlukları için ayrıca en kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu hâtıratın gâyesi, yalnızca: 1) açıkladığım hâlde Millet'imın bilgisine intikâli engellenmiş, ya da 2) bana açıklama fırsatı verilmemiş olan olayları; bunların dayanaklarını; Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olarak nasıl bir çile çekmiş olduğumu (aradan, bütün bu çileleri artık ilginç birer hâtıraya dönüştürmüş olan yeterince zamanın geçmiş olmasından sonra) takdîm etmekden ibârettir. Gâye kimseyi töhmet altında tutmak olmadığından, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na ve bana bu çileleri revâ görmüş olanların (meselâ Müsteşar'ın, TV'de bana ambargo koyduran Bakan'ın, TAEK'de kuyumu kazmak isteyenlerin.. vd.. nin) isimleri de *olabildiğince* gizli tutulmuştur. İşin bu safhasında önemli olan artık bunların isimleri ve şahsiyetleri değil de ibret alınması gereken fiilleridir.

Bu kitabın ilk versiyonu, Demirel-İnönü Koalisyonu Hükûmeti'nin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı müşkil durumda bırakmak için tasarladığı ve Basın'ın belirli bir bölümünün de, hangi vaatlerin karşılığı olduğu mechûl, büyük desteğiyle 17 Aralık 1992'den itibaren uygulamaya koyduğu, yaklaşık 5 ay sürmüş olan bir dezinformasyon (*haber saptırma, yalan haber yayma*) kaosunun hızını kaybetmesinden ancak birkaç ay sonra 1993 yılında "Nehir Yayınevi" tarafından *Türkiye'nin Çernobil Çilesi* başlığı altında yayınlanabilmişti. Bu i'tibârla da şahsî çilemin 1990 yılından sonraya sarkan bölümünü kapsamamaktaydı.

"Çernobil Komplosu"

Bu baskı daha çok da çevrecilerin ilgisini çekti. TAEK Başkanı iken beni a-
şağılamak için gayret sarfetmiş olan çevrecilerden (ve özellikle de aşırı nükleer enerji
karşıtlarından) bazılarının bu kitabın yayınlanmasından sonra bana bakış açılarının
pişmanlığa varacak derecede değişmiş olduğunu görmekten de memnûn oldumdu.

Kitabın bu gözden geçirilmiş, bazı düzeltmelerin yapılmış, yeni bölümlerle
genişletilmiş, ve 1990-1993 yıllarındaki çilelerimizi de kapsayan bu baskısında ise
özellikle Çernobil kazâsı dolayısıyla ülkenin nasıl bir *komplo* ile karşı karşıya kalmış
olduğunu vurgulamak istedim

Çernobil kazâsını bahâne ederek iktidâr ve para hırslarını tatmîn için oynan-
mış olan çeşitli oyunların oluşturduğu *Çernobil Komplosu*'nun küçük bir bölümüne
hasbelkader yakından şahit olmuş olan bir kimse olarak, bu hâtırâtın okurların yakın
târimimizin geniş kapsamlı sosyal çalkantılarından biri olan bu konunun perde arkası
entrikalarının bir bölümünü öğrenmelerine ve buna benzer olaylarda da idrâk ve
temyizlerini bilemelerine ve zinde tutmalarına yardımcı olmasını niyâz ediyorum.

29 Nisan 1986 – 6 Nisan 1987 târihleri arasında "Türkiye'nin Çernobil Çile-
si"ne hârikulâde bir ekiple âhenk içinde, ve daha sonra Aralık 1992- Kasım 1993 ara-
sında şahsî çilelerime de sabırla ve vekarla göğüs germemi lûtfetmiş olduğundan do-
layı Cenâb-ı Hakk'a hamd ve şükranım sonsuzdur. Dileğim ise bu hâtıratı takdîm
edilenlere benzer çilelere bundan böyle hiçbir teknokratın mâruz kalmamasıdır.

Üsküdar, Mart 1992
Üsküdar, Haziran 2003

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre

* * *

I. BÖLÜM

BÂZEN DE KAZÂ: "GELİYORUM" DER! (26 Nisan - 2 Mayıs 1986)

Kriz öncesi

Cezâyir Başbakanı Abdülhalim Brâhimî Başbakan Turgut Özal'ın Cezâyir'i ziyâretini iade etmek üzere 28-30 Nisan 1986 günleri Türkiye'yi ziyâret etti. Benim Cezâyir Atom Enerjisi Yüksek Komiseri Hacı Süleymân Şerif'in dâvetlisi olarak Cezâyir'de bulunduğum Mart 1986 başında, kendisine, Türkiye'ye geldiğinde, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun (TAEK'in) Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ni (ÇNAEM'i) ziyâret etmesinden şeref duyacağımızı arz etmiştim; o da bu dâvetimi memnûniyetle kabûl etmişti. Cezâyir Başbakanı'nı ve kendisine refâkat eden heyeti ÇNAEM'de karşılamak üzere 29 Nisan Salı günü Ankara'dan İstanbul'a gelmiştim.

O akşam rahmetli annemin evinde son TV haberlerinde, Rusya'da Kiev yakınlarında bulunan Çernobil Nükleer Santrali'nin 4 numaralı reaktör ünitesinde üç gün önce büyük bir nükleer kazâ meydana gelmiş olduğu haberini hayretler içinde dinledim. Bu kazâ sonucu reaktörden etrâfa yayılan radyoaktif maddelerin, hava akımlarının da yardımıyla, İskandinav ülkelerine kadar uzanan muazzam *bir radyoaktif kontaminasyon* (kirlilik) doğurmuş olması ise dehşet verici idi.

Kuş uçuşu Edirne'ye 1090 km, İstanbul'a 1130 km ve Ankara'ya da 1250 km kadar uzaklıkta kuzey-batı yönünde vuku bulan bir nükleer kazânın Türkiye'yi etkilememesi mümkün değildi. Eğer o günlerin meteorolojik şartları reaktörden açığa çıkan ilk radyasyon bulutunu İskandinavya'ya doğru sürüklemişse **bu, Türkiye için gerçekten de büyük bir şans idi**. Zirâ eğer meteorolojik şartlar Türkiye'nin aleyhinde olup da radyasyon bulutu hemen ilk günlerde Türkiye'nin tümünü ya da bir bölümünü etkisi altına almış olsaydı, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun o günlerdeki alt yapısıyla, bunun ânında tesbit edilmesi mümkün değildi.

Meteorolojik şartların değişmesi hâlinde radyasyon bulutunun ülkemizin neresini ve ne vüs'atte etkileyeceğini de şimdiden öngörmek mümkün değildi. Bunun için de çok sür'atli önlemler almak ve bir strateji tesbit etmek gerekiyordu.

O gecem, sabahın 02.00'sine kadar yaptığım telefon konuşmalarıyla, yakın yardımcılarımınla müşâvere etmekle ve gerekli gördüğüm önlemler hakkında tâlimat vermekle geçti. Önce Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi (RGD) Başkanı Özer Özerden'i aradım. Bu vüs'atteki bir felâketi göğüsleyebilmemiz için bu işe tahsîs edebileceğimiz personel ve ölçüm sistemleri hakkında müşâvere ettim. Durum hiç de iç açıcı gözüküyordu. Elimizde mahdûd sayıda radyasyon-ölçer hassas cihâz vardı. Allâh muhâfaza etsin, radyasyon bulutları bütün

"Çernobil Komplosu"

Türkiye'yi etkisi altında bırakacak kadar yaygın olurlarsa bu cihazlarla Türkiye'nin her yerindeki radyasyon düzeyini ölçmemiz aslâ mümkün olmayacaktı. Özer Özerden'in hatırına askerî birliklere dağıtılmış olan 1050 adet *radyakmetre* geldi. Bunlar, muhtemel bir nükleer bomba tehlikesinin ortaya çıkaracağı **yüksek radyasyon düzeylerini** ölçmek üzere tasarlanmış olan ve hemen hemen her birlikte bulunan cihazlardı. Bunlardan da yararlanılabılırdi; ama düşük radyasyon düzeylerini bunlarla tesbit etmek mümkün değildi.

Özer Özerden'e:

- Bu radyakmetrelerden yararlanmak üzere gereken makâmlarla temâs kurulması,
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü ile de temâs kurularak önümüzdeki günlere ait ve yalnızca Türkiye'yi değil bütün Avrupa'yı ilgilendiren meteoroloji tahmînlerinin TAEK'e saati saatine ulaştırılmasının temin edilmesi husûslarında TAEK Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Hasbi Yavuz'a yardımcı olması,
- RGD bünyesinde gezici radyasyon tarama ekiplerinin ve geçici radyasyon ölçüm istasyonlarının kurulması için gerekli önlemlerin alınması,
- Bu kapsamdaki ilk hassas ölçüm istasyonunun Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde (ANAEM'de) sabah 9.00'dan itibaren kurulup sürekli ölçüm yapılması ve
- Havadaki radyasyon miktarının sürekli ölçülüp kaydedilmesi

tâlimatlarını verdim.

İkinci olarak ÇNAEM Sağlık Fiziği Bölümü Başkanı (şimdi rahmetli) Dr. Selâhattin Göksel'i aradım. Durumu bir kere de onunla müzâkere ettim. RGD Başkanı ile yaptığım görüşmeyi ve verdiğim tâlimatları kendisine naklettim; fikrini sordum. ÇNAEM'in personel, cihaz ve gezici radyasyon ölçüm ekibi kurabilmemiz için vâsıta imkânlarını tartıştım. Mâiyetindeki sağlık fizikçilerinden ÇNAEM lojmanlarında kalanlarıyla hemen temas kurarak **teyakkuz durumuna geçmemizi** ve: havadaki radyasyon düzeyinin hassasiyetle ölçülmesi için gereken tedbirlerin hemen bu gecedan itibaren alınmasını ricâ ettim.

Üçüncü telefon ettiğim ise Yardımcım Prof. Dr. Hasbi Yavuz oldu. Ona da daha önce yapmış olduğum konuşmaları naklettim; gerekli izlemeleri yapmasını, kendisinin de bu konuda gerekli göreceği önlemleri almasını ve Çernobil Nükleer Santrali'ndeki nükleer reaktörlerinin fiziksel özelliklerini bulup ertesi günü öğleye kadar ÇNAEM'de bana ulaştırmasını istihâm ettim.

29 Nisan'ı 30'una bağlayan gece benim için bir beyaz gece oldu. Bundan önceki iki büyük nükleer kazâ gözlerimin önünden bir şerit gibi geçti. 1957'de İngilte-

"Çernobil Komplosu"

re'nin kuzeyinde Windscale nükleer santralinde bir kazâ olmuş ve bunun neticesinde de yaklaşık 150 km'lik bir yarıçap içinde kalan bölge *kontamine* olmuştu (yâni radyoaktif kirliliğe mâruz kalmıştı). Santralin civârındaki yerleşim bölgelerinde her gün ölçülen radyasyon düzeylerinin İngiliz Atom Enerjisi Kurumu tarafından halka duyurulmasının ne kadar da olumsuz etkileri olmuştu! Radyasyon birimlerinden haberi olmayan ve haberi olması da zâten gerekmeyen halka sütün litresinde 156 Bq (*bekörel*) radyasyon bulunduğunu bildiren bir raporu izleyen ertesi günkü raporda sütteki radyasyonun 182 Bq düzeyine yükseldiğini bildirilmesinin halkı nasıl yersiz bir paniğe sürüklediğini çok iyi hatırlıyordum. Oysa İngiliz halkı ne kadar da soğukkanlı bir halk olarak tanınmaktadır!

Diğer yandan da sağlık açısından, sütteki 156 Bq/litre'lik bir radyasyonun hiçbir tehlikesi yoktu! Zirâ Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi (ICRP) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) söz konusu sütlerde bulunmakta olan I-131 radyoizotopundan ağız yoluyla bir yılda alınabilecek üst sınırı nükleer tesislerde çalışanlar için 1.000.000 Bq, halk için ise 100.000 Bq olarak tesbit etmiş bulunmaktaydılar. Ayrıca ben 1957-1958'de Saclay Nükleer Araştırma Merkezinde'ki Fransa Nükleer Bilimler ve Teknoloji Millî Enstitüsünde Atom Mühendisliği eğitimi görürken, hocalarımız Windscale nükleer kazâsının analizini ve tartışmasını bize takdîm etmişler ve bir nükleer kazâda en yapılmaması gereken şeyin, radyasyon düzeylerinin resmî makâmlar tarafından avâma açıklanması olduğu husûsunu vurgulamışlardı.

İşte o gece sabaha karşı ben de, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu olarak, radyasyon düzeylerinin rakkamsal değerlerini kamuya açıklamanın isâbetli olmayacağına, ama bu rakkamları resmen talep eden ve bilimsel kriterler çerçevesi içinde yorumlayabilecek olgunluğa sâhip olan her bilimsel kurum ya da kuruluşa tevdi etmenin de kaçınılması mümkün olmayan ahlâkî bir vecîbe olduğuna vicdanî huzur ve kanaat-i kâmile ile karar verdim.

Nükleer reaktörlerin muhtemel nükleer kazâlara karşı güvenliği sorunu 1957'lerde henüz daha dört başı mâmur bir doktrin olarak ortaya konulmuş ve çözümlenmiş değildi. Nükleer teknoloji ise emekleme çağından daha yeni kurtulmuş, tereddütlü adımlar atan bir bebek gibiydi. Hâlbuki 29 Mart 1979'da A.B.D'nde "Three Miles Island" nükleer reaktöründe vuku bulan nükleer kazâda hiç kimsenin burnu bile kanamayacaktı. Çünkü bu reaktör Batı'nın geliştirdiği **nükleer güvenlik felsefesine** tamâmen uygun bir tarzda inşâ edilmişti. Bu felsefenin ilkelerinden biri de bütün tesisin 1-2 metre kalınlığında betonarme bir kabuk içine yerleştirilmesini gerektirmekteydi. Bu kabuğun üstüne bir uçak bile düşse kabuğun içindeki reaktörün bundan zarar görmesi mümkün değildi.

İşte 1979'da "Three Miles Island" Nükleer Santrali'nde vuku bulan kazâ dolaşısıyla reaktörün kalbi erimeğe ve etrâfa yoğun bir radyasyon yaymağa başladığında görevlilerin aldıkları tek önlem tesisi barındıran bu koruyucu kabuğu terkedip kapısını kapatmak olmuştu. Böylece kazâya uğramış olan reaktör bütün radyasyonuyla birlikte, çevreye aslâ zarar veremeyecek bir biçimde, ebediyete kadar bu beton kabu-

"Çernobil Komplosu"

ğün içine hapsedilmişti. Ama bu güvenlik önlemleri nükleer santralin mâliyetini % 40 gibi çok yüksek bir oranda arttırmaktaydı.

Ertesi gün Prof. Dr. Hasbi Yavuz'un bana iletlediği bilgiye göre, Çernobil santralindeki 4 nükleer reaktörün hiçbiri de Batı anlamında bir nükleer güvenlik sistemini içermiyordu. Reaktörler basit, tek tuğladan binâların içine yerleştirilmişlerdi. Bu reaktörler hem elektrik ve hem de Rusya'nın nükleer füzelerinin başlıkları için gerekli olan plütonyumu üretmekle yükümlü idiler. Mâliyetlerinin olabildiğince düşük olması için güvenlik önlemlerine önem verilmemişti. İşte bu yüzden de kazâ bazen: "Geliyorum!" der, ama anlayana!

28 Nisan 1986 sabahı İsveç'te Forsmark nükleer santralinde tesis dışında çalışan personelin normal radyasyon denetimi esnâsında iş elbiselerinde anormal düzeyde radyasyon tesbit edilmesi üzerine İsveçli yetkililer önce bunun bir başka isveç nükleer santralinde vuku bulmuş olabilecek bir nükleer sızıntı olduğu hususunda endişeye düşmüşlerdi. Ancak böyle bir durumun mevcûd olmadığı anlaşılınca da meteoroloji raporları incelenerek o günlerde İsveç üzerinde egemen olan hava akımlarının kökeni araştırılmıştı. Bu inceleme sonunda da radyasyonun Rusya'nın Ukrayna bölgesinden kaynaklandığı hükmüne varılmıştı, İsveç resmen Rusya'dan bilgi isteyince de rus yetkililer artık gerçeği daha uzun süre saklayamayacaklarını anlayarak Kiev'in 130 km kuzeyinde, Pripiyat ırmağı kıyısındaki Çernobil (Rusça tam telâffuzu ile *Çiernobîl*) nükleer santralinde bulunan 1000 MWe (megavat elektrik) gücündeki 4. reaktör ünitesinde bir kazânın vuku bulmuş olduğunu açıklamak zorunda kalmışlardı.

Sonradan yapılan açıklamalar şöyle bir kazâ senaryosunu ortaya koymaktaydı:

- Bakım için durdurulan reaktörde, reaktörün alçak güçte işletilmesi durumunda sistemin mekanik ve nükleer tepkilerini tesbit etmek üzere olağan bir işletme deneyi yapılması plânlanmıştı.
- Ama bu deney, maalesef, reaktörün bütün fiziksel imkânları gereği gibi göz önünde tutularak plânlanmamıştı. Üstelik de bu deney reaktörü işleten ve onu tanıyan bir ekip tarafından değil Moskova'dan gönderilen bir ekip tarafından gerçekleştirilecekti.
- Bundan dolayı da deney sırasında umulmadık durumlarla karşılaşmıştı.
- Bu olumsuz durumlar bir de maddî işletme hatâlarıyla daha da ağırlaştırılmıştı.
- Reaktörün kabına basılan soğutma suyunun anîden azalması sonucu olarak da yakıt çubukları erimeye başlamıştı (*LOCA kazâsı: Loose Of Coolant Accident, yâni Soğutucu Sıvı Kaybı Kazâsı*)
- Buhar ile suyun kızgın metalle yaptığı reaksiyonlar reaktörün bünyesinde bir dizi patlamaya yol açmıştı.
- Bunların sonucu olarak reaktörün paslanmaz çelik kabı tamâmen tahrîb olmuş, koruyucu betonarme kabuk içine değil de entipüften bir yapı içine yerleştirilmiş olan reaktörün binasının çatısı uçmuş ve duvarları da çökmüştü.

"Çernobil Komplosu"

- Nötron yavaşlatıcısı olarak kullanılan grafit tutuşmuştu.
- Açıkta kalan ve erimekte olan reaktör kalbi de böylece olağanüstü güçlü çıplak bir radyasyon kaynağı hâline gelmişti.

Çilemiz Başlıyor

30 Nisan 1986 çarşamba sabahı saat 08.30'da Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde idim. Sağlık fizikçileri basınçlı bir iyonizasyon odasından ibâret, olağanüstü duyarlı ve bu sebepten ötürü çok düşük düzeydeki radyasyonları ölçebilen bir radyasyon ölçer olan "Royterstoke" cihazını kurmuşlardı. Havadaki radyasyon ölçülüp kaydedilmeğe başlanmıştı bile. Cihaz 7,8 mikroröntgen/saat'lik bir radyasyon düzeyi göstermekteydi ki bu da ÇNAEM'deki doğal radyasyon düzeyi idi. Demek İstanbul daha henüz radyasyonun etkisi altına girmiş değildi.

TAEK daha önce uzun ve ciddî bir çalışmayla Türkiye'de 42 ilde doğal radyasyon düzeylerini tesbit etmişti. Bu çok büyük bir avantajdı. Ölçülen radyasyon değerleriyle bunları karşılaştırmak sûretiyle bir yerin radyasyon düzeyinde herhangi bir dış etkenin sebep olduğu bir artış olup olmadığını, böylece, kolayca tesbit etmek mümkün olabiliyordu.

30 Nisan 1986 sabahı saat 09.35'de Royterstoke'un ibresi bâriz bir şekilde hareket etti. İbre şimdi 9,6 mikroröntgen/saat'ı gösteriyordu: "*Türkiye'nin Çernobil Çilesi*" başlamıştı...

Öğleye doğru telefonlar sıklaştı. Bir taraftan TRT, diğer taraftan da Basın, aydınlatıcı bilgi istiyordu. Herkese bu kadar sıkışık bir zamanda teker teker meram anlatmanın imkânsızlığı karşısında aynı gün ÇNAEM'de saat 16.30'da bir Basın toplantısı yapacağımı bildirdim. Ayrıca TRT'ye de öğle için randevu verdim. Öğleyin 2 kişilik bir TRT ekibi geldi. Ben Nûrullâh Kadirioglu'nun sorularına cevap verirken kameraman da bu konuşmayı görüntüledi. TRT'ye, kısaca, Türkiye'de Avrupa'daki gibi paniğe kapılmak için endişe verici bir durum bulunmadığını, TAEK'in meseleye ciddiyet ve sorumluluk hissiyle eğilmekte olduğunu ve herkesin TAEK'in bildirimlerine önem vermesini ifâde ettim.

Bu arada Avrupa'da halkın eczahânelere hücum ederek iyot tabletleri aldıklarını, Türkiye'de de böyle bir tedbire gerek olup olmadığını soran Kadirioglu'ya kazâ yerinden yayılan radyasyon bulutu içinde, büyük bir ihtimâl ile radyoaktif 1-131 (iyot 131)'in de bulunduğunu, bu radyoaktif maddenin nefes ya da yutma yoluyla vücûda dâhil olduğu zaman tiroid guddesinde yoğunlaştığını ifâde ettim. Pekçok kimşenin bu yoğunlaşmanın kansere sebep olacağı düşüncesine saplandığını ve radyoaktif iyodun tiroidi etkilemesinden 6 saat önce alınacak olan normal iyodun tiroidi satüre ederek yâni tiroide alabileceği en yüksek miktarda normal iyot yükleyerek radyoaktif iyodun buraya nüfûzuna engel olacağını söyledim. Ancak bunun da iki sakıncası bulunduğunun bilinmesi gerektiğini: 1) radyasyon bulutunun ne zaman ve nerede karşımıza çıkacağını bilmenin imkânı olmadığından iyot tableti almanın tam ve etkili zamanını belirlemenin mümkün olmadığını, üstelik 2) radyoaktif iyodun do-

"Çernobil Komplosu"

ğal iyotla dolmuş bir tiroide nüfûz edemeyince de genital organlarda yoğunlaşmasının muhtemel olduğunu ifâde ettim. Buna göre, halkımızın tiroidlerini normal iyotla satüre etmelerinin bu durumda pratik bir faydası bulunmayan fuzûlî bir telâş olacağını vurguladım.

Bu arada Royterstoke'un kaydettiği havadaki radyasyon da 16 mikroröntgen/saat düzeyine yükselmişti. Diğer taraftan da gerek kazânın vuku bulunduğu reaktörün fiziksel özellikleri gerekse kazânın oluş şekli hakkında çeşitli kaynaklardan bilgiler gelmeğe başlamıştı. Bu arada Ankara'da TAEK Başkanlık teşkilâtı ile yaptığım çeşitli telefon konuşmalarıyla da, vermiş olduğum tâlimatların nasıl ifâ edildiğini kontrol ediyordum. Bu arada telefonla, TAEK Araştırma Geliştirme Koordinasyon Dairesi Başkanı Erol Barutçugil'den, üyesi bulunduğumuz, Viyana'daki Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ve Paris'deki Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı (OECD)'nin Nükleer Enerji Ajansı ile temâsa geçilmesini ve ellerindeki bilgileri de rutin olarak TAEK'e ulaştırılmasının temin edilmesini ricâ ettim.

Beklediğimiz resmî misafirler, Devlet Bakanı Kâzım Oksay'ın refâkatinde, saat 14.30'a doğru ÇNAEM'e geldiler. Kendilerini karşıladık. Çok az zamanları olduğu için ve ÇNAEM'den sonra da hemen Cezâyir'e hareket edeceklerinden kendilerine Merkez'in ancak Reaktör İşletme Bölümü ile Radyoizotop Üretim Bölümü'nü gezdirebildik. Bu arada Cezâyir'in TAEK'e sipâriş etmiş olduğu "Teknesyum Radyoizotopu Sağım Hücresi"nin imalât safhalarını da görmüş oldular.

Misafirlerimizi uğurladıktan sonra Basın toplantısına katılacak gazeteciler de gelmeğe başladılar. Toplantı açıldığı zaman 20 kadar gazeteci toplanmıştı. Toplantıda Çernobil Nükleer Santralindeki 4 numaralı reaktörün kazânının oluş biçimi ve Avrupa'daki etkileri hakkında bilgi verdim. Kazânın Türkiye üzerindeki muhtemel etkilerine değindim; o âna kadar aldığımız önlemleri anlattım. Gazetecilerin sordukları soruları da cevaplandırdıktan sonra Basın toplantısı iyi bir şekilde sona erdi.

Bundan sonra da ÇNAEM'deki sorumlu arkadaşlarımı bir kere daha topladım son durumu beraberce tekrar gözden geçirdim; ve teyakkuz durumu çerçevesi içinde yapılacak hazırlıklar hakkındaki son tâlimatlarımı verdim. Gece uçağıyla da Ankara'ya döndüm.

TAEK'in Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi (RGD), Karanfil Sokağı'ndaki TAEK Başkanlığı'nın bulunduğu binâda değil, Alaçam Sokağı'ndaki binâımızda idi. Bu binânın son iki katında ise TAEK Başkanı'nın ve Başkan Yardımcıları'nın lojmanları ile Kurum'un misafirhânesi bulunmaktaydı. O gece geç vakit lojmana geldiğimde altımdaki katta RGD Başkanlık bürolarının ışıkları yanmaktaydı. RGD Başkanı Özer Özerden ve yakın mesâî arkadaşları TAEK'e erişen son bilgilerin ışığı altında durumu tartışmak üzere beni bekliyorlardı. Lojmana uğrayıp eşime o gece alt katta çok işimiz olduğunu ve bizi çaysız bırakmamasını ricâ ettikten sonra hemen RGD'ye indim.

İlk Önlemlerimiz

"Çernobil Komplosu"

Haberler iyi idi. Gelmiş olan meteoroloji raporlarından 25 Nisan'dan itibaren güney-doğudan kuzey-batıya doğru sürekli esen rüzgârların Türkiye'yi, Avrupa'nın yemiş olduğu gibi, berbat bir radyasyon vurgunu yemekten kurtarmış olduğu anlaşılıyordu. Bu rüzgârlar Çernobil'den çıkan radyasyon yüklü zerrecikleri önlerine katarak Polonya ve Baltık ülkeleri üzerinden İskandinavya'ya doğru sürüklemişlerdi. Bu arada merkezî Avrupa üzerindeki meteorolojik pertürbasyonlar da bu radyoaktif zerreciklerin önemli bir bölümünün Romanya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan, İsviçre, Almanya ve Danimarka üzerine serpilmelerine sebep olmuştu. Ancak Meteoroloji, rüzgârların yönünün değişmekte olduğunu bildirmekteydi. Bu verileri göz önünde tutarak yaptığımız ekstrapolâsyonlar ve tahmînler Türkiye'nin radyasyondan kurtulamayacağını göstermekteydi. Fakat bunun: 1) ne zaman, 2) nerede ve 3) ne vüs'atte olacağını o gece kestirmek imkânsızdı.

Bunun ne zaman ve nerede vuku bulacağını, ancak, önümüzdeki günlerde meteorolojik verileri sürekli olarak izlemek sûretiyle tahmîn etmek mümkündü. Ama, bu takdirde dahi, radyasyon bulutunun doğuracağı radyoaktif kirlenmenin büyüklüğünü tahmîn etmek aslâ mümkün değildi. Ve bu ancak, radyasyon bulutunun etkisi altında kalan bölgede ya da bölgelerde ciddi, sürekli ve yoğun bir *monitoring* (yâni radyasyon düzeyi ölçümleri) sonucu anlaşılabilirdi.

Bununla beraber Avrupa ülkelerinden gelen haberler, meselâ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı gibi kuruluşların nükleer tehlike durumlarının büyüklüğüne göre önerdikleri "*halkın sığınaklara girmesi*" ya da "*halkın evlerden dışarı çıkmaması*" gibi önlemlere başvurulmasına gerek duyulmamış olduğunu göstermekteydi. Bu da, Avrupa ülkelerinin mâruz kaldıkları tehlikenin büyüklüğünün üst sınırı hakkında bizlere bir fikir ve dolayısıyla da nisbî bir ferahlık veriyordu.

O akşam elimizdeki meteorolojik verilerin ilk değerlendirilmesine göre ilk ağızda radyasyona mâruz kalacak kritik bölgelerin Trakya ve Doğu Karadeniz olacağı ortaya çıkıyordu. Buna binâen Doğu Karadeniz'e bir ve Trakya'ya da dört adet gezici radyasyon ölçüm biriminin sevkine karar verdik. Basra Körfezi üzerinde kararlı bir yüksek basınç sisteminin de oluşmuş olduğunu göz önünde tutarak buradan Anadolu'ya doğru esecek olan rüzgârların Sinop-Anamur hattının doğusunda kalan bölgeyi etki altına alacaklarını ve hava kütlelerini kuzey-batı yönüne sürükleyeceklerini tahmîn ettik.

Bu, TAEK'e, elindeki mahdûd sayıdaki hassas radyasyon ölçüm sistemlerini kritik bölgelere gönül rahatlığıyla kaydırma imkânını ve söz konusu hattın doğusundaki bölgeyi de Silâhlı Kuvvetler'imizin radyakmetreleri aracılığıyla kontrol altında tutma rahatlığını bahşetmekteydi. Bununla birlikte Doğu Karadeniz bölgesinde gezgin bir ekibimizin sürekli görev yapmasının isâbetli olacağına, ayrıca bir başka ekibin de Batı Karadeniz bölgesinde Akçakoca'daki Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün (MTA'nın) dinlenme tesislerini merkez kabûl ederek bu bölgede radyasyon izleme ve kayıt görevi (*monitoring*) yapmasına karar verdik.

"Çernobil Komplosu"

Kezâ tahmînlerimiz doğru çıkar da önce Edirne ve civârı sonra da Doğu Karadeniz bölgesi radyasyona mâruz kalırsa Doğu Karadeniz bölgesindeki radyasyonun şiddetinin daha düşük olacağını da tahmîn ettik. Bütün bu müzâkerelerimiz esnâsında eşim de bizlere büyük çaydanlıkla iki kere çay servisi yapmıştı. Sabahın 04.00'ünde, saat 09.00'da tekrar toplanmak üzere ayrıldık.

1 Mayıs 1986 Perşembe günü öğleye kadar toplanan bilgilerin değerlendirilmesi, bize, ilk radyasyon vurgununu yiyecek olan yörenin Edirne ve civârı olması ihtimâlinin çok yüksek olduğunu telkin etti. Bunun üzerine hiç beklemeksizin ÇNAEM'e telefon ederek:

- En geç o günün akşamına kadar, bir tânesi hâriç olmak üzere, bütün gezici radyasyon ölçüm ekiplerinin Edirne'ye gönderilip orada merkezlendirilmeleri,
- Ekiplerin gecelemleri için, Edirne'de misafirhâneleri bulunan Devlet Kuruluşları'yla temâsa geçilmesi,
- Edirne'ye varan ekiplerin derhâl civâra dağılarak havadaki radyasyonun değişimlerini sürekli ölçüp kaydetmeğe başlamaları,
- Ölçüm sonuçlarının belli aralıklarla Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanlığına bildirilmesi,
- Radyasyon düzeyinde anormal bir artış gözleendiğinde ise durumun derhâl RGD'ye ya da bizzat bana bildirilmesi,
- Ot, süt, su, toprak numûnelerinin nükleer spektroskopik tetkik için her gün bir kurye ile Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ne gönderilmesi,
- ÇNAEM'de: 1) Sağlık Fiziği, 2) Radyobiyooloji ve 3) Tahrîbatsız Muayene lâboratuvarlarındaki ölçüm sistemlerinin bu numûnelerin tetkiki için hazırlanması,
- Son gezici radyasyon ölçüm ekibinin de hemen Sinop-Anamur hattının batısındaki bölgeyi radyasyon düzeyi açısından sür'atle taramak üzere yola çıkarılması, ve
- İstanbul'da şehir suyunda radyoaktiflik bulunup bulunmadığının her gün tetkik edilmesi ve Terkos Gölü'nden alınacak numûnelerin de incelenmesi

tâlimatlarını verdim.

Ertesi günü Akçakoca'dan gelen radyasyon ölçüm verileri bu civârda havadaki radyasyonun yavaş fakat sürekli artmakta olduğunu ve hattâ Karasu mevkiinde havadaki radyasyonun 150 mikroröntgen/saat düzeyine erişmiş olduğunu göstermekteydi. Bu, o yöre için doğal radyasyon düzeyinin 20 katı fazla olmasına rağmen sağlık açısından hiç de tehlikeli bir düzey değildi. İstanbul'da da havadaki radyasyon 30 mikroröntgen/saat düzeyinde seyrediyordu. Ankara'da ise çok belirgin bir artış gözlenmiyordu.

TAEK'in Güvencesi

"Çernobil Komplosu"

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun, o sıralarda, 600 kişi civârında bir personeli vardı. Ancak, bunların yalnızca onda biri kadarı sağlık ve radyasyon fiziği konularında uzmanlaşmış ve dolayısıyla da radyasyon ölçüm verilerini değerlendirmek ve yorumlamak *bilgisine, yeteneğine, sorumluluğuna ve yetkisine* sâhip kimselerdi. *Küri, röntgen, röntgen/saat, rad, rem, gray, sievert, bekörel* gibi farklı radyasyon birimlerinin anlamlarını: 1) *hâtasız* olarak tefrik edebilen, 2) gözlerinin önünde doğal olarak somutlaştırabilen, 3) birimlerin alt ve üst katlarının büyüklük mertebelerinin nelere delâlet ettiğini bilen, ayrıca da 4) çeşitli radyasyon düzeylerinin değerlendirilmesini yapabilecek yegâne kimseler işte bu 60 kişi kadar olan gruptu.

Bunlardan da yalnızca 10 ilâ 12 kadarı *radyasyondan korunma* konusunda uzmandı. Radyasyon korunması üniversitelerimizin o günkü yüksek lisans ve doktora programlarında yer almayan özel bir uzmanlık dalıdır. Dolayısıyla o günlerde radyasyon düzeylerinin sağlık açısından bilimsel değerlendirmesini yapabilecek bilgi ve deneyim düzeyindeki bütün elemanlar *yalnızca ve yalnızca* Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda istihdâm edilmekteydiler. Bu elemanlarımızın önemli bir bölümü çeşitli vesilelerle TAEK tarafından yabancı ülkelere gönderilmiş, orada yetiştirilmişti. Hemen hepsi de iyi derecede İngilizce biliyor ve meslek aşkıyla, radyasyon konusundaki literatürü yakından izliyorlardı; en azından da Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi'nin (ICRP'nin), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA'nın), OECD Nükleer Enerji Ajansı'nın, Dünyâ Sağlık Örgütü'nün (WHO'nun), Dünyâ Çalışma Örgütü'nün (ILO'nun) ve çeşitli ülkelerin radyasyondan korunma konusundaki: 1) felsefelerini, 2) mevzuatlarını, 3) normlarını, 4) yayınlarını ve 5) tebliğlerini su gibi biliyorlardı. Bu bakımdan hepsi de bu kritik durum karşısında TAEK'in yegâne güvencesini oluşturuyordu.

TAEK içinde aldığım önlemler arasında, radyasyon düzeylerinin avâma açıklanmaması ilkeme uygun olarak, bu grubun radyasyon verileri konusunda fevkalâde ketum davranmaları ve radyasyon düzeyi rakkamlarını grubun dışındaki herhangi bir kimseye kesinlikle intikâl ettirmemeleri de yer alıyordu. Bu müstesnâ grup, gerçekten de, Türkiye Çernobil krizini atlatıncaya kadar hem bu tâlimata inançla riâyet etti ve hem de sözlerle târifi mümkün olmayan hârikulâde bir bilinç ve özveriyle görevlerini kusursuz ifâ etti. *Türkiye'nin Çernobil Çilesi*'nin, Basın'ın belirli bir kesiminde koparılan bütün önyargılı şamataya rağmen, milletimiz için zararsız atlatılmış olmasının bütün şerefi, öncelikle, her türlü övgüye lâayık olan bu müstesnâ gruba aittir.

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu artık, Türkiye'yi kuzey Trakya'dan vuracağı 1 Mayıs 1986 gecesinden i'tibâren kesinleşmiş olan radyasyon bulutunun kapımızı çalacağı kritik ânı gergin ama bilinçli olarak beklemekteydi.

II. BÖLÜM

KRİTİK GÜNLER (3-7 Mayıs 1986)

İlk Radyasyon Vurgunu: Edirne

Gezici radyasyon ölçüm ekiplerimizin ölçtükleri radyasyon düzeylerine ait rakkamlar bir sağnak misâli Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesine (RGD'ye) yağmağa başlamıştı. Görünüşe göre: Karadeniz Ereğlisi, Akçakoca, Adapazarı, İzmit ve Keşan'ı birleştiren eğriyi Yunan hududuna ulaştırıp Yunan ve Bulgar hudutlarını izleyerek İğneada'ya geldiğinde buradan da Karadeniz kıyısı boyunca tekrar Karadeniz Ereğlisi'ne dönüldüğü zaman elde edilen kapalı eğri içinde kalan bölgede havadaki radyasyon düzeyi yavaş fakat sürekli bir biçimde artmaktaydı. Daha henüz endişeyi gerektiren tehlikeli bir durum yoktu. Fakat bütün veriler yaklaşan bir radyasyon bulutunun ilerlemekte olan cephesinin bu bölgeyi etkilemiş olduğunun deliliydi. Bu durum, açıkça, radyasyon bulutunun yoğun düzeyde radyasyon taşıyan asıl nüvesinin etkisini göstermesine artık pek az bir zaman kalmış olduğuna işâret etmekteydi.

Bunun üzerine, 3-4 Mayıs gecesi benimle birlikte bir ekibin RGD'de nöbet tutmasına karar verdim. RGD'nin iki telefonu ile benim lojmanıma bağlı iki telefon gezici radyasyon ölçüm ekiplerimizden gelen rakkamların ve tamamlayıcı bilgilerin alınmasına tahsîs edilmişti. Gelen bilgiler ânında kaydedilip değerlendiriliyordu. O gece RGD'de Daire Başkanı Özer Özerden ile radyasyon fizikçileri Necip Aktaş, Fuat Gözbebek ve Ahmet Cangüzel Taner nöbet tutacaklardı.

Saat 20.35'de lojmandaki özel telefonum çaldı. ÇNAEM Sağlık Fiziği Bölümü fizikçilerinden Ömer Yüce Edirne'den telefon ediyordu. Saat 20.20'de başlamış olan ve gökgürültülü sağnak şeklinde yağan, bir ara da doluya çeviren bir yağmur sonucu radyasyon düzeyinde ânî ve hatırı sayılır bir yükselme gözlenmişti. Gezici ekibin Edirne içinde son 15 dakika içinde yaptığı ölçümler de şehirde radyasyon düzeyinin her yerde artmış olduğunu göstermekteydi. *İşte beklenen ân gelmiş, radyasyon bulutu tahmîn ettiğimiz ve beklediğimiz gibi Edirne'yi vurmuştu.*

şimdi önümüzde âcilen tesbit edilmesi gereken iki husûs vardı: 1) Radyasyon bulutu ne büyüklükteki bir bölgeyi etkilemişti? 2) Bu bölgede her önemli noktada (artık yalnızca havadaki değil) yerdeki radyasyon düzeyi ne kadardı?

Ömer Yüce'ye: 1) bütün ekiplerimizin sabaha kadar Edirne ve civârında radyasyondan etkilenmiş olan yerleşme yerlerini ve meraları tesbit etmeleri, 2) bölgenin radyasyon haritasının çıkarılması için hem ölçüm yapılması ve hem de toprak, su, ot ve süt numûnelerinin toplanarak tahlil edilmek üzere her gün muntazaman Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ne ulaştırılması, 3) ölçüm sonuçlarının her saat başı elimizin altındaki 4 telefondan biri aracılığıyla bize bildirilmesi tâlimatlarını verdim. Ve hemen lojmanımdan bir kat aşağıdaki RGD'ye inerek durumu arkadaşlarıma intikâl ettirdim. Beşimiz de fevkalâde gergindik. Ağzımızı bıçak açmıyordu.

"Çernobil Komplosu"

Her durumda neşesi, esprili fıkra anlatması ve kahkahalarıyla meşhûr olan Ahmet Cangüzel Taner'in dahi tebessüm edecek hâli kalmamıştı. Bundan sonra daha ayrıntılı radyasyon ölçüm verilerinin telefonla bize ulaşmasına kadar geçen ilk saat hepimize sanki asırlar kadar uzun geldi.

Edirne'den saat 22.00'ye kadar gelen bilgiler şehrin civârındaki köylerin bir kısmında da yaygın bir radyoaktif kontaminasyon olduğunu gösteriyordu. Fakat bu konuda tam ve kesin bir kanaat sâhibi olabilmek için, bir yandan, arâzide ölçüm yapan elemanlarımızın Edirne ve civârının radyoaktif kontaminasyon haritasını çıkarmaları gerekiyordu. Öte yandan da düzenli ve sürekli bir biçimde toplanacak olan toprak, su, ot ve süt numûnelerinin analiz edilmesi lâzımdı. ***Bütün bu verilere dayanarak radyasyon bulutunun bölgedeki bir kişiye ortalama ne kadarlık bir radyasyon dozu yüklemiş olduğunu hesaplamak mümkün olabilecekti.***

Fakat her şeyden önce de: 1) durumun Hükûmet'e bildirilmesi, 2) bölge halkına kişisel olarak almaları gereken önlemlerin açıklanması ve 3) Edirne Vâliliği'nin de durumdan haberdâr edilerek bu felâket karşısındaki sorumluluk ve mükellefiyetler ile izlenecek strateji hakkında bilgi verilmesi elzemdi.

RGD Başkanı Özer Özerden ve arkadaşları durumu açıklayan ve bölge halkının kişisel olarak izlemeleri gereken önlemleri içeren resmî bildirin metnini hazırlarken ben de telefonla Başbakan'a erişmeğe çalıştım. Başbakan'a durum hakkında bilgi verdim. Önce radyo ve televizyon aracılığıyla bölge halkını uyaracağımızı ve sonra da Vilâyet açısından alınması gerekli bazı önlemler konusunda Edirne Vâlisi ile temâs kuracağımı bildirdim. Kendisi beni dikkatle ve soğukkanlılıkla dinledi. Tehlikenin boyutunu sordu. Bunun kesin cevabını, bölgedeki kontaminasyon düzeyleri ve haritası belirlendikten sonra yapacağımız hesaplar sonunda, yâni 3-4 gün sonra verebileceğimizi, ancak ilk ölçümlerde ortaya çıkan radyasyon düzeylerinin, bizi endişelendirmesine rağmen, şimdilik hayatî bir tehlikenin var olduğuna delâlet etmediklerini ifâde ettim. Başbakan verilen bilgiler için teşekkür etti ve sâdece: "*Ahmed bey, yetkili sizsiniz*" demekle yetindi. Bu konuşma gerginliğimi azaltmıştı. Arkadaşlarım da Başbakan ile olan konuşmamın cereyân tarzından memnûn olmuşlardı.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nu arayarak resmî bildirimizi intikâl ettirdim. Bunun gerek bu akşam gerekse ertesi günkü radyo ve televizyon haber bültenlerinde okunmasını ricâ ettim. Aynı bildiri Anadolu Ajansı'na da intikâl ettirildi.

Bildiride Çernobil kazâsı sonucu oluşan radyasyon bulutunun Edirne ve civârını etkisi altına almış olduğunun tesbit edilmiş olduğu, paniğe kapılmak için tehlikeli bir durumun mevcûd olmamakla birlikte ikinci bir bildirimize kadar bazı husûslara dikkat edilmesi gerektiği ifâde edildikten sonra:

- Mümkün olduğu kadar yağmur altında kalınmaması,

"Çernobil Komplosu"

- Şu ya da bu şekilde çamurlanan ayakkabı ve elbiselerin çamurlarının oğuşturularak ya da durgun su içinde yıkanarak değil de sürekli akan bir suyun altına tutularak giderilmesi,
- Sebze ve meyvaların akan su altında uzun süre yıkandıktan sonra yenilmesi ve
- Büyük baş hayvanların otlatılmayıp ahırlarda karantina altında tutulması ve yem olarak saman ya da sunî yem ile beslenmeleri gerektiği tavsiye ediliyordu.

Bundan sonra Özel Kalem Müdürüm Yüksel Erdil'i arayarak durumdan kendisini haberdâr ettim. Benim herhâlde birkaç gün Başkanlık makâmına gelemeyeceğimi; rutin işler ve sair imzâlar için Yardımcım Prof. Dr. Hasbi Yavuz'un yetkili olduğunu; beni arayacak olanların isim ve telefon numaralarını eksiksiz ve mutlaka kaydedip her akşam bana intikâl ettirmesini; arayanları muhakkak ama ancak akşamları arayabileceğimi; elimizin altındaki dört telefonun da gezici radyasyon ekiplerinden gelecek olan bilgi ve radyasyon ölçüm sonuçları için açık tutulması gerektiğinden, beni yalnızca fevkalâde hayatî işler için telefonla arayabileceğini kendisine bildirdim.

Edirne Vâlisini Harekete Geçiriyoruz

Saat 23.00'ü bulmuştu. Bundan sonra RGD'nin telefonundan Edirne Vâlisi Enver Hızlan beyi aradım. Kendimi takdîm ettim ve durumu izah ettim. Resmî bildirimizi okudum. Bu bildiriye son radyo ve TV haberlerinde izlemesini, bildirinın jandarma mârifetiyle Edirne köylerine hemen ulaştırılmasını, özellikle de köylünün büyükbaş hayvanlara radyasyonlu ot vermemesinin mutlakâ temin edilmesini, bölgedeki Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun ekiplerine yardımcı olunmasını, benimle sürekli temâsta bulunulmasını istihâm ettim.

Vâli'nin reaksiyonu önce olumsuz oldu. Kendisine bir telefon şakası yapılıyormuş gibi geldi. Beni tanımadığını, resmî bir yazı olmadan harekete geçemeyeceğini söyledi. Kendisine Başbakan'ın durumdan haberdar olduğunu, şu anda kendisine TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi'nden ve Daire Başkanı dâhil 4 kişinin huzurunda telefon ettiğimi, ancak Daire'de teleks olmadığı için Vâliliğe teleksle ancak sabahleyin bir resmî yazı gönderebileceğimi, ayrıca bunu posta ile göndereceğim imzâlı ve antetli bir başka resmî yazıyla da te'yid edeceğimi, durumun vahim sonuçlara yol açmadan lûtfen hemen harekete geçmesinin fevkalâde isâbetli olacağını, TAEK'in görevinin şüphesiz ki Edirne Vâliliği'ni uyarmaktan öteye gidemeyeceğini, bu görevin de kendisine durumun vehâmeti vurgulanarak şu anda ifâ edilmekte olduğunu, gerisinin Vâliliğin takdîrine kalmış olduğunu, bunun bir şaka olmadığı husûsunda emin olması için lûtfen radyo ve televizyonda akşamın son haber bültenlerini izlemesini ve Devlet Su İşleri Misafirhanesi'ne telefon edip haber bırakarak orada kalmakta olan ekiplerimizin kendisiyle temâsa geçmesi için tâlimat bırakmasının da isâbetli olacağım kendisine arz ettim. Ayrıca da kendisine telefon ve teleks numaralarımızı da bildirdim. Aslında Vâli'nin ilk davranışı, tehlike durumu plânlarında ön-görülen "tehlike haberinin doğruluğunu te'yid etme ilkesi" doğrultusunda idi.

"Çernobil Komplosu"

Fakat bu konuşmam üzerine Vâli: "*Müsterih olunuz, sayın Hocam. Durumu anladım. Hemen harekete geçiyorum. Sizi mutlaka arayacağım.*" dedi. Gerçekten de bu konuşmamızdan sonra Enver Hızlan hârikulade bir sorumluluk örneği göstermiş ve TAEK ile çok sıkı bir işbirliği yaparak Edirne ve civârının bu felâketi, Allâh'a şükürler olsun, olabildiğince az zararla atlatmasına her türlü takdîrin ötesinde katkıda bulunmuştur. Bu sebeplerden ötürü Enver Hızlan TAEK câmiasında daimâ hürmet ve muhabbetle anılan bir zât olmuştur.

O gece 23.30 sularında TAEK'in resmî bildirisi hem radyodan, hem de televizyondan yayınlandı. Sabaha karşı 02.30 sularında da Edirne Vâlisi beni telefonla arayarak Edirne'nin her köyüne Vâlilik ve jandarma mârifetiyle TAEK'in resmî bildirisinin ulaştırılmış ve büyükbaş hayvanların dışarıda otlatılmaması husûsunda da önlemlerin alınmış olduğunu bildirdi.

Bunun üzerine hepimiz nisbeten rahat bir nefes aldık. Hepimize, bir ân, sanki operasyonun zor olan bölümü bitmiş de sıra yalnızca rutin ölçümlere ve değerlendirmelere kaldı gibi geldi. Nitekim:

- İlk ağızda alınabilecek bütün tedbirleri almış,
- Görevlendirmeleri yapmış,
- Sorumluluk ve yetkileri dağıtmış,
- Başbakan'a ve Edirne Vâliliği'ne haber verip Vâlilik makâmının kendi yetki-sindeki tedbirleri almasını sağlamış,
- Kamuoyunu TRT aracılığıyla bilgilendirmiş ve
- Felâket bölgesindeki vatandaşların riâyet etmeleri gerekli önlemleri ilân etmiş

bulunuyorduk.

Gerginliğimiz yerini nisbî bir iyimserliğe bırakmıştı. İşte ancak o zaman boğazımızın kurumuş olduğunun ve yaklaşık on saattir çay ya da kahve içmediğimizin farkına vardık. Arkadaşlar çay demlediler. Bu, bizim tatlı bir sohbe dalmamıza vesile teşkil etti. Bu sohbet hemen hemen her saatte bir Edirne'den telefonla gelen radyasyon ölçüm sonuçlarıyla bölünmekteydi. Sabah şafak sökerken elimizdeki bilgilere dayanarak beşimiz bir ilk durum değerlendirmesi yaptık. Olayın boyutları hakkında kesin bir bilgi edinmek için vaktin henüz erken olduğu ortaya çıktı. Önümüzdeki günlerde alınması gerekli tamamlayıcı önlemler ve görevlendirmeler husûsunda fikir teatisinde bulunduk. Ama 4 Mayıs günü böyle bir nisbî iyimserliğe kapılmada biraz acele etmiş olduğumuzu dramatik bir şekilde idrâk edecektik.

Kapıkule-Edirne Yolundaki Büyük Kontaminasyon

Gündüzün Edirne'den gelen bir telefon Kapıkule-Edirne yolunun 2,5 km uzunluğundaki bir kısmının derhâl âcil tedbir alınmasını gerektirecek kadar radyoaktif

"Çernobil Komplosu"

kontaminasyona mâruz kalmış olduğunu bildiriyordu. Burada ölçülen maksimum 16 mR/saat (*miliröntgen/saat*)lik radyasyon düzeyi "*Türkiye'nin Çernobil Çilesi*" süresince TAEK'in karşılaşmış ve ölçmüş olduğu en yüksek ve en endişe verici radyasyon düzeyi olarak kalacaktır. Bu, o sıralarda İstanbul'da havadaki radyasyon düzeyinin tam 1000 misli idi.

Hemen ÇNAEM Sağlık Fiziği Bölümü Başkanı (rahmetli) Dr. Selâhattin Göksel'i arayıp durumu bildirdim. ÇNAEM "Dekontaminasyon Birimi"nin, yâni radyoaktivite bulaşmış bir yeri radyoaktivitesinden temizlemek hususunda uzmanlaşmış özel ekipin hemen yola çıkarılmasını ricâ ettim. Ayrıca:

- 1) Trakya'dan toplanarak ÇNAEM'e getirilecek numûnelerin analiz sonuçlarının da ânında RGD'ye ulaştırılması,
- 2) Elleriindeki son gezici radyasyon ölçüm biriminin de Sinop-Anamur hattının batısında ve İzmit-Ankara hattının güneyinde kalan bölgeyi tarayıp Çanakka- le yoluyla Edirne'deki diğer ekiplere katılması,
- 3) Edirne'deki gezici radyasyon ölçüm birimlerimizden birinin de Trakya'nın geri kalan kısımlarını taramak üzere görevlendirilmesi

tâlimatlarını verdim.

Edirne'ye hemen hareket eden ÇNAEM Dekontaminasyon Birimi Kapıkule-Edirne yolunun kontamine olmuş olan 2,5 km'lik kısmını Vâliliğin görevlendirdiği İtfaiye'nin de yardımıyla ve epeyi uzun bir çalışmadan sonra tamâmen dekontamine etmeyi (yâni radyoaktif bulaşıklılığını gidermeyi) başardı. Biriken yüksek radyasyonlu çamurlar ise varillere doldurularak ÇNAEM'e getirildi; hazırlanan özel bir derin bir çukura gömülerek emniyet altına alındı.

Sütteki Radyoaktivite ve Alınan Önlemler

Ertesi günü akşamına doğru ÇNAEM'den ilk numûnelerin analiz sonuçları sökün etmeğe başladı. Buna göre Edirne'nin civârının aynı düzeyde etkilenmemiş olduğu, bazı yerlerin hiç radyasyon almamış, bazılarının ise farklı düzeylerde radyasyona mâruz kalmış oldukları anlaşılmaktaydı. İlk belirlemelere göre yere inen radyoaktif serpinti içinde I-131 radyoizotopu yoğunlukta idi. Süt numûnelerinde önceleri litrede birkaç yüz *bekörel*'i (Bq) geçmeyen aktiviteler ölçüldü. Bunu izleyen günlerde ise bu aktivite arttı. Yasağa rağmen bazı meralarda gene de otlatılmış olan hayvanların sütünde 1000 Bq/lit, ve hattâ nâdiren de olsa bundan daha yüksek aktiviteler gözlemlendi. Yalnız bu rakkamlar en uç rakkamlardı. Daha sonra, Edirne ve civârındaki sütlerde ilk aydaki ortalama aktivite 400 Bq/lit civârında bir kararlılık arz edecekti. Ancak bu ilk günlerde elimizde yeteri kadar ölçüm sonucu bulunmadığından süt tüketimi konusunda, muhakkak, önlem alıcı bir müdâhele gerekli görülüyordu.

Önce ÇNAEM Müdürüne telefon ederek her gün İstanbul piyasasından her marka süttten birer şişe veyâ kutu alınıp sürekli analiz edilmesini ve sonuçların günü gününe RGD'ye bildirilmesi tâlimatını verdim. Ayrıca RGD bünyesinde yaptığım

"Çernobil Komplosu"

müşâvere ve müzâkereler sonunda da: 1) süte yapılacak müdâhalenin yalnızca Edirne'nin, sütleri yüksek aktivite gösteren bir kaç köyüne münhasır kalmasının; 2) burarlarda üretilen sütlerin, Avrupa'da olduğu gibi panik içinde ve bilinçsizce imhâ edilecek yerde, satın alınıp bir mandırada toplanarak bunlardan peynir yapılmasının sütleri hebâ etmemek yönünden isâbetli önlemler olacağı husûsunda kanaat birliği hâsıl oldu. Zira I-131, peynirin olgunlaşma süresi olan 3-4 ay zarfında radyoaktif bozunum yoluyla yok olacağı için piyasaya sürülen peynirler de artık hemen hemen hiç I-131 ihtivâ etmeyeceklerdi. Hemen Edirne Vâlisi ile temâs kurarak durumu kendisine izah ettim.

Nitekim bu sütler halka intikâl etmeden satın alma yoluyla toplattırılarak peynir yapıldı. 4 ay sonra piyasaya sürülmelerinden önce analizleri yapıldı. I-131 ihtivâ etmedikleri, buna karşılık kilo başına en çok 42 Bq kadar Cs-134 ve Cs-137 ihtivâ ettikleri, bunun ise radyasyon sağlığı açısından hiçbir sakıncası olmadığı anlaşıldı. Arkadaşlar bu bilinçli kararın Türk ekonomisine, o günün parasıyla, yaklaşık **bir milyon dolar** karşılığı 600 milyon TL'lik bir katkı sağlanmış olduğunu hesapladılar.

İstanbul'da şehir suyunun ve barajlardan alınan numûnelerin analizleri suların kontamine olmamış olduğunu gösteriyordu. Bu da bizi çok rahatlatmıştı. Ayrıca İstanbul'da satılan sütlerde de müsaade edilen düzeyin üzerinde bir radyasyon olmadığı anlaşılmıştı. ÇNAEM Müdürlüğüne verdiğim tâlimat doğrultusunda 5 Mayıs'tan itibaren de her hafta Boğaziçi'ndeki ve Karadeniz'deki balık türlerinin ve midyelerin radyasyonlu olup olmadıkları tahlil edilmeye başlanmıştı. Ağustos 1986'ya kadar sürdürülen bu analizler gerek balıkların gerekse midyelerin tüketiminde hiçbir sakınca olmadığını ortaya koyacak ve sürekli te'yid edecekti.

Ölçüm Sonuçlarının Değerlendirilmesi. Ferahlıyoruz!

RGD'ye Edirne'den, ÇNAEM'den, Akçakoca'dan, Batı Anadolu'yu tarayan gezici radyasyon ölçüm biriminden rakkamlar ve bilgiler geceli gündüzlü yağıyordu. Geceleri ben de dâhil 5 kişi ve gündüzleri ise, diğer rutin görevleri yanında, o günlerde yaklaşık 20 kişiden oluşan bütün RGD personeli sırf bu verilerin kaydı, sınıflandırılması, haritalara işlenmesi ve değerlendirilmesi işiyle uğraşıyordu. Bazı geceler nöbete kalanların bazılarını biraz dinlenmeleri için izin veriyorduk. Evlerinde birkaç saat uyuyan bu fedâkâr çocuklar bize sabaha karşı gene katılıyorlardı. Nöbetin gediklisi RGD Başkanı Özer Özerden ile bendim. Özer'in saç sakalı birbirine karışmıştı. Birkaç günde iki kilo vermişti. Diğer çocukların ise yüzleri belirgin bir şekilde süzülmişti.

Ben her akşam lojmanımdaki çalışma odama 3-4 saat kadar çekilerek, Özel Kalem Müdürü'mün akşamları bana bildirdiği, gündüzün beni aramış olan gazetecilere ve haber ajanslarına telefon ederek sordukları sorulara cevap veriyor, sonra da aşığı kata inerek RGD'dekilere katılıyordum.

"Çernobil Komplosu"

Bu durum bu minvâl üzerine 7 Mayıs'a kadar devam etti. 3-7 Mayıs arasında ne ben ne de RGD Başkanı Özer Özerden uyumak fırsatı bulmuştuk. Artık ayakta bile zor durmaktaydık. Diğerlerimiz her ne kadar, arada bir, kaçamak birkaç saat uyumuş iseler de bunların toplamı da kişi başına herhalde 8-10 saati geçmiyordu. Ama 7 Mayıs günü, yâni radyasyon bulutunun Edirne ve civârını vurduğu günden 3,5 gün gibi kısa bir zaman süresinin sonunda, çizdiğimiz programa ve stratejiye uygun olarak toplanmış olan verilerin, duruma iyice hâkim olabilmek ve nihaî değerlendirmeyi yapabilmek üzere, yeterli ve yeterince ayrıntılı olduğuna karar verdik.

Buna göre, Çernobil kazâsının yakın sonucu olarak Türkiye'yi 30 Nisan 1986'dan i'tibâren etkisi altına almış olan radyasyonla ilgili 7 Mayıs'a kadar yapılmış olan ölçüm ve analizlerin ışığı altında, durum değerlendirmesinden şu sonuçlar çıkmaktaydı:

- 1) Radyasyon bulutunun periferik cephesi Türkiye'nin Karadeniz Ereğlisi, Akçakoca, Adapazarı, İzmit ve Keşan'ı birleştiren ve oradan da Bulgar hududunu izleyerek İğneada'ya gelen ve İğneada'dan da Karadeniz kıyısını tâkiben Karadeniz Ereğlisi'nde kapanan kapalı eğrinin içinde kalan bölgeyi 30 Nisan'dan i'tibâren etkisi altına almağa başlamıştı.
- 2) Bulutun yoğun radyasyon yüklü asıl çekirdeğini oluşturan radyoaktif zerreler 3 Mayıs günü Bulgaristan üzerinden gelen ve atmosferin yüksek tabakalarında yoğunlaştıktan sonra yere gökgürültülü sağnak ve dolu şeklinde düşen bir yağışla Edirne ve çevresine inmişti.
- 3) Radyoaktif zerrelerin yere inişi homogen (yâni her yerde aynı miktarda) olmamıştı. Edirne ve civârında her yer aynı düzeyde radyasyon almamıştı. Hiç radyasyon almayan yerler de vardı. Bütün Trakya göz önüne alındığında Edirne ve civârından başka, yalnızca Büyük Çekmece civârında ve bir de Halkalı'da radyasyonun yoğun olduğu ama meskûn olmayan birkaç yer tesbit edilmişti.
- 4) Radyasyon, yerleşim yerlerindeki akar sulara ve şehir sularına etkili olmamıştı. Buna karşılık meraların bir bölümü kontamine olunca buralarda otlayan hayvanların sütleri de radyasyonlu olmuştu. Büyükbaş hayvanların etlerinde de radyasyon tesbit edilmiş ama koyunlardaki radyasyon inek ve sığırdakilere göre çok daha az bulunmuştu. Kümes hayvanlarının etlerinde ve yumurtalarında radyasyon bulunmamıştı.
- 5) Bütün Trakya'da ayçiçeği bitkisine radyasyon nüfûz etmemişti. *(Ve dolayısıyla 1986 yılı ayçiçek yağı ürünü tümüyle radyasyonsuz olmuştur).*
- 6) Sinop-Anamur hattının batısında ve yukarı da sözü edilmiş olan radyasyon bölgesinin dışında kalan bölgede endîşeyi mûcib olabilecek hiçbir radyasyon düzeyine rastlanılmamıştı.

"Çernobil Komplosu"

- 7) En yüksek radyasyon Kapıkule-Edirne yolu üzerinde 2,5 km kadar uzun bir şerit üzerinde tesbit edilmiş ve başarılı bir dekontaminasyon işlemiyle bu yol tamâmen temizlenmişti. Diğer yerleşim yerlerinde ve yollarda endîşeyi mûcib olabilecek hiçbir kontaminasyona rastlanmamıştı.
- 8) Bölgede en fazla radyasyona mâruz kalan insanın bile, en karamsar değerlendirmeye, fazladan yalnızca 50 mRem (milirem)'lik bir radyasyon dozu yüklenmiş olduğu anlaşılmıştı.
- 9) Bu hesaplar 15 Mayıs'da, o târihe kadar toplanan bütün veriler göz önünde bulundurulurken, bir kere daha yapılmış ve gene en karamsar değerlendirmeye bu bölgede en fazla radyasyona mâruz kalmış bir kimseye yüklenen fazladan radyasyon dozunun *kesinlikle* 50 mRem'i ve tiroide yüklenen dozun ise *kesinlikle* 75 mRem'i aşamayacağı bulunmuştur. Guatrın I-131 aracılığıyla yapılan teşhisi için hastaya 40 mikroküri kadar I-131 verilebilmektedir. Böyle bir teşhis için tiroide yüklenen dozun 70.000 mRem olduğu düşünülecek olursa, Edirne ve civârındaki ahâli için hesaplanmış olan maksimum tiroid dozunun 70.000 mRem'in ancak binde biri civârında olması hiçbir endîşeye yer vermemekteydi.

Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi (ICRP)'nin bir insan için tesbit ettiği *maksimum müsaade edilebilir tüm vücûd dozu* yılda 5 Rem yâni 5000 mRem idi. Bundan fazla dozun bir yılda alınması sağlık açısından rizikolu addedilmekteydi. Ancak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile Dünya Çalışma Örgütü (ILO) nükleer tesislerde çalışmayan sivillerin *tehlike zamanlarında değil, normal zamanlarda* bu dozun onda birinden daha fazlasına mâruz kalmamaları için sorumluları gerekli önlemleri almaya zorlayacak *türetilmiş* bir norm geliştirmişlerdi. Bu norma göre nükleer tesisler de çalışmayan sivillerin tehlike dışı zamanlarda alabilecekleri en yüksek doz olarak 500 mRem önerilmekteydi.

Doz hesabının sonucu hepimize rahat bir nefes aldırılmıştı. Herkesin yorgun ve bitkin yüzünde bir sevinç vardı. Yorgunluk ve bitkinliğimizin de kuvvetlendirdiği bu sevinç sarhoşluğu içinde havamız, sanki, *Türkiye'nin Çernobil Çilesi*'nin sona ermiş olduğunu sergiler gibiydi.

Heyhât! Gaflet ki ne gaflet! O anda bütün bu başımıza gelenlerin *Türkiye'nin Çernobil Çilesi*'nin yalnızca yumuşak(!) bir girizgâhı olduğunu, asıl çilenin bundan sonra yurt dışından dost görünen bir sürü dış düşmanlar ile yurt içinden de bir sürü ön yargılı câhillere ve hattâ bazı çıkarların peşinden koşanlar tarafından örölüp Türkiye'nin nasıl bir *Çernobil Komplosu* ile karşı karşıya bırakılacağını nasıl tahmîn edebildik ki? Evet: "*Su uyur, düşman uyumaz!*"

Bu değerlendirme sonucuna dayanarak, dört gün önce Edirne ve civârına TRT ve Edirne Vâliliği aracılığıyla duyurmuş olduğumuz resmî bildirimimizdeki, büyükbaş

"Çernobil Komplosu"

hayvanların karantinasına ve radyasyonlu otla beslenmemelerine ilişkin madde hâriç, bütün tedbirlerin kaldırılmış olduğuna dair bir ikinci bildiri hazırladık. TRT'ye, ajanslara ve Edirne Vâililiği'ne intikâl ettirdik. Ayrıca durum hakkında özet bir raporu da Başbakan'a takdîm ettik. Edirne Vâlisi ile yaptığım bir telefon konuşmasında bu durumu şifâhen de te'yid ettim. Bölge halkının Vâililiğin topladığı sütler hâricinde bütün gıdaları çekinmeden yiyebileceği müjdesini verdim ve Vâliye "**Halka intikâl etmiş, etmekte olan ve edecek olan bütün gıdâ maddeleri radyasyon sağlığı açısından hiç ama hiçbir mahzur teşkil etmemektedirler**" dedim. Bu cümle, o târihten sonra sürekli olarak her fırsatta ve her yerde inanç ve kararlılıkla tekrarlayacağım bir beyân ve **TAEK'in de taahhüdü** olacaktı. Fakat Medya'nın bir bölümü, kendine has cehâleti ve hınzırlığıyla, bu cümleyi deforme ederek, ısrarla, sanki "**Türkiye'de aslâ radyasyon yoktur**" demişim gibi davranacaktı.

RGD'dekilerle birlikte bir yorgunluk kahvesi içtikten sonra lojmanımdaki çalışma odama çekilip önce ÇNAEM Müdürünü, sonra ÇNAEM Sağlık Fiziki Bölümü Başkanı (rahmetli) Dr. Selâhattin Göksel'i arayarak son durumu onlarla da müzâkare ettikten sonra: 1) Trakya'da iki gezici radyasyon ölçüm ekibi kalmasını ve bunların numûne toplayıp göndermeğe devam etmelerini, 2) numûnelerin analiz sonuçlarının günü gününe RGD'ye ulaştırılmasını ve 3) Doğu Karadeniz'e bir gezici ekip çıkarılması tâlimatlarını verdim. Özel Kalem müdürümden gelen telefon listesindeki telefonlara da gereken cevapları verdikten sonra, üç günden beri ailemle birlikte ilk defa o akşam yemek yiyebildim. Yorgunluk ve uykusuzluktan bitkin vaziyetteydim. Eşime beni ancak ve ancak ya RGD Başkanı Özer Özerden, ya ÇNAEM Sağlık Fiziki Bölümü Başkanı Dr. Selâhattin Göksel, ya ÇNAEM Müdürü ya da Başbakan ararsa uyandırmasını ricâ ederek uykuya çekildim. O gece tam 13 saat deliksiz bir uyku çekmişim!

* * *

III. BÖLÜM

İŞLER KARIŞIYOR (8-26 Mayıs 1986)

Basın'ın Mârifetleri

Bir haftadan beri telefonla görüştüğüm gazeteciler ve daha da fazlası 8 Mayıs'tan itibaren beni makâmımda tam bir ablukaya aldılar. Bu arada gazeteler de Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde halkın nasıl bir panik yaşamakta olduğunu ballandıra ballandıra anlatmağa ve "Türkiye'de neden böyle bir panik yaşanmıyor?" diye *âdeta a-lenen hayıflanmaya başlamışlardı*. Hemen her gün gazetelerde Avrupa'da radyasyon dolayısıyla itlâf edilen büyükbaş hayvanlardan ve imhâ edilen süt, sebze ve meyvalardan söz ediliyordu. Gazeteciler belki sansasyonel bir beyânat kaparız ümidiyle her kapının ipini çekiyor, en olur olmaz kimselerin saçmalamalarını büyük puntolarla veriyorlardı. Pıtırak gibi radyasyon uzmanının bittiği bir ortam oluşmuştu. İlim ahlâkına sâhip ciddî Üniversite hocalarının verdiği bilimsel ve deontolojiye uyan beyânatlar ise, her ne pahasına olursa olsun gazetelerde resminin ya da hiç değilse isminin çıkması için yanıp tutuşan câhil egzibisyonistlerin ve bunların şakşakçısı ve yorumcusu gazetecilerin şamatası arasında kaybolup gidiyordu.

Gazetelerde yer alan realite dışı ve bilimsellikten uzak bir sürü iddia ve beyânat Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'ndaki radyasyon uzmanlarını çok rencide ediyordu. Ancak bu beyânatlardan birinin ortaya koyduğu mizah birkaç gün elemanlarımızın diline pelesenk olarak, ne yalan söyleyeyim, onlara biraz moral verdi. Bu, "... radyasyona karşı herkesin(!) evinde önlem aldığını ..." ilân eden Milliyet gazetesinde âlim bir doçent kızımızın, Doç Dr. Sema Tülbentçi'nin geliştirdiği ve herkese tavsiye ettiği bir *radyasyon reçetesi* (!) idi. Hanım kızımızın resmiyle birlikte adıgeçen gazetenin 17.06.1986 târihli nüshasında birinci sayfasında takdîm edilen bu pratik reçetenin en ilgi çekici tavsiyesi ise odada daima kapağı açık bir tentürdiyot şişesi bulundurmakta! Bu dâhiyâne çârenin esprisi o kadar tuttuydu ki bazı arkadaşlarım bana: "Hoca, gel etme eyleme! Şu Edirne ile civârına havadan uçakla tentürdiyot püskürtür de, sonradan birileri çıkıp seni: *Türk halkının sağlığı için yeterince tedbir almadı!* ithâmıyla suçlamasınlar" diye takılır oldular.

O günlerde İstanbul'daki Alman Lisesi'nin öğretmenlerinden biri Almanya'dan küçük bir Geiger-Müller cihazı getirtmiş, Avrupa'daki paniği burada da tahrîk ve ihdâs etmek istercesine, çarşıda pazarda satın alacağı sebze, meyva, et ve sütte sözüm ona radyasyon ölçümleri yapıyor(!) ve ahkâm kesiyordu. Bu bir kısım gazeteci için ne bulunmaz bir kaynaktı! Bir büyük gazetenin bundan cesâret alan, cıvıklığıyla meşhûr iz'an yoksunu bir köşe yazarı bana telefon ederek müstekreh bir yılışıklıkla: "Hoca, sende şu Alaman'ın âletinden herhâlde vardır. Bak sana ne *diyicam*: Sen o âleti al; birlikte bi pazara çikalım; sen âletle sebze meyveyi *lâf olsun diye* kontrol edersin; ben de hem senin resmini çekerim, hem de ayak üstü bi röportaj yaparım. Vallâ çok kıyak olur. Senin için de iyi reklâm olur hâ!" dedi. Bu küstahlık karşısında kendisine soğukkanlılıkla: "Buna hiç gerek yok; zirâ *halka intikâl etmiş, etmekte olan ve edecek olan bütün gıdâ maddeleri radyasyon sağlığı açısından hiç ama hiç*

"Çernobil Komplosu"

bir mahzur teşkil etmemektedir" şeklinde bir cevap verdim. Bu cevabım gazetecinin hiç de hoşuna gitmemiş ve bunu gazetesinde yayınlamağa değer bulmamıştı.

Aradan bir süre geçmişti ki bu sefer de aynı gazete büyük fedâkârlıkla birkaç Geiger-Müller cihazı ithâl etmiş olduğunu ve halk için radyasyon ölçeceğini ilân etti ve hiç unutmuyorum, hâmile bir kadının çıplak karnına dayanmış bir cihazla cenindeki radyasyonu ölçmekte olduklarını iddia eden bir de resim yayınladı.

Aynı gazete, kamuoyunun kanser konusunda yeterince duyarlılık kazânmış olduğuna kanaat getirdikten sonra, "*alüminyum kapların kansere sebep oldukları fakat çelik tencerelerin bu bakımdan emîn oldukları*" şeklinde bir dezinformasyon yaparak kendi pazarlama şirketinin elinde külliyetli miktarda bulunan çelik tencere stokunu kısa zamanda eritecekti.

Bu cehâlet ve sorumsuzluk örneği TAEK'de Çernobil kazâsının çilesini nefsinde yaşayan herkesde çok büyük bir infial uyandırdı. *Ama Basın her türlü ahlâk, sorumluluk, temkin, teenni, hasenât endişelerinin üzerinde bir ulviyyete(!) ve bu ulviyyeti dolayısıyla da doğal bir lâyuhtî ve lâyüs'el¹ niteliğe(!) sâhipti; ve bu niteliğini koruyan, "kutsal ifâde özgürlüğü prensibi"ne dayanan ilâhî(!) bir de dokunulmazlığı bulunuyordu.* Herkesten beklenen ise bu olgunun büyük bir vecd ve saygı ile idrâk, ikrâr ve teslim edilmesiydi(!)

İleride VIII. ve X. bölümlerde hâmile kadınların akademik şöhrat ve para kazânma uğruna *Türkiye'nin Çernobil Çilesi* çerçevesi içinde insafsızca nasıl istismâr edildikleri konusuna ayrıntılarıyla temâs edeceğim.

Gazetelerin önemli bir bölümü, ağız birliğiyle, benim "radyasyon düzeylerinin halka açıklanmaması" ilkeme takılmışlardı. Radyasyon düzeyi rakkamlarını kamuoyuna açıklamam için hem gazeteler hem de benden mülâkat almaya gelen gazeteciler sürekli baskı yapmağa kalkışıyorlardı. Bu husûsta açıkça *halkın*, çeşitli radyasyon birimlerinin neye delâlet ettiğini bilmesinin mümkün olmadığı cihetle, *anlayamayacağı dilden konuşmanın anlamsızlığına, anlamsızlığının da ötesinde zararına dikkati çekiyordum.*

Gerçekten de bir tehlike zuhur ettiği zaman, meselâ Edirne ve civârına radyasyon bulutu indiğinde, halk tarafımızdan nasıl uyarılmışsa TAEK'in gene aynı sorumluluk duygusuyla halkı uyaracağını; ama tehlike bulunmayan yerde de TAEK'den ille de tehlike var diyerek hilâf-ı hakikat beyânatta bulunmasını ve yangına körükle gitmesini beklemeğe ve hattâ ancak böyle bir davranışın fazîletli bir davranış olduğu izlenimini uyandırmaya kimsenin hakkı olmadığını; zirâ *halka intikâl etmiş, etmekte olan ve edecek olan bütün gıdâ maddelerinin radyasyon sağlığı açısından gerçekten de hiç ama hiçbir mahzur teşkil etmediğini* vurguluyordum. Örnek olarak da radyasyon düzeyleri günü gününe açıklanan Yunanistan, Almanya, Avusturya ve benzeri ülkelerde haksız yere sebep olunan paniği gösteriyordum.

¹ Lâyuhî ve lâyüs'el: Aslâ hatâ yapmaz ve aslâ sorumlu tutulamaz.

"Çernobil Komplosu"

Fransa ve İsviçre de ülkelerinin radyasyon düzeylerini kamuoyuna açıklamamak kararı almışlardı. Bu ülkelerde de Türkiye'de olduğu gibi halkta endişe zuhur etmişti ama diğer ülkeler misâlinde olduğu gibi bir panik gözlenmemişti.

9 Mayıs'dan itibaren Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla çeşitli büyükelçilikler Türkiye'deki radyasyon düzeyleri hakkında düzenli bilgi istemeğe başladılar. Karşılık esâsına dayalı olmak üzere bu bilgiler kendilerine verildi. Biz de onların radyasyon düzeyleri hakkında bilgi sahibi olduk. Ayrıca üyesi bulunduğumuz Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Nükleer Enerji Ajansı'na da düzenli olarak radyasyon düzeylerimizi bildiriyorduk.

Ne yazık ki Türkiye'de Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'ndan radyasyon düzeylerini, üzerinde bilimsel incelemeler yapmak için yalnızca bir tek bilimsel kuruluş talep etti. Bu da Hacettepe Üniversitesi Nükleer Mühendislik Bölümü idi. Radyasyon düzeyleri bu bölüme derhâl verildi. Bilim adamlarımızın bir kesimi ise yalnızca ve yalnızca, *"Radyasyon düzeyleri kamuoyuna niçin açıklanmıyor?"* diye Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nu, daha doğrusu beni tenkid ettiler; spekülasyon yaptılar ve Kurum'u polemiğe çekmek istediler. Bunu yapanların gâyesi bu radyasyon düzeyleri üzerinde, Hacettepe Üniversitesi Nükleer Mühendislik Bölümü'nün yaptığı gibi, objektif bir inceleme yapmak değildi. Zirâ bunların bu yönde hiçbir talebi olmadı. Görüldüğü kadarıyla, bilim adamlarımızın bir kısmı için gazetelerin ihdâs etmeğe çalıştıkları polemiğe kendilerini kaptırmak meselenin üzerine eğilip de bilimsel disiplin, teenni, temkin ve dirâyetle incelemeler yapmağa kendilerini zorlamaktan çok daha kolaydı ve nefislerini de çok daha fazla tatmîn etmekteydi.

Gazete muhâbirleri arasında (Antropoloji konusunda) doğru dürüst bir üniversite tahsili görmüş nâdir kimselerden biri olduğu için nefisine güveni büyük bir kimse olan Semra Somersan benim radyasyon düzeylerini kamuoyuna açıklamama ilkemi eleştirdiğinde ona: *"Halkın bu bilimsel ayrıntıları bilmeğe ihtiyâcı yoktur. Çünkü bu kadar ayrıntı ona huzur vermek yerine evhâmını arttırır. Nitekim tıpkı E-dirne'nin radyoaktif serpintilere mâruz kalması misâlinde olduğu gibi, bir tehlike söz konusu olduğunda Türkiye Atom Enerjisi Kurumu nelere dikkat edilmesi lâzım geldiği husûsunda halkı uyarmaktadır. Bu da ona yeter. Yoksa benim zavallı halkım kilogray ya da miliRem gibi radyasyon birimlerinden ne anlasın? Siz bile bunlar arasındaki farkı biliyor musunuz? Bunu bana açık seçik söyleyebilecek bilgi düzeyinde misiniz?"* demiştim.

Bana gelmeden önce karıştırmış olduğu *Encyclopedia Britannica*'nın birkaç sayfasından alelacele elde ettiğini sandığı bilgiyle kendisini bir çevre ve radyasyon bilgini sanan ve konuşmamızın başında da beni radyasyon konusunda sınaamağa kalkışmış olan Semra hanım, kendisine yönelttiğim bu soru karşısında fena hâlde bozulmuş ve çalışmakta olduğu Cumhuriyet gazetesindeki bir yazısında "zavallı halkım" sözünü Türk Milleti'ne ettiğim bir hakâret gibi göstermeğe yeltenmişti.

Gazetecilerin önemli bir kısmı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda, benim tâlimatım doğrultusunda, kendilerine gösterilmekte olan sabır, müsâmaha ve nezâketi

"Çernobil Komplosu"

maalesef hiç hazmedemediler. Ben 6 Nisan 1987'de azledilinceye kadar ve hattâ azlimden sonra da, bilhassa şahsıma karşı, bu böyle devam etti gitti. Bunların arasında, bir akşam önce okumuş ama akılcılığında yarım yamalak kalmış olan iki sayfalık ansiklopedi bilgisine güvenerek beni radyasyon konusunda ukalâca imtihâna çekmek ve tuzağa(!) düşürmek isteyenler; evime zorla girenler; ya da kendilerini evimde kabûl ettiğim zaman yerlerinden fırlayarak izinsiz mutfağa koşup buzdolabını ve diğer dolapları açarak evimizde süt ve çay olup olmadığını araştırıp fotoğraf çekenler; eşimi izleyerek alış-veriş ettiği bakkalları tesbit edip sonra da bunları, tâkip ettiğimiz gıdâ rejimi hakkında sorguya çekenler; gece yarısı sarhoş sarhoş lojmanıma telefon ederek bir sürü hakâret ve şantajla beni tahrîk etmek isteyenler; misâfirlik ve en basit beşerî nezâket kurallarını hiçe sayarak evimde olsun makâmımda olsun, ama yanımda kimse olmadığı zamanlara denk düşürerek, bana gözdağı vermek isteyenler; açıkça tehdit ve şantaja tevessül edenler; özel hayatımda çatlaklar(!) ve gizlemiş olabileceğim sırlarımı(!) ortaya çıkarmak üzere hakkımda araştırma yapmak için özel ekipler oluşturanlar; sordukları sorulara Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olarak verdiğim cevapları hiç kâle almayıp kendi hayalhânelerinde benim vermemi istedikleri cevapları uydurup yazanlar; söylediklerimi tamâmen tersine çevirip yazanlar; benimle hiç karşılaşmadan *tamâmiyle uydurma* röportaj yapanlar *Türkiye'nin Çernobil Çilesi* yanında benim şahsî çilemi de bir hayli arttırdılar.

Bu kadar geniş bir kütlenin *kendiliğinden* (spontane olarak) nefretini kazanmış ve boy hedefi hâline gelmiş olmak, *14 Temmuz 1789 günü havanın güzelliğinden yararlanmak için Bastille Meydanı'nda gezintiye çıkmış bazı Paris'lilerin birdenbire ve kendiliklerinden "Eh, hadi bâri Devlete baş kaldıralım!" diyerek Büyük Fransız İhtilâli'ni başlatıvermiş olduklarını iddia etmek* kadar saçma ve çocuksudur. Bu nefretin görünen ve görünmeyen, açıklanması câiz olan ve câiz olmayan pekçok sebebi var. Çeşitli vesiyelerle ileride bunların yalnızca bir bölümüne temâs edeceğim.

Şahsî çilemlerle ilgili bu bahsi kapatmadan önce, gazetecilerle ilgili olarak başımdan geçen sayısız olaylardan ikisine, sırf bir fikir versin diye, değinmemelik de edemeyeceğim.

Çernobil kazâsının akabinde karşılaştığım gazeteciler arasında Dünya'ya ve Devlet'e bakış açıları benimkilerinden farklı fakat beşerî münâsebetlerinde dürüst ve mert genç bir gazeteciyle, tamâmen farklı bir konu hakkında konuşurken, ona Basın'ın belirli bir kesiminin beni niçin insafsız bir şekilde hedef almakta olduğunu sordum. Aldığım cevap hem çok ilginç hem de, benim için, çok çarpıcıydı:

"Hocam, söz konusu ettiğiniz kesim size fenâ gıcık oluyor. Siz, *dinî töresine bağlı bir insan* imajı veriyorsunuz. Oysa genel kanı *bir müslümandan bilim adamı olmaz* şeklinde. Ama gördüğüm kadarıyla bütün baskılara rağmen bilimden de ödün vermiyorsunuz. Bu davranışınız ise bu genel kanının kredisine zarar vermekte. O zaman da, sanırım, sizin vermekte olduğunuz bu imajı yıkabilmek için sizi yıkmak birilerine farz oluyor."

"Çernobil Komplosu"

Bir gün sorularını cevaplandırdığım, Milliyet gazetesinden genç bir gazeteci hanım açıklamalarını aynen yazacağı konusunda bana garanti vermişti. Röportaj lojmanımda yapılmıştı. Eşim, her zaman olduğu gibi, bu hanımı da kendine has teva-zu ve samimiyet ile iyi ağırlamıştı. Hattâ röportajdan sonra her iki hanım aralarında uzun müddet de sohbet etmişlerdi. Gazeteci hanım, herhâlde umduğundan farklı ve kendisini rahatlatan bir atmosfer bulmuştu ki, benden ve eşimden bizleri, gazetecilik söz konusu olmaksızın, bir dost olarak da zaman zaman ziyâret etmek istediğini ifâde etti. Bundan memnûnluk duyacağımızı kendisine bildirince de pek sevinmişti.

Ancak, iki gün sonra röportaj yayınlanınca eşimin başına sanki Dünyâ çök-müş gibi oldu. Röportaj, açıklamalarımın hiçbirine yer vermediği gibi, beni, sâdece tezyif ve tahkîr etmeğe yönelik bir tarzda kaleme alınmıştı. Artık bu durumları ola-ğan olarak karşılar olmuştum ama gene de bu genç hanımın gösterdiği olağanüstü i-kiyüzlülük karşısında büyük bir üzüntünün benliğimi kaplamasına da mâni olamı-yordum. Eşim ise infial içinde gazeteci hanıma telefon etmek istiyordu. Ona bunu tasvib etmediğimi ifâde ettiğimde, hiç değilse benim telefon etmem husûsunda ısrar etti. Telefonda gazeteci hanıma: "*Hanımefendi kızım; beni ve eşimi büyük hayal kırıklığına uğrattınız. Doğrusu böylesine nezâketsiz ve haksız bir yazı yazabilecek tıy-nette olabileceğiniz bir ân bile hatırıma gelmemiştir. Size teessüf ederim*" dedim.

Kızcağız ise, hıçkırıkla hıçkırıkla ağlayarak şu cevabı verdi: "*Hocam; emîn olun ki benim yazım sizinle yaptığım röportajı ve gördüğüm misafirperverliği eksiksiz yansı-tan bir yazıydı. Ben de bu sabah bu yazıyı görünce yıkıldım. Doğru yazı işleri müdü-riine² koşup röportajımı neden tahrîf etmiş olduklarını sordum. Bana hiddetle: **Sen ancak bir muhâbirsin; olaylara nasıl yön verilmesi gerektiğini ise biz biliriz** dedi. Âsabım çok bozuldu. Ne yapacağımı bilemiyorum". Bu hanım kızımız bu olaydan duyduğu utanç ve üzüntüden dolayı bizi bir daha aramaya cesâret edemedi.*

Türkiye'nin Çernobil Çilesi süresince karşılaştığım ve gerek olaylara yakla-şım biçimleri, gerek objektiflikleri, gerekse meslek ahlâkları dolayısıyla çok takdîr ettiğim iki müstesnâ gazeteciyi burada zikretmek boynumun borcudur.

Bunlardan biri Jülide Gülizar'dır. Jülide hanım, uzun yıllar devlet memurlu-ğunda bulunmuş olmanın da bahsettiği görgü ve deneyimle, görevi dolayısıyla karşı-laştığı kimseleri isâbetle değerlendirmekte başarılı bir gazeteci idi. Gazetesi tarafın-dan izlemekle görevlendirildiği radyasyon meselesine de temkin ve objektiflikle yak-laşmış, sansasyona ve yalan haber üretmeğe aslâ prim vermemiştir. Belki de sırf bu müstesnâ hasletleri dolayısıyla gazetesi tarafından başka görevlere kaydırılmış ve bir süre sonra da çalıştığı gazeteden ayrılmayı uygun görmüştür.

Basın'ın önemli bir kesiminin Çernobil kazâsının Türkiye üzerindeki etkile-riyle ilgili olarak başlatmış olduğu ve insafsız bir şirretlikle sürdürdüğü *dezinformasyon* (yâni gerçekleri saptırma, bilinçli bir şekilde gerçeğe aykırı haber

² Bu yazı işleri müdürü daha sonra her gazetecinin hayâl ettiği "gazeteler üstü bir makâmı" birkaç sene işgâl etmiştir.

"Çernobil Komplosu"

üretim yayma) mekanizmasını teşhis ve ilân etmek cesâretini gösteren bir gazeteci de (rahmetli) Yalçın Özer'dir. TAEK Başkanlığından azlimden 27 gün önce 11.03.1987 târihli Türkiye gazetesindeki bir yazısında Yalçın Özer:

"... Kısa bir dalgınlık döneminden sonra radyasyon bulutu değil ama radyasyon paniği Türkiye'yi de sarıyordu. İşte bu safhada *buhran imalâtçıların* karşılarında buldukları ve *kendilerine engel gördükleri* Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre'nin ismi de öne çıkmağa başladı.

Önce "*MSP tandanslı*" olduğunu yazıp etrâfa yaydılar. Arkasından "*Ülkü ocaklarına kayıtlı*" olduğunu söylediler. Sonra "*Tarîkatçı*" diyenler oldu. Derken son olarak "*Tam bir sosyalist*" olduğunu söyleyenler çıktı. (Not: Yalçın Özer zerâfetinden ötürü "*Komünist*" dememeği tercih ediyor ama çıkartılan dedikodu komünist olduğum şeklindeydi. İleride VII. Bölüm'de bu noktaya ayrıntılı olarak temâs edeceğim).

Ama bu birbirini tekzib edici sıfatların hiçbiri tutmadı. Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre, hâlâ bazılarınca "*çözülmesi zor, bir muamma adam*"dır...

... Basın'ın "*sansasyonel*" yayınlarına ilmî çerçevede cevap vermesi, yine o gazetelerce ve onların harekete geçirdiği çevrelerce yadırganıyor... Ancak, Ahmet Yüksel Özemre ilmî gerçekçilikten tâviz vermiyor..."

demekteydi.

Söz etmem gereken bir başka gazeteci de benimle oldukça objektif iki büyük röportaj yapmış olan Yener Süsoy'dur. Yalnız ilk röportajında her nedense beni MSP'li³ imişim gibi göstermek istemesine çok keyfim kaçmıştı. Zirâ bütün hayatım boyunca herhangi bir partiye ne bir ilgim ve ne de bir bağlılığım olmuştur. Bence gerçek bir bilim adamı partilerin üstünde bir konuma sâhip olmalı ve parti diktatörlüğünün emirlerinin ve bunlara riâyet etmenin kendisine sağlayacağı menfaatlerin değil, yalnızca ve yalnızca dürüslüğün, nâmusluluğun ve Hakîkat'ın peşinden koşmalıdır. Şunu da arz edeyim ki 50 senedir milletvekili seçimlerinde oyumu o kadar hassasiyetle kullanırım ki şimdiye kadar oyumu lehine kullandığım hiçbir parti o oylama sonunda iktidâra gelmemiştir.

Hâfızamda yer bırakmış olan bir başka gazeteci de azlimden çok sonra evime kadar gelerek benimle Cumhuriyet gazetesinin 11.06.1988 târihli nüshasında yayınlanan bir röportaj yapan Yalçın Pekşen olmuştur. Kendine mahsûs karamsar bir üslûba sâhip olan Yalçın Pekşen, bazı konulardaki peşin hükümlerine ve aşırı endîşelerine rağmen zerâfetiyle, beyefendiliğiyle, cemiyetteki üçkağıtçı mürââ tiplere karşı duyduğu münâferetiyle çok rahat müzâkere edebildiğim bir kimse idi. Röportaj esnâsında üzerinde ısrarla durduğu azlimde kimin rol oynamış olduğu sorusunun cevabının ipuçlarını pekçok ayrıntılarıyla ancak şimdi bu kitabımda ve kezâ *Geç-*

³ MSP: Millî Selâmet Partisi.

miş Zaman Olur Ki... (Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998) başlıklı kitabımın 227-236. sayfalarında bulacağımı ümid ediyorum.

Bununla beraber Yalçın Pekşen, 5,5 sene sonra, Hürriyet gazetesinin 13.01.1993 târihli nüshasında "Buradan Bakınca" başlıklı köşesinde benim **Çağdaş Fizığe Giriş** ve **Kozmolojiye Giriş** başlıklı kitaplarımı *kendi idrâk seviyesine* göre tenkid ettikten sonra lâfî Çernobil kazâsının radyasyonlu çaylarına getirerek, yazısını: "... *Kısacası Prof.Dr. Ahmet Yüksel Özemre, kitaplarını okuyanların sandığı gibi bu dünyadan habersiz, kendini öteki dünyanın işlerine vermiş bir bilim adamı değildir. Tersine, ne ... yediğini ve ne ... yedirdiğini çok iyi biliyordu*" diye, zerâfeti hakkında hayâl kırıklığına uğratan, **pek avâmî bir biçimde** noktalayacaktır.

Basın'ın malûm kesiminin Mayıs sonuna kadarki faaliyeti TAEK'i bir polemîğe çekme stratejisinde yoğunlaşıyordu. Radyasyon meselesinin geniş tabanlı bir ortamda demokratik(!) bir biçimde tartışılması için bir kamuoyu oluşturulması konusunda Cumhuriyet gazetesi başı çekiyor, bu husûsta sanki bir baskı grubu varmış gibi her gün bir sürü beyânata yer veriyordu.

Bu arada Başbakanlık makâmına takdîm etmiş olduğum ve radyasyon ölçümlerinin ilk sonuçlarını ve genel bir durum değerlendirmesini içeren "*Gizli-Zâta Mahsûs*" kaydını taşıyan raporum, *her ne hikmetse*, birkaç hafta önce bana bir Geiger-Müller cihazıyla manavdaki sebzelerin radyasyonlarını ölçerken(!) resmimi çekmeği teklif eden gazeteci aracılığıyla Basın'a sızdırıldı; ve tabîî o gazetecinin gazetesi tarafından da tantanayla açıklandı. Bu rapor benim tarafımdan bizzat daktilo edilmiş olup yalnızca bir asıl ve bir de sûretten ibâretti. Aslı, Başbakan'a verilmek üzere Başbakanlık Müsteşârı Hasan Celâl Güzel'e takdîm edilmiş olup sûreti ise kasamda kilit altında idi. Böyle bir raporun varlığını yalnızca Başbakan Turgut Özal ve Başbakanlık Müsteşârı Hasan Celâl Güzel biliyordu.

Ancak, raporda Karasu mevkiinde havada ölçülen en yüksek radyasyon düzeyinin birimi *mikroröntgen/saat* olarak verilmiş iken bu birim gazetede, *gene her ne hikmetse*, *miliröntgen/saat* olarak yâni tam 1000 misli daha yüksek bir değer olarak yayınlanınca kızılca kıyâmet koptu. Bu birimin neye delâlet ettiğini iyi bilen bilim adamlarımız, *gazetenin aslâ hatâ yapmayacağı îmanı*yla, bana veryansın ettiler. Bunlardan radyasyonla tedâvi konusunda gerçekten de mümtaz bir bilim adamı olan Prof.Dr. Nijat Bilge bir gazeteye bununla ilgili olarak TAEK'i ve dolayısıyla da beni ağır töhmet altında bırakan bir beyânat verdi. Bu beni cidden çok üzdü. Basın'ın bir kesiminin ihdâs etmeğe çalıştığı paranoya ve nifâk ortamının bilim adamlarımızı da tesir altına alması hiç de sağlıklı değildi. İlmî bir konuyu bir telefonla yetkilisinden soracak yerde gazetelerin dedikodusuna körükörüne i'tibâr etmek ne bilim adamından beklenen temkine ve ne de akademik deontolojiye yaraşır. Ne çâre ki bu tür davranışlara ileride daha sık muhâtab olacaktım. Bu dostumuza telefon ederek duyduğum üzüntüyü dile getirdim. Gazetenin yanlış birim kullandığına dikkati çekerek raporumdaki gerçek radyasyon düzeyini bildirdim. Lûtfen endîşeye kapılmamasını, merak ettiği her şey için bana çekinmeden telefon edebileceğini söyledim. Anlaştık.

Kurum İçi Sıkıntılar

Edirne ve civârından her gün ot, süt, sebze ve meyva numûneleri toplanıyor ve bunların spektroskopik analizleri, İstanbul'da toplanan süt numûneleri ve deniz ürünleriyle birlikte, günü gününe ÇNAEM'de yapılıyordu. Bunların sonuçları ise â-nında Ankara'ya RGD'ye bildiriliyordu. RGD'de de toplanan bu bilgiler çerçevesi i-çinde her hafta sonunda genel bir durum değerlendirilmesi yapılıyordu. Günden güne artan spektroskopik analiz yükü karşısında elemanlarımıza günlük çalışma saatleri az geliyor, çoğu sefer ek mesâî yapmak zorunda kalıyorlardı. Elimizdeki, bu analizleri yapabilecek *çok kanallı analizör*'lerin sayısının azlığı da olumsuz bir etkendi.

Çok kimse bu cihazların *düğmeye-bas-sonucu-al* cinsinden süper otomatik nesnel olduğunu sanır. En modernleri bile böyle değildir. Bu cihazlar genellikle üç kısımdan oluşur: 1) ölçümü yapılacak radyoaktif numûnenin yerleştirileceği kurşun bloktan oda, 2) radyoaktif numûneden yayılan radyasyonu ve yoğunluğunu tesbit eden ve bu bilgilerin elektrik darbelerine dönüşmesine aracılık eden detektör ve 3) de-tektörden gelen elektrik darbelerini yeni ölçümlere tabî tutup yorumlayan, ekranda gösteren ve sonuçların rakkamlar ve/veyâ diyagramlar şeklinde çıkışını temin eden bilgisayarlı analiz ünitesi.

Ana güç düğmesini çevirip de akım verdikten sonra yapılacak ilk iş cihazı bir süre ısıtmaktır. Sonra standart bir radyoaktif kaynak kullanarak âletin kalibrasyon (*â-yar*) safhası gelir. Bu, tıpkı, üzerine yük konmamış bir terâzinin âyarı yâni üzerinde hiç ağırlık olmadığı zaman ibresinin tam sıfırı göstermesinin temini gibidir. Sonra da cihazın ölçüm yapacağı enerji aralığını isâbetle seçmek safhası gelir. Ayrıca radyoak-tif numûnenin konacağı kurşun kulenin içinde numûnenin standart bir geometri uya-rınca yerleştirilmesi gereklidir. Bu standart geometri de bir etalon aracılığıyla tesbit edilir. Eğer, şu ya da bu sebepten ötürü, radyoaktif numûne standart geometriye uy-muyorsa bu takdirde de bu uyumsuzluğun teorik hesaplarla tashîhi yoluna gidilir. Düşük aktiviteli radyoaktif numûneler söz konusu olduğunda ise numûneyi analiz i-çin gerekli ölçüm zamanı çok önemlidir. Bu gibi hallerde kısa süreli ölçümler sonuç üzerinde % 100'e varan ve hattâ bunu da aşan hatâlara sebep olabilir.

Görüldüğü gibi çok kanallı analizör aracılığıyla radyoaktif numûnelerin spektroskopik kalitatif ve kantitatif analizlerini yapmak bir voltmetreyle bir pilin iki kutbu arasındaki gerilim farkını ölçmek gibi değildir. Bunun için 1) hem cihazı, 2) hem cihazın ayrıntılı yapısını, 3) hem bütün fonksiyonlarını ve 4) hem de bu fonksi-yonların optimal ve gerçeğe uygun sonuçlar temin edebilmeleri için gerekli olan bü-tün fiziksel şartları çok iyi bilmek gerekmektedir.

1) Bu *bilgi* ile birlikte 2) *objektiflik*, ve 3) *ilim ahlâkı* olmazsa, *portatif olan-ları da dâhil olmak üzere*, bu kabil cihazlara gerçeğe uymayan her türlü sonucu ver-dirtmek mümkündür!

Söz konusu kritik günlerden birinde İstanbul Teknik Üniversitesi Nükleer E-nerji Enstitüsü Müdürü Prof.Dr. Nezihi Bilge beni telefonla makâmımda aradı: "*Sa-*

"Çernobil Komplosu"

Yın Hocam; bildiğiniz gibi bizde, hâlen Dünyâ'nın en mükemmel çok kanallı analizörlerinden biri olan Canberra-8000 cihâzı var; bu yüzden biz de kendi çapımızda bazı radyasyon ölçümlerine giriştik. Her gün İstanbul'da satılan sütlerdeki radyasyon düzeylerini ölçeceğiz. Bugün radyasyonunu ölçtüklerimiz arasında "Gülüm" marka sütte bir litrede 9000 Bq gibi korkunç seviyede bir radyasyon bulduk. Bu sonuç yayılmadan size bir haber vereyim dedim" dedi.

Bu olacak iş değildi! İstanbul piyasasında satılan bütün sütlerden alınan numûneler ve bu arada da söz konusu "Gülüm" marka süt de hergün ÇNAEM'de analiz edilmekteydi. Şimdiye kadar ölçülmüş olan bu sütlerde litrede 440 Bq'den fazla bir aktiviteye rastlanmış değildi. Bu işte aydınlatılması gereken bir bit yeniği vardı. Ben meslekdaşıma hemen ÇNAEM'e telefon edip kendisine bir araba gönderteceğimi, söz konusu süt numûnesiyle birlikte lütfen ÇNAEM'e gitmesini, bu numûneyi bir kere de TAEK olarak bizim, ÇNAEM'de, *biribirinden bağımsız iki ayrı lâboratuvar*da ölçmemizin isâbetli olacağını bildirdim. Prof.Dr. Nezihi Bilge, herhâlde pek meşgûl olduğundan olacak, Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ne gitmedi ama gelen şoföre süt numûnesini teslim etti.

Söz konusu süt ÇNAEM'de iki ayrı lâboratuvarda analiz edildi ve ihtivâ etmekte olduğu radyasyonun ise *yalnızca 280 Bq/litre* olduğu ortaya çıktı. Bunun üzerine ÇNAEM'den konunun uzmanlarından Deniz Kut hanım söz konusu enstitüye gönderilerek durum tetkik ettirildi. Bu gerçekten de mükemmel çok kanallı analizörün sorumluluğu kendisine verilmiş olan ve bu cihâzı bizzât kullanan doçent hanımın âletin kalibrasyonunu yapmayı *bilmediği* ortaya çıktı.

Enstitü elemanlarına bu gibi ölçüm cihâzlarının kalibrasyonlarının nasıl yapılacağı ve niçin sık sık tekrarlanması gerektiği öğretildi. Ancak bu olay, bizler için zamanın fevkalâde kıymetli olduğu kritik bir dönemde, TAEK'e çok kıymetli "2 adam.gün"lük bir çalışmaya mâl olmuş bulunuyordu. Bu örnek, böylesine girift âletlerin bütün özelliklerinin ve fonksiyonlarının iyice bilinmediği takdîrde, yâni bu konunun gerçekten de uzmanı olunmadığı takdîrde bunları kullananların akademik unvanlarının hiçbir işe yaramayacağını göstermesi bakımından da çok önemlidir.

ÇNAEM'deki analizörler günlük ihtiyacı karşılamakta zorluk çekiyorlardı. Bütün Türkiye için fevkalâde kritik olan bu dönemde İstanbul'daki üniversitelerde bulunan topu-topu iki analizörü radyasyon ölçümlerimiz için kirâlamak istedik. Boğaziçi Üniversitesi'ndekini kirâladık ve ÇNAEM'e taşıdık. Yukarıda sözü geçmiş olanın kirâlanması için yaptığımız teklife ise kuru bir red cevabı aldık. Bu reddin arkasında yatan zihniyet bizleri çok üzdü. TAEK'in böylesine kritik bir dönemde âcilen ihtiyacı olan bu âlete Başbakanlık Makâmı aracılığıyla el koydurabilirdik. Ancak İTÜ Rektörlüğü ya da Nükleer Enerji Enstitüsü Müdürlüğü ile Başbakanlık Makâmı'nı arasında muhtemel bir sürtüşme ve dedikodunun müsebbibi olmaya vicdânımız elvermedi.

Bu durum karşısında ve ilerideki gelişmelerin bizi daha da zorlayabileceği düşüncesiyle Ankara'daki lâboratuvarlarımızdan birini de rutin radyasyon analizi için

"Çernobil Komplosu"

görevlendirdik. Bu lâboratuvarda da gelişmiş çok kanallı Canberra marka bir analizör vardı. Ancak, bu lâboratuvarın elemanlarını rutin analize alıştırmak üzere Ankara civârından toplanan bazı numûnelerin bu lâboratuvardaki analizlerinde *anormal* radyasyon düzeyleri bulununca bu sonuçlar beni ve RGD'dekileri rahatsız etti. Lâboratuvarın dikkati çekildi; zira numûneler radyasyonun hiç etkilememiş olduğu bir bölgeden geliyordu!

Bunun üzerine, toplanan numûnelerin ikiye bölünerek birinci yarılarının bu lâboratuvarda analiz için gönderilirken diğer yarılarının da özel kurye ile, Ankara'daki analizin sonucu ile karşılaştırılmak için, ÇNAEM'de iki ayrı lâboratuvarda birbirlerinden bağımsız olarak analiz edilmek üzere İstanbul'a gönderilmesine karar verildi. Ve bu operasyon gizli tutuldu. Sonuçların mukâyesesi Ankara'daki lâboratuvarın sonuçlarının sistematik olarak çok yüksek olduğunu gösteriyordu. Ama asıl mide bulandıran husûs, bu lâboratuvar elemanları ile yakınlarının şehirde muhtelif mahfellerde (ÇNAEM'in uzman ekiplerinin analizleriyle yalanlanmış olan) bu gerçek dışı sonuçları TAEK Başkanlığına karşı bir tahrîk unsuru olarak sistematik bir biçimde kullandıklarına dair bir takım istihbâratın, *resmî yollardan* TAEK Başkanlığına erişmiş olmasıydı.

Durumu en yakın mesâî arkadaşlarımla ve ayrıca Kurum dışından bazı kişilerle değerlendirdim. Genel kanaat, uzun süre sürüncemede kalabilecek ve TAEK'in bu kritik dönemdeki hizmetini aksatabilecek bir dedikodu mihrâkı oluşturma istidâdında görünen bir idârî tahkîkattan şimdilik kaçınılması şeklinde idi. Buna uydum; ama Ankara'daki lâboratuvarlarımıza da radyasyon analizi yapma yasağı vaz ettim. Bu yasağın, şüphesiz ki, reaksiyonları olacaktı; ve oldu da. Ama irinin yara içinde yavaş yavaş bünyeyi zehirlemesi yerine yarayı bir defa deşip irinin iyice akıp kendini belli etmesi daha isâbetli idi.

Basın'ın bir kesimi olanca hışımıyla tekrar üzerimize gelmeğe başlamıştı. Kurum sıkıntılı günler yaşıyordu. Bir taraftan Çernobil kazâsının zorladığı önlemler alınırken öte yandan da projelerinin aksamaması, Kurum içi verimliliğin artırılması ve huzurun muhâfaza edilmesi gerekiyordu. Hem ihtiyâcımız olan elemanları atama müsaadesini zar zor istihsâl ettiğimiz bir miktar kadro için sınavların hazırlanması ve hem de Kurumun sür'atle techîzatlanması gerekiyordu. Bu da para demekti. Ankara'nın yüksek denilen bürokrasisinin ise kendi kadrolarınıza eleman atama ve T.B.M.M.'nin Bütçe Kânûnu aracılığıyla size tahsîs etmiş olduğu ödeneği harcama izinlerini verme konusunda hârikulâde hasis davranan, işi yokuşa süren ve bundan da iftihâr eden bir havası vardı.

İşte tam bu gibi işlerle uğraştığımız bir sabah saat 10.30 sıralarında Ankara'ya gök gürültülü sağnak şeklinde bir yağmur yağdı. Hemen her 5 dakikada bir telefona cevap verdiğim ya da benim birisine telefon ettiğim, önümdeki dosyalarla boğuştuğum, bir sürü imkânsızlığı aşmağa çalıştığım o anda canım bu sağnak altında yürüyüp ferahlamağa can attı. Ama bu mümkün değildi. Çok iyi hatırlıyorum, yerimden kalkıp sağnağın güzelliğini seyretmek üzere percereye yanaşım ve gözlerim bir müddet yağmura ve sokaktan geçenlere daldı. Telefonlar da sanki bu kaçamak te-

"Çernobil Komplosu"

neffüsün tadını kaçırmamak için birdenbire kesilivermişlerdi. Bir ân gerçekten de bütün çilelerimi unutmuştum. Sağnak hızını kaybedinceye kadar camın önünde kaldım ve sonra masama, işimin başına döndüm.

Yaklaşık bir saat kadar sonra direkt telefonum çaldı. Telefon, eden Milli Eğitim Bakanlığı'nın üst düzey bürokratlarından biriydi; ve benden nâzik bir şekilde: "Bir saat kadar önce Başkent'in ana-okullarına *bizzat* telefon ederek; yağan sağnakla birlikte Ankara'ya bol miktarda radyasyon yağmış olduğundan okulun hemen kapatılıp çocukların eve gönderilmesi tâlimatını vermemle(!) ilgili olarak tamamlayıcı bilgi" ricâ ediyordu. Anaokulların bir kısmı bu tâlimata(!) uymuşlar ama diğerleri Milli Eğitim Bakanlığı'na müracaat etmeden okullarını kapatmak istememişlerdi.

Çernobil kazâsının Türkiye'yi etkilemeye başlamasından azlime kadar fevkalâde çileli geçen 341 gün zarfında, azlim de dâhil olmak üzere, beni bu telefon konuşması kadar hayrete düşürüp sesimi soluğumu kesen bir başka olay vuku bulmadı. Nâzik bürokratin, sessizliğim karşısında: "*Sayın Özemre orada mısınız?*" diye sormak mecbûriyetinde kalması üzerine: "*Evet Efendim; buradayım da ne diyeceğimi bilemiyorum. Çünkü bugün yağan yağmurun Ankara'ya radyasyon getirmiş olması tamâmen imkân dışı olduğu gibi ben de hiçbir okula telefon etmedim. Bu, bana kalırsa sâdece, hınç içinde kıvranan bazı odakların bir **komplosu***" diye cevap vermiş olduğumu hatırlıyorum. Bununla beraber gene de RGD'ye telefon ederek durumu naklettim; ve Ankara'nın radyasyon düzeyinde bir değişiklik olup olmadığı husûsunda bana acele bilgi verilmesini talep ettim. Birkaç dakika sonra gelen cevap, Ankara'daki doğal radyasyon düzeyinde günlerdir hiçbir değişikliğin gözlenmemiş olduğunu te'yid etmekteydi.

Bu olaydan bir hafta kadar sonra haberdar olduğum iki başka olay *hyânete varan bir ahlâk yoksunluğuna sınır olmadığını* gösteriyordu. Bunlardan biri bana Atom Enerjisi Komisyonu üyelerimizden biri tarafından iletildi. Meslekdaşımızın kişisel istihbâratına göre TAEK'e bağlı Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nden (ANAEM'den) Ankara'daki bazı eczahânelere ve jinekolog hekimlere telefon edilerek: "*Size insanlık adına telefon ediyoruz: TAEK Başkanı'nın yalanlarına sakın aldanmayın. Radyasyon düzeylerini biz ölçüyoruz. Aslında çok tehlikeli düzeyde radyasyon var ama gizliyorlar. Sizlere müracaat edenlere sakın süt içmemelerini, hâmile kalmamalarını tavsiye edin*" deniliyormuş.

Bundan birkaç gün sonra da, tamâmen tesâdüfen, Ankara'daki Sosyal Sigorta hastahânelerinden birine aynı mealde telefon edilmiş olduğunu ve bu telefonun etkisiyle hastalara ve bebeklere süt verilmesinin kesilmiş olduğunu öğrendim. Ben bunu istihbâr eder etmez söz konusu hastahâneye telefon ettiğimde gerçekten de 48 saati aşkın süredir süt verilmediğini haşyetle öğrendim. Durumu izah ettim. Hastahâne yetkililerine bu ve bunun gibi ihbarlara i'tibâr etmemelerini, bir endişeleri olduğunda ya beni bizzat ya da RGD Başkanı Özer Özerden'i aramalarını ricâ ettim. Durum düzeldi. Ama Allâh biliyor ya, her kimlerse, bu olayların müelliflerine de lânet ettim.

İkinci Radyasyon Vurgunu:

Doğu Karadeniz Bölgesi

Çernobil kazâsının ortaya çıktığı gündenberi Doğu Karadeniz Bölgesi TAEK kurmaylarının hep korkulu rüyâsı olmuştu. Edirne'deki radyasyon bâdiyesini atlattıktan sonra hemen Doğu Karadeniz'e gezici bir radyasyon ölçüm ekibi göndermiştik. Bu ekip pekçok ölçüm yaparak ve çeşitli yerlerden fındık, tütün, çay, karalâhana, mısır, elma, ot, süt, toprak ve su numûneleri toplayarak dönmüştü. Bütün radyasyon ölçümleri ve numûnelerin spektroskopik analizlerinin sonuçları söz konusu bölgenin muhtemelen 10 Mayıs günü ve bizim de 1 Mayıs'danberi yaptığımız tahmînlere uygun olarak, bir radyasyon vurgunu yemiş olduğunu göstermekteydi.

Türkiye'de bir "Radyasyon Erken-Uyarı Sistemi Ağı" bulunmadığından böyle bir radyasyon vurgununu ânında tesbit etmek imkânımız da yoktu. Ancak bölgeye gidip numûneler toplayıp ölçümler yapmak sûretiyle bu, *sonradan* tesbit edilebilmişti. Bu olgu çok kısa bir süre sonra bütün Türkiye'yi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini kapsayacak olan bir Radyasyon Erken-Uyan Sistemi Ağı (RESA)'nın tesisi için karar alıp uygulamaya geçmemizi gerektirecekti.

Doğu Karadeniz Bölgesinin yemiş olduğu radyasyon vurgunu ilkinde oranla: 1) alan olarak daha yaygın, ama 2) çok daha zayıftı. Bölgenin hiçbir yerinde büyük bir kontaminasyon gözlenmemişti. Sağlık açısından tehlikeli bir durum kesinlikle söz konusu değildi. Ancak radyasyona sebep olan radyoizotoplar arasında, Edirne'nin aksine, Cs-134 ve Cs-137 izotopları ağırlıktaydı. Zirâ, kısa yarı ömrü dolayısıyla, Çernobil kazâsının vukuundan beri geçmiş olan zaman zarfında I-131 hemen hemen hiç kalmamıştı.

3 Mayıs 1986'da Edirne ve civârının radyasyondan etkilenmesi sonucu vaz ettiğimiz önlemler, aslında, yeteri kadar radyasyon ölçüm verisi birikip de doz değerlendirmesi yapıncaya kadar tedbirli olmak ve emniyet marjını da geniş tutabilmek amacıyla alınmış olan *katı tedbirler*di; ve halkı da, kaçınılmaz biçimde, telâşlandırmışlardı. TAEK, radyasyondan etkilenen ikinci bölge olan Doğu Karadeniz bölgesi için (Edirne misâlinde edindiği deneyim gereği) yöre halkını zora koşarak, telâşlandıracak ve Türkiye'nin bu bölgesini etkileyen düşük radyasyon düzeyi de göz önünde tutulduğunda hiçbir hikmet-i harbiyesi olmadığı anlaşılan fuzûlî önlemler alma yönüne gitmedi.

Ne yazık ki gerek fındık, gerek tütün, gerekse çay radyasyonlu idi. Buna karşılık bölgede yoğun biçimde tüketilen karalâhana ve mısırdaki radyasyon yoktu. Sütteki radyasyon düzeyi ise İstanbul'da piyasaya sürülen sütlerin ihtivâ etmiş oldukları radyasyon düzeyinden çok daha azdı. Elma ile sular radyasyonlu değildi.

Fındık, tütün ve çayda ölçülen radyasyon seviyeleri ve bunlara dayanarak yapılan hesaplamalar bölgede sağlık açısından endişeyi mûcib olabilecek bir durumun bulunmadığını gösteriyordu.

"Çernobil Komplosu"

Bu sonuç sağlık açısından ne kadar tatmîn edici olursa olsun, durum Edirne'dekine hiç de benzemeyen bir biçimde olağanüstü kritikti. Çünkü Türkiye'nin iki önemli ihrâc metaı olan tütün ve fındık ile büyük bir iç tüketim metaı olan çay bölge insanının başlıca geçim kaynaklarını ve Türkiye açısından da olağanüstü önemli bir mâlî potansiyeli oluşturuyordu. Yâni, kısacası, **bu üç ürün Basın'ın masa başında sırf sansasyon uğruna ahkâm kesmeyi yegâne fazîlet addeden belirli bir kesiminin spekülâsyon metaı olmamalıydı**. Böyle bir spekülâsyonun şimdiden patlak vermesinin Devlet'i de üreticileri de çok zor duruma düşüreceğini idrâk etmek için âhım şâhım bir ferâset sâhibi olmak da gerekmiyordu.

Durumu "Gizli-Zâta Mahsus" bir raporla Başbakanlık Makâmı'na bildirmek de isâbetli olmazdı; **zirâ bu tip raporların Basın'a nasıl sızdırılabildiğini yaşamış bulunuyorduk**. Tek çâre yegâne güvenilir kişi olarak Başbakan ile görüşüp durumu kendisine şifâhen arz etmekti. Ama bunun da mümkün olamayacağını hissediyorum. TAEK Başkanlığına atanmış olmamdanberi Başbakan ile bir tek kere görüşebilmiştim. 35 dakika sürmüş ve fevkalâde olumlu sonuçların istihsâl edilmiş olduğu bu görüşmenin Başbakanlık'daki bazı üst kademe bürokratlarını ne denli tedirgin etmiş, bunların Kurum'a ve bana karşı reaksiyonlarını ne denli olumsuzlaştırmış olduğunu ve Kurum'un bazı işlerinin, âdetâ bir cezâlandırma gibi, ne kadar sürüncemeye bırakılmaya başlandığını kısa bir süre sonra hayret ve dehşetle müşâhede etmiştim. Başbakanlığın yüksek bürokrasisindeki bu yüksek zevât, kendilerinin destûru olmaksızın, 2690 sayılı kânûna göre Başbakanlık Makâmı'na değil doğrudan doğruya Başbakan'ın şahsına bağlı bir kurum olan TAEK'in Başkanı'nın dahi Başbakan ile görüşüp de kendilerini hiç mi hiç ilgilendirmeyen sonuçlar istihsâl etmesini bile hazmedemiyorlardı! Bu sebeplerden ötürü Başbakan ile ikinci bir görüşme imkânı ihdâs edebilmek için Başbakanlık Müsteşarı'nın vaz ettiği örtük ambargoyu aşmam mümkün değildi.

Bu bürokratlar Kurum'daki bazı kıymetli ve deneyimli arkadaşların Kurum'dan uzaklaştırılması, kendi tavsiye edecekleri 200 kadar genç ve bilgisiz kimselerin Kurum'un kadrolarına atanması ve Kurum içindeki kendilerine yakın(?) kimselerin yüksek idârî makâmlara getirilmesi için bana az mı baskı yapmaya kalkışmışlar, beni robotlaştırmayı başaramadıkları için de aleyhimde az mı dedikodu yapmışlardı.

Bunlardan, her devrin boyasına rahatlıkla girmesiyle meşhûr ve bu sebepten ötürü de Başbakanlık'da uzun süre dikiş tutturabilmiş ve daha sonraları da bir üniversiteye kendisini rektör olarak tâyin ettirebilmiş olan birisi, birkaç ay sonra bana, resmî bazı işler ve özellikle de Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi (CERN) ile ilişkimiz dolayısıyla kendisiyle görüştüğüm **Devlet Bakanı Tınaz Titiz** ile olan bu resmî münâsebetimin yakından izlendiğini îma ederek edeb dışı bir cür'etle: "**Hoca, sen bu adamla çok düşüp kalkma! O adam komünisttir!**" diye gözdağı vermeğe kalkışacak, benim bu edepsizliğe karşı gösterdiğim şiddetli reaksiyon ve haddini bildirmem üzerine de TAEK'in işlerini daha da yoğun bir biçimde baltalayacaktı.

"Çernobil Komplosu"

Evet; Başbakanlık'taki bürokrasinin küçük de olsa etkili bir kesimi *alaturka bir McCarthy'cilik* sergilemeye meraklıydı ve bu takım nasıl bana îtimâd beslemiyorsa, benim de bu takıma hiç ama hiç îtimâdım yoktu.

Başbakan ile yüzyüze ya da telefonla görüşebilmek üzere yaptığım bütün girişimlerimde de karşıma sürekli bir duvar çekildi. Neyse ki 26.05.1986 da isâbetli bir kararla kurulan Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi TAEK'in imdâdına yetişti. Bilhassa bu komitenin başkanı Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral ile gerektiği her ân görüşüp sorunları tartışabilmemiz bizi ferahlattı.

Sırası gelmişken şunu da açıkça ve altını çizerek ifâde etmek istiyorum:

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı'nda ve Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde, yalnızca "Türkiye'nin Çernobil Çilesi" münâsebetiyle değil fakat her konuda, derin bir görev anlayışı ve Devlete hizmet etmenin insanı rahatlatan fazîletine sâhip olarak bana yardımcı olan şuurlu bir yakın mesâî arkadaşı topluluğu ile çalışmış olmaktan fevkalâde mutluyum. Bu arkadaşlarımla yapmış olduğum müşâvereler beni pekçok defa isâbetsiz karar almaktan korumuş ya da isâbetsiz olabilecek bazı karar tasavvurlarımdan rücû' edebilmemi sağlamıştır.

Türkiye, eğer TAEK Başkanlığı'm süresince radyasyon bâdiresini bütün Avrupa ülkelerine oranla en az zararla atlatabilmişse bunun sırrı, her önemli kararda bu arkadaşlarımla müşâvere etmiş olmamda yatar. Buna ek olarak, Kurum'da yapılmış ama kamuoyuna intikâl etmemiş pekçok işin başarısı da aslında onlara aittir. Alınan bütün kararların ve yapılan bütün icraatın maddî ve mânevi bütün sorumluluğu ise yalnızca ve yalnızca son karar mercii olmak hasebiyle bana râcîdir.

Alınması Gereken Önlemler TAEK'in Yetki Sınırlarını Aşıyor

Bu arada Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil Cin'in dâvetini kabûl ederek iki konferans vermek üzere Konya'ya gittim. 15 Mayıs sabahı verdiğim ilk konferans Çernobil kazâsının etkilerine ve alınan önlemlere aitti. Bunu, aynı gün öğleden sonra "İslâmîyet'te İlim" konusunu işleyen ikinci konferansım izledi. Ankara'ya döndüğümde fırsattan istifâde iki gece üstüste beşer saat uyku uyumuş olmanın verdiği zindellikle tekrar çileli işime sarıldım. Bu sefer Türkiye'yi, TAEK'i ve beni yeni çileler bekliyordu.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde de yoğun bir olumsuz propaganda sonucu ahâli radyasyon korkusuyla epeyi duyarlı kılınmıştı. Yetkililer bu konuda TAEK'in yardımını istiyorlardı. Hemen iki sağlık fizikçisinin Kıbrıs'a gidip hem KKTC'nin doğal radyasyon haritasını çıkarmalarını, hem radyasyonun oraya da bir etkisi olup olmadığını araştırmalarını ve hem de adada sürekli bir radyasyon erken uyarı istasyonu kurulması için gerekli incelemelerde bulunmaları tâlimatını verdim. Sonuçta

"Çernobil Komplosu"

KKTC'nde, 500 metre genişliğinde fakat 30 kilometre uzunluğunda bir şeridin radyasyondan biraz etkilenmiş olduğu ve o bölgede otlayan koyunların sütünde cüzî bir radyasyon bulunduğu tesbit edildi. Gerekli önlemler alındı. Bunun üzerine Kıbrıs yetkilileri beni ve RGD Başkanı Özer Özerden'i konferans üzere KKTC'ne dâvet ettiler. Türkiye'deki çilelerimiz yakamızı bırakmadığından bu dâvete ancak Ağustos 1986'da icâbet edebildik. Bu ziyâret esnâsında halka açık konferanslar verdik; Bayrak Televizyonu'nda da bir saati aşkın bir mülâkâta katıldık; âtideki işbirliğinin tabanını oluşturduk.

Dışişleri Bakanlığından verilen bilgiler Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ülkelerinin kendi ithâlâtlarıyla ilgili olarak bilhassa gıdâ maddelerine bir radyasyon sınırı koymuş olduklarına dikkatimizi çekmekteydi. AET ülkeleri ithâl ettikleri her gıdâ maddesinin 600 Bq/kg'dan az radyasyon içermesini şart koşuyordu. Buna Türkiye'nin tepkisi ne olacaktı? Ayrıca Hazine Müsteşarlığı Müsteşar Yardımcısı da beni arayarak Ukrayna'dan ithâl edilen tohumluk buğdayın radyasyon bakımından bir mahzur teşkil edip etmeyeceğini soruyordu. Aynı günlerde Avrupa'ya bir firma tarafından yapılmış olan kekik ihrâcatı da kekiğin 600 Bq/kg'dan daha yüksek düzeyde radyasyon ihtivâ ettiği iddiasıyla reddedilip geriye gönderiliyordu.

AET'nin kendi gümrük kapılarına vaz etmiş olduğu bu tedbirin rasyonel ve âdil bir yanı yoktu. AET bu kısıtlamayı, gıdâların tüketim miktar ve şartlarına bakmaksızın vaz etmişti. Günde normal bir kilo yenebilen üzüm ile en etobur insanın bile haftada 2 gramdan fazla tüketmeyeceği kekik; un ile, Avrupalının daha ziyâde fındıklı çikolatada ve pastada tükettiği, fındık da hep aynı kefeye konulmuştu. ***Meselelerin mantikî bir sağlık endîşesi ile de ilgisi yoktu.*** Nitekim AET dışı bir ülke olan Finlandiya'da tüketilecek tâze ren geyiği etinde bulunmasına izin verilen radyasyon düzeyi normu Çernobil kazâsından önce 2000 Bq/kg iken bu norm kazâdan sonra ve zarûret karşısında yavaş yavaş 22.000 Bq/kg'a kadar yükseltilmişti.

O hâlde AET'nin bu önleminin amacı neydi? Bu önlem: 1) öncelikle, Çernobil kazâsının ayaklarına kadar getirmiş olduğu fırsattan istifâde edip GATT'ın (Gümrük Tarifeleri ve Ticâret Hakkında Genel Anlaşma'nın) kuralları dışına çıkılmasını, yâni proteksiyonist (korumacı) tedbirler alınmasını temin etmekteydi, 2) AET dışı ülkelerden AET'ye yapılacak ithâlâtta fiyat kırma potansiyeli ihdâs etmekteydi, 3) AET ülkelerinin başlarına sürekli dert olan üretim fazlası büyük süt tozu, peynir, tereyağı, dondurulmuş et ve tavuk stoklarının (hem de ümit edilmedik bir fiyatla) tüketilmesini temin edebilecek bir zemin oluşturmaktaydı. ***Kısacası, AET'nin bu önlemi halkın sağlığı endîşesinden ziyâde ekonomik ve politik sebeplere dayanıyordu.***

Türkiye'de birkaç muhâfazakâr gazetenin hâricinde hiçbir yayın organının meselenin bu yönünü tahlîle kesinlikle yanaşmamış olması da bana ve TAEK'de bu işin yoğun çilesini çeken yakın mesâî arkadaşlarıma bir hayli garip fakat ilgi çekici ve sebepleri üzerinde derinliğine düşünmeğe değer gelmişti!

Söz konusu stokların tüketilmesi ise Yugoslavya, Bulgaristan ve Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri nezdindeki i'tibârlarının ve rekâbet güçlerinin kırılmasına bağlı-

"Çernobil Komplosu"

dı. Amaç açık bir şekilde tanımlandı mıydı, amaca varmak için yollar ve çâreler her zaman bulunur. Hele söz konusu ülkelerde, "Fareli Köyün Kavalcısı"nı izleyen fareler misâli, bu yönde profesyonelce yapılacak propagandaların sihirli sesinin ve *diğer iknâ edici imkânlarının* peşinden gitmeğe âmâde ve câhil oldukları hâlde her meselede söz sâhibi olduklarını zannedip evhâmalarını hikmet sanan temyiz fıkârâları da çokça bulunursa!

Türkiye hiç radyasyon yüzü görmemiş bile olsaydı AET ülkelerinin vaz ettikleri bu önleme gene de bir cevap vermek mecbûriyetinde kalacaktı. En azından ithâl ettiği gıdâlardaki radyasyon düzeyine, mukâbele-i bilmisil esâsına göre, bir sınırlama getirmesi ve bunu da kontrol etmesi gerekirdi. Radyasyon kontrolü TAEK'in 2690 sayılı kuruluş kânûnunun rûhuna uygun ve yetkisi içinde olan bir husûstu; ama gıdâ maddelerinin ithâlât rejimine bir sınırlama getirerek gümrüğe gelen bir malın ithâline ya da malın geri gönderilmesine karar vermesi TAEK'in kânûnî tasarrufunda olan bir husûs değildi. Kezâ, ihdâs edildikten sonra böyle bir rejimin ihrâcatçı ülkelere tebliği de gene TAEK'in yetkisi dışında kalan bir husûstu. Dolayısıyla bu ve bunun gibi yetki tıkanıklıklarını giderecek bir düzenleme gerekli görülüyordu.

"Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi"

Dışişleri Bakanlığı'nın bu yöndeki bir tavsiye yazısına dayanarak Başbakan'ın emriyle 26 Mayıs 1986'da, Çernobil Kazâsı'nın yurt çapındaki etkilerini ilgili ve yetkili kuruluşların koordinasyonu ile göğüsleyip çözümlenmeye yönelik bir koordinasyon komitesi kuruldu. Aslında bu, *olağandışı bir kriz komitesi* idi ve bu niteliği ile görev yapacaktı. Komite'de: Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sanâyi ve Ticâret Bakanlığı, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun, Hâzine ve Dış Ticâret Müsteşarlığının, Çevre Genel Müdürlüğü'nün ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin yüksek kademe görevlileri bulunuyordu. Komite üyelerinin sayısı belli değildi. Komite çalışmalarına kuruluş emrinde sayılmış olanların dışında kimseler de katılabiliyordu. Komite oldukça esnek bir yapıya sâhipti. Bir kriz komitesi olduğu için kânûn mârifetiyle kurulmamış olması da isâbetli olmuştu. Komitenin Başkanı Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral'dı. TAEK'i ise ben ve RGD Başkanı Özer Özerden temsil etmekteydi. Ayrıca Teknik İşler Yardımcım Prof. Dr. Hasbi Yavuz da İstanbul Teknik Üniversitesi'ni temsilen Komiteye dâhil edilmişti.

İlk toplantısında benim teklifim üzerine *Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi* adını benimseyen böyle bir komitenin kurulmuş olması TAEK Başkanlığı'nda ve ÇNAEM'deki sorumluluk taşıyan arkadaşlarımdan nezdinde belirgin bir tereddütle karşılandı. Herkes Komite ile TAEK arasında yetki sürtüşmelerinin ortaya çıkabilmesinden endîşe ediyordu. Ben ise, soğukkanlı bir değerlendirmenin verdiği huzurla, durumdan çok memnûndum. Arkadaşlarıma Komite'nin kurulmuş olmasının fevkalâde isâbetli olduğunu şu sebeplere bağlayarak izah ettim:

- Komite TAEK'in yetkisini aşan durumlarda koordinasyonu ve işlerin hallini sağlayacaktır.

"Çernobil Komplosu"

- TAEK'in görev yapması daha hızlı ve hizmetleri daha verimli olacaktır.
- Basın'ın bir kesiminin TAEK'in üzerine uyguladığı baskı, Komite'nin varlığı dolayısıyla, TAEK ile Komite arasında dağılacak ve TAEK daha rahat çalışacaktır. (Bu kanaatimde tümüyle yanılmış olduğumu daha sonra anlayacağım. Basın'da "Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi"ni suçlayan ya da töhmet altında bırakan tek bir satır yazı dahi yer almayacak; buna karşılık Basın'ın belirli kesimi mutlaka elenmesi gereken kimse olarak benim hakkımda, "*Vatan Hâini*" yakıştırmaları dâhil, demediğini bırakmayacaktır!)
- TAEK, Komite Başkanı'nın şahsında, bir muhâtab ve kıymetli bir destekçi bulmuş olacak; ve bundan ötürü de Başbakanlık'daki bir kısım yüksek bürokratin menfî tutumları bir süre için etkisiz kalabilecektir. Yâni Komite'nin varlığı TAEK için doğal bir kalkan olacaktır.
- TAEK'in verimli çalışması, etkinliği ve başarısı, aynı zamanda, Komite'nin de verimliliği, etkinliği ve başarısı olacağından bunların temini için TAEK'in ihtiyacı olan tehcîzâtın sür'atle satın alınması husûsunda gerekli olan tahsîsat daha kolay sağlanacaktır.
- Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi ile Türkiye Atom Enerjisi Kurumu arasında yetki sirtüşmesi çıkması tümüyle muhâldir. TAEK'in yetkilerinin temelinde 2690 sayılı kânûn vardır. Bu yetkilerin tasarruf hakkını, bunu açıkça ifâde eden bir başka kânûn olmadıkça, TAEK'in dışında hiçbir kuruluş ya da hiçbir şahıs ne iktisâb edebilir ve ne de sâhiplenebilir.

Yakın mesâî arkadaşlarım bu argümanlara hak vermekle beraber Başbakanlık'da danışman olarak çalışmakta olan ve bu sıfatıyla Komite'de yer, alan eski bir TAEK mensûbu hanımın TAEK'deki bazı kimselere karşı duyduğu derin antipati dolayısıyla Komite'yi karıştırmamasından endîşe ediyorlardı. Bundan sonra XX diye ifâde edeceğim bu hanım, ben TAEK Başkanı olarak atandığımda araya adamlar koyarak kendisinin bana Başkan Yardımcısı olarak atanmasının isâbetli olacağını ih-sâs ettirmişti. Ben ise TAEK Başkanlığı makâmının ister istemez siyasî nitelikte bir makâm olduğunu ve bu niteliğiyle de aynı kimse tarafından uzun müddet işgâl edilemediğini, Başkan değiştiğinde genel olarak yeni Başkan'ın eski Yardımcıları da değiştirdiğini, eğer Yardımcılar Kurum içinden kimselerse Yardımcılık görevinden alınıp başka bir göreve verilmenin Kurum içindeki mesâî arkadaşlarına karşı kendilerinde sürekli bir ezikliğe ve ekşiliğe yol açmakta olduğunu, bunu kendisinin de geçmişte bir kere yaşamış olması hasebiyle bilmesi gerektiğini ifâde ederek TAEK'deki arkadaşlarımdan idârî değerlerini ve özellikle de kendisinin değerini takdîr etmekle beraber Başkan Yardımcılıkları'na tâyin yapmam gerektiğinde, sırf bu sebeplerden ötürü, içeriden kimseyi buraya atamamak husûsunda ilke kararı almış olduğumu aracılara bildirmiştim.

"Çernobil Komplosu"

Bu olabildiğince nâzik red, XX'de büyük bir hayal kırıklığına ve bana karşı da sönmek bilmeyen bir husûmete ve hınca yol açmış ve bir müddet sonra da Başbakanlığa naklini talep etmişti. Onun için bir süredenberi Başbakanlık'da danışman olarak çalışmakta ve TAEK'deki muzır(!) kimseler hakkında Yüksek Bürokrasi'yi ve özellikle de Başbakanlık Müsteşarını uyarma(!) ve bilgilendirme(!) görevini dört dörtlük bir dirâyet(!) sergileyerek ifâ etmekteydi.

Ben mesâî arkadaşlarıma bu endîşelerinin muhâl olduğunu söyledim. Bu kadar kritik bir dönemde ve TAEK'in önemi bu kadar artmışken ne XX'in Komite'de TAEK aleyhine bir girişimde bulunması ve ne de aklı başında bir kimseyi ve özellikle de Bakanı Komite'nin tek bilimsel dayanağı olan TAEK'e karşı etkilemesi mümkündür. Fakat nedense arkadaşlarımdan hiçbiri bu iyimserliğime katılmadı.

Mesâî arkadaşlarımla bu iyimserliğime katılmalarındaki tereddütlerinin maa-lesef bir takım sağlam sebeplere dayandığını Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi'nin daha birinci toplantısında hayret ve üzüntüyle kabûl etmek mecbûriyetinde kalacaktım.

* * *

IV. BÖLÜM

YENİ ÖNLEMLER, YENİ SORUNLAR (27 Mayıs - 7 Temmuz 1986)

Bakan Câhit Aral İle İlk Görüşme

Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral ile ilk görüşmemiz, kendisini RGD Başkanı Özer Özerden ile birlikte ziyaret ettiğimiz makâmında vuku buldu. Bakana 30 Nisan'dan bugüne kadar Türkiye Atom Enerjisi Kurumu olarak almış olduğumuz önlemler ve yaptığımız faaliyetler hakkında ayrıntılı bir izahat sunduk. Bu arada Karadeniz Bölgesinden toplanan numûnelerin ilk tetkikinden fındık ve yeşil çay bitkilerinin de bir miktar radyasyon içerdiklerinin anlaşıldığı ancak bölgenin tüm ürünlerinin ne vüs'atte etkilendiğinin tesbit edilebilmesi için çok etrâflı bir araştırma yapmak ve çayın da işlenmiş olmasını beklemek gerektiğini bildirdik.

Câhit Aral *"askerliğini NBK (Nükleer biyoloji Kimya) bölümünde yapmış olmak hasebiyle radyasyon konusunu iyi bildiğini, ayrıca kendi şahsî gayretiyle yaptığı incelemeler sonucu bu ve bununla ilgili konuların da uzmanı olduğunu"* ifâde etti. Bizi büyük bir dikkatle dinledi. Mühendis kökenli olmasının alışkanlığıyla ayrıntılara kadar inerek sorular sordu. Kurum olarak kısa ve uzun vâdelerde ne gibi önlemler plânladığımızı öğrenmek istedi.

Kendisine: 1) kısa vâdede en âcil işin ithâl ve ihrâc edilecek gidâ maddelerinin içerdikleri radyasyon düzeyi hakkında TAEK'in düzenlemesi gerekli olan "Radyasyon Sertifikası"nın Gümrük nezdindeki hukûkî durumunun ve yetkisinin tesbit ve ta'mîmi olduğunu, bundan sonra ise 2) TAEK'in techîzat eksikliğinin hızla giderilmesi için gerekli ek tahsîsatın bulunmasının, ve 3) Türkiye'nin yakınında bulunan ama Batı anlamında nükleer güvenlik felsefesine uymayan pekçok nükleer santralin oluşturdukları potansiyel tehlikeye karşı bir önlem olmak üzere bütün Türkiye'yi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini de kaplayan bir *Radyasyon Erken-Uyarı Sistemi Ağı* (RESA)'nın tesisinin isâbetli olacağını arz ettik. Her bir otomatik RESA gözlem istasyonunda sürekli olarak ölçülen havadaki radyasyon düzeyinin tek bir merkezde toplanmasıyla, yaklaşmakta olan bir nükleer tehlikenin ânında değerlendirilmesi ve evriminin izlenmesi imkân dâhiline girmiş olacaktı.

Bakan: *"Üzülmeğiniz sayın Hocam. Bunların hepsi de mâkul önlemler. Önce bunları Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi'nde bir kere görüşelim. Hepsini gerçekleştirilir. Lûtfen benimle sürekli temâs hâlinde olunuz"* dedi ve bizi kapıya kadar geçirip yanaklarımızdan öperek uğurladı.

Özer Özerden ile Sanâyi Bakanlığı binasından kuş gibi hafif ayrıldık. Bakanın meseleye bakış açısı, bu konuya karşı hevesi ve nezâketi bizi etkilemiş ve rahatlatmıştı.

"Çernobil Komplosu"

Mayıs'ın başındanberi radyasyon düzeyi ölçümleri, dekontaminasyon, numûne toplama ve sâir işlemler için Anadolu ve Trakya'da büyük bir nefis ferâgati ile gece gündüz, yağmur çamur demeden çalışmış ve toplam olarak 28.000 km'den fazla yol katetmiş, onbinlerce radyasyon düzeyi ölçüp kaydetmiş olan 42 kişilik bir ekip ile, bunların yanında, getirilen numûnelerin lâboratuvarlarda analizini yapanların nihâyet hükûmet düzeyinde bir takdîrkâr bulacaklarını ümid etmeğe başlamıştık.

Bu ekip içinde gece yarısı sıcacık yatağından kaldırıp yola çıkarttıklarımızın; 2 ilâ 13 hafta süreyle çoluğundan çocuğundan uzak kalmış olanların; evinden uzun süre haber almaya fırsat bulamamış olanların; çoğu kere bürokratik imkânsızlıklar sonucu kendilerine ânında harcırahını yetiştiremediğimiz hâlde konusundan komşusundan borç alıp görevini itirazsız sürdürenlerin; dağlarda, bayırlarda, çamurlarda radyasyon ölçümleri yaparken yamaçlardan yuvarlananların, üstü başı yırtılanların, elbiseleri perîşan olanların, ayakkabılarını kaybedenlerin; lâboratuvarda 72 saat uykusuz kalarak analiz yaptıktan sonra yorgunluktan fenâlık geçirip bayılanların; velhâsıl, Devlete ve Millete olan hizmet aşkının, üstün görev ve hizmet anlayışının destânî bir örneğini sunmuş olan bütün TAEK personelinin, artık yalnızca TAEK Başkanı olarak fakîr abd-i âcizin değil, nihâyet Devlet Baba'nın da takdîr ve taltîfine mazhar olacaklarını büyük bir iyimserlikle hayâl etmeğe başlamıştık.

"Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi"nin İlk Toplantısı

"Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi"nin ilk toplantısı Sanâyi ve Ticâret Bakanlığı'nın toplantı salonunda ve Bakan Câhit Aral'ın başkanlığında Haziran başında yapıldı. Başkan hem kendisinin bu konuya yabancı olmadığını izah eden ve hem de Hükûmet'in konuya bakış açısını dile getiren bir konuşma yaptıktan sonra sözü Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olarak bana verdi. Bunun üzerine ben de 30 Nisan'dan bu yana Türkiye Atom Enerjisi Kurumu tarafından yapılmış ve hâlen yapılmakta olan bütün çalışmaları özetleyen, karşılaşılan yetki ve finans zorluklarını dile getiren bir konuşma yaptım. Ve konuşmamda özellikle Çernobil kazâsının Türkiye üzerindeki etkilerini tesbit etmekle ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlamakla yükümlü kılınmış olan TAEK personelinin ne kadar büyük bir bilinçle görevlerini ifâ etmiş ve etmekte olduklarını vurguladım. Bu, aslında, Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı Özer Özerden ile birlikte Bakan'a takdîm etmiş olduğumuz brifingin bir tekrarıydı. Sözümlü bitirdiğim zaman, konuşmam esnâsında beni büyük bir gerginlikle dinlemiş olduğu gözümünden kaçmamış olan, Başbakanlık Müsteşarlığı adına toplantıya katılan eski TAEK mensûbu XX söz istedi.

XX, büyük bir sinirlilikle, doğrudan doğruya RGD Başkanı Özer Özerden'i hedef alıp şedit bir âmirin memûrundan hesap sormasını andıran çiğ bir biçimde Sr-90 (stronsiyum 90) radyoizotopunun Kurum tarafından ölçülüp ölçülmediğini sordu. Aldığı olumsuz cevaba karşılık Sr-90 çok önemli olduğunu ve bu ölçüm yapılmadığı takdîrde yapılmış olan işlerin hiçbir değeri olmayacağını iddia ederek Kurumu karalamaya başladı. XX'in yanında bulunan ve herhâlde onun böyle bir çıkış yapacağını-

"Çernobil Komplosu"

dan toplantıdan önce haberi olmuş olan bir kişi hâriç, herkes reaksiyonunu ya şaşkınlık ya da infial ifâde eden yüz hatlarıyla dile getirmekteydi.

Devletin bu konudaki tek yetkili Kurumu olan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun elindeki bütün imkânlarla ve 60 kadar radyasyon uzmanına rağmen hiçbir şey yapmamış, XX'in bilgi ve beceri bakımından hepsinden ve de Kurum'dan çok üstün olduğunu telmih eden bu tecâvüz-kârâne davranışı kendisine çok şey kaybettirmekteydi ama o TAEK'i ve başındakileri batırmak için eline geçtiğini zannettiği bu şâhâne fırsatın verdiği sarhoşlukla kendini batırmakta olduğunu farkında değildi. Bakan ise Komite'nin bu ilk toplantısında XX'in birliği bozucu, nifâk çıkarıcı bu tutumundan ziyâdesiyle rahatsız olmuş, yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Bense yapılmak istenen bütün baskılara rağmen XX'i kendine Başkan Yardımcısı olarak atamamış olmamın ne kadar isâbetli olmuş olduğunu idrâki içinde Allâh'a hamd etmekteydim.

XX, bütün gayzını kustuktan sonra RGD Başkanı Özer Özerden, Bakan'a, hitâben Sr-90'ın aranmamasının sebebinin Çernobil kazâsında bu radyoizotopun etrâfa kayda değer bir oranda dağılmamış olması olduğunu bildirdi. TAEK'in sürekli temâs hâlinde olduğu Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı Nükleer Enerji Ajansı ile Çernobil kazâsı dolayısıyla temâs ve bilgi alış-verişinde bulunduğumuz ülkelerde o güne kadar Sr-90 analizi bir rutin olarak yapılmamıştı. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun da, bundan dolayı, elindeki sınırlı zaman, personel ve techizat imkânlarını pratik bir sonucu olmayacağı müsellemler için harcaması herhâlde isâbetli olmazdı.

Bakan derhâl başka bir konuya geçerek bu nahoş olayın etkilerini silmek istedi. Nitekim, gıdâ maddeleri ithâlâtında Türkiye'nin de, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi, ancak 600 Bq/kg'ın altında bir radyasyon düzeyi olan gıdâ maddelerinin ithâlâline müsaade etmesi; gıdâ ihrâcatçılarına ise TAEK'den bir "*Radyasyondan Ârîdir*" belgesi almadan ihrâcat yapmamaları ilke kararlarına bağlandı. İthâlâtta gıdâlardan alınacak olan numûnelerin analizi TAEK tarafından yapılacaktı. Bizim teklifimiz üzerine Radyasyon Erken-Uyarı Sistemi Ağı (RESA) kurulması için, TAEK'in gerekli istasyon yerlerinin seçimini hâvî bir etüdü bir sonraki Komite toplantısına getirmesi de karara bağlandı.

Çalkantılı Günler

Komite'nin bu ilk toplantısını izleyen günlerde TAEK'in bürokratik yükü olağanüstü arttı. Ne kadar gıdâ ithâlâtçısı ve ihrâcatçısı firma varsa her gün kapımızı aşındırır, bizden tamamlayıcı bilgi ister olmuşlardı. Bunun üzerine sür'atle ÇNAEM Müdürlüğü'ne ithâlât ve ihrâcatta gıdâ numûnelerinin spektroskopik analizlerini yapmak ve TAEK Başkanı adına "Radyasyon Sertifikası" düzenlemek yetkisini verdim. Ankara'da Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı adına "Radyasyon Sertifikası" nı Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi veriyordu.

Her ayın sonunda 5 gün Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ni teftiş etmeyi ve oradaki idâreciler ve Bölüm Başkanları ile Koordinasyon Kurulu top-

"Çernobil Komplosu"

lantuları yaparak bir ay zarfında birikmiş ve idârecilerin üstesinden gelemediği sorunları ânında çözmeyi âdet hâline getirmiştım. Ancak Haziran'da ÇNAEM'e ay sonundan önce giderek ileride daha da yoğunlaşacağını ümid ettiğimiz bu Gümrük'den numûne alma, analiz yapma ve "Radyasyon Sertifikası" verme işlemlerinin *hepsinin kurallarını* arkadaşlarımla birlikte tesbit ettim. ÇNAEM'de hem çok ciddî hem de sorumluluklarını müdrîk hârikulâde bir ekip idâre ediydi. Azlime kadar geçen zaman zarfında bu işlemler o kadar objektif ve o kadar hakkâniyet esaslarına uygun olarak yürütüldü ki bir kişi çıkıp da verilen hizmetler hakkında en küçük bir serzenişte ve de şikâyetle bulunmadı. Başlangıçta numûnelerin analizleri için firmalar en çok 3-4 gün bekliyorlardı. Fakat Ağustos ayından itibaren yeni analiz cihazlarımız gelip de hizmete sokulunca analiz kapasitemiz bir günde ve tek vardiyada 300 analize yükseldi. İşin başlarında ise bir günün tümünü kapsayan 3 vardiyada zar zor ancak 40 analiz yapılabiliyordu.

Fakat gıdâ ithâlât ve ihrâcatı yalnızca Ankara ve İstanbul'dan olmuyordu ki! Güneydoğu Anadolu'dan ya da Mersin'den veyâhut da İzmir'den ve hattâ Trabzon'dan yapılacak bir ithâlât ve ihrâcat için tüccara analizini İstanbul'da yaptırmak ve belgesini de İstanbul veya Ankara'dan almak ağır bir yükü. Bu tıkanıklığın ve bu durumun ihdâs ettiği hoşnutsuzluğun önüne geçmek için en azından İzmir, Mersin, Gaziantep ve Giresun'da da TAEK'in "Radyasyon Sertifikası" veren bürolar açması gerekliydi.

Ancak bu iş için TAEK'in elinde bütçe tahsîsâtı yoktu. Elemanı da azdı. Zâten RGD, Çernobil kazâsı çıktı çikâlı, röntgen ve kobalt tedâvi cihazları gibi tıbbî ve keza sınaî radyasyon kaynaklarının rutin kontrolünü yapamaz olmuştu; zirâ bütün elemanları yalnızca Çernobil kazâsının etkilerini ölçmeğe ve bu kazâ ile ilgili işlere kaydırılmış bulunmaktaydılar.

Bunun için Bakan Câhit Aral'a ve Hâzine ve Dış Ticâret Müsteşarlığı'nâ, mahallî Ticâret Oda'larının mâlî destek ve doğru dürüst yatacak yer göstermelerini temin etmeleri hâlinde, söz konusu illerde TAEK'in bürolarının açılabilceğini bildirdik. Bu bürolar açıldı ve pekçok da hizmet gördüler. Daha sonra bunlara Urfa ve Antakya bürolarımız da eklendi. Ama buraya gönderdiğimiz elemanların çektikleri çileler beni çok üzdü. Bu fedâkâr elemanlarımıza, bürokrasi hazretlerinin cevâz vermesi dolayısıyla, taltîf edici birer plâket takdîm etmekten başka hiçbir şey yapamamış olmanın üzüntüsü el'an içimdedir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun gümrüklerinde uyguladığı 600 Bq/kg sınırının da bizim onlara mukâbele-i bilmisil olarak uyguladığımız aynı önlemin de rasyonel bir yanı yoktu. Bize bu sınırı uygulayan ülkelerden birinden ithâl edilen bir süt tozu partisinden ÇNAEM'e getirilen numûnesinin analizinden süt tozunun 680 Bq/kg düzeyinde bir radyasyon içerdiği anlaşılmaktaydı. Bu onların bize bizim de onlara uyguladığımız 600 Bq/kg sınırının % 15 üstünde kalan bir değer olduğu için ÇNAEM süt tozunun ithâlâline müsaade etmemiş. Hâlbuki bu süt tozu sulandırıldığı zaman içerdiği radyasyon düzeyi en çok 60 Bq/kg olmaktadır. Ama bu işte Avrupalılar katı

"Çernobil Komplosu"

ve mantıksız kural koymuşlardı; biz de aynı katı aynı mantıksız kuralları kendilerine uyguluyorduk.

Kezâ, bir seferinde de, 30.000, -\$'lık bir dondurulmuş et partisini Romanya'ya gerisin geriye çevirmiştik. İthâlâtçı firma bu husûsta çok ricâda bulunmuş; çok kim-seden ve çok şeyden(!) medet ummuştu ama nâfile! **Kural kuraldı. Bu husûsta hiç-bir ayrıcalık söz konusu olamazdı.** Bu tâlimata ÇNAEM idâresi harfiyyen riâyet etmiş olduğu içindir ki Kurum'a bu yönde aslâ bir tenkid gelmedi.

Et diyince hatırıma geldi. Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri ellerindeki radyasyonsuz et ve diğer gıdâ maddesi stoklarını eritmek için Türkiye, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın başlıca müşterileri olan Suudî Arabistan'da ve Kuveyt'de çok sinsi ve çok usturlu bir propagandayla bu ülkelerin ithâlât için uygulamaya başlayacakları radyasyon sınırını 9,6 Bq/kg (dokuz virgöl altı Bq/kg) gibi gülünç ve mantıksızın mantıksızı bir düzeye, doğal radyasyon düzeyine, indirtmeğe muvaffak olmuşlardı. Yugoslavya ve Bulgaristan'dan bu ülkelere et ihrâcâtı bıçakla kesilmiş gibi kesilmişti. Türkiye'nin ise bu konuda bir korkusu yoktu, çünkü ihrâc edilen koyunlar Afyon bölgesinden toplanmaktaydı ve kesinlikle radyasyon içermiyordu.

Ancak bir süre sonra bu ülkelere ihrâc edilen etler yüksek radyasyon içeriyor diye hem de kokmuş vaziyette Türkiye'ye iade edilmeğe başlandı. Sâdece iade edilmekle kalmadı, bu ülkeler kesinlikle Türkiye'den et ithâl etmeme kararı aldılar. Gerek gelen etlerin ÇNAEM tarafından analizi, gerekse Suudî Arabistan ve Kuveyt yetkililerinden alınan bilgiler birbirlerini te'yid etmekteydi: iade edilen etler 580 Bq/kg civârında bir radyasyon düzeyine sâhiptiler. Bu olacak iş değildi. Acaba Anadolu'nun göbeğinde, Afyon ve civârında, TAEK'in gezici radyasyon ölçüm ekiplerinin gözlelerinden kaçırdıkları radyasyonlu bir bölge mi vardı? Bu yörenin radyasyon bakımından tekrar tetkiki burada radyasyonlu yer bulunmadığını bir kere daha te'yid etti. Ancak o sırada ithâlât için ÇNAEM tarafından verilen ithâlât müsaadelerinin rutin tetkikinde İstanbul'da sanayinin ve ticâretin her kolunda dal-budak salmış olan çok büyük bir firmanın birkaç aydır Romanya, Yugoslavya ve Macaristan'dan 550-600 Bq/kg arasında bir radyasyon düzeyine sâhip külliyetli miktarda çok ucuz (normal piyasadaki fiyatın 1/4'üne eşit) fiyatla et ithâl etmiş olduğu gözümüze çarptı. Ayrıca Arabistan'dan iade edilen etlerdeki damgaların da Afyon yöresine değil İstanbul civârındaki bir mezbahaya ait olduğu anlaşıldı.

Söz konusu firma çok ucuza ithâl ettiği, müsaade edilen radyasyon düzeyinin altında fakat 550-600 Bq/kg kadar radyasyon içeren etlerin üzerindeki menşe damgasını kesip çıkardıktan sonra İstanbul'daki özel bir mezbahanın damgasını vuruyor ve sanki Türk eti imiş gibi üstelik de damping yaparak Suudî Arabistan'a ve Kuveyt'e ve tabii diğer rakip Türk firmalarının zararına olacak şekilde, *reeksport* (yeniden ihrâc) ediyordu. Ancak oyunu geri tepmiş ve bütün etleri yüksek radyasyonlu gerekçesiyle geri çevrilmişti. Bu firmanın doğurduğu zarar ne yazık ki yalnızca kendisini ilgilendirmiyor, Arapların Türk etlerine vaz ettikleri ithâl yasağı dolayısıyla bütün Türk ekonomisine zarar veriyordu.

"Çernobil Komplosu"

Bu tesbitten sonra ben hemen "Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi" Başkanı Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral'ı aradım. Durumu ayrıntılarıyla kendisine izah ettim. Bana: "*Muhterem Hocam; bu durumda ne önerirsiniz?*" dedi. Ben de kendisine Türkiye'nin ithâlât için vaz etmiş olduğu *radyasyon sınırını 600 Bq/kg'dan 280 Bq/kg'a indirmeyi önerdim*. Bakan bunu kabûl etti. Hemen yazısını hazırlayıp imzâya sundum. Bu yeni durum bütün ilgili devletlere bildirildi. Bunun üzerine Bakanlar'dan radyasyon içeren et ithâlâtı durdu. Ama firmalar şimdi radyasyonsuz etimizi dahi, bize karşı vaz edilmiş olan yasak dolayısıyla, ne Suudî Arabistan'a ve ne de Kuveyt'e satabiliyorlardı. Bu yasağın kaldırılması Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun, Hazine ve Dış Ticâret Müsteşarlığı'nın ve Dışişleri Bakanlığı'nın ortaklaşa gayretleriyle fakat epeyi uzun bir zaman süresi sonunda gerçekleşebildi.

"Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi"nin 7 Temmuz 1986 günlü Resmî Gazete'de yayınlanan kararı uyarınca TAEK hem ithâl edilen ve hem de ihrâc edilen gıdâ maddelerinin içerdikleri radyasyon düzeyini ölçerek "Radyasyon Sertifikası" düzenlemek husûsunda yetkili ve görevli kılınmaktaydı. Rahat bir nefes aldık; yeni statümüz regülârize olmuştu!

Çernobil Kazâsının Avrupa'daki Sosyolojik Etkileri

Çernobil kazâsı sonrasında radyasyon ölçümlerinin sonuçlarını kamuoyuna sunmayan Türkiye, İsviçre ve Fransa'da, kazânın uyandırdığı bütün endîşelere ve yazılı-görüntülü kitle iletişim araçlarının bu endîşeyi körükleyen bütün faaliyetlerine rağmen, panik çıkmamıştı. Fransa'da kopan şamata Türkiye'dekinden çok daha yaygın ve şiddetli olmuş; pekçok baskı grubu hükûmetin istifâsını talep etmişti. Ama kimsenin aklına (bizdeki TAEK Başkanı'na tekâbül eden) Fransız Atom Enerjisi Yüksek Komiseri'ne sataşmak gelmemişti. Aynı şey İsviçre için de geçerliydi.

Komşumuz Yunanistan'da Demokritos Nükleer Araştırma Merkezi her gün âlimâne ve ayrıntılı radyasyon bildirimleri yayınlamak sûretiyle Yunanistan'ın ve özellikle de Atina halkının olağanüstü tedirgin olmasına yol açmıştı. Halk radyasyon birimlerinden hiçbir şey anlamadığı için, sütteki ve etteki radyasyon düzeyleri ile bunların değerlerindeki (aslında hiçbir şey ifade etmeyen) gündelik oynamalar daimâ paniğe yol açan büyük bir endîşe ile karşılanıyordu. Yunanistan'daki panik I-131 *uptake*'i yaptırmak üzere pekçok kimsenin nükleer tıp merkezlerine hücum etmesine ve pekçok hâmile kadının da ceninlerini aldırarak kürtaj için hastahânelere müracaat etmelerine yol açmıştı.

Çernobil kazâsından sonra Avrupa'da radyasyonun yükselmesinin tahrîk ettiği panikle alınmış olan olağanüstü sert ve radikal bir takım önlemler bu işin ilmini yapan kimselere ters, isâbetsiz ve fuzûlî gelmiştir. Fakat bu önlemlere görünüşte bilimsel bir kılıf geçirilmiş ama çoğunun yalnızca politik önlemler ya da politik çıkarlara hizmet edebilecek nitelikte önlemler oldukları daha sonra anlaşılmıştır.

"Çernobil Komplosu"

Gerek Federal Almanya'da gerekse Avusturya'da politika radyasyon konusunda olağanüstü sert önlemlerin alınmasında büyük ağırlığı olan bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Her iki ülkede de Yeşiller Partisi'nin bulunması ve bu partinin kamuoyunda gitgide ağırlık kazanarak seçimleri etkileyecek düzeye ulaşmış olması siyâsî idârecilerin bazen kıraldan fazla kıralcı davranmalarına sebep olmuş, hiç alınmaması gereken bir sürü fuzûlî önlem alınmış ve bu, her iki ülkenin ekonomisi için de anlamsız kayıplara yol açmıştır. Federal Almanya'nın yalnızca Bavyera bölgesinde Çernobil kazâsını izleyen ay içinde radyasyonlu diye itlâf edilen süt; et, sebze ve meyvanın değerinin 300 milyon DM olduğu açıklanmıştır. Oysa en azından, bizim yaptığımız gibi, bu sütler peynir yapılarak değerlendirilebilirdi.

Avusturya'da ise, cumhurbaşkanlığı seçiminin birinci turundan sonra, Yeşiller Partisi'nin toplam oyların % 6,7'sini almış olduğu anlaşılınca bu oyları balotajda yâni seçimin yalnızca en yüksek oyu alan iki aday arasında cereyân edecek olan ikinci turunda kendi tarafına çekebilmek için iktidardaki parti radyasyonla ilgili olağanüstü abartılı önlemler almış; iç pazarın alt üst olmasına göz yummuş ve cumhurbaşkanı seçiminin ikinci turunun yapılacağı 9 Haziran sabahına kadar TV, Basın, Radyo ve büyük duvar afişleri aracılığıyla çok yoğun bir anti-nükleer propaganda ve beyin yıkama operasyonu yürütmüştür.

Ancak 10 Haziran sabahı, bütün bunlara rağmen, ön seçimde Yeşiller Partisi'ne gitmiş olan oyların balotajda kendi adaylarına kaymamış ve cumhurbaşkanlığı seçimini iktidar partisi adayının kazanamamış olduğu anlaşılır anlaşılmaz iktidardaki parti seçim öncesinde tahrîk ettiği bu yoğun anti-nükleer propagandayı, bir daha rücû' etmeyecek biçimde, bıçakla kesmiş gibi kesmiştir. Zirâ iktidar partisi son bir aydanberi sunî olarak büyütüp beslediği radyasyon gulyabânisi ile mücâdele etmek durumuna itileceğini anlamış ve onun için de radyasyon konusunda yapay olarak kö-rükleyip abarttığı tansiyonu hemen düşürmüştür.

Çernobil kazâsından pekçok çıkar çevreleri yararlanmıştır. Bunları tahlîl eden pekçok da makâle ve kitap yazılmıştır. Ama bu konudaki en derin tahlîl Yves Lecerf ve Edouard Parker isimli iki genç fransız sosyologu tarafından yapılmıştır. Bu bilim adamlarının *L'affaire Tchernobyl, La Guerre des Rumeurs*⁴ (Çernobil Olayı, Dedikodular Savaşı) isimli 400 sayfalık ortak kitabı çeşitli çıkar çevrelerinin bu kazâyı nasıl bir *dezinformasyon aracı* olarak kullanılmış oldukları hakkında olağanüstü aydınlatıcı ve ilginç bir incelemedir.

* * *

⁴ Yves Lecerf, Edouard Parker, *L'affaire Tchernobyl, La Guerre des Rumeurs*, Presses Universitaires de France (PUF), Paris 1987.

V. BÖLÜM

KEKİKTE, TÜTÜNDE, FINDIKTA VE MERCİMEK SAMANINDA RADYASYON

Kekikte Radyasyon

Kekik radyoaktif Cs-134 ve Cs-137 izotplarını olağanüstü tutan bir bitki olarak karşımıza çıkmıştı. Kekikteki radyasyon düzeyi 600.000 Bq/kg'a kadar ulaşabiliyordu. Kekik ihrâatçıları başlangıçta büyük sıkıntılar çekti. Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri 600 Bq/kg'dan yüksek radyasyon düzeyine sâhip gıdâ maddesi ithâline müsaade etmedikleri için ihrâc edilen kekiklerimiz işin başında hep geri döndü. Ancak daha sonra A.B.D.nin Fransa'dan külliyetli miktarda kekik talebinde bulunması, bu ülkenin de bu talebi karşılayacak düzeyde olmaması sebebiyle bu ülke, kendi Gümrük teşkilâtıyla özel olarak anlaşarak, Türkiye'den kaçak olarak ve külliyetli miktarda ithâl ettiği ortalama 300.000 Bq/kg'lık bir radyasyon düzeyine sâhip kekiği mis gibi kendi topraklarında yetişen radyasyonsuz kekikmiş gibi bu Amerika ülkesine reeksport etmişti. *Ekonomik çıkarlar konusu olduğunda radyasyon kısıtlayıcı bir bahâne olmaktan çıkıyordu!*

Tütünde Radyasyon

Türkiye'nin önemli bir ihrâc metaı olan tütünün radyasyon tutup tutmadığı sağlık ve millî ekonomi açısından büyük önem arz etmekteydi. Bunu tesbit etmek için çeşitli yörelerden bir dizi tütün numûnesi getirterek bunların spektroskopik analizlerini yaptık. Sonuçta, kuru tütünün en çok 274 Bq/kg düzeyinde bir radyasyon içerdiği anlaşıldı. Bu bizleri ferahlattı. Bu düzeydeki bir radyasyon bir tehlike teşkil etmiyordu.

Ancak bu sıralarda özellikle İzmir'deki bazı tütün ihrâatçılarının ellerindeki tütünü öncelikle paraya çevirebilmek üzere, firma adı da zikrederek, rakiplerinin tütünlerinin radyasyonlu olduğunu ama kendi tütünlerinde radyasyon bulunmadığını A.B.D.deki tütün ithâlâtçısı firmalara telekslerle ve telgraflarla bildirdikleri haberini aldık.

Fakat kısa bir süre sonra ürettikleri sigaraların ithâl ettikleri Türk tütününden ötürü *radyasyonlu sigara* diye adının çıkmasını istemeyen yabancı firmaların, bu ihrâatçıları, *kendilerine has yöntemleriyle(!) sükûta icbâr ettiklerini* öğrendik. Sonuçta, tütünlerimiz *hiçbir problem çıkmaksızın* rahatça ihrâc edildi: *Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin türk tütününe ihtiyacı vardı ve A.B.D. tütündeki radyasyon düzeyinin zararlı olmadığını çok iyi biliyordu!*

Tütünde en çok 274 Bq/kg düzeyinde bir radyasyon tesbit edilmiş olduğunu, sorusu üzerine, Milliyet gazetesine açıklamış olmama rağmen bu haberin o gazetenin en göze görünmez yerde yayınlanmış olması ve daha sonra fındık ve çay meselesinde

"Çernobil Komplosu"

büyük şamata koparan Basın'ın belirli bir kesiminin ise bu konuda dut yemiş bülbül misâli sesinin soluğunun kesinlikle çıkmamış olması, *fehâmeti kıt olmayanlar için* üzerinde dikkatle durulması gereken bir tefekkür konusu olmalıdır!

Fındıkta Radyasyon

Fındık rekoltesinin de cüzî bir mikdar radyasyon ihtivâ etmesi yurt içinde sansasyon ve kriz üreticilerinin, yurt dışında da fındık borsası spekülâtorlerinin uzun süre başlıca gıdâsını oluşturdu. Basın'ın dezinformasyon uzmanları ve stratejileri ise, ileride daha başka yapay krizlerde kullanılmak üzere, bu vesileyle çömezlerini de eğitmek fırsatını elde ettiler.

TAEK Şile'den Arhavi'ye kadar binlerce ekili fındık alanından toplanan fındıkların spektroskopik analizini gerçekleştirdi. Böylece ortaya *1986 fındık rekoltesinin radyasyon haritası* çıktı. Hükûmet ise fındık ihrâcatı konusundaki *isâbetli stratejisini* işte bu harita sayesinde tesbit etti ve başarıyla yürüttü.

Buna göre 1986 rekoltesi iç fındık 140.000 ton civârındaydı. Bunun 30.000 ton kadarı Ünye'nin batısında kalan bölgede üretilmişti; ve en çok 600 Bq/kg düzeyinde radyasyon içeriyordu. Ünye'nin doğusunda kalan bölgede üretilen 110.000 ton fındık ise 600 ilâ 4250 Bq/kg düzeyinde radyasyon içermekteydi. Fındıktaki gamma radyasyonunu doğuran radyoizotoplar ise Cs-134 ve Cs-137 idi.

Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi'nin (ICRP'nin) tesbit etmiş olduğu bilimsel esaslar çerçevesi içinde, bir kimsenin radyasyon sağlığı yönünden bir zarara uğraması için: 600 Bq/kg düzeyinde radyasyon içeren *fındıktan bir yılda 6700 kg'dan fazla*, veyâ 4250 Bq/kg düzeyinde radyasyon içeren fındıktan *bir yılda 950 kg'dan fazla* yemesi gerekiyordu. Oysa, o yıllarda, Türkiye'nin yıllık iç fındık tüketimi 5.000 ton civârında idi. Bu ise *kişi başına yılda yalnızca 100 gram fındık tüketimi* demektir.

O yıllarda ortalama olarak Türkiye 140.000 ton, İtalya 40.000 ton ve İspanya'da 35.000 ton fındık üretmekteydi. Bunlarla birlikte A.B.D.'nin ürettiği 240.000 ton Amerikan bade mi Hamburg'daki "Waren Verein" diye bilinen borsada pazarlanmaktaydı. Bu yaklaşık 450.000 ton tutarındaki metaın tümü Dünya şekerleme ve çikolata (*konfizöri*) sektörünün vaz geçilmez temelini oluşturmaktadır. Bu metaın yıllık üretiminde % 15 kadar bir eksilme dahi Dünya konfizöri sektöründe krize ve iflâslara yol açmakta olduğu konunun uzmanları tarafından ifâde edilmekteydi.

Avrupa Ekonomik Topluluğu Türkiye'den ithâl ettiği gıdâ maddeleri için 600 Bq/kg düzeyinden yüksek radyasyon içerenlerin ithâlâta müsaade etmez iken Topluluk üyelerinin birbirlerinden yaptıkları ithâlâta radyasyon üst sınırı 1200 Bq/kg idi. Bu dahi gerek bizim Basın'ın gerekse Avrupa basınının 600 Bq/kg'ı, kamuoyuna, sağlık açısından kabûl edilebilir en üst sınır olarak icbâr etmek üzere koparmış oldukları şamatanın ne kadar mesnetsiz olduğunu idrâk ettirmeğe yeter de artar bile! Bu şamatanın arkasındaki etkenin yalnızca ekonomik çıkarları korumak için yürütü-

"Çernobil Komplosu"

len bir *dezinformasyon mekanizması* olduğu aşikârdır. Avrupa'da Basın'ın bir kesimi bilerek, bazısı bilmeyerek, bir bölümü de bambaşka amaçlar gözeterek bu dezinformasyona yoğun katkıda bulunmuşlardır.

Avrupa'da ihrâc edilen ilk fındık partilerinin ÇNAEM'de yapılan spektroskopik analizleri sonucu verilen radyasyon düzeyi belgelerinde 600 Bq/kg'dan az radyasyon ihtivâ ettikleri yazılı iken bilhassa İngiltere gümrüklerinin bunları geri çevirmeleri çok anlamlıdır. Bu olay nâmuslu İngiliz bilim adamlarının dahi reaksiyonunu çekmiş, bunun Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi'nin vaz ettiği bilimsel esaslar çerçevesi içinde bir rezâlet olduğunu kendi gazetelerinde yazmaktan da çekinmemişlerdir.

Fakat bizim Basın'ın belirli bir kesimi fındıkların İngiliz gümrüklerinden geri dönmesinin haberini *adetâ büyük bir sevinçle manşetten vermiştir*. Bu arada Basın'ın bu kesimi bana da: *"Türkiye'de radyasyon yoktur dedin. Bak işte radyasyonun varlığını yabancı ülkeler tesbit ederek senin yalancılığını ortaya çıkardı"* savıyla ithamkâr bir tarzda yüklenmeğe başlamışlardı.

Aslında İngiltere'nin fındıklarımızı bililtizam yüksek radyasyonlu ve sağlığa zararlı diye ilân etmesi onun daha sonra radyasyon olayını bahâne ederek Türkiye'deki çay piyasasını İngiliz çaylarıyla doldurmayı ve Avrupa piyasasını da ebediyen Türk çaylarına kapatmayı hedef alan millî stratejisinin ilk adımıydı.

Basın, tabiî, her gün peşimde idi. Hepsini nezâketle karşılayıp sorularını sabırla ve soğukkanlılıkla cevaplandırıyordum. Çernobil kazâsının başındanberi *Türkiye'de radyasyon yoktur* diye bir lâfzın ağzımdan çıkmamış olduğunu, buna karşılık Edirne'deki radyasyon için TRT aracılığıyla halkı uyaran ve önlemler önerenin ben olduğumu hatırlatmama rağmen Basın gene bildiğini okuyor, beni yalancı göstermek için dezinformasyon mekanizmasını yoğun bir tarzda işletiyordu.

Ajanslara verdiğim beyânat ise her nedense gazeteler tarafından yayınlanmıyordu. Fındık meselesinin en civcivli anlarında ve daha sonra çayın radyasyonlu olduğu ortaya çıktıktan sonra Televizyon gerek makâmımda gerekse lojmanımda benimle 4 ya da 5 mülâkat yaptı. Bu mülâkatlarda Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun yaptığı incelemeleri ve aldığı önlemleri, Avrupa'nın uyguladığı radyasyon limitlerinin sâdece ekonomik ambargo ve fiyat kırma amacıyla uygulanmış önlemler olduğunu, sağlıkla ilgili olmadığını açık seçik anlatmak fırsatını da bulmuştum. Fakat her nedense bu mülâkatların biri bile yayınlanmıyordu. Benimle mülâkat yapan Televizyon yetkililerini aradığım zaman ya bulamıyordum ya da bulduğum zaman yalnızca kaçamak cevaplar alıyordum.

Bu işte de muhakkak bir bit yeniği vardı. RGD Başkanı Özer Özerden'in eşi TRT'de çalışıyordu. Onun aracılığıyla TRT'de bir araştırma yaptırıldım. Bu sâyede öğrendiklerim ise beni hayretler içinde bıraktı: *İsmi açıklamak istemediğim bir Bakan TV'de benim halkı aydınlatmak üzere Türkiye Atom Enerjisi Kurumu adına yaptığım açıklamalara ambargo koydurmuştu!* Veminel garâib!

"Çernobil Komplosu"

Eylül 1985'de de, TAEK'e 200 militan sokmak üzere bana baskı yapmaya yeltenmiş olan bir Müsteşar'ın beni azlettirmek için ahdettiğini istihbâr etmişim. Ancak Çernobil kazâsının patlak verişi ona bu fırsatı vermemişti. İleride VII. Bölüm'de bu Müsteşar'ın saplantılarından kısaca bahsedeceğim. Şimdi ise başıma bir de, bu kadar gâile arasında bir Bakan'ın, neyi ifâde etmek istediğini ve hangi ulvî(!) amaca hizmet ettiğini tahlîl etmenin mümkün olmadığı, bu TV ambargosu çıkmıştı. Yakın mesâî arkadaşlarımla bu durumu tartıştık. Hasbelkader bulunduğu makâmı hazmetmekten âciz kimselerde temyiz ve idrâki kör eden kıskançlık ve hasedin ne büyük nifâk ve şerre yol açabildiğini esefle müşâhede etmenin üzüntüsünü birlikte yaşadık. Fakat işin belki de en acıklı yanı zamanın TRT Genel Müdürü'nün de buna âlet oluşu idi.

Görünen oydu ki Çernobil kazâsı dolayısıyla bilinçle ve Devlete hizmet aşkıyla TAEK'de birbirine monoblok bir kütle hâlinde kenetlenmiş olan ekipte hiçbir ümitsizlik ve çözümlenmemesine rağmen Hükûmet safında ve yüksek bürokraside, Basın'ın dezinformasyon mekanizmasının etkisi altında ve siyâsî ikbâl endîşesiyle, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı'na karşı âşikâr bir mesafe alma temkini zühur etmekteydi.

Ne garip tecellîdir ki, azlimden yıllar sonra o Müsteşar, politik hayatını *haksız yere söndüren* rezil bir dezinformasyonun kurbanı olacaktı.

Devletin Fındık İhracındaki Stratejisi

Bezîrgân Avrupa Türk fındığını ucuza kapatmak için rezil bir dezinformasyon mekanizmasına başvuruyordu. Gerek Avrupa Ekonomik Topluluğu toplantılarında, gerek Avrupa basınında, gerekse bizim basında Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nu ve Hükûmeti töhmet altında bırakan, hakaretâmiz beyânlar ve yazılar çıkmaktaydı. Ben ise köşe yazarlarının mevzu kıtlığı çektikleri günlerde "vaziyeti kurtaran" sermâyele-ri olmuşum. Hürriyet gazetesinin bir köşe yazarı hakkımda tam 12 aşağılayıcı makâle yazmıştı. Bâbîâli'nin sansasyon delisi iki yazarı da beni *vatan hâini* ilân etmişlerdi. Eee, ne de olsa Basın ve ifâde özgürlüğü vardı! Herkes istediğini söyler, istediğini düşünebilirdi. Bunlara kesinlikle aldırıyordum. Yalnızca görevimi ilmimin, sorumluluğumun ve vicdânımın gerektirdiği gibi huzur içinde yapıyor ve mâiyetimdekilerin de görevlerini tam bir gönül rahatlığı ve intizâm içinde ifâ etmelerine nezâret ediyordum.

Basın'ın beni polemiğe çekmesi için yaptığı bütün çabalar boşuna çıktı. Fakat Hükûmet üzerinde çeşitli yönlerden gelen baskılar tabîî çok rahatsız edici idi. İşte bu sırada TAEK'in hazırladığı radyasyonlu fındık haritası sâyesinde Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı ve Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral gerçekten de dâhiyane bir *fındık ihrâcat stratejisi* hazırlayarak bunu kamuoyuna ve Avrupa'ya açıkladı.

Câhit Aral Ünye'nin doğusundaki 600 Bq/kg'dan yüksek radyasyon düzeyi içeren fındığın Ünye'nin batısına geçirilmesini ve Ünye'nin batısındaki 600 Bq/kg'dan

"Çernobil Komplosu"

düşük radyasyon düzeyi içeren fındığın da Ünye'nin doğusuna geçirilmesini yasakladı. Ünye'nin doğusunda rekoltesi yapılmış olan 110.000 ton fındığın yüksek(!) radyasyonlu olması hasebiyle imhâ edileceğini, Ünye'nin batısında rekoltesi yapılmış olan ve 600 Bq/kg'dan az radyasyon içeren ve bu niteliği dolayısıyla da AET kararlarına göre *sağlığa zararlı olmayan(!)* 30.000 ton fındığın 5.000 tonunun iç tüketime ayıldıktan sonra geriye kalan 25.000 tonunun Avrupa'ya satılacağını bildirdi.

Bu karar iç ve dış piyasalarda tam bir şok etkisi yaptı. Ünye'nin doğusundaki üreticiler kilosu 800 ilâ 1.100 TL etmesi gereken fındığı 110 ilâ 170 TL'dan alelacele elden çıkardılar. Bu arada birkaç açık göz(!) kişi bu fındıkları satın aldı ve depoladı. Ama bu arada Hamburg'daki "Waren Verein" borsası da altüst oldu. Fındığın borsa fiyatı % 100'e yaklaşan nisbette arttı. Bunun üzerine Avrupa'dan konfizöri sektörünün bazı büyük isimleri, TAEK'in almış olduğunu zannettikleri bu karardan vaz geçilmesini ricâ etmek üzere beni ziyârete geldiler. Dünya konfizöri sektörünün yıllık % 15'lik bir ham madde azalmasına dahi tahammülü olmadığını, bu piyasadan 110.000 tonluk bir fındık miktarının eksilmesinin pek çok büyük firmanın iflâsı demek olacağını, bu 110.000 fındığın Avrupa piyasasına aktarılması için *her türlü(!)* işbirliğine hazır olduklarını beyân ettiler.

Ben kendilerine Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun Hükûmet'e yalnızca radyasyon konusunda bilgi temin eden ama ekonomik karar almaya yetkisi olmayan bilimsel bir kurum olduğunu, kararın Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı ve Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral tarafından alınmış bir karar olması hasebiyle kendisini ziyâret etmelerinin daha isâbetli olacağını ifâde ettim.

Sonuçta o yıl 135.000 ton fındığımız ve bu arada İngiltere'nin *radyasyonlu* şamatasıyla geri gönderdiği de dâhil olmak üzere, en son radyasyonlu tânesine kadar ihrâc edildi. Bu fındık ihrâcatından elde edilen gelir Türkiye'nin târihinde, o güne kadar, fındık ihrâcatından elde ettiği en yüksek düzeyde rekor gelir olarak tecellî etti. Uzun sözün kısası, Bakan Câhit Aral'ın stratejisi sâyesinde, içte ve dışta koparılan bütün rezil ve pespaye "radyasyonlu fındık" şamatalarına rağmen, radyasyonlu fındığımızı en son tânesine kadar İngiltere'de dâhil AET'ye ve hem de bunların bütün adı fiyat kırma stratejilerini darmadağın ederek satabildik. *Çünkü bütün dünyâ konfizöri sektörünün türk fındığına ihtiyâcı vardı; ve zâten bu sektör fındığımızdaki radyasyonun hiç ama hiçbir tehlike arz etmediğini pekâlâ biliyordu!*

Mercimek Samanında Radyasyon

Güneydoğu illerimizden yapılan ihrâcat için TAEK'in "radyasyon sertifikası" vermek üzere bu yörede görevlendirmiş olduğu elemanlar ihrâc edilmek istenen bazı mercimek samanı sevkiyatında cüzî de olsa bir miktar radyasyona rastladıklarını bildirince durumu daha yakından inceledik.

Sonuçta, 10 Mayıs 1986'da Doğu Karadeniz'i etkileyen radyasyon bulutunun zayıflamış bir kuyruğunun, büyük bir ihtimalle, birkaç gün sonra Güneydoğu Anadolu bölgesinde dar bir alanı etkilemiş olduğuna kanaat getirdik. Bu kuyruğun Doğu

"Çernobil Komplosu"

Karadeniz bölgesindeki dağların kuzey yamaçlarında karşılaştığı yükselten hava akımlarının etkisiyle atmosferin yüksek bölgelerine yükselerek dağları aşmış ve bir müddet dolandıktan sonra söz konusu bölgeye ve büyük bir ihtimalle de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde tesbit ettiğimiz dar uzun bir şerit üzerine, Çernobil reaktöründen yayılan radyoizotopların cüzî bir bölümünü serpmiş olduğu anlaşılmaktaydı. Nitekim o yörede bulunan Askeriye'ye ait radyakmetrelerden birinde cüzî bir yükselme tesbit edilmişti ama o günlerin bizleri çok meşgul eden Trakya ve Doğu Karadeniz bölgeleri olayları arasında buna pek büyük bir önem atfedilmemişti. Hattâ civârdaki diğer radyakmetrelerde hiç yükselme olmadığından bunun bir yanlış okuma sonucu ortaya çıkmış bir olgu olduğu düşünülmüştü. Ancak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde tesbit edilen radyasyon şeridinden sonra Doğu Karadenizi etkileyen radyasyon bulutunun bu dar şeridi etkileyeceye kadar bir yerleri daha etkilemiş olması ihtimâli içimizde daima bir kuşku olarak kalmıştı.

Fındık İhrâcâtının TAEK'e Külfeti

Fındığın ihrâcât prosedürü TAEK'e olduğu kadar fındık üreticilerine de büyük külfet yüklüyordu. Fındık ihrâcâtçılarının ihrâc edecekleri fındıktan Fisko-Birlik yetkilileri tarafından alınan numûneler iki eşit parçaya bölünüp bir parçası Fisko-Birlik'de saklanıyor, diğer parçası ise ÇNAEM'e yollanıyordu, burada analiz edilen fındığın raporu gene Fisko-Birliğe gönderiliyordu. Çok şükür ki ÇNAEM'in dirâyetli yönetimi sayıları onbinlere varan analizler süresince hiçbir aksaklığın vuku bulmasına, kimsenin numûnesinin başkasının önüne geçmesine müsaade etmedi. Fakat analiz hacmi ile birlikte ÇNAEM'in de yükü artınca komple bir analiz lâboratuvarının daha Giresun'da kurulmasına çalıştık. Bunun için maddî imkânları Fisko-Birlik, uzmanları da biz temin ettik.

ÇNAEM'in gitgide artan analiz istekleri karşısında techîzâtı yetmemeye başlamıştı. Devlette de para sıkıntısı vardı. Bunun üzerine Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı sayın Câhit Aral'a durumu arz ettim. Fındık üretici ve ihrâcâtçıları ile Fisko-Birlik yetkililerini toplayan sayın Aral, rapor verme işinin külfetini izah ederek her analiz raporuna karşılık 90.000 TL ödenmesini teklif etti⁵. Bu kabûl edilince TAEK bu paraları da Kurum'un analiz imkânlarını ve diğer techîzâtını genişletmeğe tahsîs etti. Ancak bunun da kendisine göre uzun ve çileli bir hikâyesi vardır. Bunu VI. Bölüm'de kısaca anlatmaya çalışacağım.

Adıma Düzülen Ağıt!

Eylül 1986 sonlarına doğru, fındıkdaki spekülasyonun şâha kalktığı ve benim Basın tarafından alenen istifâ etmeğe dâvet edildiğim bir dönemde bir gün bir mektup aldım. O günlerde her önüne gelen bana mektup yazıyordu. Bunların pek azı cesâret verici yazılar, pekçoğu ise adî küfürnâmelerdi. Genellikle imzâsız, isimsiz ve adressiz mektupların muhtevâsı hep şu ya da bu şekilde bana gayzını ve kinini belli etmekten özel bir zevk aldıkları anlaşılan bir takım şifâya muhtâc kimselere ait

⁵ O târihlerde 1 \$ = 600,-TL civârında idi. Buna göre bir analizin ücreti 150,- \$ idi.

"Çernobil Komplosu"

küfürnâmeler olurdu. Söz konusu mektup ise imzâlı adresli bir şiir şeklinde idi. Birkaç gün içinde bunun aynısının fotokopilerinin başkalarına da gönderilmiş olduğunu öğrendim. Bir hafta kadar sonra da Türkiye gazetesi aynı mektubu, son iki satırı hâriç olmak üzere, yayınladı. Buradan, mektubun bazı gazetelere de gönderilmiş olduğunu çıkardım. Şiiri yazan ve kullandığı dilden ve bilgisinden ötürü de en azından yaşlı bir röntgen uzmanı olduğunu tahmîn ettiğimiz, zâtı arattım. Ancak bildirdiği semtte o isim altında kimseyi tesbit etmek mümkün olmadı.

Olağanüstü çileli bir dönemde gelen bu mektubun satırlarından fıskıran ve şahsıma gösterilen muhabbet ve hoşgörü beni ziyâdesiyle memnûn etti. Bu şiiri, aşağıda, olduğu gibi takdîm ediyorum:

TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU (TAEK) BAŞKANI PROFESÖR ÖZEMRE'YE AĞIT

Tartışılmakta gene TAEK'in tüm hizmeti,
Çernobil kazâsına dahli(!) ve hezimet(!).

Suçlamalar nedense hep Başkan'a yönelik,
Gazetelere baksan adam etmez metelik.

Başkanın tek dediği: "*Olmayınız bîhuzur;
Radyasyon açısından gıdâlarda yok mahzur!*"

*Derin bir ilimdir bu. İdrâk edemez herkes;
Bütün endîşenize ilmî vicdânım mâkes!"*

Öküzlerin altında buzağıyı aramak
Şimdi artık revaçta; cinnete kaldı ramak.

Bir kesimin gâyesi ise dövmek bağcıyı
Ve de temyiz etmemek lâtif ile acıyı:

*"Hayır bize rakkam ver. Biz her şeyi anlarız;
İlmde, politikada hem yektâ hem cebbârz."*

Röntgen, küri, rem, zîvert, gırey, bekörel ve rad;
Ne acayip birimler! Nedir bunlardan murad?

Bunu tefehhüm edip anlayacak kimler var?
Olsa olsa üç günde uzman(!) kesilen davar!

Çernobil kazâsı da geldi palas pandıraz,
Sürükledi peşinden bir sürü süflî maraz.

"Çernobil Komplosu"

Üç günde uzman çıkıp fiyakalı lâf eden,
Açık tentürdiyodu etkin ilâç addeden,

Gebelerin karnını monitorla dinleyen,
Felâket müjdecisi olup zevkten inleyen

Bir sürü ucûbeyle korkak, câhil, asalak
İlmi de temkini de ettiler tepetaklak.

Kendilerince kurup bir kamu mahkemesi
Yüklendiler Başkana çıkmasın diye sesi.

*"Radyasyon yoktur dedin; varmış işte yalancı!
Sensin bu cemiyete vermekte bunca sancı!"*

*Çıkardığın belânın içe çöker acısı,
Seni gidi ahlâksız, Hükûmet şakşakçısı!*

*Ette, sütte, tütünde, fındıkta suçlu sensin;
İstifâ et de artık kısılsın çatlak sesin!"*

Adamcağız ne yapsın bunca ebleh gürûhla?
Hepsi de müteharrik intikamcı bir rûhla.

Pervâsız cühelânın sözü hüküm oluyor.
İlim ve temkin dahi irticâ sayılıyor.

Anlatmak mümkün mü ki beşbin bekörel dahi
Sağlığa zarar vermez. Ama herkes bir dâhî(!)

Bîçâre bir mantıkla boldur kesenler ahkâm
Öne çıkma tutkusu tanımaz temkin, makâm:

*"Peki, neye Avrupa ille de altıyüz der?
Bu tehlike sınırı vermez mi sana keder?"*

Bu, tehlike değil ki; ancak siyasî karar.
Sonuçları da yalnız o ülkelere yarar.

Ekonomik ambargo için bahânedir bu.
Sanmayın ki bu rakkam gerçekten ilmî tabu.

Bizde ithâlât için sınır: İki yüzseksen!
Ya buna ne buyurulur? Düşün sen âkil isen!

"Çernobil Komplosu"

Yersen beşbin bekörel düşünmeden pek derin,
Yüzmilyonda beşbuçuk ihtimâli kanserin!

Bu da fasarya demek! Ama gel anlat bunu,
Câhil idrâk etmiyor, zâten ilm değil konu!

Radyasyon bir bahâne, gâye ise: ihtirâs
Tatmînidir. Böyle bil! Bu ne kötü bir mirâs!

Nerede var ise dirâyetli idâre
Aç kurtların hışmına bulunamıyor çâre.

Korkulur gider Başkan son bir oyuna kurbân
Câhilin iftihârı: bu insafsız darabân!

Ortaçağ tavrı ile edilmekte ikâme
İlm ile ceahl arasında Papa'ca bir mahkeme.

Câhiller sanki Papa; Başkan ise Galile
Aceb ne kadar sürer bu çileli gâile?

Dr. Feyzullah Ganiy Diner
(İmzâ)
hürmetleri ile ilginize takdîm eder.
(İstanbul, Şehremini; Eylül 1986)

* * *

VI. BÖLÜM

TAEK'İN TECHİZATLANDIRILMASINDAKİ ŞAHSÎ ÇİLEM

Standardizasyon Sorunu

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olarak Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ni Şubat 1985'deki ilk teftişimde Merkez'in idârecileri ve bölüm başkanlarıyla yaptığım koordinasyon toplantısında arkadaşlarımdan dikkatimi çektikleri konulardan biri de *nükleer ölçüm âletlerinin standardizasyonu* meselesi idi.

ÇNAEM'de bulunan nükleer ölçüm âletleri gerek firma gerek imâlât felsefesi açısından büyük farklılıklar arz etmekteydiler. Bundan ötürü de bozuldukları zaman tâmirleri her zaman bir problem oluyordu. Özellikle de bazı orijinal parçaları hiç bulunmuyor ve pahalı bir âleti çoğu kere sırf bu yüzden ıskartaya çıkarmak zorunluluğu hâsıl oluyordu. Senelerdir bu durumdan çok çekmiş, rutin işleri ve araştırmaları aksamış kıymetli araştırmacılarımız ÇNAEM'deki ve hattâ bütün TAEK teşkilâtındaki nükleer ölçüm âletlerinin standardizasyonuna gidilmesi için iki yıl önce bir çalışma başlatmışlardı. Bu standardizasyon çalışması tamamlanmış ama, idârî destek görmediği için, uygulamaya konulamamıştı.

ÇNAEM'deki araştırmacıların yaptıkları ayrıntılı incelemeler sonunda: 1) hem kolay tamir edilebilirlik, 2) hem güvenilirlik ve 3) hem de kullandığı teknoloji açısından "Canberra" marka nükleer ölçüm cihazlarının TAEK için en uygun cihazlar olduğu tesbit edilmişti. Böyle bir standardizasyon bir cihazdan geçici bir süre için sökülecek bir parçanın bir başka cihâza takılabilesini ve ıskartaya çıkarılan cihazların pekçok parçasının diğer cihazlar için yedek parça olarak kullanılmasını da mümkün kılacaktı.

Ayrıca Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) da techizat yardımı yaptığı üye ülkelere genellikle hep "Canberra" marka nükleer ölçüm cihazları vermekteydi. Hattâ benim TAEK Başkanlığı'na atanmamdan bir süre önce IAEA ile TAEK arasında varılan bir anlaşmaya göre Ajans, TAEK'in "Lalahan Hayvan Sağlığı Nükleer Araştırma Enstitüsü" (LHSNAE) için, dedektörüyle birlikte komple olarak 26.500 \$ tutarında gene "Canberra" marka çok kanallı bir spektroskopik analizör gönderecekti.

Ben, gerçekleştirmiş oldukları standardizasyon etüdü için arkadaşlarıma teşekkür ettim. Böyle bir standardizasyonun mâkul olduğunu ve TAEK Başkanlığı'nın da bundan böyle TAEK için yapılacak nükleer ölçüm cihazları mubayaalarında bu tavsiye kararına uyacağını kendilerine bildirdim. Herkes buna çok memnûn oldu.

Ancak Ankara'ya döndüğüm vakit o zamanki TAEK'in bünyesini benden daha iyi tanıyan biri, ne kadar mâkul ve ne kadar TAEK'in çıkarına olursa olsun, ÇNAEM'in standardizasyon hakkındaki bu tavsiye kararını kuvveden fiile çıkarma-

"Çernobil Komplosu"

mın zor ve benim şahsım için de bir hayli *rizikolu*(?!) olabileceğini îmâ etti. Zirâ böyle bir uygulama şimdiye kadar bu konuda TAEK'e cihâz temin etmiş firmalardan birinin *TAEK'deki müesses(!) düzenini* bozacağı gibi bu firmayla çok iyi ilişkiler içinde hattâ firmanın gizli sâhibi olduğu söylenen, gözü yukarılarda olan (fakat kurum içindeki pekçok kimseye ideolojik bakımdan düşman) bir TAEK mensûbunu da *çok rahatsız(!)* edebilecekti. Dikkatimi çeken o zâta bunların i'tibâr edilmemesi gereken söylentiler olduğunu söyledim. TAEK'in nükleer ölçüm cihâzları bakımından standardizasyonunun gerekliliğine inaniyordum ve bunu da gerçekleştirmeğe azimliydim.

Fakat Çernobil kazâsının akabinde başlamış pekçok şahsî çilem arasında TAEK'in nükleer ölçüm cihâzları bakımından standardizasyonu dolayısıyla zuhur eden çok özel çilem azlimden sonra bile devam edecek ve ileride ayrıntılarıyla açıklayacağım gibi, ancak 1990 yılı ortasında noktalancaktı. Tam dört sene süren bu çileden sonra beni bu konuda açık kalplilikle uyarılmış olan zâta artık hak vermemezlik edemiyorum.

IAEA'nın Gönderdiği "Canberra" Marka Cihâzın Macerası

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun Lalahan Hayvan Sağlığı Nükleer Araştırma Enstitüsü'nde geliştirilen bir projenin IAEA tarafından tasvîb ve teşvik görmesi üzerine Ajans bu merkeze 26.500 \$ tutarında "Canberra" marka çok kanallı bir spektroskopik analizörü detektörüyle birlikte komple olarak hîbe etmişti.

Bu cihâz gelip de Enstitüye monte edilince, kendisinin TAEK'e Başkan olmasını beklerken, benim bu makâma atanmış olmamdan münkesir olup da göreve başlamamdan 15 gün sonra istifâ ederek Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki görevine dönen kıymetli bir kimyacı arkadaşımız söz konusu projenin yürütücüsü olmasını ileri sürerek cihâzın ODTÜ'deki kendi lâboratuvarına devredilmesini talep etti. Resmî kayıtlarda gerçekten de proje yürütücüsü olarak kendisi gözükmekteydi. Ancak proje TAEK'in bir projesiydi ve IAEA desteğini de bu niteliği dolayısıyla almıştı. Ayrıca bu proje, IAEA nezdinde de, bu arkadaşın ODTÜ'deki lâboratuvarında değil TAEK Lalahan Hayvan Sağlığı Nükleer Araştırma Enstitüsü'nde gerçekleştirilecek bir proje olarak tescil edilmiş bulunmaktaydı.

Bu arkadaşımıza, kendisi TAEK'den ayrılmış olsa dahi projeyi yürütmesinde bir mahzur olmadığı, bunun için de söz konusu cihâzın sözü edilen Enstitü'de emrine âmâde olduğu; fakat IAEA'dan hîbe olarak alınıp da Devlet ayniyatına geçmiş bir demirbaşın, ileri sürdüğü subjektif sebeplerle kendi lâboratuvarına devredilmesinin mümkün olmadığı bildirildi.

Allâh selâmet versin, bu arkadaşımız bunun üzerine TAEK'i IAEA'ya şikâyet etti ve cihâzın kendi lâboratuvarına verilmesini istedi. Bu arada da TAEK ve idârecileri hakkında IAEA'ya bir sürü ithâmda bulunmuş olduğunu da gene IAEA'daki yetkililerin bu tuhaf durumu hayret ve şaşkınlık hisleri içinde bize bildirmeleriyle öğ-

"Çernobil Komplosu"

rendik. IAEA bu arkadaşın isteğini ve nezdimizde baskı unsuru ya da aracı olunması teklifini reddetmişti. Bu zât, benim TAEK Başkanlık makamından ayrılmama kadar ve hattâ halefimin devrinde de, bu talebini sözlü ya da yazılı olarak daha pekçok kere yenileyecek ve bu olay dolayısıyla duyduğu hislerin acısını **başka yollarla** çıkarmağa tevessül edecek, Kurum'a karşı kırınglığını saklamayan tavırları da onu, bazı akademik mahfellerde, radyasyonlu çay konusunda 1986 sonlarında kamuoyunu "*ODTÜ Raporu*" adı altında meşgûl edecek olan sübjektif, gayr-ı ciddî, üç doçentin vehimlerini dile getiren bir beyânatın müelliflerinin perde arkası tahrîkçisi olmak töhmetiyle karşı karşıya getirecekti.

Lalahan Hayvan Sağlığı Nükleer Araştırma Enstitüsü'ne Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından hibe edilen "Canberra" marka bu yepyeni cihâzda, daha monte edilir edilmez, önemli bir ârızanın bulunduğu anlaşılmış ve durum teleksle derhâl Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na bildirilmişti. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ise kendilerinin yapacak bir şeyi olmadığını bildirmiş ve cihâzın garanti süresi dolmadan, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun, "Canberra" firmasının Türkiye temsilcisine müracaat etmesini tavsiye etmişti.

TAEK, "Canberra" firmasının Türkiye temsilcisi olarak tanınan şirkete başvurduğu zaman şirket yetkilileri: "Birkaç aydanberi artık *Canberra*'yı temsil etmediklerini, hâlen de bu firmanın bir Türkiye temsilcisi bulunmadığını, (*bundan sonra AA diye göstereceğim*) bir şirketin bir ara Canberra'nın temsilciliğine tâlib olduğunu ama gâliba bu işten vaz geçtiğini" ifâde ettiler.

AA'ya telefon edildiğinde de kendilerinin "Canberra"nın temsilciliği için önce ilgilenmiş fakat yaptıkları bir piyasa değerlendirmesi sonucu bundan vaz geçmiş oldukları öğrenildi. AA'nın kanaatine göre hâlen "Canberra"nın temsilciliği kimseye câzib gelmemekteydi.

Durum tekrar IAEA'ya bildirildi. Ancak IAEA ârızalı cihâzın kendi imkânlarıyla tâmiri ya da değiştirilmesi konusunda hiç de istekli görülmedi. Bunun üzerine ÇNAEM'i aylık teftişlerimden birinde, AA firmasına telefon ettirip firma yetkililerini görüşmek üzere ÇNAEM'e dâvet ettim. Dâvetime firmanın iki ortağı icâbet etti. ÇNAEM Müdürü ve bazı yardımcılarıyla birlikte, kendilerinin bir zamanlar "Canberra" firmasının temsilciliğine tâlib olmuş iken niçin vaz geçmiş olduklarını sordum ve IAEA'dan gelen cihâzın ârızasına bir türlü çâre bulamadığımızdan yakındım. Bana, açık bir biçimde, "Canberra" firması mâmullerini üniversitelere satabilmenin hemen hemen imkânsız olduğunu, hiçbir üniversitenin böyle bir yatırıma gitmek için kâfi parası bulunmadığını, **TAEK ise başka firmalar tarafından çoktandır parsellenmiş olduğu için** ona da "Canberra" cihâzlarından satış yapabilmenin hayâl olduğunu ifâde ettiler.

ÇNAEM'in TAEK'de nükleer ölçüm âletlerinin standardizasyonu için "Canberra" marka cihâzlar alınması yolundaki tavsiye kararının niçin benden önce hüsn-i kabûl görmediğini de bu konuda beni uyarılmış olan zâtın haklılığını da yavaş yavaş anlamağa başlıyordum.

"Çernobil Komplosu"

AA firması yetkililerine, ÇNAEM'ce yapılmış bir incelemenin sonucuna dayanarak, TAEK Başkanlığı'nın nükleer ölçüm cihazlarında "Canberra" ürünleri esas alınarak standardizasyona gitmek husûsunda ilke kararı almış olduğunu ifâde ettim. Bu bakımdan "Canberra" temsilciliği boşluğunun âcilen doldurulmasında Kurum'un menfaati olduğunu, Kurum'un kuruluş kânûnu cevâz verseydi bu temsilciliği herhalde TAEK'in almış olacağını, ama bu mümkün olmadığına göre kendilerinin ya da tanıdıkları ve bu işe sıcak bakabilecek bir firmanın bir ân önce bu temsilciliği almasının isâbetli olacağı husûsundaki kanaatimi dile getirdim.

Bunun üzerine firma yetkilileri gördükleri bu açık sözlülük ve samimiyetten etkilenmiş olduklarını, "Canberra"nın temsilciliklerini alsalar da almasalar da IAEA'dan gelmiş olan ârızalı cihazı hiçbir ücret almadan tamir edeceklerini ifâde ettiler. Gerçekten de AA firması söz konusu ârızalı cihazı bedâva tâmir edip işletti ve bir müddet sonra da "Canberra" firmasının Türkiye temsilciliğini aldı.

Standardizasyon Başlıyor

Temmuz 1986'da ÇNAEM, gitgide artan nükleer spektroskopik analiz hacmi dolayısıyla, fevkalâde sıkışmış durumdaydı. Analizi yapan fedâkâr ve ferâgat-i nefis sâhibi arkadaşlar hep mesâîye kalıyorlar ve hattâ bazı geceler evlerine dahi gidemiyorlardı. O sıralarda İzmir Fuarı'na AA'nın getirtmiş olduğu çok gelişmiş komple bir "Canberra" analizörünün, dedektörü ve diğer aksesuarı ile birlikte, hemen bize satılması için başvurduk. Eğer hâfizam yanıltmıyorsa fiyatı 68 milyon TL civarında idi⁶. Ancak cihazın Fuar'dan ithâlinde büyük ve uzun zaman alan bürokratik zorluklar vardı ve bizim de paramız yoktu. Aslında bütçede paramız vardı ama bu parayı Mâliye Bakanlığı bize fevkalâde küçük dilimler hâlinde haftadan haftaya vermekteydi. Neyse, firma bütün bürokratik güçlükleri çözümlenmeyi deruhte etti ve biz de cihazların parasını firmaya birkaç taksitte ödedik.

ÇNAEM Radyobioloji Bölümüne yerleştirilen bu yeni techizat analiz yükünün doğurduğu sıkıntıyı biraz azalttı. Bu arada Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi ve Sanâyi ve Ticâret Bakanı sayın Câhit Aral sâyesinde alınan bir karar üzerine TAEK her radyasyon analizinden 90.000 TL ücret almağa başlamıştı. Böylece kısa sürede techizatlanma yönünde hızlı adımlar atabilecek düzeye eriştik. Ve derhâl ÇNAEM'deki sorumlu arkadaşlarla birlikte her bakımdan mükemmel bir nükleer spektroskopik analiz lâboratuvarı kurmak için ayrıntılı bir plân yaptık. Yalnızca gamma ışınlarının değil alfa ve beta ışınlarının ölçümü için de en gelişmiş techizatı satın aldık. Yeni analizörlerin hepsi de bilgisayarlı oldukları için çok yüksek kapasitede ve çok ayrıntılı analiz yapma kabiliyetleri vardı. Bir analizöre 2 ilâ 4 ayrı detektör bağlanabiliyordu. Bunların yanında da gezici radyasyon ölçüm ekipleri için kırdada bayırda analiz yapabilecek nitelikte portatif çok kanallı analizörler ve detektörler de satın aldık.

⁶ O târihlerde 1\$ = 600,- TL civârında olduğuna göre bu, yaklaşık, 113.000,-\$ demektir.

"Çernobil Komplosu"

Böylece kurmuş olduğumuz yeni lâboratuvar Avrupa'daki en gelişmiş nükleer ölçüm ve analiz lâboratuvarlarından aslâ aşağı değildi. Nitekim ÇNAEM'i ziyaret eden yabancılar ve IAEA yetkilileri bu husûsta olduğu kadar bu techîzâtı kullanan arkadaşlarımla bilgi ve becerileri karşısında da hayranlıklarını gizleyemediler. Hattâ, benim TAEK Başkanlığı'ndan azlimden sonra, IAEA bu lâboratuvarı, resmen, analiz konusunda tertipleyeceği kurs programlarının yürütüleceği bir "Centre of Excellence" (Örnek Mükemmel Merkez) olarak kabûl ve ilân etti.

Radyasyon Erken Uyarı Sistemi Ağı (RESA) için TAEK Nükleer Güvenlik Dairesi eksiksiz bir inceleme yapmıştı. Bütün meteorolojik veriler gözden geçirilerek Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde 42 yerde sürekli radyasyon ölçümü yapacak istasyonların yerleri tesbit edilmişti. Ayrıca bu istasyonların kuruluşu ve bakımının pratik ve ucuz olabilmesi için de incelemeler yapılmış, istasyonlara konulacak olan techîzâtın spesifikasyonları tesbit edilmişti. Bu işlerden sonra da satın alma komisyonu oluşturulmuş ve cihâzların sür'atle mubayaasına girişilmişti. Bu mubayaa yalnızca RESA'nın techîzâtını değil başta ÇNAEM Sağlık Fiziki Bölümü olmak üzere bir çok birimimizin geliştirilmiş radyasyon monitörü ihtiyâcına karşılık verecek şekilde hazırlanıp gerçekleştirilmişti. Eğer hâfızam yanıltmıyorsa o zamanın parasıyla 490 milyon TL (ya da 816.000 \$) kadar tutan bir ihâle idi.

Fakat *çilem dolmamıştı*. Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi'nde XX hanım, sürekli olarak, RESA'nın gereksizliğini îmâ etmekte ve eğer bu gerçekleştirilecekse bile istasyon sayısının dokuzu geçmemesini savunmaktaydı. Nitekim XX, daha sonra ve de özellikle benim azlimden sonra, Çernobil kazâsının akabinde TAEK'e kazandırılan bütün techîzâtın Devlet kesesini *zarara* sokan bir harcamalar zinciri teşkil ettiği fikrini ısrarla pekçok mahfelde işleyecek ve bu konuda *pekçok kuruluşu ve yüksek makâm sâhibi kimseyi aleyhime tâciz ve tahrîk edecekti*.

Çok şükür ki RESA'nın isâbetliliğini ve önemini gerçekten de iyi kavramış olan Bakan Câhit Aral, projenin hazırlanışındaki ciddiyeti takdîr etmekte ve bunu her yönüyle sonuna kadar desteklemekteydi.

Radyasyonlu çay konusunda kopartılan şamata ve "*ODTÜ Raporu*" denen bilimsellikten kesinlikle uzak, sâdece müelliflerinin şahsî endişelerini evhâm düzeyinde kamuya mal etmek gibi bir tutum içinde görünen beyânat Basın'ın belirli bir kesiminin gıdâsı olmuştu. Ve itirâf etmek gerekir ki kamuoyunu da bir hayli tedirgin etmişti. Bu durumda TAEK olarak ne kadar ciddî ne kadar bilimsel ve de ne kadar sorumluluk hissiyle davranılırsa davranılsın, temkini ve idrâki bu dezinformasyon mekanizmasının, olumsuz propagandasıyla kamaşmış bulunan kimseleri ne TAEK tarafından yapılan işlerin ve alınmış olan önlemlerin isâbetliliği hakkında olumlu bir görüş sâhibi kılmaya ve ne de halkın belirli bir kesiminin endişesini izâle etmeğe imkân vardı. Bu durumdan Devletin üst kademeleri çok rahatsız olmaktaydı.

Bu durum karşısında TAEK'de yaptığım müşâvereler sonucu ikisi sâbit, ikisi de gezici olmak üzere 4 adet *tüm vücûd sayım sistemi* satın alıp derhâl uygulamaya koymanın isâbetli olacağı husûsunda ittifâk hâsıl oldu. Bunlardan birisi Ankara'da,

"Çernobil Komplosu"

diğeri İstanbul'da kurulacaktı. Bir TIR üzerinde bulunacak olan diğer ikisi ise öncelikle Edirne ve civârı ile Doğu Karadeniz Bölgesindeki vatandaşlarımızı *parasız* olarak tarayarak Çernobil kazâsı dolayısıyla bu bölgelerdeki her bir kişinin almış olduğu radyasyon miktarını tesbit edecekti. Bu, hem halkımızın endişelerini biraz ortadan kaldırmaya yönelik iyi bir uygulama olacak, hem de pekçok orijinal bilimsel araştırmanın yapılmasını ve (hattâ üniversitelerle işbirliği yapılarak da) pekçok master ve doktora tezinin hazırlanmasını mümkün kılacak, ülkenin bilimine ve maarifine büyük katkısı olacak çok amaçlı fevkalâde güçlü bir imkân oluşturacaktı. Sayın Câhit Aral da bu projenin kapsamını ve amaçlarını isâbetli bulmuş ve destekleyeceğini vaad etmişti. Zâten kendisi daha önce de bütçe dışı kaynaklardan 400 milyon TL'lık bir ek ödenek temin etmişti. Bu meblâğ ÇNAEM'deki techîzâtın yenilenmesi ve tevsii için adetâ bir iksir gibi gelmişti.

Standardizasyon yönünden arkadaşlar bu mubayaanın da "Canberra" ürünü olmasının isâbetli olacağını vurgulayanca önce bir teknik komitede bu konu tartışıldı ve sonra usûlüne uygun olarak bir satın alma komisyonu kuruldu. Pazarlık uzun sürdü ve çok sıkı geçti. Neticede ortaya TAEK için çok avantajlı bir durum çıktı. Firmanın verdiği ilk proforma faturadaki modelden sonra çıkmış olan daha geliştirilmiş en son model cihazı fiyat farkı ödemek şöyle dursun eski fatura üzerinden bir de % 12'lik bir indirim sağlayarak ve özellikle de *servis ve bir yıllık işletme garantisıyla* satın alabilmemiz mümkün oldu. Bunları içeren proforma geldi. Teknik uzman ağırlıklı satın alma kurulu tarafından teklif incelenip karara bağlandı.

Ancak, karardan hemen sonra TAEK muhâsesinde çalışan ve XX hanıma ideolojik yakınlığı ile bilinen bir kişi gelerek bu mubayaanın çok pahalı olduğunu, elinde aynı marka ürün ve aynı spesifikasyonlar için bir proforma teklif faturası bulunduğunu ve bu faturanın ise 10.000 \$ daha ucuz olduğunu, kararın iptal edilmesinin ve ihâlenin ucuz fiyatı verene verilmesinin isâbetli olacağını bana telkin etti. Bu, dürüst ve nâmuslu fakat o nisbette de saf bir çocuktur. O güne kadar, idâreyi kendisi hakkında şüpheye düşürecek hiçbir davranışı olmamıştı. Bulunduğu mevkie de, uzun müddet müşâhedem altında tuttuktan ve lâyıık olduğuna kanaat getirdikten sonra, benim tezkiyem ve inhâ etmemle terfi ettirilerek atanmış bulunuyordu.

Kendisine göstermiş olduğu duyarlılık için teşekkür edip bu yeni proforma faturayı aldım. Faturayı veren firma nükleer techîzât konusunda Türkiye'de hiç tanımadığım bir firma idi. Önce bu firmanın teklifinin mâhiyetinin ve ciddiyetinin araştırılması gerekiyordu. Bunun için bu proforma ile AA firmasının vermiş olduğu proformayı karşılaştırdım. Toplam meblâğ hâriç her iki proformanın metni de *tıpatıp aynı* idi! Ancak, AA'nın verdiği proformadaki metin o techîzât için sıradan, standart bir metin değildi. Belki bir ay sürmüş olan temâs, müzâkere ve sıkı bir pazarlık sonunda ortaya çıkan, özel şartlar içeren bir metindi. Bu metnin aynen diğer firmanın proforma faturasında da bulunması, ancak ve ancak, TAEK içinden bir köstebeğin AA'nın proforma faturasının bir fotokopisini diğer firmaya ulaştırmış olmasıyla ve sonunda da Muhâsebe'deki bizim saf memurumuzu bu işin ulviyetine(!) iknâ(!) etmiş olmasıyla mümkündür.

"Çernobil Komplosu"

Buna rağmen ve bu ticarî casusluğu bir tarafa bırakacak olursak, işin gene de ticarî ve ciddî bir taahhüt yanı olabilirdi. Bunu tahkik etmek için bir taraftan bu firmanın ne kadar itimâda lâıyk bir firma olduğunu araştırırken öte yandan da "Canberra"nın ana firmasıyla temâs kurdurarak, teleksle: 1) bu firmayı tanıyıp tanımadıklarını, 2) bu firmanın AA firmasının yanında "Canberra'yı temsil yetkisi olup olmadığını, 3) bu firmanın verdiği 10.000 \$ daha düşük fiyat hakkında ne düşündüklerini, 4) bu firmanın "Canberra" tarafından servis ve sâir garanti vermeğe yetkili kılınıp kılınmadığını sordurdum.

"Canberra"nın ana firmasından gelen cevap ve bunu tâkiben yaptığım telefon görüşmesi söz konusu firmanın "Canberra" ile hiçbir ilgisi, ilişkisi olmadığını; Türkiye'deki yegâne temsilcilerinin AA firması olduğunu; bu firmanın dışında hiçbir firmanın, hiçbir kimsenin "Canberra" ürünleri için ne proforma fatura ne servis ve ne de garanti vermeğe yetkili olduğunu, kendileri tarafından TAEK'e verilen teklifin ise fevkalâde özel bir teklif olduğu ve bu teklifteki meblâğın altına inmenin de imkânsız olduğunu ortaya çıkardı. *Yâni bu 10.000 \$ daha düşük olan teklif, dayanağı olmayan ve işi bulandırıp ihâle üzerine şâibe düşürmeğe yönelik âdî bir düzenbazlıktan başka bir şey değildi.*

Ayrıca Ankara'da yaptırdığım bir soruşturma da söz konusu firmanın yıllardır TAEK'e mal temin eden ve içerden de sürekli büyük destek görmüş olduğu bildirilen bir firmanın paravan bir şirketi olduğunu ortaya koydu. TAEK'i terketmezden önce 1987 yılının yatırım programını hazırlarken gerek bu firmadan gerekse AA'dan "Canberra" dışında aynı bir marka ve model bir ölçüm cihazı için istediğimiz proforma faturalarda söz konusu firmanın teklifinin AA'nın teklifinden hemen hemen *iki kat daha pahalı* olduğunu ben ve yakın mesâî arkadaşlarım hayretle tesbit edecektik.

Tüm vücûd sayım sistemlerinin meblâğı yaklaşık 890 Milyon TL (ya da yaklaşık 1,5 milyon \$) tutuyordu. Bunun ihâlesi, satın alma komisyonunun kararı uyarınca, AA firmasına verildi. Ocak 1987'de henüz daha mâlî yılın başı olmasına ve bütçe ödeneklerinin serbest bırakılmamasına rağmen Hükûmet'in bu projeye vermekte olduğu önem dolayısıyla ihâlenin parası TAEK'e derhâl tahsîs edildi ve akreditif açıldı.

Tüm Vücûd Ölçüm Sistemlerinin Âkıbeti Ve Bitmek Tükenmek Bilmeyen Çilem

Tüm vücûd ölçüm sistemleri ben 6 Nisan 1987'de TAEK Başkanlığı görevinden azledildikten sonra Türkiye'ye geldi. Benim zamanımda mallar Gümrük'den en geç bir haftada çekilirdi. Bunlar, *her nedense(!)*, Gümrük'den 4-5 ay çekilmedi. Böylelikle: 1) hem bunların kritik dönemde devreye girmelerine engel olundu ve 2) hem de ödenen ekstra antrepo ücreti bu sistemin mâliyetini kabarttı. Bu arada Başbakanlık'daki danışmanlık(!) görevinden ayrılarak tekrar Kurum'a dönmüş olan XX'in de bu sistemlerin, tıpkı RESA'nın 42 istasyonu gibi, fuzûlî olduğunu yaymakta olduğu bir kaç kanaldan kulağıma geldi.

"Çernobil Komplosu"

TAEK'in yeni idâresi bu tüm vücûd sayım sistemlerini devreye sokmakta gevşek davranadursun, bu arada XX tarafından Başbakanlık Makâmı'na RESA ile ilgili techîzat mubayaasında firmadan 225 Milyon TL (yaklaşık 375.000,-\$) rüşvet almış olduğum iddiasıyla yazılı bir şikâyetin yapılmış olduğu bana haber verildi. Buna Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun el koyduğunu istihbâr ettim.

1) Bu kurul gereken tahkîkatı TAEK'e gelerek yapmış. Gene Ankara'daki arkadaşlar, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun bu mubayaada bir usûlsüzlük ve suç unsuru bulmadığı için, bu tahkîkatın lehime sonuçlanmış olduğunu bildirdiler.

2) Bu girişimlerinde başarılı olamayanlar bu sefer de tüm vücûd sistemlerinin ihâesinde yolsuzluk yapıldığı ve rüşvet alındığı iddiasıyla bir kere daha Başbakanlık makâmına beni şikâyet etmişler. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu gene TAEK'de gerek dosyaları inceleyerek gerek satın alma komisyonu üyelerini sorguya çekerek tahkîkatını yürütmüş ve gene yapılan işlemlerde bir yolsuzluk ve bir suç unsuru bulunmadığına karar vermiş.

3) Bu girişimleri de başarısızlıkla sonuçlanan bu kimseler bu sefer tüm vücûd sistemlerinin bir işe yaramayan sistemler olduklarına ve fuzulî olarak mubayaa edildiklerine dair bir iddiayı T.B.M.M. KİT Komisyonu'nda söz konusu yapmak istemişler ama bu sefer de silâh geri tepmiş ve KİT Komisyonu Başkanı'ndan iyi bir azar işitmişler.

4) Fakat benim ille de rüşvet almış olduğumu gösterebilmek için *"bir leke sür, nasılsa izi kalır"* stratejisiyle hareket eden (Allâh selâmet ve hidâyet versin) bu gürûh herhâlde bu sonuçlardan büyük hayal kırıklığına uğramış ki, bu sefer de Başbakanlık makâmını atlayarak, zamanımda yapılmış olan nükleer ölçüm techîzâtı ihâlelerinin yeniden incelenip *bütün pisliklerinin(!) ortaya çıkarılması için* zamanın Mâliye Bakanı'ndan TAEK'e bir baş müfettiş gönderilmesini talep ve temin etmiş. Sayın Mâliye Bakanı'nın ise, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun iki kere ihâlelerin tümüyle usûlüne göre icra edilmiş ve şüpheyi çekecek bir durum olmadığına dair vermiş olduğu raporlarına rağmen, aynı konunun tekrar tekrar üzerine gidilmesini çok temkinle değerlendirmesi ve bu iş için Mâliye'nin en dirâyetli müfettişlerinden birini görevlendirmiş olması son derece isâbetli oldu. Bütün bu iftirâlardan endîşe duymamakla ve hattâ, arkadaşlarım çok iyi bilirler, bunları büyük bir mizah duygusuyla karşılamakla birlikte bunlardaki prematüre çocukça ısrâr da artık canımı sıkmaya başlamıştı.

Sanırım 1990 ilkbaharında, yâni TAEK Başkanlığı'ndan azlimin hemen hemen 3. yıldönümü dolaylarında, Mâliye Baş Müfettişi'nin TAEK Başkanlığına yerleştiğini ve yaklaşık 20 gün kadar meseleyi gerek dosyadan gerekse bu konuyla kimin ilgisi varsa onları teker teker sorguya çekerek ve de kılı kırk yapıarak incelemiş olduğunu öğrendim; ve gerçekten de huzur duydum.

"Çernobil Komplosu"

Bundan birkaç ay kadar sonra bir gün telefonum çaldı. Karşımda hakkımdaki son tahkikatı yürüten Mâliye Baş Müfettişi vardı. Beni ziyâret etmek istediğini söyledi. Cevâben: "*Estağfurullah! Siz beni ziyâret edemezsiniz. Siz nerede olduğunuzu söyleyin, ben gelip size mülâkî olayım*" dedim. Müfettiş: "*Hocam, lûtfen yanlış anlamayınız. Ben sizi sorguya çekmek için gelmedim. Görevlendirilmiş olduğum konu hakkındaki raporumu da zâten yazıp verdim. Ama Ankara'da kiminle konuştu isem hepsi de muhakkak sizi tanımamı bana tavsiye etti. Onun için sizi görmek, tanımak istiyorum*" dedi. Ben bundan çok duygulandığımı ifâde ederek gene de benim gibi Hükûmet tarafından azledilmiş bir kimsenin ayağına onun hakkında tahkikat yapmakla görevlendirilmiş bir yüksek bürokratın gelmesinin başkalarınca yanlış değerlendirilebileceğini, bunun için de benim kendisine mülâkî olmamın çok daha isâbetli olacağını ve bana daha büyük huzur vereceğini ifâde ettim. Müfettiş çok zarîf ve ki-bar bir beyefendiydi; bana: "*Hocam, ne kadar da hassas davranıyorsunuz! O hâlde lûtfen yarın saat 15.00'de İstanbul Defterdarlığı'nı teşrif eder misiniz?*" dedi.

Baş Müfettiş ile buluştuğumuzda: "*Muhterem Kardeşim; büyük zerâfet gösterdiniz. Hissettiğim kadarıyla zerâfetiniz: Hocam; bu iş kapandı ama konuyu bir kere de sizin ağızından dinlesek, nasıl olur? diyemeyecek kadar ince! Müsaade ederseniz konuyu bir de benim ağızından dinleyin*" dedim. Memnûn oldu. Bunun üzerine konuyu bütün ayrıntılarıyla kendisine anlattım. Burada açıklamadığım isimlerini ve motivasyonlarını da zikrederek, kimlerin bu iftirâlara tevessül etmiş olduklarını da izah ettim. Müfettiş: "*Hocam; bir iftirâya mâruz kalmış olduğunuza ben de kanaat getirdim ve raporumu da bu yönde kaleme aldım. Ama müsterih olunuz. Artık bu iş kapandı*" dedi. Ben de: "*Teşekkür ederim muhterem Kardeşim, Ben zâten müsterih-tim. Ama artık kabak tadı vermeğe başlamış olan bu iftirâ zincirinin sâyenizde kopmuş olmasından da ziyâdesiyle memnûnum*" dedim.

Tüm vücûd sayım sistemlerinin boşuboşuna alınmış olduğunu adetâ kanıtlamak istercesine:

- Bunların gümrükten çekilmeleri bililtizâm geciktirildi.
- Gezici sistem ilk defa 18 Şubat 1988'de, yâni Çernobil kazâsından tam iki yıl ve sistemlerin Türkiye'ye gelişinden ***tam bir yıl sonra*** lûtfen Edirne'ye ve çok daha sonra da Rize'ye gönderildi.
- Halkın rahatça gelip merakını gidermesini, bu cihazlara i'tibâr etmesini adetâ önlemek istercesine benim yapmayı düşündüğümün aksine yâni ***parasız analiz yerine fâhiş bir ücret politikası uygulandı.***
- Bu göstermelik halka açılıştan başka hiçbir uygulama yaptırılmadı.
- Koskoca Türkiye'nin Çernobil kazâsı sonuçlarının hiç de koparılan şamatanın iddia ettiği gibi tehlikeli olmadığını spektaküler bir biçimde kanıtlanması imkânı bile hebâ edildi.

"Çernobil Komplosu"

- Bu cihazların orijinal master ve doktora tezlerinin hazırlanmasına yardım bakımından haiz olduğu potansiyel en alt düzeyde bile değerlendirilmedi.

Bütün bunlar koskoca kontrolsüz Türkiye'de herkesin gözleri önünde ve arsızca bir pişkinlik içinde cereyân etti; hiçbir reaksiyon da görmedi.

Tüm vücûd sistemlerinin yurda getirilmelerinin motivasyonundaki *ulvîlik* ile bunların haiz olduğu hizmet-inceleme-araştırma potansiyelinin, sırf şahsî münâferetler dolayısıyla, eski TAEK Başkanı'nı karalamak uğruna hebâ edilmesindeki *süffîlik* arasındaki tezat, sanırım, vicdân sâhibi hiçbir kimsenin temyizinden kaçmayacaktır. Bu cihâzlar, o târihten bu yana geçen 15 sene içinde, gelip geçen hiçbir TAEK Başkanı'nın ilgisini çekmedi ve bu büyük imkân çürümeye terkedildi.

* * *

VII. BÖLÜM

ANKARA'DA BİR MÜSTEŞAR

Müsteşarın Nitelikleri

TAEK Başbakanlığı'na atandığım zaman bazı kimseler Ankara'da çok iyi anlaşabileceğimi ümid ettikleri bir müsteşarı bana tavsiye etmişlerdi. Aynı kimseler bu zâtın bana karşı büyük saygı ve sevgisi olduğunu da söylüyorlardı.

Gerçekten de bu Müsteşar ile ilk görüşmelerimizde aramızda bir sempati teessüs etmişti. Bana karşı saygılı ve muhabbetliydi. Kendisi benden herhalde bir 10 yaş kadar küçük olmalıydı. Fevkalâde yüksek bir çalışma kapasitesi ve Devlet demirbaşını korumak husûsunda da büyük bir irâdesi vardı. Ankara'daki bürokrasinin göz bebeği idi. Hükümetin de çok takdîr ettiği, yıldızı gitgide yükselen parlak bir idâreci idi.

XX ile eşinin, birbirlerine küçük isimleriyle ve sen diye hitâbedecek kadar da samimî dostu olan bu Müsteşar ile münâsebetim 22.01.1985'den Ağustos 1985 sonuna kadar medenî ölçüler ve karşılıklı saygı ve takdîr esâsına göre çok iyi bir düzeyde sürdü. Ancak, yavaş yavaş, biri Dışişleri mensublarına diğeri de Üniversite öğretim üyelerine karşı olmak üzere kendisinin iki kompleksi olduğunu sezinledim. İyi bir de organizatör olan bu kıymetli gencin, ne yazık ki, sistematik bir değerlendirme hatâsıyla mâlûl olduğunu tesbit ettiğim zaman büyük hayâl kırıklığına uğradım. Müsteşarın zihninde yalnızca iki şablon bulunduğunu ve insanları yalnızca bunlara ve hattâ bunlardan yalnızca birinin kriterlerine göre değerlendirdiğini görünce gerçekten de çok üzüldüm.

Bu şablonlar: 1) *kendine göre bir milliyetçilik* şablonu ile 2) *komünizm şablonu* idi. Kendine göre milliyetçilik anlayışının en belirgin vasfı, milliyetçiliğin yanı sıra, bir kişinin robotlaştırılabilme yâni Müsteşar'ın emirlerini eleştirisiz ve itirazsız kabûl edip derhâl yerine getirme yeteneğini de içermekteydi. Eğer bir kişi robotlaştırılabilme yeteneğinden yoksun ise, bu takdîrde, bu zâtın zihnindeki milliyetçilik şablonuna uymuyor demektir. Bir kimse eğer bu çok özel milliyetçilik şablonuna uymuyorsa o hâlde bu kimse ikinci şablonun kendisine uyup uymadığına bakılmaksızın, düpediz komünist demektir, işte bu müsteşarın Dünyâ'ya bakış açısı ve kişileri değerlendirme mantığının temeli ne yazık ki buydu! Bu Müsteşar, eskilerin deyimiyle, kronik bir *hubb-i riyâset* (yâni *baş olma sevdâsı*) marazıyla mâlûldü.

Ben kendisini nasıl izliyor ve nasıl müşâhede ediyorsam, şüphesiz o da beni izleyip müşâhede etmek istiyordu. Bunun için, sâdik bendelerinden olup da bir başka bakanlıkta çalışan genç bir delikanlıyı peşime takmıştı. Bu delikanlı hemen hemen her hafta beni makâmımda ziyârete gelir ve bana fevkalâde candan ve hürmetkâr davranırdı. Ancak makâmım dışında kendisiyle karşılaştığımda ve hele yanında birileri varsa, bana karşı muamelesi soğuk, mesâfeli ve adetâ tepeden bakar gibi olurdu. Kendisinin bu *davranış bozukluğunu* önceleri üzüntüyle, sonraları ibretle ve en so-

"Çernobil Komplosu"

nunda da büyük bir esef hissiyle izledim. Fakat işin acâibi, Müsteşar'ın bana davranışı da aynı idi. O dört duvar arasında bal kaymak gibi olan zât da başkalarının yanında, tıpkı o sâdik bendesi gibi, buz bardağı kesiliyor ve beni görmemezlikten geliyordu.

Müsteşarın Talepleri

Zaman geçtikçe gerek bizzat kendisinin davranışlarından, gerek sâdik bendesinin telkinlerinden, gerekse üçüncü şahısların kendisi hakkında naklettiklerinden kafamda Müsteşar'ın kişiliğinin yumağı çözülmeğe başlamıştı.

Müsteşar, bütün olumlu niteliklerinin yanında, maalesef samimî değildi. *Narsisik* (yâni yaptığı her işi ulvî gören, kendine âşık) bir bünyeye sâhipti. Kendisini günün birinde Türkiye'yi kurtaracak kişi olarak görüyor ve bendelerine de böyle îman ettiriyordu. Onun bu misyonuna inanmamak, ona yapılabilecek en büyük hakâret ve küfür idi. Misyonunun ulvîliğini herkes tartışmasız kabûl etmeliydi. Kabûl etmeyip direnenler, ondan neşet eden emirlere uymayanlar olsa olsa *gizli ya da aşikâr komünistler* olabilirdi, vesselâm!

Böyle hâinlerin ise Devlet mekanizmasında aslâ yeri olamazdı. Derhâl ve her türlü çâreyi başvurarak elenmeliydiler! Nitekim Müsteşar, şahsına karşı böyle bir *crime de lèse-majesté*'yi (Sultân'ın hakkına ve şahsına taarruz cürmünü) işleyenlere karşı pek acımasızdı. Robotlaştıramadığı, emirlerine âmâde kılamadığı kimseleri bütün bendelerinin kinine, nefretine ve elinin altındaki bürokratik mekanizmanın bütün yıldırımlarına insafsızca hedef kılabilirdi. Kendisinin sillesini yemiş olanlar, onun gerekirse "*komünist gazeteciler(!)*" ile dahi işbirliği yapabildiğini, emir ve isteklerine âsî olanların *Basın yoluyla rezil edilmesini bile temin edebildiğini* ve elindeki Devlet imkânlarını da bu amaç uğruna rahatça kullanabildiğini rivâyet etmekteydiler.

Müsteşar'ın beni düzenli olarak ziyâret eden sâdik bendesi gayet usturuplu bir biçimde dikkatimi önce TAEK'deki *solcular(!)*, aradan bir süre geçtikten ve benim reaksiyonumu ölçtükten sonra da TAEK'deki *komünistler(!)* üzerinde yoğunlaştırmam husûsunda telkinlerde bulunuyordu. Bu telkinler normal bir konuşma âdabının dışına taşıp da bir takım îmâları da içermeğe başlayınca sabrım taşıtı. Kendisine açık ve net bir biçimde şunları söyledim:

"Bak benim güzel kardeşim! TAEK Başkanı olarak tâbî olduğum 2690 sayılı kânûn benim görevlerimi en açık biçimde sıralamış. Bunlar arasında, bana, mâiyetimdekilerin dinî ve siyasî îtikâdlarını 1) izlemek, 2) kollamak; bu îtikâdlarından dolayı bunları A) istintak yâni sorgu-sual etmek, B) taltîf etmek, C) cezâlandırmak yönünde, *yâni kısacası bunların vicdânlarını vesâyet altında tutmak şeklinde bir vecibe yükleyen tek bir madde yok!* İslâmiyet'te bile Cenâb-ı Peygamber'e müslümanların vicdânlarının vesâyeti verilmemişken, hiç kimsenin benden mâiyetimdekilerin vicdânlarına vasî olmamı beklemeye hakkı yoktur! Ben kendimi Devlet'in kolluk kuvvetlerinin, istihbârat örgütlerinin, savcılarının ve hapishânelerinin yerine koyamam; kendimi bun-

"Çernobil Komplosu"

ların yerine koymak görgüsüzlüğünü göstersem, bu takdîrde de 2690 sayılı kânûnda teker teker sayılmış olan görevlerimi yapamam.

Mâiyetimdekilerin dinî ve siyasî inançları beni Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olarak hiç mi hiç ilgilendirmiyor; yeter ki bu inançlarını kendilerine verilmiş olan resmî görevleri engellemek husûsunda bahâne olarak kullanmasınlar. Bu takdîrde de beni ilgilendirecek olan yalnızca Disiplin Yönetmeliği'dir."

Bu vicdânî kanaatim Müsteşar'ın gazabını celbetti. Gerek icâb-ı nezâket gerekse çok nâdir de olsa iş gereği kendisini kırk yılda bir telefonla aradığımda da sürekli "yok" dedirtti. Bir keresinde de, telefona cevap veren Özel Kalem'i'nden bir sekretere sayın Müsteşar'ın makâmında olup olmadığını sorduğumda bana: "Efendim, size Özel Kalem müdürünü vereyim" dedi. Telefon açık olduğundan sekreterin, telefonda benim olduğumu söylediği zaman bir hanım olan Özel Kalem Müdürünün, büyük bir nefretle: "Ay, gene mi bu adam!" dediğini hayretle duydum. Demek ki Müsteşar Özel Kalem'i'ndekilerle benim dedikodumu yapabiliyor ve nefretini onlara da aşılatabiliyordu. Bu zerâfet yoksunu, görgüsüz, hazımsız ve iz'ansız kimseler de patronlarının münâferetini örtecek yerde afişe etmeyi bir mârifet ve hattâ bir güç gösterisi sayıyorlardı.

Müsteşar'ın sâdık bendesi ise patronunun taleplerini artık fütursuzca ve isim vererek sıralıyordu. Bu sâyede TAEK'deki *atılması gereken komünistlerin kimler olduğunu da öğrenmiş bulunuyordum*. Fakat ne garip tesâdüf! Bunlardan ikisi bir ya da birbuçuk sene arayla, ve *haklarındaki resmî Devlet tahkikatı da olumlu olduğu için*, TAEK'de önemli iki mevkie terfien atanmış bulunan kimselerdi. Herhâlde sayın Müsteşar ve şürekâsının istihbâratı Devletin istihbâratından üstün olmalıydı(!?). Ama midemi bulandıran iki ufacık husûs daha vardı: 1) komünist diye lekelenmek istenen bütün bu kimseler yıllar boyu TAEK teşkilâtında Genel Sekreter Vekilliği, Başkan Yardımcılığı ve Bölüm Başkanlığı gibi görevleri başarıyla ifâ etmiş olan, bunların hakkındaki *her türlü dosyalarından edindiğim bilgilere göre* de, hizmetleri her zaman takdîrle karşılanmış olan ve âmirlerinden daima iyi tezkiyeler almış bulunan pırıl pırıl vatan evlâdlarıydı; ve 2) hepsi de, ne hârikulâde tesâdüf; bizim şu meşhûr huysuz ve huzursuz (ve de gerek kendisi gerekse eşi Müsteşar'ın yakın dostları olan) XX hanımın bunlara karşı duyduğu nefreti 20 senedir açıkça, her vesileyle ile ve her yerde ortaya koymaktan çekinmediği kimselerdi!

İşte bu sebeplerden ötürü, şimdiye kadar Devlete daima hâdim olmuş olan bu pırıl pırıl vatan evlâtlarını bu takımın husûmetine karşı müdâfaa etmek benim için vicdânî bir görev olmaktaydı. Ben de öyle yaptım. Vicdânî huzur ve kanaat-i kâmile ile bu takımın ve hempalarının vehimlerini ve iftirâlarını kesinlikle kâle almadım. Bu tavrım, ileride açıklayacağım gibi, belki benim azlimin görünen en büyük sebeplerinden biri oldu ama davranışımın isâbetli ve adâlete uygun olduğu husûsunda da aslâ şüpheye düşmedim. Bundan dolayı da Allâh'a hamd ve şükrediyorum.

Hayal Kırıklığına Uğrayanların Hıyâneti

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na Başkan olarak atandığım zaman *belirli bir görüşe sâhip bir kesim* kendilerinin kısa sürede teşkilât içinde önemli mevkilere gelececeklerini hayâl etmişler. Ancak benim almış olduğum terbiye adama göre iş değil de işe en lâyük olan adamı seçmeyi fazîlet addettiği için bu tutumum söz konusu kesimde büyük memnûniyetsizlik hâsıl etmiş. Belirli bir süre sonra gerek Ankara'da gerekse ÇNAEM'den bazı kimselerin meşhûr Müsteşar'ı, bazı bakanları, sağcı bir partinin başkanını, İstanbul'daki bir vakfın başındaki bir Profesörü ve hattâ İstanbul'da Fâtih'deki mânevî bir mahfeli sürekli ziyâret ederek hayal kırıklıklarını dile getirdiklerini, aleyhimde propaganda yaparak kendilerini sorumlu mevkilere getirecek yerde hep solcu ve komünist takımını tutup onlarla TAEK'i yürüttüğümü iddia ettiklerini istihbâr ettim. Tabî kendilerine göre birer ağırlığı ve birer baskı grubu oluşturma özellikleri bulunan bu mahfellerin bana doğrudan doğruya ya da dolaylı pekçok zararlı etkisi oldu. Bunların da doğurdukları ağır ve tahammül edilmez çileyi yalnız başıma çektim. *Ama bu ağır baskılara rağmen hiçbir şey beni vicdânımın ve ilmimin aksine hareket etmemi sağlayamadı. Ve, Elhamdülillâh, hiçbir şey beni robotlaştıramadı!*

Bu çilem süresince rahmetli babamın ben 1969 yılında ÇNAEM'e Müdür olarak atandığım zamanki nasihati hep zihnimde zindeliğini muhâfaza etti. Babam bana:

"Bak evlâdım! Kendi tâbirinle *berbat bir yer'in*, ÇNAEM'in başına müdür olarak gidiyorsun. ÇNAEM Müdürlüğünde iki türlü çilen olacaktır. Bunlardan birincisi sen Doç. Dr. Ahmed Yüksel Özemre olduğun için (o zaman henüz daha doçenttim; ÇNAEM'e müdür olarak atanmamdan 2 ay sonra profesörlüğe yükseltildim) sana hased edecek olan kimselerin sana verecekleri çiledir ki bu senin *şahsî çilendir*. Eğer elindeki imkânları bu gibi kimseleri cezâlandırmak için kullanacak olursan sana olan babalık hakkımı helâl etmem. Bunların hatâlarını setredeceksin, affedeceksin. Bir de senin hasbelkader işgâl ettiğin makâmın temsil ettiği müesses nizâma karşı gelenlerin sana çıkaracakları çileler olacaktır. Bu da senin *idârî çilendir*. Eğer elindeki imkânlarla bu gibi kimselere cihâd açmayacak olursan sana olan babalık hakkımı gene helâl etmem" demişti.

Bu tutulması zor nasihati hamd olsun ki tutabilmiştim. TAEK Başkanlığım esnâsında bu nasihata riâyet etmek bana daha da kolay geldi ama içinde bazı eski ve de çok kıymetli öğrencilerimin de bulunduğu bu kimselerin söz konusu mahfellerde çıkardıkları nifâk ve fitnefücürlük beni çok ama çok rencide etti.

Azlimin Temelleri Atılıyor

Müsteşar'ın beni azlettirmek üzere ahdetmiş olduğunu Eylül 1985'de istihbâr ettim. Fakat önemsemedim. Önleyici hiçbir tedbir de almadım. Hayatımda hiçbir gruba, hiçbir mahfele, hiçbir hizibe ve hiçbir partiye sırtımı dayamamayı prensip e-

"Çernobil Komplosu"

dinen bir kimse olarak da, her işde olduğu gibi bunda da, tamâmen Hakk'a tevekkül edip işi tabîî seyrine bıraktım.

Çernobil kazâsından sonra zâten sayın Başbakan nasıl çalıştığımı yakından biliyordu ve pratik zekâsı da hakkımda ne söylenirse söylensin, dereyi geçerken at değiştirmemeyi gerektiriyordu. Ancak kendisinin baypas ameliyatı olmak üzere Houston'a gitmesi, yerine vekâlet eden zâtın söz konusu takım tarafından daha kolay iknâ edilmesine yol açacaktı.

Aralık 1986 başında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Governörler Meclisindeki müzâkereleri izlemek ve Türkiye adına bir konuşma yapmak üzere görevli olarak Viyana'da bulunuyordum. Viyana sefirimiz rahmetli Erdem Erner bey hârikulâde zarif bir İstanbul beyefendisi, ve eğer hâfızam yanılmıyorsa *Halikarnas Balıkcısı* diye bilinen Cevat Şâkir Kabaağaçlı'nın (1886-1973) da yeğenyidi. Temkinli, soğukkanlı bir diplomat ve geniş kültürlü bir zâttı. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu başkanı iken görevle her Viyana'ya gidişimde kendisini ziyâret ederek görevimin mâhiyeti hakkında, Dışişleri Bakanlığı'nın kendisine bildirdiklerinin ötesinde, bir de şifâhen bilgi verirdim. O da beni genellikle bir akşam yemeğine dâvet eder ve çeşitli konularda başbaşa tatlı tatlı sohbet ederdik. Sefir boş zamanlarında, piyanosunda, melodi bakımından zengin ve kulağı okşayan emprovizasyonlar (*taksim, doğaçlama*) yapacak kadar hassas bir kulağa ve geniş bir müzik kültürüne sâhipti. Benim de bu konudaki merak ve zevkimi bildiğinden, bu da aramızdaki sohbe çeşni katardı. Sefir bu emprovizasyonlarının notaya geçirilmesi için, ücretini bizzat ödeyerek, Viyana Konservatuarı talebelerinden birini istihdam etmekteydi.

10 Aralık 1986 Çarşamba günü öğleye doğru Erdem beyin yanından ayrılıp da Prinz Eugen Strasse'ye (*Prens Öjen Caddesine*) çıktığımda, Viyana'nın bu mevsime has soğuk ve rutûbetli havası Sefâret'in verdiği rehâveti üzerimden bir anda sildi süpürdü. O zaman karnımın acıkmış olduğunu farkettim. Buradan kaldığım Hotel Goldene Spinne'ye (*Altın Örümecek Oteli*'ne) kadar yürüyüp odamda Emmenthal peynirini ekmeğime katık etmeyi de, Kaertner Strasse'ye kadar uzanıp oradaki Nord See Fisch Restaurant'da (*Kuzey Denizi Balık Lokantası*'nda) karnımı doyurmayı da gözüme kesmedi. "En iyisi bu işi, bu caddenin ucundaki Schwarzenberg Meydanı'ndaki self-serviste hâletmektir" diye düşündüm.

Sefir Viyana'da bulunmakta olan bir Devlet Bakanımız, Kültür Bakanlığı Müsteşarı ve TRT Genel Müdürü ile bana ertesi akşam bir yemek vereceğini bildirmişti. Hem konuşacak birileri olur ve hem de yurt dışındaki standart mönümden farklı bir şey yemiş olurum diye buna çok memnun olmuşum. Bir yandan bunları düşünürken diğer yandan da Çernobil kazâsının gâilelerinden birkaç günlüğüne dahi olsa uzaklaşmamın ve, artık iyiden iyiye tanımağa başladığım, târihî bir şehirde olmamın hazzını çıkarmağa çalışıyordum.

Fransa Sefâreti hizâsına geldiğimde, II. Cihan harbi sonrasında Rusların bu güzel meydana dikmiş oldukları âbideye bir baktım. Viyana'nın kalbine saplanmış bir hançer gibi duran bu gudûbet anıt self-servise girerken zihnimi iyiden iyiye

"Çernobil Komplosu"

meşgûl etti: "Avusturya şunu niye bizim Ayastefanos'daki Rus anıtını yıkmamız gibi yıkamaz da hâlâ muhafaza eder acaba?" diye düşünüyordum.

Self-serviste etlerin önünde epeyi dolandım. Domuz eti bulaşmış etlerden da-ima çekindiğim için, domuz eti olmayanları da "sosunda domuz yağı bulunabilir" di-ye reddetmek gibi tabii bir temâyülüm vardır. Bu bakımdan ve her şeye rağmen gene de tetkik ettiğim et yemeklerinin hiç biri câzib gelmedi. Salata barının önüne geldim. Eninde sonunda, beni burası paklardı. Nitekim tepeleme bir tabak dolusu envai çeşit salata ile küçük bir ekmeğe 35 şiling ödedim. Bu Devletimin bana lûtfettiği mütevâzî harcıraha uyan istisnaî bir harcamaydı. Balık lokantasına gitsem 65 şiling ödeyecek-tim. Hâlbuki bu meblâğ çevdar ekmeği, tereyağı, peynir ve yoğurttan oluşan yurt-dışı standart mönüm açısından tam dört vakit yemek yememin bedeliydi.

Self-servisin kuytu bir köşesindeki iki kişilik boş bir masayı gözüme kestir-miştim. Oraya yönelirken bir başka zâtın da bu masaya yöneldiğini farkettilim. İkimiz de tepsilerimizi masaya aynı anda bıraktık. Adamın "Grüss Gott!"⁷ diye selâmına ay-nı şekilde karşılık verdim.

Bu, rahat 1.95 boyunda açık mâvi gözlü, sarışın, 50 yaşlarında bir zâtı. Yü-züne çok yakışan, yer yer kırılmış düzgün bir sakal hafif uzun çehresini süslüyordu. Bıyıklarında nikotin kirliliği emâresi yoktu. Çifte odaklı, sağlam bağ çerçevesi pahalı bir gözlüğü vardı. Dallas sâkinleri gibi boz renkli geniş kenarlı bir fötr şapka ile diz-lerinden bir hayli aşağıya kadar inen aynı renkten bir palto bu zâtın heybetini olağâ-nüstü arttırmaktaydı. Boynuna bir kere dolanmış olan, kırmızısı bol, ekose atkının bir ucu göğsünden diğer ucu ise sırtından aşağıya sarkmaktaydı. Kullanıla kullanıla es-kimiş, çok iyi deriden, içi tıklım tıklım evrâk dolu intibamı veren, kullanışlı bir çanta omuzuna verev bir biçimde asılmıştı. Kendi kendime, bu çantanın askısının iki met-reden uzun olması gerektiğini düşündüm. Üzerindekilerini çıkartırken ayakkaplarına dikkat ettim; bunlar Cyrano burunlu, tabanı kalın köseleden, üstü ise güderiden mâmûl, yumurta-topuk tâbir edilen cinsden iskarpinlerdi. Takım elbisesi ve yeleği koyu kahve, çizgili bir kumaştan dikilmişti. Çok ufak siyah-beyaz benekleri olan nar kırmızısı bir kravat ile asorti bir süs mendili geniş göğsünün yegâne süsleriydi. Hârikulâde biçimli, geniş ellerinin mevzun parmaklarında gümüş montürlü akik bir yüzükten başka bir şey yoktu. Sol bileğinde bakır bir romatizma bileziği, sağ bile-ğinde ise Rolex marka çelik bir saat taşımaktaydı.

O da benim gibi yalnızca salata ve ekmeği tercih etmişti. Tepsisinde içecek olarak, benimkinde olduğu gibi, yalnızca su vardı. Dikkatimi çeken ve beni oldukça şaşırtan bir husus da yemeğini sağ eliyle yemesiydi.. Bu bir avrupalı için olağandışı bir durumdu. Birkaç lokmadan sonra sanki yıllardır tanışıyor muyuz gibi tabii bir edâ ve tâne tâne fasih bir almancayla: "Sizi yemek seçerken gözledim, beyefendi. Lûtfen merâkımı mâzur görünüz. Vejetaryen misiniz? Yoksa müslüman mı?" diye sordu. Ben, aynı yumuşak ve dostâne edâ ile ve önündeki salata tabağını işâret ederek: "Ya siz, beyefendi?" diye bir başka soruyla cevap verdim. Başını kaldırarak mahcub bir

⁷ Avusturyalılara mahsus "Selâmünaleyküm" meâlindeki bir selâm tarzı.

"Çernobil Komplosu"

tebessümle gözlerimin içine baktı. Her avrupalıda bulunması mümkün olmayan nâfiz ve cemâlli bir nazarı vardı. Elini uzattı: "*Ben Dr. Heinrich von Lichtenberg; antropolog, etnolog, psikolog ve daha bir sürü şey...*" diyerek kendini takdim etti. Demek ki bir asilzâdeyle karşı karşıyaydım. Elini kuvvetlice ve dostça sıktım: "*Ben de Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu başkanı*" dedim. Bu sıfatın kendisini etkileyebileceğini düşünmüştüm ama hiç de öyle olmadı. Üzerinde bile durmadı. Elimi bir kere daha sıkarak: "*Memnûn oldum. Şu hâlde tahminim doğruymuş. Siz müslümansınız*" demekle yetindi.

Bu girizgâhtan cesâret alarak yemeği niçin, diğer avrupalıların aksine, sağ eliyle yediğini sordum. Güldü. Mahfîyetkâr bir tavırla: "*Benim, aslında, pek avrupalı sayılmamam gerekir. Ömrümün büyük bir bölümü Büyük Sahra ve civârında Tuareg'ler ve Murâbit'ların yanında, onları tetkik etmekle geçti. İnsan birileriyle uzun zaman bir arada bulundu muydu, ister istemez, onlara benzemeğe başlıyor*" dedi.

Her ikimizin de yemeği bitinceye kadar şuradan buradan konuştuk. Benim almancadaki pratiğim böylesine farklı bir sohbette yaya kalınca da fransızca konuşmağa başladık. Von Lichtenberg'in aksansız, mükemmel bir fransızcası vardı. Masadan kalkarken bana: "*Sizi bir türk kahvesi içmeğe dâvet edebilir miyim?*" diye sordu. Memnûniyetle kabûl ettim. Ben bulunduğumuz self-servisnin karşısına tesâdüf eden, Viyana'nın meşhur Schwarzenberg Kahvehânesi'ne gideceğimizi ümid ederken o beni arka sokaklara yöneltti. Yolda hep Afrika'daki incelemelerinden, bilhassa Büyük Sahra'daki etnik grupların tatbik ettikleri fal ve büyülerle yakından ilgilenmiş olduğundan, ve hattâ bu konudaki gözlemlerini içeren bir kitabının da birkaç aya kadar hem Viyana'da ve hem de A.B.D.nde yayımlanacağından söz etti.

Nihâyet, nisbeten küçük fakat Avusturya kahvehânelerine has bütün özellikleri mezceden sevimli bir kahvehâneye vâsıl olduk. Von Lichtenberg'in burada büyük bir itibâra sâhip olduğunu daha ilk adımımızda anladım. Kahvehâne sâhibi bizzat gelerek bizi abartısız ama samimî bir ihtiramla karşıladı.

Gelen köpüklü türk usûlü sâde kahvelerimizi büyük bir hazla içerken ben de von Lichtenberg'in Afrika intibalarını ve yorumlarını ilgi ve hayranlıkla dinlemekteydim. Benim kahvem bitince von Lichtenberg fincanımı ters çevirerek tabağının üstüne kapattı: "*Müsaade eder misiniz? Bir falınıza bakayım*" dedi. Ben, teşekkür ederek: "*Bakmanız iyi olur. İslâm'da fala bakmak haramdır. Bu bakımdan ben falıma bakılmasından rahatsız olurum*" dedim. Von Lichtenberg: "*Bunu çok iyi biliyorum Dostum (ilk defa bana "Dostum" demektedydi). Ama bakılmasını isteyen siz değilsiniz. Bu işin günahı bana râcî*" dedi.

Von Lichtenberg, soğuduktan sonra, fincanımın içini evire çevire (*saat tutum*) tam sekiz dakika tetkik etti. Sonra mâvi gözlerini gözlerimin içine dikerek:

"Sizi ilk gördüğüm zamanki hissimde yanılmamışım. Siz de tıpkı benim gibi bir takım özellikleri olan çileli bir zâtsınız. Ama tavâzuunuz bunu herkesten gizliyor. Biraz kibir sâhibi olsanız, ya da kendinizi satmayı zül addetmeseniz,

"Çernobil Komplosu"

sanırım, bu kadar çileye dâçar olmazdınız. Sizi, son zamanlarda, büyük bir iftirâ ve nifak yumağı içinde görüyorum. Ama bu da bir şey değil. Ne yazık ki çok ama çok yakında yüksek makam sâhibi iri ve sarışın bir erkeğin büyük bir iftirâsına mâruz kalacak ve buna karşı hiç bir tedbir de alamayacaksınız. Bir de gene yüksek makam sâhibi kısa boylu şişman biri daha var ki onu da kullanacaklar ve bu iftirâ size işinizi kaybettirecek. Bununla beraber, sonunda asıl kaybeden size o iftirâyı atan olacak ve kendisi de bir iftirâyı kurban giderek itibârını tamâmen kaybedecek. Ama o bunu hiç idrâk edemeyecek. Sizin değerinizse gitgide çok daha iyi anlaşılacak"

dedi.

Bu fal keyfimi kaçırmıştı. Mâhiyetini peşinen bilmeden, Allâh'ın takdîrine teslim olmanın fazîleti bence daha büyüktü. Bu adam bunu elimden almış, üstelik de vehmimi kabartmıştı. Resmî görevim dolayısıyla bir sürü müseccel muarızım ve düşmanım olmuştu. Bunlar yıldırım hızıyla zihnimden geçti. Ama aralarında bu târife uyan birini o anda teşhis edemedim. Eğer von Lichtenberg'in kehâneti tutarsa, bu adam ya hiç tanımadığım ya da tanıyıp da kendisini şimdiye kadar bana düşman olarak bilmemiş olduğum bir kimse olmalıydı.

Von Lichtenberg ile başka konularda bir müddet daha sohbet ettikten sonra saat 16.00 ya doğru müsaade istedim. Ayrılırken bana sarıldı: "*Farkındayım; sizi üz-düm. Dostum. Ama Allah'ın takdîrinden başkasının vukuu mümkin değildir. Buna zâten siz de en az benim kadar îman ediyorsunuzdur. Onun için lütfen artık üzülme-yiniz!*" dedi.

Von Lichtenberg'den ayrıldıktan sonra keyfim iyice kaçmış olarak bir marketten akşam nevâlemi düzüp otele vâsıl oldum. İki aspirin alarak kafayı vurup yattım. Saat 20.30 dolaylarında uyandığımda karnım acıkmıştı. Odamda akşam yemeğimi iş-tahsız, isteksiz, lâf olsun diye yedim. Geç vakte kadar okuduğum kitap ve *walkman*'imden dinlediğim müzik de kubûzietimi dağıtmadı. O gece, mûtadımın aksine, sürekli bölünen sıkıntılı bir uyku oldu.

Ertesi günü Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndaki toplantı ve temaslarımdan sonra akşam vakti otele dönüp üstümü değiştirdikten sonra ve Sefâret'in yolunu tuttum. Benim Sefâret'e vâsıl olmamın akabinde diğer konuklar da geldiler. Çalışma kapasitesini çok takdir ettiğim eski bir bürokrat olan bu Devlet Bakanı, ne yazık ki, siyâsî kudret tutkusu aklının dört fersah ötesinde tırıs kalkmış olan bir kimseydi. Aklının ve temkininin bu tutkunun önüne geçmesi ise maalesef mümkün görünmüyordu.

Kendisiyle hiç bir organik bağımız olmadığı hâlde, fî târihinde, arzularını bana dikte ettirmek için yıldırma, izole etme ve töhmet atında bırakma politikalarına baş vurmuş olan bu zât Türkiye Atom Enerjisi Kurumu personelinin bir bölümünün isyâsî inançlarından dolayı benim tarafımdan "*temizlenmesini*" istiyordu. Ben ise kendisine gönderdiğim şifâhî mesajda: "Kendilerine verilmiş olan resmî görevleri

"Çernobil Komplosu"

engellemek husûsunda bahâne olarak kullanmadıkları sürece, mâiyetimdekilerin dinî ve siyâsî inançlarının bir vicdan meselesi olduğunu; ve bunların beni, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu başkanı olarak ilgilendirmediğini; ama eğer böyle bir yola tevessül edenler zuhur ederse de beni ilgilendirebilecek olanın yalnızca ve yalnızca Memur Disiplin Yönetmeliği olduğunu" kendisine bildirmiştim. Ondan sonra da aramızdaki ipler zâhiren zâhiren kopmuştu.

Karşılaşmamızda Devlet Bakanı benim elimi istemeye istemeye sıkı. Sefârette bulunmam, âşikâr ki, bütün keyfini kaçırmıştı. İri ve mülâhham cüssesindeki kan dolaşımını tanzim eden basınç, yüzünün sarışınlarına has ince derisini sanki kızıla boyamak istermiş gibi, bir anda bütün kanını yanaklarına sevketmişti.

Yemekte resmî protokol sırasına göre Devlet Bakanı 1. konuk, Başbakan'a doğrudan doğruya bağlı olmam hasebiyle Başbakanlık Müsteşarıyla aynı düzeyde bulunmamdan dolayı bana 2. konuk, Kültür Bakanlığı Müsteşarına 3. ve TRT Genel Müdürüne de 4. konuk olarak yer gösterildi. Devlet Bakanı herhâlde bu yerleşim tarzına ve 2. konuk olarak muamele görmeme de bozulmuştu ki yemek boyunca Sefirin bütün kibar, zarif ve neşe ihdâs edici konuşmasına hiç katılmadı, somurtup durdu. Nedense bu, sağımda oturan TRT Genel Müdürünün de keyfini kaçırmıştı. Benim kendisiyle bütün samimî mükâleme teşebbüslerim bu zâtın kibrinin ve azametinin duvarına çarpıp akim kaldı. Kültür Bakanlığı Müsteşarı ise olup bitenin farkında değildi. Zâten mevkiini iyice hazmetmiş olduğunu izhâr eden bir zerâfete, görgüye ve olgunluğa sâhipti. Bu bakımdan sofrada bütün sohbet, Devlet Bakanı ile TRT Genel Müdürü somurtup dururken, Sefir ve Kültür Bakanı Müsteşarı ile benim aramda geçti.

Yemekten sonra büyük salona geçildiğinde topluluğa katılan daha başka zevât da oldu. Bu arada Devlet Bakanı gâyet zoraki bir tarzda çaydaki radyasyonun son durumunu sordu. Yüzü hâlâ kıpkırmızıydı. Bir süre sonra Sefir ile Sefâret Müsteşarlarından bâzıları ve birkaç yüksek memurun Bakanın etrafında ayakta bir grup oluşturduklarını gözledim. Ben ise onların karşılarındaki bir kanapede Ankara Üniversitesi'nden kıymetli bir târih profesörünün "Ermeni Meselesi" hakkındaki tahlilini can kulağıyla dinlemekteydim. Bu arada, Devlet Bakanının yanındakilere belli belirsiz beni işâret etmekte olduğunu göz ucuyla farkettim.

Ben vedâ edip de ayrılırken Sefir bana karşı ilk defa olarak donuk, düşünceli ve bâriz bir biçimde mesâfeliydi. Yemek öncesindeki ve yemekteki neşesinden ve samimîyetinden zerre kadar iz kalmamıştı. Gözümünden kaçmayan tedirginliğini de bütün diplomatlığına rağmen gizleyemiyordu,

Ertesi günü tekrar Sefâret'e uğradım. Sefire hem bir gün önce katılmış olduğum toplantılar ve yaptığım temaslar hakkında bilgi vermek hem de, ertesi günü Ankara'ya avdet edeceğimden, vedâ etmek istiyordum. Bana, kendisinin çok meşgûl olması hasebiyle, beni kabûl edemeyeceği bildirildi. Şimdiye kadar aslâ mâruz kalmamış olduğum bu muamele beni kırdı. Dün akşam muhakkak bir şeyler olmuş ve birileri Erdem beyin kulağına hakkımda bir kar suyu kaçırmış olmalıydı.

"Çernobil Komplosu"

Sefâretten büyük bir üzüntüyle ayrıldım. Prinz Eugen Strasse'de henüz seksen metre kadar yürümüştüm ki yüksek rütbeli bir Sefâret memuru arkamdan koşarak bana yetişti. Bir gece evvel söz konusu grupta Devlet Bakanının konuşmasına şahit olan birinden bana bir haber ve uyarı getirdi. Devlet Bakanı o gece yanındakilere beni göstererek aynen şöyle demiş: "*Şu herifi görüyor musunuz? Bu herif Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda 400 (dört yüz) komünisti(!)⁸ koruyan gizli(!) bir komünisttir(!). Daha önce bu herifi attırmağa muvaffak olamamıştım. Şimdi arkasına⁹ tekmeyi vurduracağım*".

Bu ifâdedeki, bir Devlet adamına yakışmayan zerâfet yoksunluğunu bir tarafa bıraksak bile 627 kişilik bir Devlet kuruluşu olan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda 400 komünistin bulunduğu iddiasındaki çarpık rûh hâleti çok ilgi çekicidir.

Bu olayın üzerinden 4 ay geçmeden 6 Nisan 1987 Pazartesi günü Türkiye Atom Enerjisi Kurumu başkanlığından azledildim. Basın ve yabancı ajanslar bu azlimin Çernobil kazâsından sonra Türkiye'yi etkilemiş olan radyasyon olayı yüzünden olduğu çığırkanlığını yaptılarsa da 9 Nisan 1987 günü T.B.M.M.nden ayrılırken gazetecilerin: "Yüksel Özemre'yi görevden radyasyon yüzünden mi aldınız?" sorusuna muhâtab olan Başbakan Turgut Özal, kesin bir tavırla: "*Hayır. Profesör Özemre görevinden radyasyon yüzünden alınmamıştır*" dedi. Basının bütün ısrarlarına rağmen konuya açıklık getirecek başka bir şey de söylemedi.

Heinrich von Lichtenberg'in kehâneti bütün ayrıntılarıyla gerçekleşmişti.

Azlimin bana 6 nisan 1987 Pazartesi günü saat 16.30'da tebliğ edilmiş olmasına rağmen 7 Nisan 1987 Salı sabahı İngiltere'nin Radyo ve Televizyon Kurumu olan BBC'nin Türkiye saatiyle 06.45'deki haber bülteninde azlimin bütün Dünya'ya duyurulması ve o gün bütün gün boyunca ve geceleyin bütün BBC haberlerinde bunun flâş haber olarak tekrarlanmasının yorumunu da hâlâ realist bir biçimde yapabilmemiş değilim(!). Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun kurulduğu 1956 târihindenberi o güne kadar toplam 17 Başkan değiştirmiş olan bu Kurum'un benden başka hangi Başkanı görevden alındığında, BBC gibi ciddî bir yayın kuruluşu bu olaya haberlerinde yer vermiştir? Bu sorunun doğru cevabını isâbetle tesbit etmek husûsunda irâde sâhibi dirâyetli Devlet adamlarımız zuhur ettiği vakit Türkiye Atom Enerjisi Kurumu gerçek görevini huzurla yapmasına müsaade edilen huzurlu ve istikrarlı bir teşkilât olacaktır.

* * *

⁸ Türkiye Atom Enerji Kurumu'nda o târihte istihdam edilmekte olan personelin toplam sayısı 627 idi.

⁹ Edebim, bu kelimenin yerine kullanılmış olduğu bildirilen müstehcen kelimeyi açıkça yazmağa müsait değil!

VIII. BÖLÜM

BİR BARDAK ÇAYDA KOPARTILAN FIRTINA! (1 Ekim 1986 - 27 Ocak 1987)

Radyasyonlu Çay İçin Alınan Önlemler

Ekim ayı yaklaştıkça Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'ndaki yakın mesâî arkadaşlarımın ve benim gerginliğim de artıyordu. Artık çayımızın da radyasyonlu olduğunun açıklanmasına az zaman kalmıştı. Yeni çay ürünü işlenmiş; standart otuzar kilogramlık torbalarına yerleştirilmiş; depolara istif edilmiş; paketlenip piyasaya sürüleceği zamanı bekliyordu.

Sürekli alınan numûneler üzerinde yaptığımız ölçümler, Çay-Kur'da paketlenmeyi bekleyen yaklaşık 140.000 ton yeni ürün kuru çaydaki radyasyonun düzeyinin 0 ilâ 89.000 Bq/kg olduğunu göstermekteydi. Fakat maksimum radyasyon düzeyini ifâde eden bu 89.000 Bq/kg'lık çayların miktarı fevkalâde azdı. Arkadaşlarımız, ölçümlerinin sonuçlarına göre, yeni ürün kuru çaydaki ortalama radyasyon düzeyinin 25.000 Bq/kg civarında olduğunu söylüyorlardı. Ayrıca Çay-Kur'dan edinilen bilgiye göre de Çay-Kur'un elinde henüz daha piyasaya sürmemiş olduğu 50.000 ton kadar da 1985 ürünü radyasyonsuz kuru çay bulunmaktaydı.

Aslında kuru çayda 25.000 Bq/kg düzeyindeki bir radyasyonun korkulacak hiçbir yanı yoktu. Bu düzeyde radyasyon içeren çayın sağlık açısından bir tehlike oluşturması için meselâ bir nükleer santralde çalışan ***bir kimsenin bir yıl boyunca her gün 0,5 kg kuru çay tüketmesi*** gerekmekteydi. Bununla birlikte konu hassas ve halk nezdinde sû-i istimâl edilmeğe yatkındı. TAEK'in ise Çernobil kazâsının ortaya çıkardığı kriz ve tedirginlik ortamında ne kalkıp da vatandaşlara radyasyon dersi vermeğe mecâli vardı ve ne de buna teşebbüs etse bile çeşitli mahfeller bunu onun yanına bırakırlardı.

Bir yandan Basın'ın belirli bir kesimi, benim her söylediğimi katı bir önyargıyla yalanlamayı ve beni aşağılamayı yalnızca bir fazîlet değil aynı zamanda da ulvî bir cihâd mertebesine yükseltmiş olduğu bir tutum içindeydi. Öte yandan da rivâyete göre bir sayın Bakan, yukarıda da belirtmiş olduğum gibi, görevini şuurla yapan ve Devlet'e söz gelmemesi için kendini kalkan kılan benim gibi bir kimsenin halkın huzurunda yaptıklarının hesabını vermemesi ve halkın enformasyonsuz kalması için Devlet'in televizyonunda bana katı bir ambargo uyguluyordu. Ve bağımsız bir kurum olduğu söylenen TRT'nin başındaki zât da nasılsa buna boyun eğiyordu. Bu durumda bana ve ***Türkiye'nin Çernobil Çilesi'***ni birlikte çektiğim bütün arkadaşlarıma bütün bu densizliklerin arkasına bir tekme atarak görevimizi o âna kadar nasıl vicdânî huzur ve kanaat-i kâmile ile ifâ etmiş isek aynı şekilde ifâyâ devamdan başka bir şey kalmıyordu.

"Çernobil Komplosu"

Basın bizleri tezyife devam edebilir, pek sayın bir Bakan TAEK'in Devlet'e ve vatandaşlarına ne kadar şuurla hizmet ettiğinin örtülü kalması için TRT'ye ambargo koyabilir, Hükûmet'teki bir sayın Bakan da komünist olduğum iftirâsıyla beni ele-yip yerime **kendisine kul olacak bir robot** yerleştirmenin ince hesapları içinde olabi-lirdi. Ama Devlet'in yüksek kademelerinde de, Hükûmet'te de, bürokraside de ve en nihâyet halkda da (sükût içinde olsalar bile) TAEK'in bilimsellikten kesinlikle ödün vermeyen, ciddî, vakur ve dirâyetli tutumunu takdîr edenlerin çoğunlukta olduğuna îman ediyorduk. Ve her şeyin ötesinde de, âdil ve her şeye şâhid olan Cenâb-ı Hakk vardı ki en ümitsiz, en bunalmış zamanlarımızda O'na ilticâ ederek huzur buluyor-duk. Bu da bize yetiyordu!

Tekrar çay konusuna dönecek olursak, yakın mesâî arkadaşlarımla birlikte kuru çay için muhakkak bir "türetilmiş müdâhale düzeyi" üretip ilân etmek ve bu müdâhale düzeyinin gerektirdiği önlemleri almak konusunda fikir birliğine vardık.

Avrupa Ekonomik Topluluğu, bu gibi nükleer kazâ hâllerinde değil normal zamanlar bile sulu bir gıdâ maddesi olan süt söz konusu olduğunda hâmile kadınlar ve bir yaşından küçük bebekler için 370 Bq/litre ile ifâde edilen bir türetilmiş müdâhale düzeyi vaz etmiş bulunmaktaydı. Yâni AET, fazladan hiçbir önlem almaksızın ve gönül rahatlığı ile, litresinde 370 Bq'lik bir aktivite bulunan sütü gerek hâmile va-tandaşlarının gerekse bir yaşından küçük bebeklerin içmesinde hiçbir mahzur görmüyordu. Hâlbuki AET ülkelerinde kişi başına süt tüketimi kilolarla ifâde edil-mektedir.

Biz de **dem hâlindeki çay** için türetilmiş müdâhale düzeyini, yalnızca hâmile kadınlar ve bir yaşından küçük bebekler için değil fakat 55 milyonluk Türkiye'nin bütün vatandaşları için, 370 Bq/litre (üçyüzyetmiş bekörel/litre) olarak kabûl ettik. Mesele şimdi, "*Türk usûlü demlenmiş çayın deminin litresinde 370 Bq'den az rad-yasyon bulunması için acaba kuru çayın bir kilosunda bulunması gereken maksimum aktivite ne olmalıdır?*" sorusunun cevâbını vermeğe kalmaktaydı. Bunun için gerek İstanbul'da gerekse Ankara'da pekçok kahvehânenin ocaklarında incelemeler yapan, istatistikler tutan elemanlarımız tesbitlerini lâboratuvar şartlarında da tekrarlayıp öl-çerek **Türk usûlü demlenen çayın deminin bir litresinde 370 Bq'den az radyasyon bulunabilmesi için, kuru çayda bulunan radyoaktif sezyum izotopunun tümüyle deme geçmiş olması varsayımı altında bile, kuru çayın kilosunda 12.500 Bq'den az radyasyon bulunması gerektiğini tesbit ettiler.**

Bir önceki yılın kuru çay tüketim rakkamlarına bakıldığında 1986-1987 kuru çay ürünü dönemi için tüketimin en çok 110.000 ton olması beklenmekteydi. Bu ise Türkiye genelinde kişi ve gün başına ortalama tüketimin 5,5 gram kuru çay olması demektir.

Bir insanın 12.500 Bq/kg'lık kuru çaydan hareketle hazırlanan demden rad-yasyon sağlığı açısından zarar görebilmesi için ICRP normuna göre bir yıl boyunca her gün 2 gaz tenekesi kadar yâni 34 litre (Dikkat! Çay değil!) **dem içmesi gereklidir.**

"Çernobil Komplosu"

WHO normuna göre ise bir yıl boyunca her gün 3,4 litre demden fazla içmemesi lâzımdır(!).

Bütün bu sonuçlar, radyasyonlu çay dolayısıyla koparılmış olan şamatanın ne kadar anlamsız olduğunu göstermeğe yeter de artar bile!

Şimdi bütün mesele TAEK'in çaylara müdâhalesinin nasıl icra edileceğine kılıyordu. Bunun için en uygun ve en isâbetli yöntemin müdâhalesinin çayların paketlenildiği yerlerde yapılması olduğunda görüş birliği hâsıl oldu. Çay-Kur'un Rize'de, Ankara'da Elmadağ'da ve İstanbul'da Büyükdere'de olmak üzere üç kuru çay paketlenme fabrikası vardı. Fakat özel sektörün paketlenme fabrikaları bir hayli dağınıktı ve bunların satışlarının hacmi de bütün çay tüketiminin % 1'ini geçmiyordu. Şüphesiz ki kuru çayların paketlenmesi safhasında müdâhale ederek, gerek Çay-Kur'u gerekse özel sektörü denetlemek ve sürekli kontrol altında tutmak husûsunda TAEK'in çok özel bir yetkiyle donatılmış olması gerekmektedir. Bu yetki de ancak Hükûmet'ten neşet edebilirdi.

Bu durum Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı ve Sanâyi ve Ticâret Bakanı sayın Câhit Aral'a ayrıntılarıyla takdîm edildi. O da 31 Ekim 1986 günü ÇNAEM'de Türk mühendis ve bilim adamlarının büyük bir başarısı olan, tümüyle yerli imalât "Nükleer Yakıt Pilot Tesisi"nin açılış töreni münâsebetiyle İstanbul'da bulunduğu sırada kuru çaylarımızın bir miktar radyasyon içerdiğini ama bu durumun endişeye mahal bir tarafı olmadığını gazetecilere açıkladı. Bu açıklamanın hemen akabinde de *Türkiye'nin Çernobil Çilesi'nin 1990'a kadar sürecek olan son perdesi açıldı; ve bir bardak çayda müthiş bir fırtına koptu!*

Dezinformasyon Mekanizması Gene Devreye Giriyor

Bakan'ın açıklamasından hemen sonra gazeteler radyasyonlu çayla aşırı ilgilenmeğe başladılar. Fakat radyasyonlu çay krizini esas tırmandıran olay Çay-Kur yönetiminin, 7 Temmuz 1986'da Resmî Gazete'de yayınlanmış olan kararın aksine hareket ederek, TAEK'e radyasyon kontrolü yaptırmadan 50 ton kadar yeni ürün kuru çayı Almanya'ya ihrâc etmesi oldu. Bu çaylar Almanya'da lâboratuvarlar tarafından analiz edilince ortalama 25.000 Bq/kg kadar bir radyasyon içerdikleri anlaşıldı. Bir AET ülkesi olan Almanya bu çayı, radyasyon düzeyinin gıdâ maddelerinin ithâli için kabûl edilmiş olan 600 Bq/kg sınırının üstünde olması hasebiyle, enterne etti. Alman gazeteleri de büyük bir şamata kopardı. Bu, tabîî, bizim basınımızın da çok işine geldi. Ve Basın, radyasyonlu fındık krizindekinden çok daha şiddetli bir biçimde, bana yüklenmeğe başladı.

Basının bu yüklenmesi nezâket ve temkin sınırlarını çoktan aşmış; tam bir tezvîrat ve suçlama şeklini almıştı. "*Sen radyasyon yoktur dedin. Ama bak Almanlar çayın bile radyasyonlu olduğunu kanıtladılar*" diyorlar, beni vatan hâinliği ile ithâm ediyorlardı. Beni istifâyaya davet edenler çoğalmıştı. Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Genel Başkanı olan Prof.Dr. Erdal İnönü'nün eşi Sevinç hanım dahi Cumhuriyet ga-

"Çernobil Komplosu"

zetesine verdiği demeçte: "Birilerinin TAEK Başkan'ına istifâ diye bir müessese bulunduğunu hatırlatması gerekir" diyerek TAEK Başkanlığı'nda bulunmam husûsun-daki endişesini dile getirmişti.

Oysa istifâ müessesesi bana hiç de yabancı bir müessese değildi. Vicdanî hu-zur ve kanaat-i kâmile ile çalışamayacağımı anladığımda, her işten muhakkak istifâ etmişimdir. O zamana kadar: 1974'de TÜBİTAK Bilim Kurulu Üyesi iken, 1982'de TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu Yürütme Komitesi Üyesi iken, 1982'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanı iken ve 1984'de Borusan Boru Sanâyii A.Ş. Genel Müdürü iken hep bu sebepten dolayı istifâ etmişim.

Ama burada istifâmı gerektiren hiçbir sebep oluşmuş değildi: 1) TAEK'deki yakın mesâî arkadaşlarım ve radyasyon konusunda canla başla, nefis ferâgati ile çalış-an arkadaşlarım ve bunlara destek olanlar hârikulâde bilgili ve bilinçli bir ekip oluş-turmakta ve benimle büyük bir âhenk içinde çalışmaktaydılar. 2) Hükûmet, TAEK'in Çernobil kazâsının çilesini çekerken karşılaşmış olduğu bütün engellerin aşılmasında fevkalâde anlayışlı ve müşkilleri halledici davranıyordu. 3) Vicdânım hiçbir ilmî ek-sikliğin, uzmanlarımla müşâverede kusur etmenin, isâbetsiz bir kararın ya da tedbir-sizliğin mânevî yükünü taşıymıyordu. Bundan dolayı da Cenâb-ı Hakk'a her ân hamd ediyordum. Eh Çernobil kazâsını çıkararak da ben değildim ya! Ama Basın, özellikle bu çay meselesi dolayısıyla, sanki Çernobil kazâsının tek suçlusunun ben olduğumda ittifâk etmiş gibiydi.

Bu sıralarda, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden İstanbul'da yayınlanan dergisi muhâbirlerinin Kadın Hastalıkları Bölümündeki hademelerden bazılarının yeni doğan altı parmaklı, sakat ya da tavşan dudaklı çocuklar varsa bunla-rın resmini çekebilmeleri için 100.000 TL (yaklaşık 160 \$) rüşvet teklif ettiklerini istihbâr etmiştik. Kezâ gene İstanbul'da bazı jinekologların hâmile kadınları "Çocuğunuz sakat doğar" diyerek evhâamlandırıp kürtaja zorladıkları ve hattâ bir jinekoloji profesörünün sekiz aylık bir cenini bile böyle bir evhâm sonucu sezaryenle almış ol-dukları çeşitli kaynaklardan ve özellikle de üniversite çevresinden kulağımıza kadar geldi.

Bunların hemen akabinde de Basın'ın o belirli kesimi ne kadar tavşan dudaklı, altı parmaklı, parmakları bitişik ya da hilkat garîbesi yeni doğmuş bebek varsa resim-leriyle ve bilimsel (!) açıklamalarıyla sayfalarını süslemeğe başladılar. Basın'ın o ke-simine göre bütün bunların hepsi de *radyasyon kurbanı* çocuklardı ve tek müsebbibleri de bendim.

Türkiye'de o yıllarda yılda 1.600.000 çocuk doğmaktaydı. Bunların onda biri yâni 160.000 kadarı ise özürlü olarak doğuyordu. Bu çocuklar: ya 1) yakın akraba evlilikleri, ya 2) hâmilelik esnâsında alınan yanlış ilâçlar, uyuşturucular, aşırı alkol veyâ sigara, ya 3) hâmilenin mâruz kaldığı zehirli gaz veyâ maddeler, yâhut 4) darbe veyâ sadmeler sonucu *özürlü* doğmaktaydı. Çernobil kazâsı dolayısıyla o târihe ka-dar alınmış en çok 25-60 mRem kadar fazladan bir radyasyonun ise çocukların ucûbe doğmasına sebep verdiği ne görülmüş, ve ne de ilmen ispatlanmıştı.

"Çernobil Komplosu"

Eğer bu kadarlık bir radyasyon bütün hâmile kadınların çocuklarının hilkat garîbesi özürlü çocuklar olarak doğmalarına sebep olsaydı, bu takdîrde, Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi tarafından nükleer santrallerin bir yılda 5.000 mRem (*beşbin miliRem*) kadar radyasyon almalarına müsaade edilen bütün kadın personelinin hepsinin çocuklarının hilkat garîbesi olması gerekmez miydi?

60 mRem'lik bir radyasyon dozu bir hostesin İstanbul-Londra-İstanbul güzergâhında bir ayda yerden 10 km yükseklikte aldığı kozmik radyasyonun dozu kadardı. Eğer bu kadarlık bir radyasyon dozu gerçekten de bütün hâmile kadınların çocuklarının hilkat garîbesi olmasına sebep olsaydı, bu takdîrde, Dünya'daki bütün hosteslerin çocuklarının hilkat garâbesi olması gerekirdi.

İstanbul'da yaşayan bir kimse doğal kaynaklardan ötürü yılda 66 mRem'lik bir radyasyon dozu alır. Buna karşılık Erzurum'da yaşayan bir kimsenin doğal kaynaklardan ötürü bir yılda aldığı radyasyon dozu 176 mRem ve Sivrihisar'da yaşayan bir kimsenin de doğal kaynaklardan aldığı yıllık radyasyon dozu 374 mRem'dir. Eğer 50 mRem'lik bir radyasyon dozu farkı bütün çocukların hilkat garîbesi olarak doğmaları için yeterli sebep olsaydı, bu takdîrde, bütün Erzurumluların da Sivrihisarlıların da yüzyıllardanberi hep hilkat garîbesi olarak doğmuş olmaları gerekmez miydi?

Bütün bunları peşimi bırakmayan ve hemen hemen her gün benden açıklama bekleyen gazetecilere açık açık söylüyordum. Ama söylediklerimin hiçbir gazetelerde çıkmıyordu.

Kimleri Tedirgin Etmişim?

Bu sıralarda Bâbîâli'deki arkadaşlardan bana bir haber geldi. Sızan bilgilere göre arkadaşlarım: 1) beni takip etmek ve sıkıştırmak üzere, Basının gözbebeği sayılan 3 dev (!) gazetecinin görevlendirilmiş olduğunu, ve ayrıca da 2) bir gazete tarafından *özel hayatımdaki çatlakları araştırıp tesbit etmek üzere* (bir değil) iki ekip oluşturulmuş olduğunu bildiriyorlardı.

Allâh, Allâh! Ben bu kadar önemli adam mıydım ki Basının üç devi (!) benim açığımı yakalamak üzere görevlendirilmiş olsun? Ve kezâ bir gazete de özel hayatımdaki çatlakları(!) tesbit etmek üzere iki ekip oluşturmuş olsun? Elhamdülillâh! Özel hayatımda bir çatlak yoktu ama, gerçekten de arkadaşlarımın istihbâratı doğru ise, bu tarz düşünüp hareket edebilen Basın mensublarının meslekî sorumlulukları ile ahlâklarının birbirini tamamlayan bir manzara arz ettiğini iddia etmek bir hayli müşkil olacaktı!

Doğrusu ilk önce arkadaşlarımın bu istihbâratının sâdece bir tevâtüre ya da yanlış bir değerlendirmeye dayandığını düşünmüştüm. Bununla beraber aşağıda anlatacağım birkaç olay arkadaşlarımın istihbâratının aslâ bir hayal ürünü olmadığına delâlet etmektedir.

"Çernobil Komplosu"

Bu hâdiselerden üç beş ay kadar önce bir yayın kuruluşundan çıkaracakları bir kitapta benim biyografime de yer vereceklerini bildiren ve biyografimle ilgili olarak gönderdikleri bir formüleri eksiksiz doldurmamı ricâ eden bir mektup almıştım. Mektuba ekli formülerin: benim nerede doğduğumu, hangi akademik dereceleri hangi târihlerde aldığımı, ne gibi idârî ve ilmî görevlerde bulunmuş olduğumu, eserlerimi ve bildiğim yabancı dilleri, evli olup olmadığımı ve çocuklarımın sayısını soracak yerde sanki hakkımda (en üst düzeyde güvenlik soruşturması demek olan) **Kozmik Soruşturma** yapıyormuş havası veren, fevkalâde ayrıntılı, aile kütüğümü çıkartan, sağlık açısından geçmişimi en ince ayrıntısına kadar aydınlatmak isteyen ve kişinin kendisinden başkasını ilgilendirmeyen her türlü temâyül, his ve düşüncelerini de deşip ortaya çıkarmaya yönelik bir manzara arz ettiğini görünce işkillenip buna cevap vermedim. Ama durumu *bir de bu gibi durumları benden daha iyi değerlendirebilecek profesyonel kimselere sordurdumdu*. Bunlardan gelen cevap bu mektuba cevap vermemekle son derece isâbetli davranmış olduğumu, zirâ **genellikle yabancı istihbârat servislerinin Türkiye'nin potansiyelini kısa yoldan ve masrafsız bir biçimde ortaya çıkarmak üzere zaman zaman bunun gibi bir yolu seçtiklerini ifâde etmekteydi**.

Ankara'da istihbârat işlerinde kulağı delik bir dostum ise, başta İngiliz Büyükelçiliği olmak üzere bazı yabancı büyükelçiliklerin hakkımda **çok ayrıntılı özel bilgi** toplamakta olduklarını **dolaylı olarak** istihbâr ettiğini bana bildirmişti. Başlangıçta ben bunu da, eğer gerçek ise, anlamsız ve de mantıksız bir tedbir olarak gördüm. Çünkü herhangi bir Devlet sırrına vâkıf bir idâreci ya da bütün Dünyâ'yı alt üst edecek bir teknolojiye hâkim bir bilim adamı değildim. Alt tarafı atom enerjisini *sulh için* kullanan, yeteneksiz adamların işe alınmasına ve TAEK'deki değerli kimselerin de atılmasına karşı çıktığım için yüksek bürokrasinin kesinlikle i'tibâr etmediği bir kurumun başında hasbelkader nöbette bulunan ve **Türkiye'nin Çernobil Çilesi**'ni 24 saat üzerinden 24 saat yaşamağa mahkûm bir teknokrattım.

Bu sıralarda, istifâ etmek sûretiyle ayrılmış olduğum İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanlığı'ndaki halefim ve azîz dostum (şimdi rahmetli) Prof. Dr. Metin Bara'dan bir telefon aldım. Metin Bara bir gazeteden bir hanım gazetecinin kendisini telefonla aramış ve önemli bir konuyu gizli olarak görüşmek üzere bir randevu ricâ etmiş olduğunu, randevuya bu hanım ile birlikte iki muhâbirin geldiğini ve hanımın:

"Sayın Dekan; son günlerde TAEK Başkanı Profesör Özemre'nin sorumsuz tutumuyla Türkiye'yi büyük bir radyasyon tehlikesine sürüklemiş olduğunu ve bunun sonucu olarak da pekçok çocuğun hilkat garîbesi olarak doğduğunu muhakkak ki gazetelerden izlemektesiniz. Bizim istihbâratımıza göre bu adam ilmi olmayan, hayatta hep arkayla ilerlemiş, pistonla profesör olmuş, dinci ve gerici bir kimseymiş. Gazetemiz böyle bir şahıs hakkındaki bütün olumsuzlukları kamuyonun bilmeye hakkı olduğuna ve bu kimesenin bu makâmdan bir ân önce uzaklaştırılması gerektiğine inandığından kendisi hakkında özel bir araştırma ekibi kurmuş bulunmakta. Onun için önce sizin bilginize müracaat etmeyi uygun bulduk"

"Çernobil Komplosu"

dediğini söyledi.

Metin Bara buna şiddetli bir reaksiyon göstererek benim 34 yaşında ve ilmi-min düzeyinin hakkıyla profesör olduğumu, pekçok yayımlarımın bulunduğunu, 5 yabancı dil bildiğimi, gerçekten de dinime bağlı samimî bir müslüman olduğumu, ama dinimi hiçbir şeye âlet etmediğimi, kimsenin vicdânına da vesâyet taslamadığımı, hattâ kendisiyle 20 senedir dostluğumuz olmasına rağmen kendisine bir kerecik olsun dinden bahsetmemiş olduğumu, TAEK'in başında görevimi bihakkın yerine getirdiğimden emîn olduğumu ve gazetelerin benim hakkımdaki bu tezvîrat kampanyasının bir haksızlık olduğunu söylemiş. Gazeteciler hiç ümid etmedikleri bu reaksiyon karşısında fenâ bocalamışlar ve apar topar Dekan'ın yanından ayrılmışlar.

Metin Bara'ya bu âdil ve mert reaksiyonu için şükranlarımı arz ettim. Kendisine bu olayın, Cağaloğlu'daki bazı mihrâkların hakkımda bu amaçla araştırma ekipleri kurmuş oldukları yolunda bana erişen bir istihbâratı te'yid etmekte olduğunu ifâde ederek çekmekte olduğum çile hakkında da bilgi verdim.

Son bir olayı da 27 aralık 1986 gecesi saat 22.35 de yaşadım. O gece Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda yüksek bir mevkide bulunan çok kıymetli öğrencim ve dostum Dr. Necmi Dayday misâfirimdi. Ve bu çileli günlerimde geniş kültürlü bir dostla güncel konuların dışında fikir teatisinde bulunmak bana bütün çilelerimi unutturmuştu.

Çok keyifli ve muhabbetli bir sohbeta dalmıştık ki saat 22.35'i gösterirken telefonum çaldı. Ahîzeyi kaldırdım ve telefondaki ile aramda şöyle bir konuşma geçti:

- Alo; buyurunuz efendim!
- Ahmet Yüksel sen misin? Ben C.....!
- Hangi C..... efendim?
- C..... .." (*Karşımda Ankara Tıp Fakültesinden terk, Basın'ın geçimsizliği ve ayyaşlığı ile meşhûr, kendisini dev aynasında dev gibi gören, sonradan da Cumhurbaşkanlarından birine danışmanlık yapan, ve Sabataycı olduğu ifşâ edilen bir gazeteci vardı ve bir hayli de sarhoştü*)
- Ne istiyorsunuz efendim?
- Ahmet Yüksel sana bir sual soracağım. Şu anda Ankara'nın üzerinde bir atom bombası patlasa ne yaparsın?
- Fesübhânallâh!
- Bırak şimdi fesübhânallâh'ı da bana ne yapacağını söyle! Şimdi ben istersem hemen Amerikan Büyükelçiliğine telefon eder, bunu ânında öğrenirim.
- Bakınız C..... bey mâdem ki Amerikan Büyükelçiliği ile bu kadar içli dışlısınız, doğrudan oraya niye başvurmuyorsunuz?
- Hayır, sen bana cevap vermeğe mecbursun.
- Kusura bakmayın efendim, benim her önüne gelenin sorduğu saçmasapan sorulara cevap vermek gibi kânûnî bir mükellefiyetim yok!

"Çernobil Komplosu"

ve telefon yüzüne kapadım, fişini de çektim. C.....'in provokasyonu başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Basın'ın devi(!), yalnızca, bir strateji ve soğukkanlılık cücesi olduğunu kanıtlayabilmişti, o kadar!

Bütün bu çileli günlerde çok nâdir olsa bile gene de bazı kimseler gerek mektupla gerekse telefonla beni arayarak moral veriyorlardı. Bunların içinde beni en çok duygulandıran, gene, bana Ağıt'ı yazmış olan zâtın şu mektubu oldu:

"Muhterem Profesör Ahmet Yüksel Beyefendi,

Matbuatta şahsınıza tecâvüzkârâne sataşmaların şiddetini arttırdığı şu günlerde lûtfen yalnız olduğunuzu zannetmeyiniz. Sesini çıkarmayan amma sizin için duâcı bir Milletin arkanızda olduğuna inanınız. Bu hissiyâta tercümân olmak üzere zât-ı âlînize şu birkaç satırı teberrüken ve hürmetlerimle takdîm eder, HAK'ın selâmının üzerinizde olmasını niyâz ederim, Efendim:

*Bir Başkan ki adetâ haysiyyet âbidesi,
Ahvâl-ü etvârıyla olmuş ilmin zübdesi.*

*Bu azîm işde sanki HAK'dan almış berâtı,
Ahlâk-ı ilmiyyesi nakzeder tezvîrâtı.*

*Baldıran şerbetini içerken Sokrat gibi,
Koruyor vekârını, terk etmiyor edebi.*

*Ya da Hallaç mı desem, Rızâenillâh meslûb,
Fehmeder bu ahlâkı sâdece ehl-i kulûb.*

*Cühelâ horluyorken O'nu, İsâ misâli,
Sâkince beklemekte Rab'bına ittisâli.*

*Aslâ bunca tezvîrât sa'yini etmez mestur,
And olsun ki minnetle edilecek tahattur."*

Sayın Câhit Aral'ın Fotosentez Teorisi ve Radyasyon Kitapçığı

15 Ekim 1986 târihi benim için hârikulâde sıkıntılı ve üzüntülü bir gün oldu. O gün yüreğim büyük sıkıntılar içinde kıvranırken, âmiyane tâbiriyle de, iki ayağım bir papucun içine girdi. Eşim o sabah İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastahânesi'nde, çileli işlerimin insafsız yoğunluğu yüzünden erteleye erteleye rizi-kosunun artmasına sebep olduğum ve neticesi de peşinen kestirilemeyen ağır bir ameliyat geçirecekti. Saat 11.00 de İstanbul Teknik Üniversitesi Nükleer Enerji Enstitüsü'nün kuruluşunun 25. yıldönümü dolayısıyla Bakan ve Türkiye Radyasyon Gü-

"Çernobil Komplosu"

venliği Komitesi Başkanı Câhit Aral'ın da katılacağı bir tören yapılacaktı. Bana da Enstitü'nün kuruluşundan i'tibâren 12 yıl ders okutup Master tezleri idâre etmiş olmam, Enstitü yayınları arasında 3 te'lif ve 6 tercüme kitabımın ve bir o kadar da orijinal araştırmamın yayınlanmış olması, ayrıca uzun seneler Yönetim Kurulu üyeliğini de ifâ etmiş olmamdan dolayı bir şükran plâketi verilecekti. Öğleden sonra da ÇNAEM'de koordinasyon toplantısına katılmam gerekiyordu.

Kendilerine çok şey borçlu olduğum azîz ve kıymetli dostlarım Prof. Dr. Derin Kösebay ile Prof. Dr. Yılmaz Kafadar'ın (o zaman ikisi de doçentti) birlikte gerçekleştirdikleri ameliyatın başarılı geçmiş olduğu müjdesini Yılmaz Kafadar'dan alırmaz Derin Kösebay'a teşekkür etmek ve eşimi görmek fırsatını bile bulamadan hastahânededen ayrılıp İ. T. Ü. Nükleer Enerji Enstitüsüne koştum.

Enstitüye geldiğimde merâsim başlamıştı. Bakan Câhit Aral kürsüde radyasyonun yararları ve zararları hakkında bilgi veriyordu. Ancak bir müddet sonra *klorofilin fotosentezinin C-14 (karbon-14) radyoizotopu aracılığıyla nasıl yapıldığına(!) dair* bir teori ileri sürdüğü zaman merâsim salonunda belirgin bir dalgalanma oldu. Pekçok profesör ve özellikle de İstanbul Üniversitesi'nin Fen ve Kimya Fakültelerinin eski dekanı Prof.Dr. Ali Rıza Berkem eğilip bana bakarak bunun ne demek olduğunu lisan-ı hâl üzere sordular. Bu durum beni olağanüstü rahatsız etti. Bakan'ın konuşmasının metnini hazırlayan ben değildim. Hiç şüphesiz O'nun bu *orijinal teorisinin* sorumlusu da, vasîsi de olamazdım.

Ancak "C-14 aracılığıyla fotosentez teorisi" gerçekten de merâsim salonundakilerin reaksiyonuna sebep olmuştu. Merâsime ara verildiği zaman herkes, gidip infialini Bakan'a mertçe gösterecek yerde, sanki Bakan'ın vasîsi benmişim de ef'alinden ben sorumluymuşum gibi eseflerini bana bildirdi. Kendimi Bakan'ın "günâh keçisi" gibi hissettimdi.

Bu, keyfimizi olağanüstü kaçırın bir durum oldu. Çünkü o âna kadar Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi'nin çalışma ve kararlarına güvenmiş olan pekçok profesör şahit oldukları bu durum karşısında güvenlerini birdenbire yitiriverdiler ve maalesef Bakan'ın gıyâbında da demediklerini bırakmadılar.

Yakın mesâî arkadaşlarım, kendisine, fotosentezin C-14 aracılığıyla gerçekleştiğini iddia eden teorisinin yanlışlığını bildirmenin bu kritik dönemde TAEK için hiç de isâbetli olamayabileceği hususunda dikkatimi çektiler. Hattâ İstanbul'da bir arkadaşım: "Yâhu, Nükleer Enerji Enstitüsündeki merâsimde senden yaşlı o kadar muhterem ve dirâyetli Hoca var iken hiçbiri kalkıp da Bakan'ın dikkatini çekmedi de O'nun dikkatini çekmek sana mı kaldı? Hem bunu yapman şu kritik dönemde ne kadar isâbetli olur? Bu, senin O'na vasîlik taslaman şeklinde yorumlanıp da bir reaksiyon doğurmaz mı?" dedi.

Bakan Câhit Aral'ın bu teorisinin yanlış olduğunu kendisine açıkça ifâde etmekten çekinmiş olmama bugün bile hâlâ yanarım. Zirâ Câhit Aral, maalesef, söz konusu merâsimdeki bu açıklamasıyla yetinmedi. Teorisini içeren bir de radyasyon

"Çernobil Komplosu"

kitapçığı yazdı ve bunu bütün Milletvekillerine dağıttı. Böylece bu teori daha geniş bir kütleye ve oradan hareketle de bütün üniversitelere kadar ulaştı. Bunun yayılması, Bakan hakkında, özellikle üniversitelerden gelen reaksiyoner bir tavrın ve maalesef şahsı hakkında da yoğun fakat abartmalı ve netice itibâriyle de anlamsız ve ucuz bir eleştiri ve spekülâsyonun zuhuruna yol açtı.

İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü'nün 25. kuruluş yılı kutlamasını tâkib eden günlerde bu sefer İTÜ'nün Maçka'daki binâsının konferans salonunda başka bir konudaki toplantıya katılmışım. Toplantı bitip de salondan ayrılırken, eskiden ÇNAEM'de görev yapmış ve kendisine de bilhassa yurt dışında doktora yapmaya gönderilirken epeyi himmetim geçmiş, çok daha sonraları da bir Üniversite'de Rektör Yardımcılığına kadar yükselecek olan genç bir zât ile salonu terk etmekte olan Câhit Aral'ın iki metre kadar arkasındaydım. Her ikisi de benim salondaki mevcûdiyetime farkında olmamışlardı. Bu zât ses düzeyini kontrol edemediği heyecanlı bir sesle ve kelimelelerinin üstüne bastıra bastıra: "*Sayın Bakanım; Ahmed Yüksel Özemre bitmiştir, bitmiştir Efendim. Size TAEK'i toparlayacak bir kimse olarak XX hanımı öneririm. Hayal kırıklığına uğramıyacaksınız*" demekte ve XX eğer TAEK Başkanı olarak atanırsa TAEK'in nasıl bir atılım yapacağını ballandıra ballandıra anlatmaktaydı. Bakan ise bu öneriye menfî bir tepkide bulunmamaktaydı. Beni fark edip de her ikisi de müşkil mevkide kalmasınlar diye onlardan geride kaldım. Demek ki TAEK'den azledilmem için Bakanlar üzerinde baskıcı bir *komplot* filizlenmeye başlamıştı bile!.

TAEK Çay-Kur'un Paketleme Fabrikalarına Yerleşiyor

TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi (RGD) uzmanları, Ekim 1986 başından itibaren, Çay-Kur'un Rize'deki paketleme fabrikasında paketleme öncesi çay çuvallarının radyasyon düzeylerinin çok sür'atli bir biçimde ölçülmesi için nasıl bir yöntem izleyeceklerini tesbit etmek üzere çalışmalar yapmağa başlamışlardı. Sonunda hızlı ölçüm almayı sağlayan bir düzen geliştirildi. Kalibrasyon çalışmaları tamamlanarak kalibrasyon eğrileri tesbit edildi.

1985 yılı kuru çay ürününden Çay-Kur'un elinde 50.000 ton kadar radyasyonsuz çay bulunmaktaydı. 1986 yılı kuru çay rekoltesi de, eğer hâfizam yanılmıyorsa, 140.000 ton kadardı. Türkiye'nin iç tüketimi ise 110.000 ton civârındaydı. Bütün mesele: sıfırdan 89.000 Bq/kg'a kadar çeşitli radyasyon düzeyleri içemekte olan 1986 ürünü bu 140.000 ton kuru çay ile 1985 ürünü radyasyonsuz 50.000 ton kadar kuru çaydan, *en fazla 12.500 Bq/kg düzeyinde radyasyon ihtivâ eden en az 110.000 ton civârında bir harman* elde etmekte.

Sağlık Fiziği'ndeki temel strateji, halkın olabildiğince mâkul ve mümkün bir şekilde gerçekleştirilecek kadar az radyasyona mâruz kalmasıdır. Uluslararası konsensüse sâhip bu ilkeye *ALARA İlkesi* denir. Bu, ilkeyi veciz bir biçimde dile getiren İngilizce "*As Low As Reasonable Achievable*" kelimelerinden mülhemdir. Bu ilke, harmanlama işlemi bitip de 12.500 Bq/kg'dan daha düşük düzeyde ne kadar kuru çay elde edilmişse *geriye kalan çayların halka intikâl ettirilmemesini gerektiri-*

"Çernobil Komplosu"

yordu. Bu da maalesef ileride, gerek Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun gerek Türkiye'nin başına büyük bir gâile getirecekti.

Gerçekten de ileride göreceğimiz gibi, benim azlimden sonra, bu arta kalan ve *yüksek radyasyonlu* denilen çayların halka intikâl etmemesi yâni imhâsı için gösterilen cehâlet, dirâyetsizlik ve acz bir Avrupa ülkesinde olsaydı hükûmetlerin düşmesine bile yol açardı. Bizde ise bu cehâlet, bu dirâyetsizlik ve bu acz hem *radyasyonlu Türk çayı imajını tam 5,5 sene gündemde tuttu* (bu husûsta yüksek bürokratlarımızın ve Basınımızın belirli bir kesiminin sa'yi de, bu durumdan menfaat çıkaran birilerinin nezdinde(!) herhâlde meşkûr olmuştur!) ve hem de, hayrettir, yalnızca iltifat ve i'tibâr gördü! "*Radyasyonlu Türk Çayı İmajı*" ise, *yalnızca ve yalnızca, Avrupa'daki çay pazarının %80'den fazlasına sâhip bulunan İngiltere ile Hollanda'nın işine yarayabilecek bir imajdı.*

Kasım 1986 başında TAEK'in Çay-Kur'un Rize, Elmadağı/Ankara ve Büyükdere/İstanbul çay paketleme fabrikalarında *müdâhale yetkisini* hâiz olarak harmanlama çalışmalarını kontrol etmesi izni çıktı. TAEK uzmanları derhâl çalışmalara başladılar. Ancak TAEK'in bu tesislerde bu kontrol mekanizmasını kurması hem büyük bir organizasyon gerektirdi ve hem de gerek idârî gerekse psikolojik yönden bir sürü problemi de peşinden sürükledi. Bu kontrol rutin hâline gelinceye kadar, yâni ilk 3-4 hafta içinde, epeyi sıkıntı çekildi. Fakat her iki Kurum'un idârecilerinin iyi niyet ve azimleri sayesinde bu zorluklar aşıldı ve sonunda rahat bir işbirliği ve çalışma temposu teessüs etti.

İlk paketlemeler esnâsında zuhur eden sıkıntılar ve bu kontrol işinin başlangıçta doğurduğu sürtüşmeler ve diğer güçlükler yüzünden arada bir 20.000 Bq/kg'a kadar varan radyasyon düzeyi dalgalanmaları oluyordu, ama aralık 1986 başından i'tibâren paketlenen çaylardaki radyasyon düzeyi kesinlikle 12.500 Bq/kg'ın altındaydı. Aradan kaçmış olan 20.000 Bq/kg'lık çayların ise sağlık üzerinde kesinlikle hiçbir zararlı etkisi yoktu. TAEK, sırf Devlet'e söz gelmesin diye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun tehlike durumları ve diğer zarurî haller dışında *hâmile kadınlar ve bir yaşından küçük çocuklar* için uyguladığı normları bütün Türkiye halkına uygulamak için bu kadar sıkıntıya girmektedir.

Bu 12.500 Bq/kg'lık sınır hesaplanırken, daha büyük bir emniyet payı olsun diye, *karamsar* davranılmış ve radyoaktif sezyum atomlarının tümünün deme geçtiği varsayımı kabûl edilmişti. Oysa demleme tekniğine göre deme geçen sezyum miktarı % 90 ilâ % 60'a kadar inmektedir. Ayrıca çayla alınan radyasyon da çayın açık ya da demli içilmesine göre değişmektedir. Bu i'tibârla 30.000 Bq/kg'lık çayın dahi hiçbir kötü etkisi olamazdı.

Ekonomik Soğuk Harp

"Çernobil Komplosu"

Avrupa Ekonomik Topluluğu, radyoaktif sezyum husûsunda gıdâlardaki güvenlik sınırlarının belirlenmesi için 4 Eylül 1986'da bir uzmanlar toplantısı düzenlemiştir. Ama bu toplantı sonunda:

AET uzmanlarının gıdâlarda 30.000 Bq/kg'ın altında hiçbir önlem alınmasına gerek olmadığını ve zorunlu müdâhale sınırının da bahârat ve benzeri gibi az tüketilen gıdâlarda 300.000 Bq/kg'ın üstünde olması gerektiğini tesbit ve ifâde etmiş olmalarına karşılık AET siyâsîleri (ve de özellikle İngiltere) Avrupa'daki fındık, çay, et ve süt mamulleri pazarlarındaki paylarını koruyabilmek için AET'nin radyoaktif sezyum için türetilmiş müdâhale düzeyinin ette de, çayda da, kekikte de ... 31.06.1986'da alınmış olan karardaki değerde yâni 600 Bq/kg'da kalmasına karar vermişlerdir.

Daha sonra gene AET uzmanlarının AET Resmî Gazetesinin 05.07.1987 târihli nüshasında, bu sefer, ithâlât için geçerli sınırların katı gıdâ maddeleri için 1.000 Bq/kg'a ve çay için de 12.500 Bq/kg'a kadar yükseltilmesini tavsiye eden bir karar yayınlanmışsa da bu karar da yukarıda belirtilmiş sebepler yüzünden Avrupa Ekonomik Topluluğu Bakanlar Konseyi tarafından tasvib görmemiş ve iptal edilmiştir.

Bu 600 Bq/kg'lık sınırın, önce büyük haber ajanslarının tahrîk ettikleri bir haber saptırması (*dezinformasyon*) olarak, ve sonra da diğer iletişim ortamlarının tek kaynaktan idâre edildiği intibânı bırakan bir propagandayla, kamuoyuna bir *tehlike sınırı* imiş gibi nasıl empoze edilmeğe çalışıldığı; daha sonra da *radyasyonlu Türk çayı imajının* niçin uzun süre gündemde tutulmak istendiği; bunun sonucu olarak da Türk çayının Avrupa'ya ihrâc imkânının hangi *komplolar* ile ortadan kaldırıldığı; bütün bunlara bilerek ya da bilmeyerek kimlerin âlet ya da aracı olduğu üzerinde her idrâk ve iz'an sâhibi Türk aydınının derin derin düşünmesi gerekir.

Meselenin bu çerçevede hiçbir bilimsel yanı yoktu. Konu Avrupa pazarından potansiyel rakib eleyebilmek için, stratejisi zaman zaman terörü hatırlatan *ekonomik soğuk harptir*. Ve, kabûl etmek gerekir ki, bu strateji Türkiye'nin menfaatlerini baltalamak husûsunda fevkalâde başarılı olmuştur. Bunun sâyesinde:

- *Türkiye birkaç sene için Avrupa'ya hiç çay ihrâc edemiyecek bir duruma düşürülmüş,*
- *İngiliz çaylarının Türk piyasasında önemli bir paya sâhip olması temin edilmiş;*
- *Bu oyunların nasıl oynandığını bilen birisi olarak benim TAEK'in başından şu ya da bu şekilde elenmem temin edilmiş ve*
- *TAEK, her yönüyle, 1987'den 1992'ye kadar 5 sene sürecektir olan bir atâlete mecbur bırakılmıştır.*

"Çernobil Komplosu"

Ekonomik soğuk harbin dayandığı başlıca yöntem bilinmelidir ki *dezinformasyon* yâni "kitle iletişim araçları aracılığıyla haber saptırma, gerçek olmayan haber yayma" mekanizmasıdır. Ekonomik soğuk harpte kütle iletişim araçları bilerek ya da bilmeyerek "**5. kolon**" rolünü oynamaktadırlar. Çoğu kere de bunlar, farkında olmadan, halkın bazı olaylar karşısındaki reaksiyonunu ölçmek konusunda belirli mihrakların âletleri olurlar. Bu ölçüm bir halkın zayıf ve kuvvetli yanlarının ortaya konulabilmesi için fevkalâde önemlidir. Rakîb bir ülke için en önemli unsur rakîbinin iç huzurunu bozmak, yâni politik dengesini *destabilize etmektir*.

Radyasyon konusu yabancı ülkelerin Türkiye'yi destabilize etmek husûsunda çok iyi bir uygulama alanı olmuştur. Aynı destabilizasyon plânı çerçevesi içinde, Mayıs-Aralık 1986 döneminde, Türkiye:

- Çernobil kazâsı sonucu Türkiye'nin radyasyondan etkilenmesinin *doğrudan* kansere yol açtığı,
- Doğacak bebeklerin sakat ve hilkat garîbesi olacağı,
- Gıdâlardan alınan radyasyonun 50 yıl içinde kansere sebebiyet vereceği (insanların âhir ömürlerini evhâm ve endîşe içinde geçirmeleri için ne şeytanî telkin!),
- Rusya üzerinde gelen yaban kazlarının ve çullukların yenmemesinin gerektiği zirâ radyasyonlu olduklarından kansere sebep olacakları,
- Alüminyum yemek kaplarının kansere yol açtığı,
- Şehir suyundaki klorun kansere yol açtığı,
- Lab'siz deterjanların kanser yaptığı

şeklinde yoğun bir yayının etkisi altında kaldı.

Amatör Radyasyoncular

Çernobil kazâsından sonra hemen herkeste radyasyona karşı bir ilgi uyanmıştı. Aydın sayılabilecek kimseler, gözlediğimiz kadarıyla, ellerine radyasyon hakkında ne geçerse okuyorlardı. Ancak radyasyon konusu başlıbaşına bir uzmanlık alanı olduğundan, gene gözlediğimiz kadarıyla, okudukları da maalesef hep havada kalıyordu.

Radyasyon konusunda gerçekten de söz söyleyebilecek ve önlemler önerecek bir kimse olabilmek için, *en azından*, radyasyonların:

- 1) mâhiyetini;
- 2) kökenlerini;
- 3) spektrumlarını;
- 4) çeşitli ölçüm birimlerini;
- 5) ölçüm yöntemlerini;
- 6) ölçülmelerini gerçekleştiren cihazların yapısını, fiziksel prensiplerini, kullanım şekillerini,
- 7) madde ile etkileşmelerini;

"Çernobil Komplosu"

- 8) yararlarını;
- 9) zararlarını;
- 10) zararlarının önüne geçmek için gerekli olan teknolojik öğeleri ve hesap yöntemlerini;
- 11) canlı hücre ile etkileşmelerini;
- 12) kansere ve diğer bozukluklara yol açma risklerini ve bunların bilimsel hesabını;
- 13) bir canlı tarafından absorplanan dozun ölçülmesini ve bu dozu hesaplama yöntemlerini;
- 14) ölümcül radyasyon dozu düzeylerini;
- 15) aslî müdâhale düzeylerini;
- 16) türetilmiş müdâhale düzeylerini;
- 17) aslî ve türetilmiş müdâhale düzeylerinin tesbitindeki farklı felsefeleri;
- 18) ICRP (Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi), WHO (Dünya Sağlık Örgütü), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), FAO (Gıda ve Tarım Örgütü), IAEA (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı), AT (Avrupa Topluluğu) gibi uluslararası örgütlerin: I) aslî ve türetilmiş müdâhale düzeylerinin tesbitindeki tutum ve felsefelerini, II) bunların arasındaki farkları ve nüansları, III) bu örgütlerin radyasyon ile ilgili yayınlarını;
- 19) ALARA İlkesi'ni ve bunun gerektirdiği dengeli stratejinin temel ilkelelerini; ve en önemlisi de
- 20) bir kişinin değil de, belirli şartlar altında, bir popülasyonun absorpladığı radyasyon dozunun; ve
- 21) radyasyon riskinin hesaplanması için gerekli stratejiyi ve hesap yöntemlerini

çok iyi bilmek gereklidir. Bunlar birbirlerine o kadar sıkı bağlıdır ki Çernobil kazâsı gibi çok yönlü bir olayda bunlardan birini ihmâl etmek konuyu saptırmak ve **kavram kargaşasına** yol açmak için yeter de artar bile. Bu işte iyi niyet yeterli değildir. Mutlakâ konunun uzmanı olmak gerekir. Eğer akademik titri olup da Çernobil kazâsı dolayısıyla bir sürü yalan yanlış ahkâm kesenler bu konunun gerçekten de uzmanı olsalardı o târihlerde Türkiye üniversitelerinde bunların radyasyondan korunma konusunda yüksek lisans ve doktora programları açmış ve tezler idâre ediyor olmaları gerekmez miydi?

Nitekim Çernobil kazâsının Türkiye üzerindeki etkileri karşısında: 1) çok hassaslaşan, 2) önyargı ile, TAEK'in mevcûd bir tehlikeyi örtüp de Hükûmet'in emirlerini uygulayan âciz ve yeteneksiz bir Kurum olduğu vehmine kapılan, 3) bu konuda açıklama yapmak yetkisine sâhip tek kimse olan TAEK Başkanı'na başvurmayı hatırına bile getirmeden dedikodu ve vehimlere dayanarak hüküm veren, ama aslında kendi alanlarında fevkalâde değerli olan o kadar çok bilim adamı radyasyon konusunda o kadar saçmasapan beyânatlar verip o kadar zırvalar ürettiler ki bu davranışın kollektif bir paranoyaya ve histeriye dayanan boyutları karşısında TAEK'de gerçekten de irkilmekteydik.

"Çernobil Komplosu"

Çernobil kazâsının TAEK'e yüklediği ve ilk anda göğüslenip sırtlanması gereken sorumlulukların altında kamuoyunu da bilim adamlarımızı da eğitecek ne hâlimiz, ne zamanımız ve ne de yasal bir sorumluluğumuz vardı. Bunlar olmadığı gibi bu ayrı uzmanlık dalının gereğini ifâ ederek bir kadromuz da mevcûd değildi. Benim düzenli olarak ajanslara, gazetelere ve TRT'ye verdiğim beyânatların ise kimisi Basın tarafından deforme edilmekte ya da hiç yayınlanmamakta; kimisine de, bir Bakan'ın egoist dürtüsüyle, TRT'de ambargo uygulanmaktaydı. Bu durumda Dr. Feyzullâh G. Diner'in şiirinde de isâbetle tesbit etmiş olduğu gibi bana ve hasbelkader benim şahsımda TAEK'e baldıran şerbetini vekarla içmekden başka bir şey kalmıyordu.

Türkiye'nin Çernobil Çilesi boyunca, benden beyânat almağa gelmezden bir gün önce bir ansiklopedide radyasyon hakkında okudukları birkaç sayfa bilgiyle kendisini âlim-ül ulemâ sanan câhil ve de câhil olduğunu dahi idrâkden âciz nice gazetecinin küstah, provokatör ve echelce sorularını, tuzak(!) ve yorumlarını(!) sabır ve metânetle karşılamak zorunda kalmıştım. Sonradan bu gazetecilerin bir bölümü radyasyon konusundaki verimli çalışmaları(!) ve yürekli(!) tutumları dolayısıyla Basın kuruluşları tarafından kıtıpiyoz ödülleriyle ödüllendirileceklerdi.

Türkiye'deki gazetecilerin önemli bir kesiminin maalesef uzmanı olmadıkları konularda, genellikle, objektif haber vermek yerine karamsar yorum yapmak ve dolayısıyla da sübjektif spekülâsyonlara kaymak gibi bir eğilime sâhip oldukları görülmektedir. Son yıllarda, Türkiye'nin nüfusunun sür'atle artmasına rağmen, bütün gazetelerin toplam tirajının hemen hemen sâbit kalmış olmasında bu yaygın tutumun belirgin bir rolü var mıdır acaba?

Bu arada biri Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü'nden şimdi rahmetli olmuş, diğeri ise 19 Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü'nden iki güzide öğretim üyemiz, değişik zamanlarda ve birbirlerinden tamâmen bağımsız olarak, bana birer mektup göndererek Çernobil kazâsı sonrasında Türkiye'de kişi başına alınan radyasyon dozunu tesbit etmek üzere yapmış oldukları hesapların sonuçlarını bildirdiler.

Her ikisi de bilim adamına has titizlikle yararlandıkları referansların listesini yazılarının sonuna ilâve etmişlerdi. Buna göre Çernobil kazâsından sonra geçen yaklaşık 8 ay içinde, bu kazâ dolayısıyla, Türkiye'de kişi başına düşen radyasyon dozu: birine göre 42 Rem(!) yâni 42.000 mRem (milirem), diğesine göre ise 67.000 Rem yâni 67.000.000 mRem idi. ***Yâni, bu verilere göre, Türkiye'de hemen hemen kimse'nin yaşamaması gerekiyordu!*** Muhterem arkadaşlarımızın hareket ettikleri veriler de hesap yöntemleri de yanlıştı. Hele biri beta radyasyonu için geçerli bir formülü gamma radyasyonu için kullanmıştı.

Fakat sanırım en büyük hatâ, buldukları bu değerlerin hayatî açıdan ne anlama geldiğini bilmemeleriydi. Eğer bilselerdi Türkiye'nin her kentinin biraz uzağında bir atom bombasının patlamış olması gerektiğine delâlet eden bu doz değerlerini yazıp bana göndermeden önce nerede yanlış yaptıklarını idrâk etmeğe çalışırlardı. Eh, kendi dalında başarılı ama radyasyon alanında üç günde uzman olunacağını sanan

"Çernobil Komplosu"

heveskâr ve iz'ansız bilim adamlarımız böyle olunca varın siz Basın'ımızın bu konularda uzman olmayan, temkinsiz ve biraz da "Küçük dağları ben yarattım!" havasındaki echel-i cühelâ muhâbirlerini ve köşebaşı yazarlarını bir göz önüne getirin!

Bu iki bilim adamımıza ben şahsen çok şey borçluyum. İdrâkimi uyandırıp beni daha fazla günâha girmekten korudular. Zirâ onların mektupları önüme gelinceye kadar, ne yalan söyleyeyim, gazetecilerin saçmalıklarına içerliyordum, ama bu iki misâl gözümü açtı ve *Luka'ya Göre İncil*'de haça gerilmiş İsâ misâli: "*Yâ Rabbi, sen bunları affet. Bunlar ne yaptıklarını bilmiyorlar*" dedim ve çok gönüllü olmasam bile gene de hepsine haklarımı helâl ettim.

* * *

IX. BÖLÜM

YÜKSEK RADYASYONLU ÇAYLAR NE OLACAK?

TRT'nin Ambargosu Nasıl Delindi?

Aralık 1986'nın başlarıydı. Bir gün yayına yeni başlamış olan TV-2'nin Haber Müdürü Yardımcısı olan Can Okanar telefon etti, ve: "*Hocam, TV-2'de henüz size ambargo koymak hatırlarına gelmedi. Sizinle radyasyon konusunda bir mülâkat yapalım mı?*" dedi. Kulaklarıma inanamıyordum. Ambargoyu delecektik! Bana ambargo koyanlar buna ne diyecekti acaba?

Nisan sonunda bir kere ve bir de Mayıs içinde 32. gün programında ikinci kere TV'den hitâb edebilmişim. Bir kere de 3 Mayıs'da Edirne ve civârına radyasyon indiğinde halkı uyaran ve alınacak önlemleri içeren bir bildirim yayınlanmıştı. Türkiye'nin, 2690 sayılı kânûn gereği, radyasyon güvenliğinden tek sorumlusu olan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun başında bulunan ve Çernobil kazâsının Türkiye üzerindeki etkileri hakkında önlem almada birinci derecede sorumlu olan bana, tam 6 aydır, TV'den milletime hitâb edip TAEK'in yaptıklarını açıklamama, halkın endişelerini gidermeme mâni olunuyor ve ambargo konulabiliyordu! Ve ben de derdimi anlatacak bir kişi bulamıyordum. Şu satırları yazarken, o zamanlar ne büyük bir çilenin içinde bulunduğumu şimdi daha da iyi idrâk ediyorum.

Telefonda Can Okanar'a büyük bir sevinçle: "*Can'cığım, güzel kardeşim. Hemen ekibini al makâmıma gel!*" dediğimi hatırlıyorum. Can Okanar ve ekibi 15 dakika sonra Ankara'da Karanfil Sokağı No. 67'deki TAEK Başkanlık makâmında idiler. Mülâkat yapılacak masanın düzenlenmesi, mikrofonun kamuflâjı, ses ve ışık düzeninin tesisinden sonra mülâkat başladı ve herhâlde birdenbire çok rahatlamış olmamın da verdiği huzurla bir çarpıda ve akıcı bir şekilde 30 dakikada bitiverdi. Milletime 7 aydır vermem engellenen mesajı açık seçik verebilmişim. 30 dakikalık bir sohbette her şeyden bahsetmek imkânım yoktu. Ama bu, o kadar önemli değildi. Önemli olan: Basın'ın büyük bir kısmının aylardır üzerine çullandığı, vatan haini ilân ettiği TAEK Başkanı'nın beşerî sıcaklığını, ilmine ve kendine olan güvenini, yönetmekte olduğu kuruma ve elemanlarına olan îtimâdını, ve görevinin kendisine bahşettiği huzuru Millet'in bir kere olsun görmesiydi. Ve *Millet bunu gördü*, değerlendirdi, takdîrini gerek mektuplarla gerek telefonlarla gerekse bizzat makâmıma ve hattâ evime kadar gelerek, çiçekler göndererek belirtti.

Ancak TV-2'deki bu mülâkat, Türkiye'nin büyük bir bölümünü ferahlatırken, birkaç sayın Bakan'da ve yüksek denilen Bürokrasi'nin belirli bir kesiminde de büyük bir infiale yol açtı. İlk ciddî infial bu mülâkatın TV-2'de yayınlanmasından 10 dakika sonra bana TV-1'de ambargo uygulatmış olan Bakan'dan geldi.

Söz konusu sayın Bakan telefonda: "*Kardeşim, siz kendinizi ne zannediyorsunuz? Televizyona çıkmak ve bu konularda konuşmak iznini size kim verdi? Siz haddinizi aşıyorsunuz*" diye çıkışıyordu. Bu mealde ve birbirini tekrarlayan ithâmları bi-

"Çernobil Komplosu"

tince kendisine: 1) 2690 sayılı kânûna göre TAEK'in Başkanı olmam hasebiyle Kurum adına beyânat verme ve açıklama yetkisinin de bende olduğunu, 2) bunu da dirâyetle yapmış olduğumu, 3) haddimi aşmamın ise mümkün olmadığını çünkü almış olduğum terbiyenin bunu gerektirdiğini, 4) yalnız gene 2690 sayılı kânûnla doğrudan doğruya sayın Başbakan'a bağlı olduğumdan benim hakkında bir rahatsızlık hissetmekteyse bunu bana değil sayın Başbakan'a ifâde etmesinin daha isâbetli olacağını, 5) TV-2'deki açıklamamın ise Hükûmet'i töhmet altında bırakıcı değil bilâkis bu konudaki tutumunu ve icraatını tahkîm edici ve Milleti ferahlatıcı olduğunu kendisine ifâde ettim. Bakan telefonu yüzüme kapattı.

Ertesi gün Can Okanar telefonla beni arayarak mülâkat dolayısıyla kendisinin almış olduğu müsbet reaksiyonları dile getirdi ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in bu mülâkattan çok memnûn kalmış olduğunu, TV-2'nin o sıralarda yalnızca İstanbul, Ankara ve İzmir'den seyredilmesi dolayısıyla aynı programın bir kere de TV-1'den bütün Türkiye'ye yayınlanmasını emretmiş olduğunu bildirdi. Bu beni de çok memnûn etti.

TV-2'deki mülâkat bir hafta sonra TV-1'den de aynen yayınlandı. Söz konusu Bakan'inkini saymazsak, Türkiye'nin dört bir yanından aldığım reaksiyonlar fevkalâde olumlu, cesâret verici ve destekleyici idi. Millet ferahlamış ve i'tibârım birdenbire artmıştı. Bu i'tibâr artışının olumsuz etkilerinin çok geçmeden zuhur edeceğine de inanıyordum. Herhâlde gerek Basın'da gerekse başka mahfellerden pekçok kişi *Milletin nezdinde bırakmış olduğum imajı silmek için şiddetli reaksiyonlar göstereceklerdi.*

Nitekim bu olaydan çok kısa bir süre sonra Viyana Büyükelçiliğimizde VII. Bölüm'de anlattığım olay vuku buldu. Büyükelçinin dâvetlisi olarak katıldığım bir akşam yemeğinden sonra o yemeğe katılmış olan bir Devlet Bakanı, Büyükelçimize ve Müsteşarlarına burnunun ucuyla beni göstererek: *"Bu herifi görüyor musunuz? Bu herif Türkiye Atom Enerjisi Kurumunda 400 komünisti koruyan gizli bir komünisttir. Daha önce bu herifi attırmağa muvaffak olamamışım. Şimdi arkasına tekmeyi bastıracağım!"* dediğini Büyükelçilik'den yüksek rütbeli bir zât ertesi günü büyük bir üzüntüyle bana bildirmişti.

Benim TVdeki açıklamalarımın hemen sonra TVdeki "Gezelim-Görelim" programının başarılı yapımcısı Nuray Yılmaz hanım da Çernobil kazâsının Türkiye'deki tesirleri hakkında iki bölümlük çok güzel ve objektif bir program gerçekleştirdi. Bunun yayını da halkın endişelerinin giderilmesinde çok olumlu bir rol oynadı. Ancak böyle bir programı gerçekleştirmiş olmasından ötürü yapımcının ağır bir baskı altında tutulduğunu haber aldık. O kadar ki, eşi ile birlikte bir akşam yemeğine dâvet edip de kendisine Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun bir teşekkür plâketini takdîm etmek istediğimizde Nuray hanım bu ağır baskı dolayısıyla böyle bir dâvete katılamıyacağını üzüntüyle ama açık bir şekilde bildirmişti.

Son önemli olay da Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden *radasyondan korunma konusuyla ilgisi olmayan* 3 kişinin ODTÜ içinden ve dışından bazı kimsele-

rin cesâret vermesiyle hazırladıkları ve ODTÜ'ye mal edilmek istenen sözde rapordu. Bu rapora Basın'ın nasıl sarıldığını ve ne müthiş bir dezinformasyon mekanizmasının tekrar nasıl sahneye konduğunu X. Bölüm'de anlatacağımı.

Yüksek Radyasyonlu Çaylar Nasıl İmhâ Edilir?

15 Kasım 1986'dan i'tibâren RGD Başkanı Özer Özerden ile beni, harmanlanan çaylara oranla daha yüksek radyasyon içeren ve **ALARA İlkesi**'ne göre halka intikâl ettirilmesi **ahlâkî açıdan sakıncalı** olan çayların nasıl koruma altına alınacağı ve daha sonra da nasıl imhâ edileceği problemi sürekli meşgûl etmeğe başladı. 1987 ürünü kuru çayda olsa olsa cüzî bir radyasyon düzeyi bulunabileceğini ve bu ürünün harmanlamaya gerek kalmaksızın halka doğrudan doğruya verilebileceğini ümid ediyorduk. Bu takdîrde 1986'dan arta kalan bu radyasyonlu çayların, **gene ALARA İlkesi gereği**, kesinlikle halka intikâl ettirilmemesi gerekmektedir.

O âna kadar Dünya'da radyasyonlu çay sorunu diye bir sorun olmamıştı. Bir radyoaktif atık olarak kabûl ettiğimiz yüksek radyasyonlu çayların imhâsı kaçınılmaz bir zorunluluktuk. Mâdem ki ALARA İlkesi uyarınca bunlar halka intikâl etmeyecekti o hâlde bunların, **kimsenin ve özellikle de bu çayları paraya dönüştürmek isteyenler için** geçmemesi gerekiyordu.

RGD'de benim başkanlığında oluşturduğum 5 kişilik bir inceleme-çalışma grubunda söz konusu çayların nasıl imhâ edilmesi gerektiğini tam bir ay tartıştık. Bu konuda pekçok imhâ yöntemi ileri sürülebiliyordu. Ama bu, târihte ilk defa imhâ edilecek olan radyasyonlu çaylardı. Bu i'tibârla bu imhâ usûllerinden en isâbetlisinin seçilmesi gerekmektedir. Bu seçimin isâbetli olabilmesi için de, pragmatik açıdan, bazı kriterlere ihtiyâc vardı. Uzun tartışma ve incelemeden sonra, nihâyet, **çayların imhâ şeklinin şu dört kritere uygun olması husûsunda** fikir birliği oluştu:

- 1) Çayların imhâ şekli çevreye zarar vermemeli, radyoaktif kontaminasyona yol açmamalıdır (**İlmi/Sıhhi Kriter**),
- 2) İmhâ işlemi ve sonuçları Devlet'e büyük mâlî külfet yüklememeli, bunların mâliyeti olabildiğince düşük olmalıdır (**Ekonomik Kriter**),
- 3) İmhâ işlemi "**radyasyonlu Türk çayı**" imajını ve lâfzını uzun süre vitrinde ve gündemde tutmayacak şekilde hızla ve kısa sürede tamamlanacak türden olmalıdır (**Sosyal/Psikolojik Kriter**),
- 4) Çayların imhâ şekli: 1) vâli, kaymakâm vb... gibi mülkî ve belediye başkanı gibi idârî erkânı, 2) yörenin milletvekillerini, 3) diğer ilgili zevâtı, ve özellikle de 4) Hükûmeti töhmet altında ve müşkil mevkide bırakmayacak, bu yüzden yıpranmalarına vesile teşkil etmeyecek, ama gene de sebep olması muhtemel 5) kamuoyu çalkantısının minimum düzeyde kalmasını sağlayacak türden olmalıdır (**Siyâsî Kriter**).

"Çernobil Komplosu"

Bu arada, mümkün bir çay imhâ şekli olan "çayların yakılarak imhâsı" konusuna açıklık kazandırmak üzere ÇNAEM'de yaptırttığım çay yakma deneylerinin sonuçları da Ankara'ya ulaşmış bulunuyordu. ÇNAEM'deki uzmanlarımız çay yakma deneylerinin sonuçları ile birlikte yürüttükleri literatür araştırmaları sonunda, bizlere şu bulguları temin etmişlerdi:

- Çay kolay ve sür'atli yanan bir nesne değildir.
- Çayın yanma yoluyla verdiği kalori fevkalâde düşük bir kalordir.
- En iyi ve en sür'atli yanış biçimi *fuel oil*'lü brülörler ile; ve en kötü ve en yavaş yanış biçimi de çayı kömüre karıştırarak veyâ kömürün üstünde yakmak sûretiyle elde edilmektedir.
- En iyi yanış hâlinde bile çıkacak olan duman çevreyi radyoaktif kontaminasyona uğratar. *Geriye kalan radyoaktif çay külü ise yeniden imhâsı gereken yüksek aktiviteli bir başka radyoaktif atıktır.* Bu da başka boyutlu yeni bir problemdir.

Bu bir ay süren incelemelerimiz, tartışmalarımız ve yapılabilirlik etütlerimiz sonunda: *mümkün bütün çay imhâ şekilleri arasında, vaz ettiğimiz dört kritere de uyan tek çözümün "çayları gömerek imhâ" olduğuna; bu kriterlerden hiçbirisine uymayanın da "çayları yakarak imhâ" olduğuna oybirliğiyle kanaat getirdik.*

Şunu da açıkça ifâde etmem gerekir ki *Türkiye'nin Çernobil Çilesi* boyunca Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda hiçbir konu çayların imhâsı kadar uzun süre müzâkere ve münâkaşa edilmemiştir. Konunun hassasiyeti, bunun üzerine eğilen 5 kişilik uzman inceleme-çalışma grubunun en fantezist çözümleri dahi kılı kırk yarararak incelemesini ve herkesin her çözüm tarzı için en şiddetli biçimde mâkul karşı argümanlar üreterek bir çeşit "Şeytan'ın Avukatı" rolünü üstlenmesini gerekli kılmıştır. Bazen tartışmaların tansiyonunun o kadar arttığı olmuştur ki bu, tartışanların seslerinin Çernobil kazâsı sonrası döneminde TAEK'de o güne kadar hiç karşılaşmadığımız biçimde yükselmesine dahi sebep olabilmıştır. Ama sonunda herkes birbirini iknâ etmiş ve nihaî sonuca oybirliğiyle ve vicdanî huzur içinde varılmıştır.

O günlerde Çay-Kur'un çay fabrikaları ile paketleme tesislerinde sürdürdüğüümüz kontrol çalışmaları daha hâlâ tam manâsıyla rayına oturup da rutin çalışma safhasına gelebilmiş değildi. Çay-Kur, dışarıdan gelip de kontrol yetkisiyle işe karışan TAEK elemanlarına henüz pek olumlu bakamıyordu.

Bu durumda, Çay-Kur'un çay fabrikaları ile paketleme tesislerinde kontrol görevi yapmakta olan elemanlarımızdan gelen raporları da göz önünde bulundurarak, halka intikâlini tasvip etmediğimiz çayların imhâ şeklinin ne olması gerektiğine de değinen 30 Aralık 1986 târîhli ve TAEK-RGD menşeli şu "GİZLİ" yazıyı RGD Başkanı Özer Özerden ile birlikte aynı gün Türkiye Radyasyon güvenliği Komitesi Başkanı ve Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral'a makâmında takdîm ettim:

"Çernobil Komplosu"

TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU

Ankara, 30.12.1986

Sayı : RGD: 10500-656-5931
Konu: Radyasyon kontrolü.

GİZLİ

Sayın Câhit ARAL
Sanâyi ve Ticâret Bakanı
Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı

Çay-Kur Genel Müdürlüğü'ne ait çay fabrikaları ve paketleme tesislerinde yapılan inceleme ve değerlendirmeler sonucunda, ilk tesbitlere göre, aşağıda belirtilen husûslara titizlikle uyulması ve ayrıca piyasaya sürülecek çayların mutâbık kalınan esaslar çerçevesinde paketlenmesi gerekmektedir.

1. Ekli listede 40 mikroröntgen/saat'e kadar radyasyon ihtivâ eden çayların paketleme fabrikalarında görevli uzmanlarımız tarafından verilecek tâlimatlar doğrultusunda harmanlanarak piyasaya sürülmesinin temin edilmesi,

2. Ekli listede yerleri belirtilen ve 40-80 mikroröntgen/saat arasında radyasyon ihtivâ eden çayların Çay-Kur tarafından belirlenecek bir depoda toplanarak bekletilmesi ve bu çayların bilâhare uzmanlarımızın denetimi altında 1987 ürünü ile harmanlanarak piyasaya sürülmesi,

3. Yapılan incelemeler sonucunda, 80 mikroröntgen/saat'in üstünde radyasyon ihtivâ eden çaylar ortalama olarak 30.000 Bq/kg'ın üstünde radyoaktivite ihtivâ ettiğinden bunların harmanlama yoluyla istenilen düzeye düşürülmesi mümkün görülmemektedir. ***Bu sebeple, ekli listede belirtilen bu çayların uzmanlarımızca belirlenecek bir bölgede ve yine uzmanlarımızın denetimi altında gömülerek yok edilmesi,***

4. Ayrıca, piyasaya sürülen çayların kontrol edilebilmesi bakımından, çay işleme fabrikalarında sürdürülen elle paketleme işlemlerine ivedilikle son verilmesi gerekmektedir.

Bilgi ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE
Başkan

"Çernobil Komplosu"

Bu yazıyı kendisine takdîm etmek üzere makâmına gittiğimizde Bakan bizi gayet nâzik bir şekilde karşıladı. Kendisine yazıyı ve muhtevâsıyla ilgili ayrıntıları arz ettik.

Ocak 1987'de, bundan sonra kendilerinden artık "*yüksek radyasyonlu çaylar*" diye söz edilmeleri âdet olacak olan bu çayların toplam **58.078 ton** olduğu anlaşıldı. Bunlar 46 depoda toplanarak kilit altına alındı. **Türkiye'nin Çernobil Çilesi**'nin bir başka vechesinin iyice kavranabilmesi için bu rakkamların, bundan sonraki bölümler için, aslâ unutulmaması gerekir!

O sıralarda Bakan'ın bir konuda daha lûtufluk ilgisini istihâm etmiştik. **Türkiye'nin Çernobil Çilesi** aynı zamanda kendilerinin de çilesi olmuş olan, gerek radyasyon ölçümleri gerek numûne toplamak gerek spektroskopik analizler yapmak konusunda geceli gündüzlü büyük görev sorumluluğu ve özveriyle çalışmış olan TAEK personelinin Devlet Memurları Kânûnu'nun ilgili maddesi uyarınca iki maaş tutarında bir ödülle ödüllendirilmesini sayın Başbakan'a resmî bir yazıyla arz etmiştim. Ancak yazımız sayın Başbakan'a ulaşmadan Başbakanlık Müsteşarlığı'nın gayyâ kuyusunda uykuya daldırılmıştı. ***Yüksek Bürokrasi hiç bunca komünisti ödüllendirir miydi? Üstelik bu ödüllendirmeyi isteyen de bu komünistleri koruyan gizli bir komünist ise!***

Bakan Câhit Aral'dan bu ödüllendirmenin gerçekleşmesini istihâm etmiştim. Kendisine meseleyi ilk arz ettiğimde bu ödüllendirmenin Devlet bütçesinden olmasa bile millî bir bankanın yönetim kurulunca alınacak bir kararla da gerçekleştirilmesinin mümkün olabileceğini söylemiştim.

Ancak köprülerin altından ne türlü sular aktı bilemem. Meselenin üzerine tekrar tekrar gitmeme rağmen bu elemanlarımızın ödüllendirilmesi aslâ mümkün olmadı. Bu özveri sâhibi, şuurlu, Devlet'e inanan, çalışkan ve üstün görev anlayışıyla müzeyyen arkadaşlarımız yalnızca benim, TAEK Başkanı olarak, kendilerine duyduğum takdîr hislerimi sözlü ve yazılı olarak ifâde etmemle ve birer de plâketle yetineceklerdi. Bu elemanların ödüllendirilmek istenmemesindeki muannid ısrârın ardındaki hikmeti bugün dahi anlayabilmiş değilim. Temkinim elden gitmesin diye alenen bir yorumda da bulunmak istemiyorum ama nobranlık sınırlarını zorlayan bu vefâsızlığa karşı hâlâ bugün bile büyük infial içinde olduğumu ifâde etmekte de bir mahzur görmüyorum.

* * *

X. BÖLÜM

"ODTÜ RAPORU" DENEN NESNE

Fırsat Düşkünü Çocuk Cellâtları!

Türkiye'nin Çernobil Çilesi süresince Basın'ın belirli bir kesimi, çocuklarının hilkat garîbesi ya da özürlü doğacağını iddia ederek, hâmile kadınları olağanüstü tedirgin ve evhâmlı kılmıştı. Bu husûsta yalnızca Türkiye'den değil fakat yurt dışında işçi olarak çalışmakta olup da tatilini Türkiye'de geçirmek isteyen vatandaşlarımızdan da bize müracaat edip bir de Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun görüşünü almak isteyenler çoktu. Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü'ne müracaat ederek hâmileliklerine son verdirmenin uygun olup olmadığını soranlar da az değildi. Bize doğrudan doğruya müracaat eden bu kimselere çocuklarını katiiyen aldirmamalarını zirâ Çernobil kazası sonrasında Türkiye'de gıdâlarda görülen hafif bir radyasyon artışının tehlikeli hiçbir yanı olmadığını ve olmaması için de, çayda olduğu gibi, gerekli önlemlerin TAEK tarafından alınmış olduğunu söylemekteydik.

Fakat bu gerçekleri kendilerine de defaatle söylemiş olduğumuz gazetelerin çoğu bunları yazmıyor, aksine sanki halkın bu konularda TAEK tarafından bilinçlendirilmesini tasvib etmiyorlarmış gibi, en azından garip diye nitelendireceğim bir tutum içinde bulunuyorlardı.

Bazı jinekologların hâmile kadınları radyasyon konusunda aşırı endişelendirerek kürtaja teşvik etmekte ve bu yüzden de büyük paralar kazânmakta olduklarını ve, hele bir keresinde, 8 aylık hâmile bir kadının hâmileliğine sezaryenle son vermiş olduklarını İstanbul Üniversitesi'nin Tıp Fakülteleri'nden istihbâr etmiştik. İnsana dehşet veren bu *çocuk cellâtlığı* benim ve yakın mesâî arkadaşlarımın âsâbını müthiş bozmaktaydı. Fakat ne yazık ki Basın'ın bir bölümü, hilkat garîbesi çocukların resimlerini boy boy yayınlayarak hâmilelerdeki bu endişeyi pompalamaktan adetâ sadizme kaçan marazî bir zevk almaktaydı.

Can Okanar'ın sâyesinde TV'deki ambargoyu delerek nihayet Türk halkına radyasyon konusunda sesimi duyurmanın sonucu olarak kamuoyunda hem nisbî bir rahatlamanın görülmesi ve hem de TAEK'in i'tibârının artması, her kimler ise, birilerinin hiç işine gelmemişti. Ne tesâdüf! İşte tam bu sırada "ODTÜ Raporu" denen nesne bir gazetede yayınlandı.

"ODTÜ Raporu"

27 Ocak 1987 günü Hürriyet gazetesinin 1. sayfasında flâş haber olarak ve "Başbakanlığın Yasakladığı ODTÜ Raporunu Açıkıyoruz, ÇAY'A YENİ ALARM" başlığıyla yayınlanan bu sözde rapor Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden ikisi kimyacı hanım doçent ile biri de biyolog bir doçentin imzâlarını taşımaktaydı. Gazetenin, raporu büyük i'tibâr sâhibi bir üniversitemize mal etmek için başvurmadan çekinmediği mütad bir dezinformasyon (haber saptırma) mekanizmasına

"Çernobil Komplosu"

rağmen raporun ODTÜ Rektörlüğü'nden neşet eden bir rapor olmadığı ve muhtevâsı i'tibârıyla de yalnızca bu üç kişiyi bağladığı âşikârdı.

VIII. Bölüm'de bir kimsenin radyasyon konusunda gerçekten de söz söyleyebilecek ve önlemler önerecek bir kimse olabilmesi için ehliyetle bilmesi gereken 21 konuyu sıralamıştım. Söz konusu raporu imzalamış olanlar, kendi bilim dallarında başarılı bilim adamları olsalar bile radyasyondan korunma konusunda isâbetle lâf edebilecek ve kendileriyle tartışılacak birer uzman değildiler. Bu arkadaşların bir yandan radyasyon konusunda uzman olmayışları, öte yandan da radyasyonlu gıda maddeleri hakkında evhâm sınırlarını aşır paranoaya varan tutumları, raporlarının önemli hesap ve değerlendirme hatâlarıyla dolu olmasının başlıca sebepleriydi.

Bu hesap ve değerlendirme hatâları, *biri hâriç*, bizi TAEK olarak hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. Çernobil kazâsından sonra, her biri kendi uzmanlık dalında gerçekte saygı duyulacak kimseler olmalarına rağmen, karıştırdıkları birkaç eski târihli kitapla birkaç günde kendilerini bir ömür boyu radyasyonla uğraşmış uzmanlar düzeyinde radyasyon uzmanları oldukları vehmine kapılan az mı "*amatör radyasyoncu*" zuhur etmiş, az mı yanlış hesaplamalar ve değerlendirmeler yapmışlardı! Eğer TAEK olarak biz bütün bunların yanlışlarının üzerine gitsek ve kendilerine doğruları öğretmeğe kalkışsak 2690 sayılı kânûnun bize yüklemiş olduğu aslı görevlerimizi yapmamız mümkün olmazdı. İşte bu üç arkadaş da, bütün duyarlılıklarına ve de hüsnüniyetlerine rağmen, maalesef vehimlerinin kurbanı idiler; ama çok önemli bir farkla! Çünkü büyük bir şamatayla açıklanan raporları korkunç ve korkunç olduğu kadar da fevkalâde talihsiz, bilimsel hiç ama hiçbir dayanağı olmayan bir tez ihtivâ ediyordu.

Bu: "... *sâdece çaydan alınacak radyasyon bile gelecek nesillerde birçok çocuğun ölü ve sakat doğmasına sebep olabilecektir*" şeklinde ifâde ettikleri iddiaları hâmileleri radyasyon öcüsüyle korkutup hâmileliklerini kürtaj ya da sezaryenle sona erdiren bir takım çocuk cellâtlarının fink attığını istihbâr ettiğimiz ve bundan ötürü de çaresizlikle kıvrandığımız bir ortamda TAEK olarak bizleri can evimizden vuran, sabrımızı taşıran, cemiyeti huzursuz kılmak ve büyük bir nifâk çıkarmak potansiyeli çok yüksek olan, ve Türkiye'ye bazı menhus odakların uyguladığı "*ekonomik soğuk harp*" ve "*kamuoyunu destabilize etme*" operasyonlarına ve kezâ söz konusu çocuk cellâtlarının keselerine bilmeden katkıda bulunacak tâlihsiz bir spekülâsyondu.

Basın'ın belirli bir bölümü de, her zaman olduğu gibi, "*kutsal ifâde özgürlüğü ilkesi*" adına, yangına körükle gitmekteydi. Şimdiye kadar Çernobil kazâsının ihdâs ettiği ve Basın'ın bir bölümünün de körüklediği tansiyonu arttırmamak için ne gazetelere bir tekzib göndermiş ve ne de bu kabil hatâ dolu raporlara bir reaksiyon göstermişim. Ancak bu rapor için durum bambaşka idi ve yalnızca ben değil TAEK'deki bütün radyasyon uzmanları da bu raporun hiçbir bilimsel nesnedi olmayan, temkin ve teenniden uzak, "... *sâdece çaydan alınacak radyasyonun bile gelecek nesillerde birçok çocuğun ölü ve sakat doğmasına sebep olacağı*" iddiası karşısında büyük infiial duymaktaydılar. Gerek TAEK Başkanlığı bünyesindeki gerekse ÇNAEM'deki

"Çernobil Komplosu"

yakın mesâî arkadaşlarım, ben daha kendilerini aramadan, gerek telefonla gerekse bizzat makâmıma kadar gelerek bu infiallerini aynı gün dile getirdiler.

Söz konusu raporun gazetede yayınlandığı gün ODTÜ Rektörü Prof. Dr. Mehmet Gönlübol'u telefonla aradım. Kendisi çok takdîr ettiğim ve TAEK ile ODTÜ'nün işbirliği ile 3 büyük millî enstitüyü içerecek ortak bir projenin, bir "İleri Nükleer Teknoloji Araştırma Merkezi"nin gerçekleşmesi konusunda anlaştığım ve çalıştığım kıymetli bir idâreci idi.

TAEK nükleer enerjinin uygulamalarında önemli bir yeri olan mikroprosesörlerin eğitimine katkıda bulunmak üzere geliştirip ürettiği 161 mikroprosesörü komple eğitim lâboratuvarları şeklinde üniversitelere hediye etmekteydi. Bu kapsamda olmak üzere ODTÜ'ye de 10 eğitim mikroprosesöründen oluşan komple bir lâboratuvar hediye etmiştik. Ancak ODTÜ'den birilerinin TAEK-ODTÜ yakınlığı ve işbirliğinden rahatsız olduklarını da biliyorduk.

Rektör, telefonda, çok sıkıntılıydı. Ben de kendisine bir yazı göndereceğimi, bunu ODTÜ'ye karşı değil bu rapor sâhiplerine karşı bir reaksiyon yazısı olacağını ve lûtfen bunu böyle kabûl etmesini söyledim. Bana yazıyı göndermemi, bu yazının kendisi için de bir destek olmasını ümid ettiğini ifade etti. Bunun üzerine, ve *yakın mesâî arkadaşlarımla uzunca bir müşâvereden sonra*, aynı günün akşamı kendisine elden bir resmî yazı gönderdim. Bu yazının önemli bölümleri şöyleydi:

TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU

Sayı : Özel Kalem: 0521-10-87
Konu: 27.1.87 günü Hürriyet Gazetesi'nin
atıf verdiği ODTÜ raporu!

Ankara, 27.1.1987

"ZÂTA MAHSUS"

Sayın Prof. Dr. Mehmet Gönlübol
Orta Doğu Teknk Üniversitesi Rektörü

27 Ocak 1987 târihli Hürriyet Gazetesi'nin 1. sayfasında yer alan "Başbakanlığın Yasakladığı ODTÜ Raporunu Açıklıyoruz, ÇAY'A YENİ ALARM" başlıklı yazı muhteviyatında tesbit edilen bilimsel hatâlar şunlardır:

1. Düşük seviyede radyoaktivite içeren gıdâ maddelerinin gamma spektrometrik analizleri rezolüsyonu yetersiz olan NaI tipi detektörlerle yapılması mümkün değildir. Gamma spektrometrisi tekniğinin târihsel gelişiminde kullanılmakta olan NaI detektörleri bu yetersizliğinden dolayı yerini önce "Germanyum-Lityum" ve şimdi de "pure germanyum" detektörüne bırakmıştır. Dolayısıyla ODTÜ raporunda NaI detektörü ile yapılan analiz sonuçları Cs-134 ve Cs-137 yi ayrı ayrı

"Çernobil Komplosu"

pikler şeklinde ayıramıyacağı gibi Cs-137 miktarının gerçek sayısal değerinden daha büyük değerler bulunmasına sebep olmaktadır.

2. Bahsedilen raporda "ölçülen toplam 197 örnekten 137 örneğin radyoaktivitesinin Dünya Sağlık Teskilâtı'nca YİYECEK maddeleri için kabûl edilmiş 2000 Bq/kg limitinin üzerinde olduğu" bildirilmektedir.

a) Çay, her şeyden önce, doğrudan doğruya tüketilen bir gıdâ maddesi değildir. Gıdâ maddelerinde bulunması gereken aktivite limitlerini açıklayan Ortak Pazar Ülkelerinin (AET) hâlen uygulamakta olduğu 7249e-86 sayılı yönetmeliğinde Cs-134 ve Cs-137 izotoplarının toplam değerinin bulunmasında, doğrudan doğruya tüketilmeyen konsantre veya kurutulmuş gıdâ maddelerindeki limitlerin, *tüketilme şekillerine uygulanacağı* şu cümlelerle belirtilmektedir: "*Konsantre ya da kurtulmuş ürünlere uygulanacak radyasyon seviyeleri, bunların tüketime hazırlanmış şekillerinde ihtivâ edecekleri radyasyon seviyeleri göz önünde tutularak hesap ve tesbit edilmelidir*". Hâl böyle iken yazıda çayın doğrudan tüketilen bir gıdâ maddesi gibi dikkate alınması haksız bir spekülasyon yaratmaktan öteye gitmemektedir.

b) Ayrıca, deme geçiş yüzdelerinin tesbitinde yapılan deney de şu yönlerden hatâlıdır. Raporda "dem aktivitesi kürü çay aktivitesinden posa aktivitesi çıkarılarak hesaplandığı" anlatılmaktadır. Hâlbuki tüketilen kısım dem olduğundan demin aktivitesi niçin doğrudan ölçülmemiştir?

3. Raporda "*Radyasyonun gelecek nesiller üzerinde kalıcı etkiler yapacağı ve özetle sâdece çaydan alınacak düşük düzeydeki dozların bile gelecek nesillerde birçok çocuğun ölü ve sakat doğmasına neden olacağı*" belirtilmektedir.

a) Düşük düzeyli radyasyonun etkilerinin incelenmesinde esas alınan kriter gelecek nesillerde ölü ve sakat doğacak çocuk sayısı değildir. Bu **konuda ODTÜ'nde bu raporu hazırlayanların, düşük düzeyli radyasyon etkilerinin gelecek nesillerde doğacak ölü ve sakat çocuklara nasıl bağlandığını gösterir herhangi bir yayının varlığını ortaya koymaları mümkün değildir**. Bugün radyasyon korunması alanında düşük düzeyli radyasyonun etkileri hakkında yapılan araştırmalar düşük düzeyli radyasyon etkilerini gelecek nesillerde var olan kanser riskine yükleyeceği ilâve bir kanser riski ile değerlendirilmektedir. Bu ise son derece büyük insan gruplarının incelenmesini gerektiren bir araştırma konusudur. Meselâ kişi başına yılda 3 milirem'lik radyasyon dozu artışının sebep olacağı genetik kusurların sayısal değerlerindeki bir değişimi belirleyebilmek için üç nesilde ve yaklaşık 700 milyon kişinin gözlenmesi gerekmektedir. ODTÜ raporunda yer aldığı ifade "*sâdece çaydan alınacak radyasyon bile gelecek nesillerde birçok çocuğun ölü ve sakat doğmasına sebep olabilecektir*" tezi hiçbir bilimsel veriye dayanmadan söylenmiş, ilmî tutanağı olmayan **koca bir yalandır**.

Bilimsel verilere dayanmadan ve üstelik hatâlı olan bu tezin gazete aracılığıyla kamuoyuna duyurulması, şu anda hâmile olan bütün vatandaşlarımızı huzursuz edecek ve doğurulacak çocuklar husûsunda da yanlış uygulamalar yapılmasına sebep olabilecektir. Bütün bunların maddî ve manevî sorumluluğunu raporu hazırlayanlar

"Çernobil Komplosu"

huzur-i kalp ve vicdân-ı kâmile ile yüklenebilecekler midir? Kaldı ki, Uluslararası Radyasyondan Korunma Komisyonu'nca yayınlanan ve bütün dünyaca kabûl edilen radyasyondan korunma standarttan esas alınarak hazırlanmış ve 7.09.1985 târih, 18861 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiş olan "Radyasyon Güvenliği Tüzüğü" nun 5. Maddesinde:

"Radyasyon güvenliğine ilişkin ilke ve tedbirler aşağıda belirtilen radyasyon korunması temel standartlarına göre düzenlenir:

Görevi gereği, radyasyon kaynaklarıyla çalışan ve radyasyona mâruz kalan kişilerin iç ve dış radyasyon kaynaklarından bütün vücûdlarına alacağı yıllık doz 5 Rem'i geçmeyecektir.

Radyasyon görevlisi sayılmayan kişilerin ve toplumdaki diğer kişilerin mâruz kalacakları iç ve dış radyasyonun dozları toplamı, bütün vücûd için, yılda 0,5 Rem'i geçmeyecektir"

şeklinde ifâde edilmektedir. Burada halk için ve dış radyasyon dozları toplamının bütün vücûd için yılda 0,5 Rem'i yâni 500 milirem'i geçmeyeceği belirtilmektedir. Tüm gıdâ maddelerinden alınan toplam vücûd dozunun, söz konusu raporun müelliflerince, 500 milirem'i geçtiği mi vurgulanmak istenmektedir? Kaldı ki Çernobil kazâsında sonra Türkiye'de kişi başına 9 ayda alman doz 22 miliremdir. Bu da bir göğüs röntgeni çektiildiğinden alınan doz kadardır. Bu dozda bir radyasyonun ölü ve sakat çocuk doğmasına sebep olacağını açıkça iddia etmek ilim adamlığı vasfıyla bağdaşmayan temkinsiz bir tutumdur.

Bilimsellik kisvesi altında, bilimi kamuoyunu tedirgin etmeğe vâsıta kılmak hâmile kadınlarda panik yaratabilecek ve pekçok bebeğin doğmadan katline vesile teşkil edebilecektir. Bu davranış, bu raporu kalem almış bilim adamlarına şeref vermediği gibi ODTÜ için de fevkalâde büyük bir talihsizlik teşkil etmektedir.

Prof. Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE
TAEK Başkanı

Bu yazı gereği için ODTÜ Rektörü'ne ve bilgi için de Başbakan'a, YÖK Başkanı'na, Sanâyi ve Ticâret Bakanı ne Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı'na, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'na, TÜBİTAK'dan sorumlu Devlet Bakanı'na ve Dışişleri Bakanı'na da takdîm edildi.

Kimin tarafından Basına sızdırıldı bilemem, bu yazıya Basın'da atıfta bulunuldu ama ne tamamı verildi ve ne de yazının en can alacak noktalarına temâs edildi. Buna karşılık "ODTÜ Raporu" nun lehinde pekçok şey yazıldı; beyânatlar yayınlandı. Bu rapor denilen sübjektif beyânatta ifâde edilen vehimlere karşı TAEK'in göstermiş olduğu şiddetli reaksiyonun asıl sebebi ise Basın'ın malûm kesimi tarafından kamuoyuna yansıtılmadı.

"Çernobil Komplosu"

Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanının şahsî reaksiyonu ise *değişik ve TAEK deki radyasyon uzmanları için çok üzücü oldu*. Câhit Aral raporun müellifleriyle TAEK yetkililerinin tarafsız bir sahada(!) oturup tartışıp anlaşmalarını istiyordu. Bakanın bu talebi bütün TAEK'de bir şok etkisi yaptı. RGD ve ÇNAEM buna şiddetle muhâlefet ettiler. Yerden göğe kadar da hakları vardı. Eğer her bilimsel görünümlü saçmalıkla Bakan'ın bu evhâm küpü saçmalık için talep ettiği tarzda uğraşmış olsaydık, şimdiye kadar 2690 sayılı kânûnun bize yüklediği aslî görevlerimizin hiçbirini yapamazdık.

Bakan, bu komuyu ve ayrıntılarını görüşmek üzere, beni ve RGD Başkanı Özer Özerden'i Makina Kimya Enstitüsü Genel Müdürlüğü'ndeki özel bürosuna davet etti. Her zamanki nezâketi ile bizi kabûl etti. Kendisine:

- "ODTÜ Raporu" denen nesnenin aslında Orta Doğu Üniversitesi'ne mal edilmeyecek, yalnızca 3 doçentin bilimsel görünümlü evhâmlarını aksettiren bir yazı olduğunu,
- Bu yazıdaki hatâları bir yana bırakırsak yazının, Basın'ın malûm kesiminin de çığırkanlığıyla, hâmile kadınlarda panik doğuracak ve ilimle alâkası olmayan bir iddia ihtivâ ettiğini,
- Radyasyon ve radyasyondan korunma konularında ilmî tek otoritenin hem kânûnen ve hem de bilfiil (hem *de jure* ve hem de *de facto*) Devlete bilinç, vicdân ve ilimle hizmet etmekte olan ve bundan başka da amacı olmayan TAEK olduğunu,
- Bu 3 doçent ile TAEK'i aynı terâziye koymanın ve böylece Hükûmet kandaında da TAEK'in şimdiye kadar yaptığı hizmetler hakkında da bir şüphesi varmış imajı vermenin *isâbetsiz* ve *yakışksız* bir tasarruf olacağını

açık açık ifâde ettim.

Bakan gerçekten de çok kibar bir zât, idi. Bütün cerbezeli tavrıma reaksiyon-göstermedi, aksine bizleri iknâ etmek için çok yumuşak davrandı. Ama o da bu işte bizleri iknâ etmenin mümkün olmadığını çok iyi biliyordu.

Bir ara yan odaya biriyle konuşmak üzere geçmek mecbûriyetinde kaldığında ben de RGD Başkanı Özer Özerden ile bir 5-10 dakika başbaşa kalabildik. Kendisine durum hakkında ne düşündüğünü sordum. Özer Özerden'in de canı çok sıkılmıştı; bana: "*Hocam; görüyorsunuz. Bakan büyük sıkıntıda. Adamcağız bizden medet umuyor. Herhalde onun o meşhûr radyasyon kitapçığı ve içindeki yanlışlardan ötürü zor durumda. Anladığım kadarıyla adamcağızın üzerine fenâ yüklenmişler. Siz de fazla üstelemeyin. Durum öyle ki kendisini ısrarlarımızla iknâ edecek yerde sâdece daha fazla üzeceğiz*" dedi.

"Çernobil Komplosu"

Özer Özerden iyi bir müşâvirdi; bana kalırsa da durum tıpkı dediği gibi idi. Biz Bakan'a TAEK açısından isâbetli yolu göstermiştik. Daha fazla ısrar etmemiz gerçekten de yakışıksız olacaktı. Eninde sonunda Bakan'ın vasîsi de değildik. Sonunda söz konusu toplantının 13 Şubat 1987 günü ÇNAEM'de ama, bizim teklifimiz üzerine, gözlemci olarak İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nükleer Tıp Anabilimdalı Başkanı (rahmetli) Prof. Dr. İrfan Urgancıoğlu ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın görevlendireceği zevâtın huzurunda yapılması husûsunda mutâbık kaldık. Bakan bu mutâbakattan sonra görünür biçimde ferahlamıştı. Fakat endîşeli ve üzgün olduğu her hâlimden oluyordu. Bizi kapıya kadar geçirdi. Bu Bakan ile benim son karşılaşmam olacaktı.

ÇNAEM'eki Toplantı

Bakanın bu toplantının yapılması husûsundaki ısrârı sonunda varılan mutâbakat TAEK'de işin çilesini çekmiş ve çekmekte olan bütün uzmanlar nezdinde büyük reaksiyonla karşılandı. Ama artık yapacak bir şey yoktu. Ne yalan söyleyeyim ODTÜ'den gelecek olan arkadaşların da bu toplantıda hatâları ve yersiz evhâmları ne kadar yüzlerine vurulursa vurulsun onların da hatâlarını kabûl edecek halleri yoktu. Bu raporu yazmaları husûsunda kendilerini teşvik etmiş olduğu rivâyet edilen zâta karşı da bütün ODTÜ câmiasına karşı da kendilerini doğal olarak sorumlu hissedeceklerinden inatçı ve sübjektif bir red kalkanı ardına sığınmaktan başka seçenekleri olmadığını kestiriyordum ve bundan ötürü gerçekten de üzülüyordum. Allâh kimsecikleri bu duruma düşürmesin. Aslında, nefsinin peşinden değil de yalnızca gerçeğin peşinden giden gerçek bir bilim adamı hatâsı ortaya konduğu zaman bunu doğal olarak ve olgunlukla, hattâ minnetle karşılar. Ama nefsinin dürtülerini ve vehimlerini bilimsel savlar gibi gören birisi için zırvalarının alenen yüzüne vurulması kadar nefsinin psikolojik travmaya uğratan bir şey de tasavvur edilemez.

ÇNAEM Müdürü Prof. Dr. Atillâ Özalpan'a telefon ederek kendisiyle durumu uzun uzun müzâkere ettim. Gerekli gördüğüm tâlimatlarımı verdim. Kendisinden, toplantıya katılan bütün ÇNAEM mensûblarının gelenlerin akademik personel olduğunu unutmamalarını ve misâfirlerimize buna göre muamele etmeğe özen göstermelerini ricâ ettim.

13 Şubat günü saat 10.00 da başlayan toplantının aralıksız 19 saat sürdükten sonra 14 Şubat sabahı saat 05.00 da verilen yarım saatlik bir arayış müteakip ODTÜ'lülerin toplantıya devam etmek istememeleri üzerine sonra ermiş olduğunu tutanaklardan öğreniyoruz. Bütün bu süre zarfında gazeteciler ve TV'ciler de ÇNAEM'de nöbet tutmuşlar. ODTÜ'lüler toplantı tutanağını imzalamaktan da kaçınmışlar. ÇNAEM Müdürü Prof. Dr. Atillâ Özalpan'ın durumu ayrıntılarıyla açıklayan beyânâtı tümüyle TV kameramanları tarafından çekilmiş.

14 Şubat sabahı 10.30 da Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı ve Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral ÇNAEM Müdürü Prof.Dr. Atillâ Özalpan'ı telefonla arayarak toplantının neticesini sormuş. Prof. Özalpan toplantının seyrini nakletmiş. Bakan'ın canı sıkılmış. Basın ve TV'nin ne yaptığını sormuş. Prof. Özalpan

"Çernobil Komplosu"

bütün toplantı süresince beklediklerini ve toplantı sonrasında ise kendisinin beyânatı aldıktan sonra ayrılmış olduklarını bildirmiş. Buna sayın Bakanın canı daha da sıkılmış: "*Keşki bir beyânat vermeseydiniz*" diyerek târizde bulunmuş. Oysa Prof. Dr. Atillâ Özalpan'ı Kurum adına bu toplantı hakkında beyânat vermekle ben görevli kalmıştım.

Prof. Özalpan'a beyânatını bana hemen telefaksla yollamasını ricâ ettim. Faks gelince de TV'de öğle ve akşam haberlerini endişeyle beklemeğe başladım. Öğle haberlerinde toplantıdan hiç söz konusu edilmeyince endişem daha da arttı, akşam haberlerinde ise, ÇNAEM Müdürü'nün yalnızca beyânatını okurken görüntüsü yanında spikerden beyânatın iyice sulandırılmış, bütün kritik noktaları atlanmış, kimin ya da kimlerin hazırlamış olduğunu bilmediğimiz ama belli ki *özel sûrette hazırlanmış deforme bir özetini* dinledik.

Korktuğum başıma gelmiş, TV-1'de bana aylarca ambargo koyarak milletimi bilgilendirmek görevime mâni olmuş olan aynı zihniyet şimdi de çok kritik bir meselede ÇNAEM Müdürü'nün beyânatına sansür koydurtmuştu. Kanaatimce bu dezinformasyon, ahlâkî yönden, diğer dezinformasyonlara oranla çok daha ağır bir nâkîsa teşkil etmekteydi çünkü (hangi şahsı beklenti ve menfaatler uğrunda bilinmez!) bu dezinformasyona Devlet'in TV'si âlet ettirilmişti!

15 Şubat günü TAEK'in bu toplantıya ilişkin, aşağıda takdîm ettiğim Basın Bülteni bütün ajanslara ve gazetelere ulaştırıldı. Ancak anlaşılan birilerinin hatırı ya da siyasî ağırlığı, TAEKden çok daha hızlı hareket ediyor ve kezâ dillere pelesenk olmuş olan "hür Basın, kutsal ifâde özgürlüğü prensipleri" gibi prensiplerden daha ağır basıyordu ki bültenimiz Basın'da hiç yankı bulmadı: ***Bültenimiz tümüyle sansürlenmişti!***

"BASIN BÜLTENİ TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU'NUN "ODTÜ RAPORU" DİYE BİLİNEN RAPORLA İLGİLİ AÇIKLAMASI

1. "ODTÜ Raporu" nâmiyle Basına intikâl etmiş ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Doç. Dr. Olcay Birgül, Doç. Dr. İnci Gökmen ile Doç. Dr. Aykut Kence'nin imzâlarını taşıyan "Çayda Radyoaktivite Ölçümleri İle İlgili Rapor"da yer almış olan husûsların karşılıklı tartışılması için Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı sayın Sanâyi ve Ticâret Bakanı Câhit Aral'ın talebi üzerine TAEK Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezinin yüksek düzeydeki ilmî elemanları ile adıgeçenler, TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı'nın da iştirâkiyle, 13 Şubat 1987 Cuma günü saat 10.00 da ÇNAEM'de İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nükleer Tıp Anabilimdalı Başkanı Prof. Dr. İrfan Urgancıoğlu ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın bu toplantı için gözlemci olarak vazifelendirmiş olduğu S.S.Y.B. Çevre Sağlığı Daire Başkanı Doç. Dr. Mehmet Tuğrul Ülgen, S.S.Y.B. İstanbul Hıfzıssıhha Enstitüsü Müdürü Dr. Yâkup Hamzaçebi ve Kim. Müh. Uğur Gümüş'ün nezâretinde bir araya gelmişlerdir.

"Çernobil Komplosu"

2. Toplantı, öğle yemeği için verilen ara hâriç tutulursa, 14 Şubat 1987 Cumartesi sabahı saat 05.00'e kadar kesintisiz 19 saat sürmüştür.

3. Toplantının önemli bir bölümü ses bandına çekilmiştir.

4. ODTÜ'den Doç. Dr. Ali Gökmen de bu toplantıya katılmayı talep etmiş, bu istek kabûl edilmiştir.

5. Toplantı esnâsında raporun müelliflerine raporlarındaki doz ve risk hesapları ile ilgili ilmî hatâları teker teker izah edilmiş ve müellifler bütün hatâlarını *istisnâsız* kabûl etmek mecbûriyetinde kalmışlardır.

Ancak, müzâkerelerde müellifler müzâkereyi devamlı olarak sayın Bakan *Câhit Aral'ın radyasyon konusundaki kitapçığı* üzerine çekebilmek üzere büyük gayret sarfetmişlerse de buna müsaade edilmemiştir. Müelliflerin yalnızca bu çabası toplantıyı birkaç saat meşgûl etmiştir.

6. Raporun müellifleri toplantı esnâsında sürekli olarak kendilerinin bu rapor konusunda istismâr edilmiş olduklarını; niyetlerinin hâlisâne akademik niyet olduğunu; *ama raporun kendilerinin hüsn-i itimatlarını kötüye kullanan biri tarafından basına sızdırılmış olduğunu* ve bundan da büyük üzüntü duyduklarını mükerreren ifâde etmişlerdir.

7. Kendilerine raporlarındaki bütün ilmî hatâları izah ve ispat edilen rapor müellifleri bütün hatâlarını kabûl etmekle birlikte dozla ilgili olarak yapmış oldukları değerlendirmedeki ilmî hatâların nihaî tutanakta yer almamasında ısrâr etmişlerdir.

Oysa söz konusu hatâ rapordaki ilmî hatâların en büyüğü idi; ve bu hatâ kendilerinin, Basına sızan raporlarında, *"sâdece çaydan alınacak radyasyon bile gelecek nesillerde birçok çocuğun ölü ve sakat doğmasına neden olacaktır"* diye kesin bir yargıya varmalarına sebep olduğundan müelliflerden bu hatâlarının da tutanakta yer alması talep edilmiştir.

Müellifler buna yanaşmamışlar; ve 19 saat süren müzâkere sırasında madde madde birlikte tartışılmış ve müştereken tesbit edilmiş olan tutanağı imzâlamaktan imtinâ ve istinkâf ederk toplantıyı terk etmeği tercih etmişlerdir.

8. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Devlet'e, Vatan'a ve Millet'e hâdim ilmî ve uzman bir kurumdur. Kendisine 2690 sayılı kânûnla yüklenen bütün vecibeleri ve bu arada bütün Türkiye'nin ve Türk vatandaşlarının radyasyon sağlığı ve güvenliği konusundaki vecibeyi bilinçle, en son bilimsel kıstaslara ve yöntemlere göre yerine getirmektedir. Bu husûstaki uygulamalarda yüklendiği maddî ve mânevî sorumluluğun da idrâki içinde görevini vicdanî huzur ve kanaat-i kâmile ile ifâ etmektedir.

"Çernobil Komplosu"

9. Kurum, ilmî hatâlarla dolu ya da düpedüz bilgisizlikten kaynaklanan pekçok yazı ve beyânatın hiçbir süzgeçten geçirilmeksizin Basın'a yansımalarının hâsıl ettiği olumsuz tutumları üzüntü ve endîşe ile izlemektedir.

Kurumdaki radyasyon uzmanları Çernobil kazâsından sonra bu konu ile ilgili uluslararası uzmanlar toplantılarında yalnızca en son bilgileri elde etmekle kalmamışlar, bu toplantılara kendi deneyimlerini de Türkiye'ye gurur verecek şekilde aktarmışlardır.

Devlet TAEK'in radyasyon uzmanlarının en son bilgileri elde etmesi husûsunda ve lâboratuvarlarının da en modern ve en mükemmel cihâzlarla donatılması husûsunda hiçbir fedâkârlıktan kaçmamıştır.

10. Vatandaşlarımız radyasyon konusunda çıkarılan ve çıkarılmak istenen spekülâsyonlara i'tibâr etmemeli ve bu konuda Devletin tek ve kânûnî uzman kuruluşu olan TAEK'e güvenmelidirler.

Türkiye'de Çernobil nükleer kazâsından sonra halka intikâl etmiş ve etmekte olan bütün gıdâ maddeleri radyasyon sağlığı açısından hiçbir mahzur teşkil etmemektedir. Özellikle hâmile vatandaşlarımız, bu konudaki spekülâsyon-lara aldanarak, hâmileliklerini sona erdirmeye kesinlikle tevessül etmemelidirler."

ODTÜ'lülerle İkinci Bir Toplantı Yapılması İçin TAEK'e Baskı

16 Şubat 1987'de Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)'nın Governörler Meclisi toplantısına Türkiye adına gözlemci olarak katılmak üzere görevli olarak Viyana'ya gittim. 18 Şubat günü Governörler Meclisi'nde tartışmaların en harâretli yerinde Ankara'dan aranmakta olduğum bildirildi. "Hayırdır İnşâallâh" diyerek telefona gittim. Karşımda RGD Başkan Özer Özerden bulunuyordu.

Fevkalâde keyifsiz bir tarzda Bakan Câhit Aral'ın kendisini arayarak ODTÜ'lülerle 20 Şubat gün ikinci bir toplantı yapıp onların imzâlamaktan kaçınmış oldukları nihaî tutanağın yumuşatılmış bir şeklini imzâlatacağını söylemiş olduğunu bana aktardı. Ben Özer Özerden'e üzülmemesini, böyle bir toplantıya ve hele **TAEK'in kesesinden böylesine tâvizkâr bir tutuma kesinlikle karşı olduğumu**, doğrudan doğruya bana bağlı olan TAEK personelini benim iznim olmadan **Bakan dahi olsa** hiç kimsenin böyle bir işe zorlayamayacağını, sorumluluğun yalnızca bana ait olduğunu ve TAEK'den herhangi bir kimsenin böyle bir toplantıya katılmasını da yasaklamış olduğumu bildirdim.

Ayrıca, aynı gün RGD'nin faksına Viyana'dan sayın Bakan'a hitâben bir faks göndereceğimi, faksımı alır almaz bunun derhâl sayın Bakan'a ulaştırılması tâlimatını verdim. Akabinde bir de ÇNAEM'e telefon edip oraya da RDG Başkanı ile olan konuşmamı naklettim. Bunun üzerine sür'atle Türkiye Büyükelçiliği'ne gelerek aşağıdaki yazıyı hazırladım ve hemen Ankara'ya Özer Özerden'e faksladım:

"Çernobil Komplosu"

"Viyana, 18 Şubat 1987

Sayın H. Câhit Aral
Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı
ve Sanâyi ve Ticâret Bakanı
Ankara

Sayın Bakanım,

1. Bugün, gözlemci olarak Türkiye adına izlediğim UAEA Governörler Meclisi toplantısında iken TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı Özer Özerden telefonla beni aradı.

Zât-ı âlînin kendisini arayarak ODTÜ raporu diye bilinen raporun müellifleri ile 20.2.1987 Cuma günü bir toplantı yapacağınızı ve 14-15.02.1987 gecesini, her bir paragrafı birlikte müzâkere edilerek hazırlanmış fakat son ânda bunların imzâlamaktan vaz geçmiş oldukları nihaî tutanağı yumuşatarak ya da mümkünse olduğu gibi adigeçenlere imzâlatmak niyetinizi ifâde etmiş olduğumuzu bana bildirdi.

2. Söz konusu raporun müellifleri 14-15.2.1987 gecesini iki-üç saat nihaî tutanağa, yayınladığınız *radyasyon kitapçığı hakkında tezyif edici şerh* koymak için sürekli çaba sarfetmişlerdir.

Ertesi günü Prof. Dr. Atillâ Özalkan'a ettiğiniz telefonda Prof. Dr. Nâmık Kemal Aras'ın¹⁰ sizi aramış olduğunu söylediğinizde bunların zât-ı âlînin üzerinde bigayri hakkın ne kadar büyük bir mânevî *baskı* uygulamaya tevessül ettiklerini gözleyerek fevkalâde üzüntü duydum.

3. Cuma günü sözkonusu kimselerle toplantı yapmak istemeniz bendenizi ve arkadaşlarımı olağanüstü müteessir etmiştir. Bu toplantınıza, dâvet vâki olsa bile, *TAEK'den kimsenin katılmak istemediğini* anlayışla karşılırsınız sanırım. Kanaatimizce, ancak ve ancak, mâhut toplantıyla ilgili olarak zât-ı âlînize gönderdiğim evrakta Ek:3 diye geçen nihaî tutanağı bir tek harfini değiştirmeden kendilerine imzâlatmaya muvaffak olursanız (ki maalesef bu husûsta kuşkuluyum) sa'yiniz meşkûr olacak; onlar da hatâlarından şerefle ve ilim adamına yakışır bir tevâzuyla dönmüş olacaklardır.

Samimiyetle itirâf edeyim ki bu ihtimâl fevkalâde azdır. Bunda başarılı olsanız bile imzâyı sizin (ve dolayısıyla da Hükûmet'in) baskısıyla attıklarını ifâde ederek Basın'ı size ve Hükûmet'e karşı gene tahrîk edeceklerdir (ya da Basın bunu bu

¹⁰ Sayın Bakan'a faksladığım bu yazıda adı geçen Prof. Dr. Nâmık Kemal Aras, ODTÜ Kimya Bölümü öğretim üyelerinden olup TAEK Başkanlığına atanmamdan önce TAEK Başkan Vekili görevini ifâ etmekte olan TAEK Başkanı Teknik Yardımcısı idi. Atanmamdan 15 gün sonra görevinden istifâ edip ODTÜ'ye dönmüştü. ODTÜ'de Doç.Dr. Olcay Birgül ile Doç.Dr. İnci Gökmen'in hocaları ve patronları mesâbesindeydi.

"Çernobil Komplosu"

şekilde yorumlayacaktır). Bu sonucun da ne zât-ı âlinize, ne Hükûmet'e ve ne de Devlet'e hayrı dokunacağı bedihîdir.

4. Nihâî tutanaktan bir kelimecik olsun farklı bir belgeyi kendilerine imzâlatıp da bunu istihsâl edilmiş bir netice olarak telâkki ettiğiniz takdirde de (affınıza ve size karşı duymakta olduğumuz dostluğa ve muhabbete sığınarak) ifâde etmeme müsaadelerinizi istihâm ederim ki sonuç yalnızca ve yalnızca zât-ı âlînizi ilzâm edecektir. Bu durumda bendeniz hasbelkader TAEK Başkanı olarak ve TAEK'de objektiflik çerçevesi içinde ilmî faziletten ve ilim ahlâkından ödün vermeksizin şer kuvvetlerine dimdik, vekarla karşı koyan gerçek ilim adamı mesâî arkadaşlarım, kendimizi, istihsâl edeceğimiz eksik bir sonuçla bağlı hissetmeyeceğimizi ehemmiyetle dikkatinize arz etmek istiyorum.

5. Siyâsette kompromiler geçerli olabilir. Ancak ilimde bir sav ya doğrudur ya da yanlış; ***ilimde kompromi yoktur!***

ODTÜ raporundaki yanlışlar bütün çıplaklığıyla tartışılmış ve ortaya konmuştur. Ne yazık ki ODTÜ raporu, ülkede, bilerek bilmeyerek estirilmek istenen ekonomik ve psikolojik ***teröre*** istemeden de olsa katkıda bulunmuş, fâhiş hatâlarla dolu bir rapordur.

Bir hikmet-i idâreye mebnî pratik bir strateji gâyesi ile bile olsa, bu raporun müellifleriyle TAEK'i aynı seviyede tutmanın; ve TAEK'e i'tibâr edecek yerde, bunlara i'tibâr ediyormuş gibi tefsir edilebilecek şekilde Cuma günü yapacağınız toplantınızın ***ilginç bir pazarlıkmiş gibi*** kamuoyuna yansımalarının TAEK'i ancak münkesir ve müteessir edeceğini ***fehâmet ve temyizinize cesâretle arzetmeme müsaadelerinizi istihâm eder***; hörmet ve muhabbetlerimi te'yid ederim, sayın Bakanım.

Prof. Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE
TAEK Başkanı

Bakan'a gönderdiğim bu faksın TAEK açısından olumlu bir etkisi oldu. Bakan TAEK'e, artık: "ODTÜ Raporu'nun müellifleriyle bir kere daha aynı masaya oturup tartışın!" diye baskı ***yapamadı***. Bu raporun dedikodusu ise bir süre daha Basın'ın gıdâsı, ve çömezleri için de ***dezinformasyon*** alanında verimli bir eğitim alanı olmağa devam etti.

Bir müddet sonra raporun müelliflerinden Doç. Dr. Olcay Birgül, analiz etmek için yeni çay numûneleri toplamak üzere gittiği söylenen Karadeniz Bölgesi'nde bindiği otomobilin uçuruma yuvarlanması sonucu ağır şekilde yaralandı. Gösterilen bütün ihtimâma rağmen 10 gün kadar sürmüş olan bir komadan sonra maalesef genç yaşında vefât etti. Merhûme ***Nükleer Kimya dalında*** iyi bir bilim kadını, hanımefendi ve çok hassas bir kimse idi. Allâh rahmet eylesin.

Radyasyon Şehidi (!)

"Çernobil Komplosu"

Merhûme Doç. Dr. Olcay Birgöl bir süre sonra bazı çevrelerce *radasyon şehidi* (!) ilân edilecekti. Bununla ilgili olarak "İnsan Ve Kâinat" dergisinin Eylül 1988 târihli 37. sayısında yayınlanmış olan bir okuyucu mektubu ile derginin editörünün buna cevâbını *ibret-i âlem için* aşağıda takdîm ediyorum. Söz konusu derginin, 32. ve 33. sayılarında, konunun uzmanlarının kaleme aldığı toplam 8 makâle ile Çernobil kazâsının etkilerinin hemen hemen bütün ayrıntılarıyla deşilmiş olmasına karşı bir reaksiyon olduğu anlaşılan mektup şöyle:

"Bunca güvenilir gazeteci, hükûmetin ve onun kapıkulu bürokratlarının radyasyon konusunda göz göre göre halka yalan söylediklerini savunur ve de radyasyon vurgunu sakat yavruların boy boy resimlerini basarken, besleme-sözüm-ona-bilim-adamlarının ısmarlama yalanlarını utanmadan arlanmadan yayınlamış olmanız her özgür düşünceli ilerici gibi bende de yalnızca tiksinti uyandırdı.

Hangi biriniz ODTÜ'lü erdemli bilim adamlarının radyasyon raporunu yadsıyabildi? Hâlâ bunun özgür ve gerçek bilim adamları ve özgür basın onurlu yazarları ile satılmış sözde bilim adamları ve bağımlı basının gericileri arasında bir savaşım olduğunu anlayamamışsınız. Doğayı ve yaşamı kurtarmak, kişiyi yüceltmek için tüm bilinçli ve özgür aydınların onuru, yürekli savaşımı. Ama hiç kuşkunuz olmasın. Bu savaşımında yücelik, başarı ve erdem kendini köle yapanların değil özgür savaşçılarındır.

Halk Aral-ı, Özemre-yi, Yülek-i, Adalıoğlu-yu, Algüneş-i, Özalpan-ı, Taner-i, Birol-u, Özmen-i dışarladı. Bağına bastığı, bilimsel başkaldırılarıyla: Oktay Ekşi, Şükran Ketenci, Semra Sümersan, Ali Sirmen, Rahmi Turan, Rifat Ballı, Prof. Dr. Tolga Yarman, Prof. Dr. Namık Kemal Aras, Prof. Dr. Nijat Bilge, *radasyon şehidi* Doç. Dr. Olcay Birgöl, Doç. Dr. İnci Gökmen ve Doç. Dr. Aykut Kence'dir.

Ne yazarsanız yazın, nasıl yalan propaganda yaparsanız yapın, çoğunluk özgür bilim adamlarıdır. Bilime özgürce onlar yön vermekteler ve vereceklerdir. Gerçek bilim onlardadır. GÜNEŞ BALÇIKLA SIVANMAZ.

Memet Yerli ÖKKEŞ
İ.Ü. Hukuk Fakültesi Öğrencisi"

Buna cevap olarak *Editör'ün Notu* da şöyle:

"Dergimiz yaptığı soruşturma sonunda İstanbul Üniversitesinde Memet Yerli Ökkeş diye bir öğrencinin mevcûd olmadığını tesbit etmiştir.

Hayalî bir kimlik arkasına saklanan ve sevimsiz mektubunda, yerli yersiz, 7 kere *özgür* kelimesini kullanmış olan bu kişi hiç de özgür olmayan, aksine açıkça bir takım saplantıların esiri tezatlı bir kişilik sergilemekte olduğunun farkında bile değildir.

"Çernobil Komplosu"

Biz, konuyu şahıslar ya da sınıflar mücadelesi gibi göstermek isteyen mektubunun bu yönlerine de, en azından sağlıklı olan üslûbuna da temâs etmek istemiyoruz. Fakat üzerinde durmak istediğimiz, mektubun son paragrafındaki isâbetsiz iddia ve *çarpık ilim anlayışdır*.

Gerçek ilim adamları, ancak *kendilerinden bağımsız olarak mevcûd olan ve olmaya devam eden kânûnları*, prensipleri ve matematiksel bağıntıları yâni ilmî hakikatları keşfetmeğe çalışır; ve bu keşiflerinin gerçeğe uygunluğunu da objektif bir şekilde ve titizlikle araştırırlar. Bundan ötürü de, ilmi kendi hevâ ve heveslerine göre özgürce(!) yönlendiren *efendiler(!)* değil, bunun aksine ilmin *ancak hizmetkârları* olduklarının şuuruna sâhiptirler. Gerçek ilim adamlarının ilmî hakikatları tesbit ve teslim etmede fevkalâde dürüst ve objektif olmaktan başka bir tutumları olması mümkün değildir. *İlim ahlâkının temeli de işte budur*.

İlimi yönlendirme arzu ve çılgınlığı:

- Papa VIII. Urbano'nun Vatikan'ında Galile'nin ilmî keşiflerini red ve inkâr etmek,
- Hitler'in Nazi Almanya'sında "yahudi ilmidir" diyerek Einstein'ın Rölâtivite Teorilerini red ve inkâr etmek,
- Stalin'in Sovyet Rusya'sında Lissenko olayında olduğu gibi genetik ilminin kânûnlarını inkâr etmek, ya da
- Mao'nun Kızıl Çin'inde olduğu gibi "Kültür İhtilâli" terânesiyle marazî ve çarpık kamuoyu oluşturmak (*dezinformasyon*) veyâ parmak kaldırarak kütle çoğunluğu sağlamak gibi "demokratik(!) çoğunluk" yöntemleri(!) uygulayarak ilmî hakikatları hevâ ve hevesleri doğrultusunda tağyir etmek gibi olaylarda, ve daima totaliter devletlerde devlet politikası olarak patlak vermiş olan fikrî ve mânevî bir marazdır.

Ne yazık ki bu maraz, slogan edebiyatının 20-30 stereotip cümlesini papağan gibi ezberleyip yerli yersiz tekrarlamakla Dünyâ'nın bütün meselelerini ve özellikle de ilmî meselelerini çözebileceklerine inanan bazı câhillere bir ideal ve hattâ bir ideoloji serâbı şeklinde bugün bile musallat olabilmektedir.

Aslında doğruca çöp sepetine atılması gereken bu mektubu böyle bir çarpık ve sağlıklı zihniyetin yalnızca ibret alınacak bir örneği olarak yayınlıyoruz."

Hacettepe Toplantısı

Bu arada Hacettepe Üniversitesi Nükleer Mühendislik Bölümü de 16 Mart 1987'de Üniversitede Çernobil kazâsını ve etkilerinin her yönüyle tartışılacağı halka

"Çernobil Komplosu"

açık bir sempozyum tertiplendi. Bu sempozyuma TAEK'den de RGD Başkanı Özer Özerden¹¹, ÇNAEM Sağlık Fiziği Bölümü Başkanı (rahmetli) Dr. Selâhattin Göksel, ÇNAEM Nükleer Mühendislik Bölümü Başkanı Dr. Ulvi Adalıoğlu¹², ÇNAEM Radyobiyooloji Bölümü Başkanı Dr. Erdener Birol¹³, ÇNAEM Sağlık Fiziği Bölümünden Hasan Alkan katıldılar.

Hacettepe Üniversitesinin Büyük M Salonunda yapılan bu sempozyumun birinci oturumunda Hacettepe Üniversitesi Nükleer Mühendislik Bölümü elemanları Çernobil reaktörünü ve kazânın senaryosunu anlattılar. İkinci oturum, TAEK elemanlarının kazânın Türkiye üzerindeki etkilerini ayrıntılarıyla takdîm etmelerine hasredilmişti. Elemanlarımız o güne kadar elde edilmiş bütün sonuçları gözden geçirip ölçümleri ve bunların sağlık açısından değerini ayrıntılarıyla irdelediler. Salonu ağzına kadar doldurmuş olan dinleyiciler sempozyumu büyük bir ilgiyle başından sonuna kadar izlediler.

Üçüncü bölüm ise dinleyicilerin sorularına tahsîs edilmişti. Prof. Dr. Demir İnan'ın başarıyla başkanlık ettiği bu toplantı fevkalâde bilimsel, ve tatmîn edici ve bir toplantı oldu. Dinleyicilerden pekçok kişi soru sordu ve ânında da cevabını aldı. ODTÜ Raporunun müellifleri ve destekleyicileri de orada bulunuyorlardı. Fakat bunlar orada herkesin içinde bir polemige kalkışamadılar. *Yalnız her nedense bu toplantıya TV'miz gene i'tibâr etmedi ya da Bakan emriyle i'tibâr ettirilmedi.*

Bu toplantıda Çernobil kazânının başındanberi Basın'ın belirli bir kesiminin ve de akademik çevrelerdeki bazı kişilerin ısrarla istemiş oldukları Türkiye'deki radyasyon düzeylerinin bir bir açıklanmış olmasına rağmen bu toplantıda hazır bulunan Basın'ın belirli bir kesimi ertesi günü ve daha sonraki günlerde radyasyon düzeyleri hakkında da bu toplantı hakkında da bir haber vermeğe nedense hiç tenezzül etmedi. Böylelikle Basın'ın belirli bir kesiminin gâyesinin de *üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek* olduğu idrâk ve fehâmet sahibi herkes tarafından bir kere daha anlaşılmiş oldu.

Sayın Câhit Aral Üzerindeki Baskılar Ve Bakanın Öfkesi

Yukarıda ODTÜ'den bir grup öğretim üyesinin Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ndeki toplantıda Bakan Câhit Aral'ın radyasyon kitapçığını nasıl bir pazarlık konusu etmek istediklerine ve bunu toplantı tutanağına tezyif edici bir tarzda geçirmek için nasıl çaba sarfetmiş olduklarına değinmiştim. Ancak bu işi kuralayarak Bakanı ve Bakan dolayısıyla Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi ile Türkiye Atonü Enerjisi Kurumu'nu tezyif etmeyi ve bunların o âna kadar gerçekleştirmiş oldukları müsbet işlere gölge düşürmeyi düşleyen ve perde arkasından yoğun bir faaliyet gösteren başka öğretim üyeleri de vardı. Bunlar ellerinden gelen her türlü olumsuz propagandayı yapıyorlar ve özellikle de gazetecileri bu konuda tahrîk etmek

¹¹ Hâlen TAEK Başkanlığı Danışmanı.

¹² 2002 yılında emekli oldu.

¹³ Hâlen TAEK Başkan Yardımcısı

"Çernobil Komplosu"

için büyük çaba sarfediyorlardı. Bunların faaliyetleri hakkında bize pekçok kanaldan bilgi geliyordu.

Evet; Bakan'ın radyasyon kitapçığı bazı yanlış ifâdeler ihtivâ ediyordu. Ama bu kitapçık *bir bilim adamı tarafından değil*, radyasyon konusuna gerçekten de iyi niyet ve şevkle sarılmış *bir politikacı tarafından* ve üstelik de bilim adamları için değil Milletvekilleri için kaleme alınmış bir risâle idi. Dağıtımı sınırlıydı. Kanaatimce kendilerine bilim adamı sıfatını yakıştıranların bu risâleye saldırmaları ve bunu şahsî ihtirâslarına basamak yapmağa kalkışmaları çok ucuz bir kahramanlıktı ve bu bakımdan ilim ahlâkıyla bağdaşan bir tarafı da yoktu.

Basın'ın belirli bir kesimi de bu sefer Câhit Aral'ın üstüne gitmeğe başlamış; O'na atfen bir sürü saptırılmış, deforme edilmiş ve sayın Bakan ile TAEK'in arasını adetâ açmayı amaçlayan beyânat yayımlamıştı.

- Hürriyet gazetesi 8.2.1987'de böyle bir başlık atıyordu: "Sanâyi Bakanı'nın radyasyon kitabını bilim adamları eleştirdi: *Aral çok cesur adam! Aral'ın kitabında gülünç yanlışlar bulunduğunu belirten bilim adamları: Kitabın bazı yerlerine ancak gülünebilir. Bakan radyasyon bilmiyor. Aral'ın fotosentez teorisi sâdece gülümsetici*".
- Tercüman 24.12.1986: "*Bakan olarak değil, uzman olarak konuşuyorum*".
- Günaydın 25.12.1986: "*Radyasyon konusunda bir numarayım. Herhâlde Başbakan beni bu göreve boşu boşuna getirmedir*".
- Güneş 25.12.1986: "*Ben 1956-1957'de yedek subayken Ordonat Okulu'nda atom, hidrojen ve kobalt bombası dersi verdim. Bunlar konusunda en çok bilgi sâhibi olan kişiyim. Sayın Başbakan Radyasyon Komitesi Başkanlığı'na beni bakan olduğum için değil, bu konunun tek uzmanı olduğum için tâyin etti*".
- Hürriyet 24.04.1987: "*Ben 1958'denberi bu sahada (yâni radyasyon konusunda) her şeyi biliyorum. Bu işi biliyorum diyen insanlara atom, hidrojen, kobalt, altın, kirlili ve termonükleer bomba nedir? Diye sorun. Sonra da gelip bana sorun. Ben size 16 saat bunları anlatayım. Bu geniş bilgim nedeniyle radyasyon çalışmalarıyla ilgili görevi Başbakan'ımız bana verdi*".
- Hürriyet ve Milliyet 16.02.1987: "*Ben atom Enerjisi Kurumu'nun tesbit ettiği rakkam üzerinde hareket etmeğe mecbûrum*".
- Günaydın 24.02.1987: "*ODTÜ raporu için bir şey söyleyemem. Bu bilimsel bir olaydır!*"

"Çernobil Komplosu"

- Hürriyet 22.02.1987: "*Çayda insan sağlığına zararlı miktarda radyasyon yok... Benim sözlerim doğru çıkmazsa çeker giderim... Yâni ben kendime güveniyorum. Çünkü ben bildiğimi kesin biliyorsam söylerim*".
- Hürriyet 23.02.1987: "*Radyasyon oranında beni yanulttılar*".
- Hürriyet 10.02.1987: "*Atom Enerjisi Kurumu bana bağlıdır!... Ben gitmem, götürürüm. Operasyon yaparım*".
- Güneş 10.04.1987: "*Atom Enerjisi Kurum Başkanının görevden alınmasında beni sorumlu gösteriyorlar. Atom Enerjisi Kurumu doğrudan sayın Başbakan'a bağlıdır. Benim tasarrufumda değildir!*"
- Hürriyet 10.04.1987: "*Özermre'nin ODTÜ'ye yazdığı mektup sonu oldu. Başbakan meseleyi usûlünce halletti*".
- Türkiye 22.03.1987: "*Her iki Kurumun (TAEK ile ODTÜ'nün) yetkililerin bir araya getirdik. Sonunda TAEK'in görüşü ağır bastı... Bir sürü polemîğe, iddiaya rağmen Devletin açıkladığı rakkamlar ve bilgilerin doğru olduğu anlaşıldı*".

Bakan Câhit Aral'ın Hürriyet gazetesinde 10.02.1987'de yayınlanan beyânâtından sonra İstanbul'dan telefon eden bir arkadaşım "Bakan'ın suyumı ısıtmaya başlamış olduğunu" söylediğinde ona, eğer günün birinde azledilecek olursam bunun doğrudan doğruya müsebbibinin sayın Aral olmayacağını ifâde ettimdi. Gerçekten de aslâ Bakan Câhit Aral'ın azlimde doğrudan doğruya bir dahli olmamıştır. Azlimden sonra da samimî üzüntülerini bana Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı Özer Özerden aracılığıyla ileten ve azlimde kendisinin hiçbir dahli olmadığını defaatle beyân eden sayın Câhit Aral'a: "*Azlimde doğrudan doğruya bir dahli olmadığını bildiğimi, bu bakımdan müsterih olmasını ve şahsına karşı da bir kırgınlığım bulunmadığını*" selâmlarımla birlikte kendisine ilettimdi.

* * *

XI. BÖLÜM

TAEK BAŞKANLIĞINDAN AZLEDİLİYORUM

Pazartesi, 6 Nisan 1987

1987 yılının 6 Nisan Pazartesi günü de Ankara'nın diğer bahar günleri gibi ı-sıklı ve cıvıl cıvıl başlamıştı. Sabahleyin lojmanımdan ayrılırken, o gün ne işlerim olduğunu soran eşime: "*Öğleden önce sayın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Mustafa Kalemlî'yi ziyâret edeceğim. Gerisi her günkü çileler, işte!*" dediğimi hatırlıyorum.

Bakan Mustafa Kalemlî'yi Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde kurdurmuş olduğum teknesyum sağım hücresinin açılışını yapmayı lûtfetmesi için ziyâret edecektim. Nükleer tıbda teşhis amacıyla en çok kullanılan bir radyoizotop olan teknesyumun yarı ömrü kısa olduğundan Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde üretilen teknesyumdan Ankara'daki hastahâneler ve özel nükleer tıp teşhis lâboratuvarları yararlanamıyorlardı. Bunun yerine büyük paralar ödeyerek yurt dışından teknesyum jeneratörleriyle ışınlanmış molibden ithâl ederek teknesyumu bu jeneratörlerden elde ediyorlardı. Bu ise ülke için epeyi bir dövize mal olmaktaydı. İşte Ankara'ya kurdurmuş olduğum bu teknesyum sağım hücresi, ÇNAEM'de ışınlanmış molibdenin uçakla Ankara'ya getirildikten sonra burada muamele edilmesiyle bütün Ankara'nın ihtiyâcı olan teknesyumu sağlayacaktı.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Mustafa Kalemlî ile konuşmam çok tatmîn edici geçti. Bakan teknesyum sağım hücresinin 9 Nisan'daki resmî açılışını bizzat yapmayı kabûl etti. Bu nâzik hareket keyfimi yerine getirmişti. Makâmıma döndüğümde beni bir sürü rutin iş ve telefon bekliyordu. O gün işlerimin yoğunluğundan ancak saat 15.00'e doğru birkaç lokma bir şey yiyebildim. İdarî Yardımcım Mustafa Çiçek ile haftalık masraf plânını tartışıp karara bağladım. Araştırma Geliştirme Plân-lama ve Koordinasyon Dairesi Başkanı Erol Barutçugil ile 1987 yılı yatırım ve öde-me plânımızın bilgisayar çıkışlarını gözden geçirdim. ÇNAEM Müdürü Prof. Dr. Atillâ Özalpan ile telefonda görüşerek Nisan ayı ÇNAEM teftişini 27 Nisan - 1 Mayıs arasında yapacağımı, Koordinasyon Kurulunu 27 Nisan saat 10.00 da toplayacağımı bildirdim; spektroskopik analizlerin nasıl gittiği hakkında bilgi aldım. Sonra Viyana Büyükelçiliğimize telefon ederek Mayıs ortasında yapılacak olan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Governörler Meclisi toplantısı hakkında tamamlayıcı bilgi aldım. Bu toplantıya katılacağımı bildirdim.

Saat 16.30 da İdarî İşler Yardımcım Mustafa Çiçek odama girdi. Çok üzüntü-lü, hattâ dokunulsa ağlayacakmış gibi görünüyordu. Masamın önündeki koltuklardan birine oturmadı, adetâ çöktü. Ben "*Hayrola Mustafa'cığım neyin var?*" dedim. Cevâ-ben, elinde getirdiği yazıyı bana gösterdi. Yazı Başbakanlık Makâmı'na hitâben ya-zılmıştı; Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Selçuk tarafından imzâlanmış ve "*Türkiye Atom Enerjisi Kurumunun boş olan Başkanlık makâmına Doç. Dr. Atillâ*

"Çernobil Komplosu"

Özmen'in vekâleten atanmasını" teklif ediyordu; ve altında da Başbakan sayın Turgut Özal'ın **"OLUR'u** ile imzâsını taşıyordu: **Azledilmişim!**

Devletteki teâmül önemli bir mevkideki bir görevlinin işten alınması hâlinde ona, bağlı bulunduğu Bakanlık'da bir danışmanlık verilmesi şeklinde idi. Buna *"kızığa çekme"* diyorlardı. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'ndaki muhterem selefim (rahmetli) Prof. Dr.h.c. Nejat Aybers'in sözleşmesi uzatılmadığında da kendisine Başbakanlık'da bir danışmanlık kadrosu teklif edilmiş ama o bunu kabûl etmemişti. Bana ne yarım ağızla olsun, bir teşekkür ediliyor ne de bir danışmanlık kadrosu teklif ediliyordu. ***Tam manâsıyla azl ve hattâ istiskâl edilmişim!***

Aslında azlimi beklemiyor değildim. Robotlaştırmasının mümkün olmadığını anladığı zaman beni "TAEK'de 400 komünisti koruyan gizli bir komünist" olarak i-lân etmekte tereddüt etmemiş olan Devlet Bakanı'nın, *irâde-i seniyelerine* karşı çıkmış benim gibi birini bu makâmda bıraktırmayacağını açık olarak idrâk etmiş bulunmaktaydım.

Bu sebepten ve durumu çok iyi bildiğimden dolayı da, TAEK'in idâresindeki bir süreksizliğin, bir gevşemenin, bir dirâyetsizliğin bu kadar kritik bir dönemde ne vahim hatâlara yol açabileceğini çok net bir biçimde idrâk ediyordum. Azlimden sonra yerime atanacak kişinin konulara çok sür'atli bir biçimde adapte olması gerekliydi. Söz konusu Devlet Bakanı ise çeşitli kanallardan Gâzî Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Atillâ Özmen'i kendime yardımcı olarak talep etmem için baskı yapmaktaydı. Sonunda, bu arkadaşdan başka birisini inhâ etmem hâlinde bu teklifimin geri döneceği de âşikârdı. Bunun üzerine Doç. Dr. Atillâ Özmen'in TAEK Başkan Teknik İşler Yardımcılığına atanması için Başbakanlığa bir yazı göndermiştim. Hâlis niyetim bu arkadaşla yanımda 6 ay kadar bir staj gördürerek TAEK'in gerek rutin işleri gerekse yatırım ve projeleri ve, hepsinden de önemlisi, geçirilmekte olan kritik dönem için geliştirilmiş ve uygulanmakta olan stratejileri açısından bir kopukluğa meydan vermeyecek bir idârî olgunluğa erişebilmesini sağlamaktı. Söz konusu makâma atanması kısa bir süre önce yapılmış olan Atillâ Özmen'i, bu düşünceyle, uluslararası ilişkilerde de pişsin diye Cenevre'de yapılan "Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması 3. Gözden Geçirme Konferansı"na katılan Türk heyetinde TAEK'i temsil etmek üzere görevlendirmiştim. Ancak Devlet Bakanı'nın acelesini hesaba katmamıştım. Doç. Dr. Atillâ Özmen TAEK'de işe başladığının ikinci ayı TAEK Başkanlığına vekâlet etmek mecbûriyetinde kalıyordu. Ve kanaatimce bu, onun için büyük bir hendikap olacaktı.

Azledileceğimi ne kadar bilirim bileyim, doğrusu Devlet'e bu kadar hizmet ettikten sonra istiskâl edileceğim hatırıma bile gelmemişti. Bu vefâsızlık ve nobranlık, gene de bir nefis taşıdığımdan, keyfîmi kaçırmişti. Başbakanlık yazısını okuduktan sonra benliğimi, sırf bu yüzden, büyük bir sıkıntı sardı. 15 dakika kadar devâm eden bu hâl süresince gözümün önünden, bir sinema şeridi gibi, TAEK Başkanlığına nasıl getirilmiş olduğum geçti.

"Çernobil Komplosu"

1984 senesi Haziran ayında ben Borusan Boru Sanâyi A. Ş. Genel Müdürü idim. Bir gün Ankara'dan zamanın Devlet Bakanlarından İsmail Özdağlar'ın danışmanı Doç. Dr. Tahsin Nuri Durlu beni arayarak sayın Bakan'ın beni Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na Başkan yapmak istediğini duyurdu. Ben TAEK'in başında çok kıymetli dostum (rahmetli) Prof.Dr.h.c Nejat Aybers'in bulunduğunu, sayın Bakan'ın neden yeni bir Başkan aradığını sorduğumda Bakan'ın Prof. Aybers ile anlaşamadığını söyledi. Ben hâlihazırdaki işimden memnûn olduğumu ve TAEK Başkanlığı'nı da hiç düşünmediğimi kendisine ifâde ettim. Aradan bir müddet geçtikten sonra aynı zât gene telefon etti. Hiç değilse benim TAEK makâmı için birkaç aday bildirmemi istedi. Ben kendisine bu makâma lâıyk gördüğüm 12 kişinin ismini verdim ama Prof. Aybers'in hem tecrübe, hem bilgi, hem TAEK'i tanımak ve hem de dirâyet bakımından hepsinden daha fazla tercih edilmesi gerektiği kanaatinde olduğumu bir kere daha belirttim. Aradan bir müddet daha geçtikten sonra Doç. Durlu beni gene aradı. Verdiğim adaylardan yalnızca birinin, Doç. Dr. Hasbi Yavuz'un, sayın Bakan tarafından tasvib görmüş olduğunu, ona da Kanada'da bir tetkik gezisinde bulunduğu sırada ancak telefonla erişebildiklerini ama o zâtın da: *"Eğer Prof. Nejat Aybers'in yerine ille de birini arıyorsanız hocam Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre varken, kusura bakmayın, ben bu görevi kabûl edemem"* demiş olduğunu ve bu durumda sayın Bakan'ın benim bu görevi mutlakâ kabûl etmemde ısrar ettiğini bildirdi. Ben gene özür dileyerek Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na Başkan olmayı kesinlikle düşünmediğimi bildirdim.

Bütün bu konuşmalar aşağı yukarı 5 aylık bir süreye yayılmıştı. Bu arada da Prof.Dr.h.c. Nejat Aybers TAEK Başkanlığından ayrılmıştı. TAEK Başkanlığına Prof. Aybers'in Yardımcısı Prof. Dr. Nâmık Kemal Aras vekâlet ediyordu. Bu son konuşmamızdan da yaklaşık 3 hafta kadar sonra bizzat Devlet Bakanı İsmail Özdağlar beni evimden aradı. Bana aynen: *"Muhterem Hocam; sizden Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı görevini kabûl etmeniz için o kadar ricâda bulunuldu. Niye bu kadar burun büyüklüğü yapıyorsunuz? Bu sâdece benim şahsî ricam değil, aynı zamanda sayın Başbakan'ın da ricâsı. Allâh'ınızı Muhammed'inizi severseniz gelin bu görevi teslim alın!"* dedi.

Bunlar gözlerimin önünde geçerken bu sefer rahmetli babamın bazı nasihatları hatırıma geldi:

- "Evlâdım; mahkeme kadıya mülk olmaz. Bir makâma getirildiğinde, günün birinde o makâmdan ayrılacağı idrâkini dâima diri tut".
- "Oğlum bir makâma getirildiğinde hemen ertesi günü azledilecekmişsin gibi hazır ol; ama hep o makâmda kalacakmışm gibi de şevk ve heyecanla işini yapmağa devam et!"
- "Yavrum; sana bir makâm teklif edildiğinde onu tevâzu ile kabûl et. Ama, o makâmı terketmen gerektiğinde gururla, vekarla, vicdanî huzur ve kanaat-i kâmile ile terk et".

"Çernobil Komplosu"

- "Yavrum; bir arap atasözü: *Şerefü-l mekân bi-l mekân* der. Yâni bir mekânın şerefi onu doldurandan ötürüdür. Sen, sen ol! Sakın, bulunduğun makâmdan kendine şeref payı çıkarma. Aksine, sen o makâma şeref kazândır".
- "Yüksel'ciğim; Devlete hizmet Hakk'a ibâdet mesâbesindir. Hakk'a küsül-meyeceği gibi Devlet'e de Devlet erkânına da küsülmez".

Babamın herbiri birer vasiyet mertebesinde olan bu nasihatlarını hatırlamak bana birdenbire bir huzur verdi ve mâruz kaldığım istiskâl ve nobranlık yüzünden benliğimi sarmış olan sıkıntı da, Cenâb-ı Hakk'a hamdolsun, o ânda yok olup gitti. Bunun yerini bir ferahlık, bir kalp huzuru ve hattâ, acâib ama lâtif bir neşe aldı. Bu ânî hâl değişikliğine Yardımcım Mustafa Çiçek de çok şaşırmişti. Bunun üzerine yerimden kalktım. Önce Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı sayın Mustafa Kalemlî'ye telefon ederek azledildiğimi biraz önce öğrenmiş olduğumu ve bu sebepten ötürü 9 Nisan Perşembe günü Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'neki teknesyum sağım lâboratuvanının açılışında bulunamayacağımı haber verdim. Sayın Bakan "*Sayın Özemre; buna çok üzüldüm. Bu takdîrde ben de bu açılışa gelmem*" dedi. Bakanın bu reaksiyonu da bende olumlu bir etki yapmıştı. Yarım saat içinde toparlandım. Kasamın, odamın ve dolaplarımın anahtarları ile gizli evrâkı Yardımcım Mustafa Çiçek'e teslim ettim. Helâlleştim; ve Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlık makamını huzur içinde terk ettim.

Lojmanıma geldiğimde eşim, (rahmetli) kayınvaldem ve küçük baldızım azledilmiş olmama ve azlin biçimine çok üzüldüler. O akşam dostlarıma telefon edip bu haberi ulaştırmakla geçti. Ertesi gün öğleye kadar her şey sâkin geçti. Gazeteler henüz azlimden haberdâr olmamışlardı. Herhalde 8 Nisan günü manşete çıkacaktım. Ancak öğleden sonra birkaç dostum telefon ederek BBC'nin hem İngilizce ve hem de Türkçe sabahleyin ilk haber bültenlerinde azlimi flâş haber olarak vermiş olduğunu söylemeleri beni epeyi şaşırttı.

Azlimin BBC tarafından davul zurnayla tüm Dünya'ya duyurulmasına lâ-yık(!) olacak kadar önemli bir adam olmamam gerekirdi. İngilizlerin şahsıma gösterdikleri bu ilgi ve azlim dolayısıyla kopardıkları şamata acaba neye delâlet ediyordu, ya da etmeliydi?

Aynı gün gece geç vakit telefon eden bir başka dostumdan ise BBC'nin, sabah 11 haber bülteninden itibaren, gün boyu bütün haber bültenlerinde bu flâş haberi tekrarlamak zerâfetini (!) göstermiş olduğunu ve ayrıca alman ZDF televizyonunda da azlimin flâş haber olarak verilmiş olduğunu öğrendim. Evim ise samimî üzüntülerini bildirmeğe ve geçmiş olsun demeye gelen dostlarla dolup taşıyordu.

Azlimi sistematik bir şekilde hazırlamış olan Devlet Bakanı'na, tanıdıklardan biri aracılığıyla, bir haber ilettim:

"Sayın Bakan attığı iftirâ ile azledilmiş olmama sakın sevinmesin! Şunu iyice düşünsün ki siyâsette kendisinin ayağı bir kere kayarsa artık esâmisi de

"Çernobil Komplosu"

okunmaz olacaktır. Ama Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre Devlet hizmetine yetmiş defa çağırılrsa her seferinde görevi tevazu ile kabûl eder; yetmiş defa azledilse her seferinde de görevi huzur-ı kalp ile ve vekarla terk eder ve almış olduğu terbiye ve iktisâb ettikleri dolayısıyla da onun üzerinden **Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre'liğini** almağa kimsenin gücü yetmez!".

O akşam ev halkına ertesi günü çok daha metin olmaları gerekeceğini, bugün dostların bizi aramasına karşılık yarın gazetecilerin istilâsına uğrayacağımız gibi çok muhtemeldir ki telefonla azlimden duydukları sevinci dile getirecek kimselerle de karşılaşabileceğimizi, bu i'tibârla da telefona kesinlikle benden başka kimsenin cevap vermemesini söyledim.

Akşam bana uğrayan ve hâlimi soran Yardımcım Mustafa Çiçek, büyük bir üzüntüyle, bana ödenmiş olan Nisan maaşımı iade etmem gerektiği haberini verdi. Hâlbuki ben 6 Nisan akşamına kadar bilfiil Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olarak görev yapmış, sorumluluk yüklenmiş ve toplam yaklaşık 135 milyon liralık (yâni yaklaşık 230.000 \$ muâdili) verile emri imzâlamış ve deruhte-i mes'uliyet etmiştim. Devletin en azından bu 6 günlük mesâime tekâbül eden maaşımı almaması gerekirdi. Buna karşılık, bana, 6 Nisan akşamı ulaştırılmış olan Başbakanlık yazısında TAEK Başkanlık makamının 1 Nisandan i'tibâren boş olduğunun yazılı olduğu hatırlatıldı. Ben de: "Aman boş ver! Üzme kendini Mustafa'cığım. Her ne kadar Türkiye Anayasası angarya iş gördürülemeyeceğini söylüyorsa da bürokrasi hazretlerinin Anayasaya saygı duymasını beklemek abes olur. En iyisi ben bu 6 günlük mesâîmi Devlete helâl ederim, olur biter!" dedim.

Dedim ama doğrusu bu bende azlimden daha büyük ve bu sefer sürekli bir üzüntü hâsıl etti. Çünkü biz aldığımız maaşla gününününe yaşayan bir aile idik. O yaşıma kadar bir tarafta biriktirebildiğim bir kuruşum olmamıştı. Maaşımı da alınca ilk işim borç ve taksitlerimi ödemek ve dağıtılması gereken yerlere dağıtmaktı. Nisan başında da öyle yapmıştım. Velhâsıl kısacası, iadesi gereken parayı borç-harc 10 günde denkleştirinceye kadar epeyi sıkıntı çektik ve o ay, eve ziyârete gelenlere ik-râmında kusur etmemek şartıyla, cebimde kalan 30.000 TL parayla zor geçindik. Eşim, (rahmetli) kayıvaldem ve küçük baldızım kilerde ne kalmışsa bir ay onunla idâre etmek husûsunda hârikulâde bir beceri sergilediler. Hepsine de çok minnettârim. O günlerde, hayatımda mâişet konusunda her zaman olduğu gibi, kol kırıldı ama yeninin içinde kaldı. Tıpkı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı'nda geçen ilk yılım gibi!

Nitekim beni Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olmağa dâvet ettiklerinde bu göreve karşı isteksiz olmam karşısında görevi câzib göstermek için bana DPT Müsteşarı'nınki kadar bir ücret ile iki KİT Yönetim Kurulu Üyeliği vaad edilmişti. Bu o zamanın parasıyla yaklaşık 650.000 TL demektir. Ancak TAEK Başkanlık makamına oturduğumun ertesi günü ayda elime 121.000 TL'dan bir kuruş fazla para geçmeyeceğini hayretle öğrenecektim. Allâh ve Muhammed aşkına kabûl ettiğim bu görevi, bana verilmiş olan sözde durulmamış olmasına ve eşimin de bu durum karşısındaki infialine rağmen, gene sürdürmeyi de bir haysiyet meselesi yaptım.

"Çernobil Komplosu"

Ankara'da ayda 121.000 TL ücretle geçinemem mümkün değildi. Hem gelelim gidenim ve hem de işgâl ettiğim makâm dolayısıyla ekstra masraflarım çoktu. Bu durum karşısında Üsküdar'daki oturma odası takımımı 50.000 TL ya, yemek odası takımımı 200.000 TL ya ve fotoğraf malzemelerimin bir kısmını da 600.000 TL ya satarak elde ettiğim toplam 850.000 TL yi maaşıma katmak sûretiyle 1986 yılına zar zor erişebildikti.

Gazeteciler, Gene Gazeteciler!

8 Nisan Çarşamba sabahı saat 07.35'de telefonum çaldı. Karşımda selefimden tevârüs ve kendisine de altı ay zor tahammül etmiş olduğum, sonunda Başbakanlık'dan gelen "GİZLİ" kayıtlı bir evrâkı yetkisi olmadığı hâlde açarak yetkisi olmayan bir başka birine gizlice iletirken suçüstü yakaladığımda işten uzaklaştırmak zorunda kaldığım, sabık Özel Kalem Müdürem vardı. Fevkalâde neşeli ve şüh bir edâ ve kahkaha ile, ve kendisine pek yakışan bir zerâfetle (!), bana: "*Radyasyon tekmesini yemek nasıl oluyormuş? Şimdi anladın mı?*" diye sormaktaydı. "Fesubhânallâh" diyerek telefonu kapadım. 5 dakika sonra bu hâtûnun bir hâtûn arkadaşısı telefonda yüksek seciyelerini (!) aynı şekilde yansıtan bir edâ ile aynı mealde bir takım şeyler söyledi. Ben bu olanlara gayrı ihtiyarî tebessüm ederken eşim maalesef çok üzülüyordu. Bir saat sonra dostlarım telefon ederek bütün gazetelerin azlimden çeşitli yorumlarla bahsetmekte oldukları haberini verdiler.

Saat 11.00 den itibaren evim gazetecilerin istilâsına uğradı. Bu, 4 gün boyunca bu minvâl üzerine devam edecekti. Gazetecilerin kimisi nâzik ve zarîf ya da hiç değilse bir misâfirlikte bulduklarının bilincinde olan kimselerdi. Kimisi de düpedüz kaba, görgüsüz ve küstahtı; azlimi kendi gazetelerinin başarısı sanan ve bundan gurur duyduklarını hissettirmek isteyen zavallı ve prematüre tiplerdi. O birkaç gün boyunca, gazeteciler beni soru yağmuruna tutmaktan usanmadılar; fakat âdetleri vechile benim verdiğim cevaplardan ancak pek az bir kısmı gazetelere yansıtıldı. Aradan bunca sene geçtikten sonra, bu konuşmaların bugün için bile ilgi çekebilecek gibi olanlarından bazılarının hâlâ hâfizamda kalmış olduğunu görüyorum. Bunlardan edeple sorulmuş sorulara ve cıvıkça sorulmuş sorulara verdiğim cevaplara örnek teşkil eden iki mülâkatı olabildiğince sâdık bir biçimde buraya aktarmaya çalışacağım:

- Hocam; görevden alınmanıza üzüldük. Sizi acaba niçin görevden aldılar?
- Önce bir hatânızı düzeltmeme müsaade edin. Ben görevden alınmadım, azledildim. Görevimden niçin azledilmiş olduğumu ise bana bildirmediler.
- Nasıl olur, Efendim? Herhâlde bir fikriniz vardır. Hiç merak da etmiyorsunuz?
- Hayır merak etmiyorum.
- Allâh, Allâh! Görevden niçin alındığınız sizi ilgilendirmiyor mu?

"Çernobil Komplosu"

- Hayır beni hiç ilgilendirmiyor. Beni ilgilendiren tek şey 26,5 ay sürmüş olan fevkalâde çileli bir görevden sonra görevim esnâsındaki icraatımın vicânımda bir leke, bir gölge bırakıp bırakmadığıdır. Hamdolsun ki vicdânımın berrâk ve pırıl pırıl olduğunu müşâhede etmekte ve bunun için de Allâh'a hamd ve şükürler etmekteyim.

- Pekiyi Hocam; Başbakanlığın sizi görevden alma kararına karşı Danıştay'da bir iptal dâvası açacak mısınız?

- Bak evlâdım! Beni bu makâma atayan Başbakan sonunda şu ya da bu sebepten ötürü benimle artık çalışmak istememiştir. Devlete inanan, vakur ve haysiyetini koruyan bir insan Hükûmet'in başındaki adama rağmen zorla o makâmda kalmak için kendini küçük düşürüp de Danıştay'da ya da her neresi ise bir dâva ikâme etmez. Bizim ailemizden aldığımız Devlet terbiyesi bunu gerektirir. Benim anne tarafından atalarım 400 sene, baba tarafından atalarım da 170 sene¹⁴ Devlet-i Âl-i Osman'a hizmet etmişlerdir. Bir çoğunun başına benim başıma gelenler gelmiştir. Hiçbiri de edebinden, vekârından ve haysiyetinden aslâ vaz geçmemiş; ve aslâ zıpızıpını kaybetmiş mahalle çocukları gibi şamata çıkarmamıştır. Benim aldığım terbiyede Devlet göreve gel dediği zaman gelinir; git dediği zaman da gidilir.

- Pekiyi sayın Başbakan size herhangi başka bir görev de teklif etmedi mi?

- Hayır etmedi.

Benim bu tutumuma fena hâlde kızan Ali Sirmen, bu beyânatımın bir kısmının bir gazetede çıkmasından üç gün sonra, Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde benim hakkımda "kapıkulu uşağı" olduğum iddiasıyla çok uzun bir yazı yazacaktı. '

Şimdi de cıvıkça sorulan sorulara bir misâl takdîm ediyorum:

- Yâhu Hoca; şu radyasyon işinde seni o kadar sıkıştırdık. Hakkında onca şey yazdık. Gıkın çıkmadı; hepsini yuttun. İnsan bir tekzib gönderir, bir şeyler yapar. Sende hiç izzet-i nefis yok muydu yâhû?

- Bak evlâdım. Radyasyon meselesinde kimse beni sıkıştırmadı ve zâten de sıkıştıramazdı. Biri kere bunu kafandan sil! Ben bu konuda kendi ilmimin, vicdânımın ve tecrübemin bana dikte ettiği yolda bir kere vicdanî huzur ve kanaat-i kâmile ile karar verdikten sonra hiç kimseye aldırmadan, yolumdan da aslâ sapmadan dümdüz yürüdüm. Seçtiğim stratejiyi sizlerle tartışmam ise tamâmen abes olurdu. Çünkü sizler bu işin câhillerisiniz. Daha da fenâsı câhil olduğunuzu idrâk edemeyecek kadar da şeddeli câhilsiniz. Bir ilim adamının câhillere i'tibâr etmesi beklenemez. Sizler benim size anlattığım en basit olayları dahi doğru dürüst aktaramıyacak kadar câhilsiniz, o kadar ki ne söyledimse hep tersini yazdınız. Sizinle anlaşmak mümkün değil.

¹⁴ Aile şecerem hakkında 2002 yılında elde etmiş olduğum son neticelere göre bu rakkamlar 480 ve 250 ya yükselmiş bulunmaktadır.

"Çernobil Komplosu"

Buna göre de sizler doğru olduğunuzu vehmettiğinizi, ben de doğru bildiğimi yaptım; ve ne yazık ki sizlerle benim aramda bir asgarî müşterek bulmak mümkün olmadı, ve zâten mümkün de değildi; zirâ böyle bir durum eşyanın tabiatına aykırı idi. İzzet-i nefis meselesine gelince evlâdım, Devlet'e inanarak Devlet hizmetine soyunanda nefis yoktur! Böyle bir kimse işine nefisini karıştırmamalı ve her işini ferâgatle, objektiflikle ve fisebîlillâh yapmalıdır. Nefis olmayınca da bunun hiç izzeti olur mu?

- Hoca ne biçim konuşuyorsun? Ne dediğin anlaşılıyor ki senin?

-Hay babana rahmet evlâdım! Allâh fazlını, füyûzatını arttırsın! Söylediklerimi ne güzel de ikrâr ve de tasdîk ediyorsun.

-???"

9 Nisan günü gazeteciler sayın Başbakana, Türkiye Büyük Millet Meclisinden çıkarken, benim görevden niçin alındığımı sormuşlar. O da benim radyasyon meselesinden dolayı görevimden alınmış olmadığımı, her bilim adamının ise iyi bir idâreci olmasının beklenemeyeceğini söylemiş. Ertesi gün bu haber gazetelerde yayınlandığında geceleyin İstanbul'dan bir dostum aradı ve: "Senelerdir *iyi idareci nasıl olmalıdır* diye düşünür dururdum. Sayın Başbakan'ın bugünkü gazetelerde senin hakkındaki beyanatını okuyunca mefhûm-i muhâlifinden iyi idârecinin robotlaştırılabilmiş adam demek olduğunu nihâyet idrâk ettim" dedi.

Aynı gün yerime vekâleten atanmış olan Gâzî Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç.Dr. Atillâ Özmen lojmanımda bana bir nezâket ziyâretinde bulundu. Lâf arasında hem TAEK'i ve hem de Gâzî Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliği görevini yürütenin çok zor olduğunu, zirâ üniversitede şu anda 60 Lisansüstü ve 30 da Doktora tezi yürütmekte olduğunu beyân etti. Bendeniz bütün ömrümde yalnızca 15 Doktora tezi ve 7-8 kadar da Lisansüstü tezi yönetmiş olmak hasebiyle Atillâ Özmen'in bu olağanüstü ve herhâlde fevkalâde kaliteli *prodüksiyonu* karşısında kendimden utanırdım.

Basında, benim tesbit edebildiğim kadarıyla günlük 4 gazetede, tarafımı tutan ve azlimi kınayan yazılar da çıktı. Bu yazılar eşimin bu hâdiseden dolayı duymakta olduğu ızdırâba biraz olsun merhem olmuştu.

23 Nisan'da TAEK'deki yakın mesâî arkadaşlarım benim şerefime bir akşam yemeği verdiler. Yemek çok kalabalıktı. Yemekten önce Araştırma Geliştirme Plân-lama ve Koordinasyon Dairesi Başkanı Erol Barutçugil çok güzel bir konuşma yaptı. Bu konuşma eşime ve bana çok büyük bir mutluluk verdi. Sanırım Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'ndaki hizmetlerime, çektiğim çilelere ve maiyetimle olan ilişkilerime Erol Barutçugil'den daha yakın bir tanık olmamıştı; işte bu sebepten ötürü de konuşmasında bunların hepsini âdil ve coşkulu bir biçimde dile getirebilmişti. Bana bir de çok zarif gümüş bir kutu takdîm ettiler. Ben de buna, TAEK'deki Başkanlığım döneminde birlikte çalıştığım tüm elamanların izhâr ettikleri fazîlet ve muhabbetten

"Çernobil Komplosu"

ne kadar mütehassis olmuş olduğumu dile getiren bir konuşmayla cevap verdim ve konuşmamın sonunu şöyle bağladım:

"Muhterem Dostlarım!

Bundan 1953 sene evvel Hazret-i İsa da bir *Son Akşam Yemeği* yemişti. Görüyorum ki ben Hazret-i İsa'dan çok daha bahtiyâr bir insanım. Onun sofrasında 12 havârî vardı. Bunlardan Yuda yemekden hemen sonra Hazret-i İsa'yı Ferisîler'e 30 paraya sattı. Azîz Petrus ertesi sabah Hazret-i İsa'yı üç kere red ve inkâr etti. Ama ben bu yemekte 86 kişi olduğumuzu ve **Türkiyenin Çernobil Çilesi**'ni ferâgatla çekmiş olan bizlerin arasında Yuda'nın ve Petrus'un barınamıyacağını biliyorum. Aramızda yavaş yavaş ama sağlam bir şekilde teessüs etmiş olan karşılıklı muhabbet ve takdîr, TAEK'de sizlerle paylaştığım 26,5 aylık çile döneminde bana büyük destek olmuş ve azmimi, şevkimi kamçulamıştır. Allâh bu dostlarımdan râzî olsun!"

Bu toplantının ayrıntılarının gazetelere yansımından iki hafta kadar sonra adıma ÇNAEM'e gönderilmiş olan bir mektup arkadaşlar tarafından bana ulaştırıldı. Mektup, karşılaşmamız bir türlü nasîb olmamış olan o esrârengiz Feyzullah G. Diner beyden geliyordu:

VE MÂ SALABÛHU, VELÂKİN ŞUBBÎHE LEHÛM
(Onlar O'nu salbetmediler ama O onlara öyle göründü)
(Nisâ Sûresi, 157. âyet)

İsa-meşrep bir adam, serinkanlı ve mağrûr
"Via Dolorosa"yı tırmandı sâkin, vakur.

Misyonunun şuuru nûrlandırmış vechini,
Merhametle setreder düşmanının cehlini.

Set çekmişti cesurca, her türlü taassuba,
İlmi ta'zîz etmişti, siyâseti de hebâ.

Münâfıklar seline uzatır himmet eli,
Nifâktan pek çekinen, mihenk taşı bu veli.

Ancak Ferisîlerden kim bu taşa baş vurdu,
Kıymetini anlayıp hırs ve kinden kudurdu.

Uyûba ve zünûba, zâten bir kurban gerek;
Doyar ancak kurbanla avâm denen engerek.

Dedikodu ve yalan sarmıştı her yanını,

"Çernobil Komplosu"

Yuda'nın bûsesi de emiyordu kanını.

Binbir nifâk çıkartıp "Katli vâcib!" dediler;
Başhahamı kandırıp çarmıha gerdirdiler.

Azlimden Sonra

Azlimden sonra Mayıs başında yapılan ilk Atom Enerjisi Komisyonu toplantısında bazı üyeler bana "*Türkiye'nin nükleer teknolojiye ilk adımların atılması, Atom Enerjisi Kurumu'nun çağdaş imkânlarla yeniden organize edilmesi, devlet müesseseleriyle ve üniversitelerle verimli bir işbirliğinin sağlanması, dış ülkelerle bilgi alış-verişinin gerçekleştirilmesi ve yurt dışına nükleer teknoloji transferinin sağlanması husûslarındaki hizmetlerim dolayısıyla*" Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun Üstün Hizmet Madalyası'nın verilmesini teklif etmişler. Oylama sonucu teklifin benimsenmiş olduğunu Türkiye gazetesinin 04.05.1987 târîhli nüshasından öğrendim. Daha sonra Atom Enerjisi Komisyonu'nun üyelerinden bazıları da bunu şifâhen bana te'yid ettiler. ***Ama ne bu karar bana bildirildi ve ne de madalya verildi!***

11 Mayıs günü TÜBİTAK Genel Sekreteri'nin Prof.Dr. Sümer Şahin'in ısrarı üzerine, fakat hiçbir idârî görev verilmemesi şartıyla, kendisinin danışmanı olmayı kabûl ettim. 14 Ekim 1987'ye kadar beş ay süren bu görevimin çilesi de ayrı bir kitabı doldurabilir. Genel Sekreterin TÜBİTAK Bilim Kurulu kararı olmadan Gâzi Üniversitesi asistanlarından Hüseyin Sarı'yı TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Merkezi'ne re'sen müdür tâyin etmesinin kânûnsuz olduğunu, danışmanı olarak, kendisine hatırlatmam üzerine burada da işime son verildi ve ben de "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar" darb-ı meselinin isâbetliliğini bir kere daha nefsimde yaşamış oldum¹⁵.

Bu arada 2 Haziran günü Başbakanlık Personel Genel Müdürü telefonla arayarak sayın Başbakan'ın beni bir danışman kadrosuna atamış olduğunu ve göreve başlamamı bildirdi. Azlimden iki ay sonra sayın Başbakan'ın azledilmiş bir kimseye bu kadroyu hangi düşünceyle verdiğini bilmiyorum. Personel Genel Müdürüne teşekkür ettim ve sayın Başbakan'a bununla ilgili bir mektup yazacağımı söyledim. Mektubum aynen şöyle idi:

Ankara, 8 Haziran 1987

"Sayın Turgut ÖZAL
Başbakan

Muhterem Efendim,

¹⁵ Bu konuyla ilgili olarak zamanın TÜBİTAK Genel Sekreteri Prof.Dr. Sümer Şahin'e yazmış olduğum mektuplar için *Bk.:* Ahmed Yüksel Özemre, *Muhabbet ve Mücâdele Mektupları*, s. 26-32, İstanbul Yayınları, İstanbul 2002.

"Çernobil Komplosu"

020.6.1987 Salı günü Başbakanlık Personel Genel Müdürü Yener Bey telefonla arayarak Zât-ı âlînin bendenizi, Ramazan Bayramı öncesi, Başbakanlık'da bir müşavir kadrosuna atamış olduğunuzu bildirdi.

TAEK Başkanlığı'ndan azlimden sonra lûtfettiğiniz bu hüsn-ü teveccühden duymakta olduğum memnûniyeti ifâde etmeme müsaadelerinizi istirhâm ederim.

Ailemden almış olduğum Devlet terbiyesi, Devlet'e ve Devlet erkânına küsülemeyeceği şuurunu seciyeme nakşetmiştir; ve bu, şimdiye kadar işgâl etmek şerefine eriştiğim pekçok yüksek idârî görevde bendenize büyük bir huzur bahşetmiş olan bir vasfım olmuştur.

Ancak, 11.05.1987'denberi sözleşmeyle TÜBİTAK sayın Genel Sekreteri'nin müşâviri görevini ifâ etmekte olduğumu bilgilerinize arz eder; Zât-ı âlînin gerçekten de ihtiyâc duyduğu konularda (bilâ ücret ve hiçbir maddî ya da mânevî beklenti içinde olmaksızın) ilmimin, terbiyemin, fehâmet ve temyizimin, iz'an ve irfânımın gerektirdiği şekilde objektifliğe ve gizliliğe kesinlikle riâyet ederek her zaman ve her yerde Zât-ı âlînize ve Devlet'e danışmanlık yapmamın bendeniz için ahlâkî bir vecîbe olduğuna îtimâd buyurulmasını istirhâm, ve bilvesiyle hörmet ve muhabbetlerimi arz ve te'yid ederim, Efendim."

Azlimden bir süre sonra XX de nihâyet murâdına ermiş, düşlediği ama bana icbâr edemediği makâma kavuşmuştu. Ben bir sayın Devlet Bakanının 11 Aralık 1986'da Viyana Büyükelçiliğimizde söz etmiş olduğu TAEK'deki 400 komünistten (!) kaçının nihayet işine son verileceğini merakla ve senelerce bekledim (!) Hayrettir! Daha önce sözü geçmiş olan ve TAEK'deki komünistleri(!) atmadığım için bana kızan *eski Müsteşar'ın samimî arkadaşları olan yeni TAEK Başkanı* da, XX de kimse'nin işine son vermediler. Buna karşılık herbiri birer fazîlet timsâli olan: Araştırma Geliştirme Plânlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanı Erol Barutçugil, Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı Özer Özerden ve Mâlî Daire Başkanı Suat Çopur'u görevlerinden alıp inaktif danışmanlıklara getirdiler. **Türkiye'nin Çernobil Çilesi'nin** azlimden önceki bölümünde fevkalâde bir görev bilinciyle, dirâyetle, ferâgatı nefisle hizmet etmiş olan Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesinin 36 kişilik kadrosu da dağıtılarak Daire 5-6 kişiye indirildi. Bu tasarrufun herhalde bir **hikmeti(!)** vardı ama ben bu kadar derin hikmetleri anlayabilecek kadar geniş bir fehâmete mâlik olmadığımдан **Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi'nin neden dumûra uğratılıp iş göremez hâle getirilmesinin hikmetini** hâlâ da anlayabilmiş değilim.

Bu arada Viyana Büyükelçiliğimiz nezdinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile münâsebetlerimizin iyileştirilmesinde kanaatimce çok başarılı olmuş olan Doğan Öner de geri çekilerek kızağa alındı. Yerine bir başka Bakanın bir hısmı gönderildi. Gönderilen de kıymetli birisi idi ama bu kadar başarılı olmuş olan Doğan Öner'in görev süresinin bitmesi hiç değilse *nezâket ve zerâfet icâbı beklenebilirdi.*

Ayrıca Türk mühendislerinin gerçek bir başarısı olan ÇNAEM Nükleer Yakıt Pilot Tesisinin sorumlu proje yöneticisi olan Nükleer Yakıt Bölümü Başkanı da bu

"Çernobil Komplosu"

görevden alınarak terfien(!) tamâmen idârî bir göreve getirildi. Böylece *bu proje de gayet zarîf (!) bir biçimde dumûra uğratılmış ve fiilen atâlete terk edilmiş oldu*. Hâl-buki yaptığımız plâna göre 1989 başında ilk "yüzde yüz Türk" bir nükleer yakıt demeti test edilmek üzere Kanada'ya gönderilmiş olacaktı. Herhâlde bu tasarruf da bizim gibi fânilerin anlaması mümkün olmayan derin *hikmetlere (!) dayanmaktaydı*¹⁶.

Bir başka tasarruf da bütün Türkiye halkının Çernobil kazâsı sonunda vücûduna almış olduğu radyasyonun mikdârını teker teker ölçebilecek olan tüm vücûd sayıcılarının çürümeğe terk edilmesi oldu. Ama VI. Bölüm'de bunun hikmetini izah etmeğe çalıştım.

Hikmetini benim gibi pekçok fâninin anlayamadığı bir başka tasarruf da TAEK Başkanlığı'nın, benim dönemimde imhâ edilmek üzere kilit altına alınmış olan, 58.078 ton radyasyonlu çayın imhâsını ve dolayısıyla "*Radyasyonlu Türk Çayı*" imajını tam 4 sene daha başarıyla(!) ülkenin gündeminde diri tutması idi. "*Türkiye'nin Çernobil Çilesi*"nin son perdesi olan bu önemli konuya XII. Bölüm'de temâs edeceğim.

TAEK'in Çernobil Raporunun Yankıları

Bu arada 1988 Nisanında TAEK, Çernobil Kazâsının Türkiye üzerindeki etkilerini özetleyen *Türkiye'de Çernobil Sonrası Radyasyon ve Radyoaktivite Ölçümleri* başlıklı resmî raporunu yayınladı. Bu raporda Çernobil kazâsının kişi başına fazladan yüklemiş olduğu radyasyon dozu da takdîm edilmekte ve bunun hesabı için uygulanan hesap yöntemine temel teşkil etmek üzere 100.000 kişilik bir *kritik popülasyon*'un esas alınmış olduğu ifâde edilmekteydi.

Bu seçimin ne anlama geldiğini bilmeyen ama bildiğini vehmeden bazı gazeteciler: "*Türkiye Atom Enerjisi Kurumu 100 bin vatandaşın yüksek radyasyon aldığı*"nı açıkladı", "*TAEK raporunda 100 bin yurttaşımızın ülke ortalamasının üstünde radyasyona mâruz kaldığı belirtiliyor*" şeklinde gene bir şamata koparmağa kalkıştılar.

Radyasyon dozu değerlendirilmeleri genellikle hep karamsar bir marjla yapılır. Bu bakımdan da usûlüne göre hesaplanan radyasyon dozları hep üst sınırları gösterir. Bir bölgede Çernobil kazâsının etkileri gibi radyasyon etkilerine mâruz kalmış kimselerin aldıkları dozun hesabı için önce *kritik popülasyon* denilen ve içinde bebeklerin, çocukların, yetişkinlerin ve ihtiyarların bölgedeki dağılımını da yansıtacak oranlarda bulunduğu *farazî bir topluluk baz olarak alınır*. Sonra bu kritik popülasyonun o bölgenin ve yaşlarının gerektirdiği gıdâ alışkanlıkları ve gıdâ rejim-

¹⁶ ÇNAEM'deki Nükleer Yakıt Pilot tesisinin açılışından sonra istihbârat işlerinde uzman bir dostum benim bu girişimimden A.B.D., İngiltere ve Kanada'nın "Türkiye bağımsız olarak nükleer teknolojiye hâkim olmak üzere önemli bir adım attı!" diye çok işkillenmiş olduklarını kulağıma fısıldamıştı. TAEK Başkanlığı'ndan azlimden sonra aynı dostum bu işkillenmelerin Hükûmet düzeyinde doğurduğu huzursuzluğu izâle etmek için benim azledilmiş olmamın mümkün ve hattâ çok muhtemel olduğuna inandığını da ifâde etmişti. Doğrusunu Allâh bilir!

"Çernobil Komplosu"

leri göz önünde tutularak gıdâlardan *maksimum* ne kadar radyasyon dozu almış olabilecekleri hesaplanır. Buna teneffüs ve temâs yoluyla aldıkları doz da eklenir. Bu kritik popülâsyonun bu türlü hesaplanmış olan maksimal radyasyon dozundan hareketle de o bölgede ve daha sonra da tüm ülkede kişi başına düşen *ortalama dozlar hesaplanır*.

Milliyet gazetesinin 03.07.1988 de çıkan pazar ilâvesi de "Radyasyon Yalanı Ne Olacak?" başlıklı kapağı ile birlikte 7 sayfasını bu yanlış anlama üzerine kurduğu senaryoya, hukukçuların beyânatına ve ankete ayırmıştı. Burada *bazı hukuk otoriteleri* benim:

- "Kesinlikle radyasyon yoktur" dediğimi iddia etmekte, ve buna dayanarak
- TAEK'in "hizmet kusuru" işlediği,
- Benim yalan beyânda bulunmuş olduğum, ve dolayısıyla
- Cezaî sorumluluğum olduğu,
- Görevimi savsaklama ve *taksirle müessir fiil* suçları işlemiş olduğum,
- Vatandaşı radyasyon tehlikesine karşı uyarmadığım için kasten ağır kusurlu olduğum,
- Kişilerin teker teker aleyhime ceza ve tazminat dâvaları ikâme edebilecekleri

hakkında kapı gibi hüküm ve fetvâlar vermekteydiler.

Bu dezinformasyonun etkisini arttırmak için gazete, bir babanın radyasyon kurbanı olduğunu iddia ettiği tavşan dudaklı ve eksik parmaklı çocuğunun da renkli resmini basıyor ve sonra da 107 kişi arasında yapılmış fevkalâde bilimsel (!) bir anketin sonucunu açıklıyordu. Bu ankette yöneltilen "*Çernobil kazâsından sonra yetkililer, Türkiye'nin radyasyondan etkilenmediğini, özellikle çayın rahatlıkla içileceğini söylemişlerdi. Aradan iki yıl geçtikten sonra, yöneticiler, çayları aşırı derecede radyasyonlu olduğu gerekçesiyle imhâ yoluna giderken, 100 bin yurttaşımızın da radyasyon tehlikesi içinde bulunduğunu açıkladılar. Sizce radyasyon tehlikesi olmadığını söyleyen 1986 dönemi yöneticileri cezâlandırılmalı mı, cezâlandırılmamalı mı?*" sorusunun kaç çeşit **dezinformasyon hiylesi** içerdiği insaf sâhiplerinin gözünden kaçmayacaktır.

Yazarlar: "Soruyu yönelttiğimiz 107 okurumuzdan 92'si *yâni yüzde 92'si* yöneticilerin cezalandırılması gerektiğini düşünüyorlardı" derken bu sonucun % 92 değil de yalnızca % 85,98 ettiğini hesaplayamayacak kadar da câhil olduklarını seğilediklerinin farkında bile değildiler!

* * *

XII. BÖLÜM

ÇAYLARIN İMHÂSİ MESELESİ

30.00 Bq/kg'lık Çay Piyasada Nasıl Dolaşır?

Gâliba 1987 sonu ya da 1988 başlarıydı. Gazeteler *bir ihbârı* değerlendiren Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun, Lipton'un piyasaya sürdüğü kuru çaylarda yüksek radyasyon bulunduğunu tesbit ettiğini ve 30 ton çaya da el koyarak bunları Sarayköy/Ankara'da muhâfaza altına almış olduğunu haber verdiler. Bu haber ilgimi çekmişti, ilgili arkadaşlara telefon ettim. Söz konusu şirketin satın alıp işlediği çaylarda bir ihbâr üzerine bu düzeyde bir radyasyonun tesbit edilmiş olduğunu bildirdiler. Müsâdere edilen çaylar Sarayköy'de TAEK'e ait bir arâzideki bir serada sözde muhâfaza altına alınmıştı. Bu sera Nasreddin Hoca'nın türbesi misâliydi. Ve her önüne gelen de buradan rahatlıkla çay alıp götürebiliyordu. Filvâki 30.000 Bq/kg'lık bir çayı içmede hiçbir mahzur yoktu ama eğer amaç bu çayı muhâfaza altına almak ise bunun görüntüsünün çok ciddî olması gerekiyordu.

Ancak bu konuda beni rahatsız eden bu değildi. Benim TAEK Başkanlığım zamanında aldığım önlemlerle 12.500 /kg'dan daha yüksek düzeyde radyasyon içeren bütün çaylar Çay-Kur'un kilitli depolarında muhâfaza altına alınmıştı. Bu duruma göre piyasada, normal şartlarda, 30.000 Bq/kg'lık çayın bulunmaması gerekirdi. O hâlde bu çaylar nereden çıkmıştı? Sonra bir de, TAEK'i arayarak, söz konusu şirketin elinde radyasyonlu çay bulunduğuna dair ihbârda bulunanlar vardı. Bunlar bu çayın radyasyonlu olduğunu nereden biliyorlardı? Bu mesele bizim idrâkimizin ötesinde pek çok *mide bulandırıcı parametre* ihtivâ etmekteydi. Ancak benim zamanımda Basın'ımızın Şerlok Holmes'liğe pek özenmiş olan bir kısmının bu konunun üzerine hiç gitmemesi de bir tuhaftı. Ve Basın, gördüğüm kadarıyla, bu olayı bilinçle küllendirdi. Acaba niye ve kimin hatırı için küllendirdi?!

Fısıltı gazetesi ise, bunun, o sıralarda İngiltere'den külliyetli mikdârda başka bir marka çay ithâl edip marketlerde pazarlayan büyük bir gazetenin patronunun işi olduğunu, bu operasyonda TAEK ile de teşrik-i mesâî etmekte olduğunu yaymaktaydı.

Fakat bu olay TAEK bünyesinde radyasyonlu çayların imhâsı problemini tekrar gündeme getirdi ki bir süre sonra, halefim olan TAEK Başkan vekilinin gazetelerde çayların imhâ şekline ilişkin geliştirdiği modeller hakkındaki beyânatları peşpeşe yayımlanmağa başladı.

Radyasyonlu Çaylar Gene Gündemde

Bu beyânatların birbirleriyle çelişik ve ciddiyetten uzak muhtevâlarına bakıldığında insanın ilk aklına gelen: Basın'ımızın TAEK Başkanlığım süresince bana uy-

"Çernobil Komplosu"

guladığı dezinformasyonun aynısını halefime de uygulamakta olduğu idi. Ancak iki olay bu beyânatların, tıpkı yayınlandıktarı gibi, halefim tarafından verilmiş olduğunu te'yid etti.

Önce TAEK'de bu işle ilgili bazı arkadaşlarla yapığım telefon konuşmalarında bu arkadaşlar gazetelerdeki beyânatların gerçekten de halefimin düşüncelerini yansıttığını te'yid ettiler. Öte yandan bu beyânatların yalnızca Basın'ın bilinen belirli kesimi tarafından değil de tüm Basın tarafından aynı şekilde verilmiş olması da bir dezinformasyon ihtimâlini ortadan kaldırıyor. Zirâ benim beyânatlarımı Basın'ın yalnızca belirli bir kesimi dezinformasyona tâbî tutuyor, öteki kesimi ise, verdiği zaman, olduğu gibi veriyordu. Sonra benim için bütün dezinformasyon: "*Sen Türkiye'de radyasyon yoktur dedin. Hâlbuki varmış. Sen yalancısın*" kabîlinden tek bir hâle indirgenebiliyordu. Oysa çayın imhâ şekli hakkında verilen çelişkili beyânatların hepsi de aynı gün bütün Basın'da yayınlanmaktaydı. Bu, Basın'ın tümünün dezinformasyon mekanizmasına başvurmuş olması ihtimâlini bertaraf etmekteydi.

Tabî bu kadar gayrı ciddî, çelişkili ve bilimsel temelden yoksun beyânatlardaki hikmeti anlayamıyordum(!), ama sorumlu bir mevkide bulunmuş ve işin en ince ayrıntılarını bilen bir kimse olarak hâlâ soumluluk taşıdığım idrâkiyle de *endîşe ediyordum, hem de çok endîşe ediyordum*.

Radyasyon câhillerin ve amatörlerin at oynatacakları, heveslerini tatmîn edecekleri, eksantrik fikir cimnastiği yapacakları, vardıkları saçmasapan sonuçları da, marazî hayalhânelerinin kendilerine telkin ettiği zırvaları da realite gibi kabûl edip de uygulamaya koyacakları türden bir meydan değıldir.

En ufak bir hatâda insanların sağlıklarını tehlikeye sokmak işten bile değildir. Endîşemi arttıran önemli bir ayrıntı da bu çelişkili beyânların temelinde TAEK'in radyasyon konusundaki uzman kadrosuyla yapılmış hiçbir müşâverenin bulunmadığı husûsunda Kurum içinden bana çeşitli kanallardan ulaşan bilgilerdi. Zâten Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi dağıtılmıştı. Yeni idareciler ise müşâvereye pek önem veren kimseler gibi gözüküyorlardı. Çayların imhâ şekli konusunda benim *5 kişilik uzman bir grupla* işin teorik tarafını tam bir ay boyunca irdelememin ve Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde de özellikle "yakarak imhâ" konusunda yaptırmış olduğum deneylerin sonuçları tümüyle bir kenara atılmış görünmekteydi.

Bunun üzerine, bir dostumun tavsiyesiyle ANAP Milletvekili sayın Hâzım Kutay'ı Ankara'da ziyâret ederek kendisine peşpeşe iki yarım gün endîşelerimi şifâhen ifâde ettim. Hâzım bey bana, kendisine anlattıklarımı bir de, kısaca, yazıyla bildirmemi istedi. Bunun üzerine kendisine aşağıdaki mektubu gönderdim:

"Çernobil Komplosu"

Üsküdar, 10 Mayıs 1988

Sayın Hâzım Kutay
ANAP Ankara Milletvekili
T.B.M.M. Plân ve Bütçe Komisyonu Üyesi
Ankara

Muhterem Efendim,

13 ve 14 Nisan 1988 de zât-ı âlînize "*Radyasyonlu Çay*"ın devamlı sûrette ve ısrarla Türkiye'nin gündeminde tutulmak istendiği husûsundaki endîşelerimi şifâhen ve arz amîk dikkatinize arz etmiştim. Arzunuz üzerine durumu, bir kere de, muhtasar bir şekilde yazılı olarak takdîm ediyorum.

RADYASYONLU FINDIK, TÛTÛN VE ÇAYLARIMIZ

Çernobil kazâsından sonra gerek fındık, gerek tütün ve gerekse çay rekoltesinde bir mikdâr radyoaktivite birikmiş; ama bunların aktivitesi Uluslararası Radyolojik Korunma Komisyonu'nun tesbit ve vaz etmiş olduğu, ilmî esaslara dayanan, sağlık açısından endîşe verici aktivite düzeylerine yaklaşmamıştı bile!

Çeşitli ülkeler ise gerek (yeşiller, sosyalistler v.b. gibi) bazı baskı gruplarını tatmîn etmek, gerekse durumdan ekonomik açıdan faydalanmak üzere (veyâ daha başka siyasî-iktisadî sebepler sâikasıyla) söz konusu komisyonun da ve kendi millî kurumlarının uzmanlarının da tavsiyelerine uymamışlar ve ithâlât rejimlerinde gıda maddeleri için gülünç derecede düşük radyasyon normları uygulamışlardı.

AT ülkeleri, üye olmayan ülkelere yaptıkları ithâlâta hiçbir fark gözetmeksizin ete de, muza da, fındığa da, çaya da, karabibere de, kekiğe de 600 Bq/kg lık bir sınır uygularken kendi üyelerinin birbirlerinden yaptıkları ithâlâta bu sınırın iki katını uygulamışlardı.

Bu tedbîrlerin yalnızca fiyat kırmağa, pazar korumağa ve AT ülkelerindeki yaygaracı bazı küçük grupları tatmîn etmeğe mâtuf olduğu hemen ortaya çıkmıştı. Bütün Dünyâ'nın ve özellikle de Avrupa çikolata sanâyiinin Türk fındığına büyük ihtiyâcı dolayısıyla, 1986 ürünü fındığımızın (AT normlarına uymayan radyasyonlusu dâhil) tamamı ise rekor düzeyde bir döviz girdisi karşılığında satılmıştır.

Aynı durum Türk tütünü için de vârid olmuştur. Bazı aracılar ellerindeki tütünü öncelikle ihrâc edebilmek için rakiplerinin tütününe radyasyonlu, kendilerinin ise radyasyonsuz olduğunu yabancı ithâlâtçılara telgraf ve telekslerle jurnal etmekte iken, imâl ettikleri sigaraların ithâl ettikleri türk tütününden dolayı radyasyonlu(!) diye adının çıkmasını istemeyen firmalar bu aracıları ve bazı gazete idârehânelerini sükûta icbâr ettiklerinden neticede bütün radyasyonlu(!) tütünlerimiz de mesele çıkmadan ihrâc edilmiştir.

"Çernobil Komplosu"

Türkiye 1986 başındanberi her sene gitgide artacak önemli bir çay ihrâc potansiyeline erişmiş bulunmaktaydı. Ama Avrupa, ve özellikle AT'deki çay piyasası, bunu hint çayı ile dolduran kartellerin elinde bulunmaktaydı; ve Türk çayının Avrupa pazarına girmesi de bu kartellerin hiç mi hiç işine gelmiyordu. Zâten bundan ötürüdür ki kişi başına günde rahatlıkla 250 – 300 gram tüketilebilen ete de, rahatlıkla günde 1-2 kilo yenebilen muza da ve ancak 5-10 gram demlenen çaya da aynı normu yâni 600 Bq/kg lık maksimal aktivite sınırını vaz etmiş bulunuyorlardı.

AT uzmanlar grubu AT'nin 02.07.1987 günlü Resmî Gazetesinde çay için bu limiti 12.500 Bq/kg a yükselttiyse de AT Bakanlar Konseyinde *İngiltere'nin şiddetli itirazı* karşısında bu limit gene 600 Bq/kga düşürüldü ; ve el'an da bu böyledir.

Çernobil kazâsının etkilerinin ilânihâye sürüp gitmeyeceğini pek iyi bilen ilgili AT üyeleri Türk çayının Avrupa pazarına girmesine kesinlikle mâni olabilmek üzere, radyasyonlu çay bahânesinden sonra, şimdi de hint çayının ihtivâ ettiği minerallerin, ve özellikle de bakırın, düşük düzeylerini AT için kısıtlayıcı norm olarak tescil ettirmek gayreti içindedirler.

HALKA İNTİKÂL ETTİRİLMİYEN RADYASYONLU ÇAYLAR

Sağlık Fiziğindeki temel strateji halkın olabildiğince mâkul ve mümkün bir şekilde gerçekleştirilecek kadar az radyasyona mâruz kalmasıdır. Buna ALARA (As Low As Reasonable Achievable) prensibi denir.

Bu noktadan hareket eden Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Çay-Kur ile iş birliği yaparak 1986 ürünü kuru çayın az radyasyonlu kısmını 1985 den kalan bir mikdâr radyasyonsuz kuru çay ile harmanlayarak halka intikâl eden kuru çayın kilosunda 12.500 Bq den fazla aktivite bulunmamasını temin etmiştir. Böylelikle, elde edilen sıvı çayın deminin litresinde 370 Bq'den çok daha düşük bir aktivite bulunması sağlanmış oluyordu ki bu değer AT'de ithâlât rejiminde sıvı gıdâ maddeleri için hâmile kadınlar ve bir yaşından küçük bebekler göz önünde tutularak vaz edilmiş olan radyasyon normu idi.

Bu 12.500 Bq/kg lık kuru çay aktivitesi yavaş yavaş aşağıya çekilerek 3.000 Bq/kg'a kadar düşürüldü. Ölçüm ve tahmînler 1987 ürünü kuru çayın çok düşük bir aktivite düzeyi olacağına işâret etmekteydi, Öyle ki bu çayı harmanlamağa gerek kalmadan halka intikâl ettirmek yeterli olacaktı. Ancak bu durum muvâcehesinde Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun tesbitine göre 44 depodaki 12.500 Bq/kg'ın üstünde bir aktiviteye sahip toplam 57.776 ton kuru çay ne olacaktı?

ALARA prensibi uyarınca artık çok az radyasyonlu 1987 ürünü çayın yanında bu çayların halka intikâli doğru olmazdı. Ayrıca, birkaç bin ton radyoaktif çayın bulunduğu depolarda çalışan işçilerin bu büyük radyoaktif kaynaklardan etkilenmesi mümkün değildi. Bu sağlık sebepleri dolayısıyla, 30.12.1986 da, bu çayların

"Çernobil Komplosu"

gömülerek imhâ edilmesini Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı ve zamanın Sanâyi ve Ticâret Bakanı Sayın Câhit Aral'a arz ettim,

Bu çayları imhâ etmenin çeşitli yolları vardır. Ancak, imhâ şeklinin polemiklere bahâne teşkil etmemesi ve halkda yeni endişeler uyandırmaması için:

- Çevreyi en az kirleten cinsden olması,
- Sür'atle ve en kısa zamanda gerçekleştirilebilmesi, ve
- En düşük masrafa yol açması

gerekmekteydi.

Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezinde yapılan çay yakma deneyleri ise bu çayların bu yoldan imhâsının mezkûr şartların hiçbirisini tahkik etmediğini göstermişti. Onun için uzun hesaplar ve müzâkerelerden sonra çayları gömerek yok etmenin en uygun çözüm olduğunda ittifâk edildi.

HÜKÛMET KARARI

Hükûmet, TAEK'in kullanma izni vermediği 57.776 ton çayın gömülerek imhâ edilmesine dair 30.12.1986'da Sayın Aral'a arzımdan bir sene yirmi gün sonra, Resmî Gazetenin 19.01.1988 gün ve 19699 sayılı nüshasında münteşir 88/12495 sayılı kararıyla: "*Çay işletmeleri Genel Müdürlüğü'nün stoklarında bulunan ve TAEK'nca kullanımına izin verilmeyen 1986 ürünü 44.773 ton çayın anılan Kurumca yok edilmesini*" kararlaştırmıştır.

Bu kararname görüldüğü gibi bu çayların *yok edilmesini* derpiş etmekte ve yok etme sorumluluğunu TAEK'e bırakmaktadır.

PROBLEMLER

Yok edilmesi gereken çaylar TAEK'in Aralık 1986 daki tesbitine göre 44 depoda 57.776 tondur. Kararname 47.773 ton demektir! Bunlar TAEK Başkan Vekili Atillâ Özmen'e göre 42 depoda 44.000 tondur (Milliyet 08.01.1988). 23.1.1988 târîhli Günaydın'a göre: "*Toprağa gömülecek çay 57.000 tona yükseldi*". Gene Özmen'e göre bunlar 45.000 tondur (Cumhuriyet 24.01.1988, Cumhuriyet 06.02.1988; Günaydın, Tercüman ve Milliyet 16.02.1988). Özmen'e göre 19.04.1988'de bunlar 55.000 tondur (Cumhuriyet) . **ACABA YOK EDİLECEK ÇAYLAR GERÇEKTEN DE KAÇ TONDUR?**

"Çernobil Komplosu"

BU ÇAYLAR NASIL YOK EDİLECEK?

- TAEK Başkan Yardımcısı Gürcan Yülek'e göre gömmek için Karadeniz'deki bakır mâdeni yatakları araştırılıyor (Günaydın 23.1.1988).
- Özmen: "*Gömme yerini hâlâ araştırıyoruz. Artık kesin çözüm safhasına gelindi*" (Cumhuriyet 24.1.1988).
- "Özmen 45 bin ton radyasyonlu çayın gübre olarak kullanılmasını önerdi. Tarım Orman Köyişleri Bakanlığı Doç. Özmen'in çayların orman alanlarında gübre olarak kullanılması önerisini reddetti" (Cumhuriyet 06.02.1988). (N. B. Gübre olarak kullanma hem yok etme değildir; hem de beslediği bitkilere radyoaktiviteyi intikâl ettirir!).
- Özmen: "*45 bin ton radyasyonlu çayı birkaç yere taksim ederek imhâ edeceğiz*" (Milliyet, Tercüman, Günaydın 16.02.1988).
- "Atom Enerjisi Kurumundan radyasyonlu çaya 3 çözüm: YAKALIM, GÖMELİM, SERPELİM... Özmen ... çayların imhâsı için üç ayrı çalışma yaptıklarını belirtirken bunları: gömülme, usûlüne uygun yakılma ya da gübre olarak ormana serpilme şeklinde açıkladı" (Milliyet 13.04.1988).

EĞER GÖMÜLÜRLERSE, ÇAYLAR NEREYE GÖMÜLECEK?

- Özmen: "*Artvin'deki terkedilmiş köylere ve bakır mâdenine gömeceğiz*" (Cumhuriyet 24.01.1988).
- Özmen: "*Çayları gömmek için şimdilik Rize ve Artvin'deki bazı yöreler üzerinde durduğunu anlattı*" (Günaydın 25.01.1988).
- "Mezar aranan yerler yalnız Rize ve Artvin çevresi değil; Doç. Dr. Özmen Tuz Gölü çevresine yakın yerlerde tuz tabakalarının yoğun olduğu, kullanılmayan ve yerleşimden uzak bir yerin de seçilebileceğini belirtiyor" (Hürriyet 25.01.1988).
- "44 bin ton kuru çay Rize'nin Kaçkar Dağı eteklerindeki Bovit Yaylasına,... Artvin Murgul bakır yatakları çevresine,... Trabzon'un Hacımehmet köyü yakınlarındaki çimento fabrikası malzeme ocağına gömülmesi karar altına alındı" (Güneş 04.02,1988).
- "*Radyasyonlu çayları Toroslar'da tesis edeceğimiz nükleer çöp deposuna gömeceğiz*" (Özmen'in TRT 'deki beyânatlarından biri).

"Çernobil Komplosu"

- Özmen: "*Radyasyonlu çayları Kahramanmaraşa ve Ankara'ya gömmeyi düşünüyoruz*" (Cumhuriyet Nisan 1988).

SONUÇ

Bütün bu çelişkili beyânlardan:

- TAEK'in şimdiki Başkanı'nın kesin olarak kaç ton çayı yok edeceğini bilmediği,
- Kararnâmenin neşrinden 4 ay sonra bile çayları yok etme şekli hakkında kesin bir kanaat sâhibi olmadığı, hâlâ tereddüd ve kuşku içinde bulunduğu, ve
- Yer konusunda ise hiçbir seçim yapamamış olduğu; ileri sürülen pekçok yerin ise hiçbir mâliyet ve fizibilite etüdü yapılmaksızın enfüsî ve karakuşî sâiklerle önerildiği

ortaya çıkmaktadır.

BÜTÜN BUNLARIN SONUCUNDA: 1) ÇAYLARIN YOK EDİLMESİ KONUSUNDA HÜKÛMET KARARNÂMESİNDEN BU YANA ARPA BOYU MESÂFE KATEDİLMEMİŞ; AMA 2) "*RADYASYONLU TÜRK ÇAYI*" LÂFİ VE İMAJİ SÜREKLİ OLARAK TÜRKİYE'NİN GÜNDEMİNDE KALMIŞ OLMAKTADIR. (ACABA BU DURUM KİMLERİN İŞİNE YARAMAKTADIR?)

Ayrıca Haziran 1988 başından i'tibâren Çay-Kur 1988 ürünü çayı depolayacak depo sıkıntısı çekecektir; zirâ bütün depoları, yok edilecek 1986 çayı ile 1987 den kalan çay doldurmaktadır.

Bu durum muvâcehesinde, TAEK teşkilâtında ve kurulduğundan bu yana: bursiyeri (1957-1958), araştırmacı (1962-1965), İlmî İstişâre Heyeti Üyesi (1967-1969), Atom Enerjisi Komisyonu Üyesi (1969-1972, 1983-1987), Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürü (1969-1973) ve son olarak da TAEK Başkanı (1985-1987) olarak hizmet etmiş, meselelerin teferruatına hasbelkader vâkıf ve de pekçok çilesini çekmiş bir kimse olarak aşağıdaki husûsları öneri olarak dikkatinize arz etmekde en azından mânevî bir mecbûriyet duyduğuma îtimâd buyurulmasını istihâm ederim:

Söz konusu çaylar behemehâl gömülerek imhâ edilmelidir. En ucuz, en az problemli, çevreyi en az kirleten çözüm budur.

Çaylar Rize ve/veyâ Artvin'de gömülerek imhâ edilmelidir. Bunun için bakır mâdenlerinin terk edilmiş ocakları en ideal yerdir. Taşıma mesafesi azamî 200-250 km olmalıdır. Daha uzak mesafeye yapılacak sevkiyâtın, mâliyeti ve kazâ riskini arttırması yanında büyük bir ekonomik potansiyel teşkil eden bu radyasyonlu çayları taşı-

"Çernobil Komplosu"

yan kamyonların bâzılarının menzil-i maksûduna gidecek yerde korsan çay firmalarına yönelmeleri ihtimâli de gözden ırak tutulmamalıdır. Açık mâden ocaklarına erişmek mâliyeti olağanüstü arttıran bir faktör olarak tecellî ediyorsa hiç korkmadan cesâretle daha yakındaki düz bir alana gömmek en iyisidir. ***Bu yerin seçimi sorumluluğu ne DSİ'ye ve ne de MTA'ya bırakılmalıdır.*** Zirâ bu müesseselerde nükleer çöp uzmanı bulunmadığından, işin sonunda maddî ve mânevî sorumluluğun kendi üstlerinde kalmaması için etüt sonuçlarında hem karamsar ve hem de olumsuz mütâlealar vererek işi yokuşa sürmeleri ***kuvvetle*** muhtemeldir? (Nitekim geçmişte TAEK-MTA ilişkilerinde buna benzer olumsuz davranışlar çok olmuştur).

Gömme işi sür'atle ihâle edilip sür'atle itmâm edilmelidir.

Bu süre zarfında TAEK yetkililerinin beyânattan kaçınmaları isâbetli olacaktır.

Terk edilmiş ocaklar gömme için kullanılmaz da düz araziden yararlanmak gerekirse Hükûmet tarafından maddî yardımlarla (yâni sanki bir nevi tazmînat veyâ telâfi şeklinde) ilgili belediyelerin gönülleri mutlakâ alınmalı ve, siyâsî eğilimleri ne olursa olsun, maddî ve mânevî teşrîk-i mesâileri temin edilmelidir.

Hörmetlerimle arz ederim, Efendim.

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre

Bu girişimimden maalesef hiçbir sonuç alamayınca, ve 16 Ağustos 1988'de TV ve ertesi gün de gazeteler TAEK Başkan Vekilinin radyasyonlu denilen çayların bazı fabrikalarda yakılmaya başlamış olduğu haberini verince, daha fazla dayanamadım ve zamanın Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Selçuk'a şu mektubu yazdım:

Üsküdar, 22 Ağustos 1988

Sayın Ahmet Selçuk
Başbakanlık Müsteşarı
Başbakanlık/ANKARA

ÖZET:

- 1) TAEK Başkanlığım sırasında yaptığımız incelemeler sonucu 58.078 ton radyasyonlu çayın optimal imhâ tarzının ***gömerek*** imhâ olduğu tebellür etmiş; ve bu husus 30.12.1986 da, makâmında, sayın Câhit Aral'a tahrîren ve şifâhen arız amîk arz edilmişti.

"Çernobil Komplosu"

- 1) Çevreye en çok zarar veren, yüksek mâliyetli, çok zaman alan, Hükûmeti de töhmet ve vebâl altında bırakacak imhâ şeklinin de yakarak imhâ olacağı anlaşılmıştı.
- 2) TAEK Başkan Vekilinin söz konusu çayları yakarak yok etmeğe kalkışması Hükûmetin başına gâileler açacaktır.

Muhterem Müsteşarım ve azîz Kardeşim,

1. TAEK Başkan Vekili Atillâ Özmen'in halka intikâl ettirmediğimiz 58.078 ton radyasyonlu çayı yakmak sûretiyle imhâ etmeğe başlamış olmasını TV'den ve gazetelerden haşyet ve dehşet ile izledim.

2. Türkiye'nin ilk atom mühendisi (1958, Fransa) ve TAEK'de de : 1) araştırmacı, 2) İlmî İstişâre Heyeti üyesi, 3) üç ayrı dönem Atom Enerjisi Komisyonu üyesi, 4) Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürü, ve en son da 5) Kurum Başkanı olarak cem'an 11 seneden fazla görev yapmış; nükleer konularda yüzlerce öğrenci ve mühendis yetiştirmiş; bu konularda ders kitapları yazmış, araştırmalar yapmış, master ve doktora tezleri idâre etmiş, bu konulara hasbelkader herkesden daha fazla vâkıf olmanın çilelerini çekmiş ve çekmekte olan bir kimse olarak duymakta olduğum mes'uliyet hissini dürtüsüyle bu konuda bazı bilgileri öncelikle zât-ı âlîni-ze arz hususunda kendimi mecbur hissetmemi bağışlayacağınızı ümid ederim.

3. TAEK Başkanı iken 12.500 Bq/kg dan daha yüksek aktiviteye sâhip 58.078 ton çay benim takdîrim ve emrimle halka intikâl ettirilmemiş ve depolarda muhâfaza altına alınmıştır.

4. Bu çayların ne türlü imhâ edileceği 15 Kasım ilâ 15 Aralık 1986 arasında bendenizi ve TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesindeki, başta Daire Başkanı Özer Özerden olanak üzere, uzmanları tüm bir ay meşgûl etmiştir. İmhâ şeklinin şu kıstaslara uyması da ilmî, iktisadî, içtimaî ve siyasî açılardan zarurî görülmüştür:

- a) Çayların imhâ şekli çevreye zarar vermemelidir (**İlmî veyâ Sihhî Kistas**)
- b) İmhânın mâliyeti olabildiğince düşük olmalıdır (**İktisadî Kistas**).
- c) İmhâ ameliyesi, *radyasyonlu çay* imajı ve lâfzı uzun süre vitrinde ve gündemde kalmayacak şekilde sür'atle ikmâl edilecek türden olmalıdır (**İçtimaî Kistas**)
- ç) Çayların imhâ şekli Hükûmet'i töhmet altında bırakmayacak, yıpranmasına vesîle teşkil etmeyecek ve en az dedikodu ve amme efkârı çalkantısına sebep olacak türden olmalıdır (**Siyasî Kistas**).

5. Bir aylık incelemenin, ÇNAEM'de gerçekleştirilen deneylerin, ve nihâyet değerlendirmelerin sonunda söz konusu çayların en uygun (optimal) imhâ şeklinin bunları gömerek yok etme olduğunda tam bir ilmî kanaat-i kâmile teessüs etmiş ve

"Çernobil Komplosu"

bu durum zamanın Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı Sanâyi ve Ticâret Bakanı sayın Câhit Aral'a, 30.12.1986 günü makâmında, TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı Özer Özerden ile birlikte tarafımdan tahrîren ve şifâhen arz amîk arz edilmişti.

6. Hükûmet Resmî Gazetesinin 19.01.1988 gün ve 19699 sayılı nüshasında yayınlanan 88/12495 sayılı kararnâmesiyle: "...TAEK'nca kullanımına izin verilmeyen 1986 ürünü 44.773 (!) ton çayın yok edilmesine..."; ve bundan 141 (!) gün sonra 8.6.1988 gün ve 19836 sayılı nüshasında yayınlanan 88/12958 sayılı 2. bir kararnâmesiyle de : "...TAEK'nca kullanımına izin verilmeyen 1986 ürünü 13.297 ton çayın imhâ edilmesine..." karar vermiştir.

Hükûmetin 1. kararnâmesinin neşrinden 8 gün sonra 27.01.1988 de TAEK Başkan Vekili'nin başkanlığında TAEK Başkanı Teknik Yardımcısı ile Millî Güvenlik Kurulu Sekreterliği, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Tarım Orman Köy İşleri Bakanlığı, Türkiye Kömür İşletmeleri, Karadeniz Bakır İşletmeleri, Çay-Kur, Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Etibank'dan temsilcilerin iştirâkiyle yapılan bir *ad hoc* komite toplantısında *mezkûr çayların gömülerek imhâ edilmesinde ittifâk hâsıl olmuş olduğu ve bunu tevsik eden bir zabtın da Başbakanlığa arz olunduğu bilinmektedir.*

7. Ancak, bu rapordan hemen sonra Atillâ Özmen'in gazetelere vermiş olduğu beyânatlar, her nedense, bu raporu ve kendi imzâsını da külliye nakzetedir:

- "Özmen 45 bin ton radyasyonlu çayın gübre olarak kullanılmasını önerdi. Tarım Orman Köy İşleri Bakanlığı Doç. Özmen'in çayların orman alanlarında gübre olarak kullanılması önerisini reddetti (Cumhuriyet 06.02.1988)" (Önemli not: Gübre olarak kullanmak imhâ etmek olmadığı gibi beslediği bitkilere de radyoaktiviteyi intikâl ettirmek gibi büyük bir mahzûru vardır!)
- "Özmen: 45 bin ton radyasyonlu çayı birkaç yere taksim ederek imhâ edeceğiz (Milliyet, Günaydın 16.02.1988)"
- "Atom Enerjisi kurumundan radyasyonlu çaya 3 çözüm: YAKALIM, GÖMELİM, SERPELİM... Özmen... çayların imhâsı için üç ayrı çalışma yaptıklarını belirtirken bunları: gömülme, usûlüne uygun yakma ya da gübre olarak ormana serpme şeklinde açıkladı (Milliyet 13.04.1988)"
- "Özmen: *Radyasyonlu çayları Kahramanmaraş'a ve Ankara'ya görmeyi düşünüyoruz* (Cumhuriyet Nisan 1988)
- TAEK Başkanı Özmen: "*Radyasyonlu çayı yakma ve gömme tepki alıyor. En iyisi bunları paketleyip halka bedava dağıtalım. Kimse içmeyeceği için çöp sorunu kendiliğinden hallolur*" dedi. Özmen çayın Keban'a dökülmesini de düşünüyor (Güneş 16.5.1988)
- GÜNÜN YAZISI - OLAY - Oktay Ekşi: "*Artık bir karar verin lütfen....*
- *Radyasyonlu kirlenmiş bir maddeyi ortadan kaldırmanın yolunu en iyi bilecek insan henüz kendi kafasında bile kesin bir çözüme ulaşamadığına*

"Çernobil Komplosu"

göre, ortada bir gecikme varsa, bunun sorumlusu herhalde başkaları olmalıdır" (Hürriyet 11.07.1988)

- "TAEK Başkanı Doç.Dr. Atilla Özmen, radyasyonlu çayların bazı fabrikalarda yakıldığını doğruladı (Türkiye 17.08.1988)"
- "Dört günde 40 ton radyasyonlu çay yakıldı (Günaydın 21.08.1988)"

8. Ben bu çelişkili beyânat ve eylemlerin *ne türlü bir mantığı ya da taktiği sergilemek gayretinde olduğu husûsunu* da, bu selâbetsizlik ve ciddiyetsizliğin Basın'da ve bazı diğer mahfellerde niçin müsâmaha ve hattâ sempati ile karşılandığı husûsunda da şimdilik bir açıklamada bulunmak istemiyorum.

Ancak, halka intikâl ettirmedığımız radyasyonlu çayların imhâ şekillerinin fizibilite etütlerini yaparken, Kasım-Aralık 1986 da ÇNAEM'de yaptırttığım çay yakma deneylerinde: 1) çayın çok zor yanan bir nesne olduğu, 2) yanma sırasında eğer tutucu özel filtreler kullanılmıyorsa çayın aktivitesinin % 30-35'inin havaya ve çevreye yayıldığı, 3) % 60 kadar bir kül bıraktığı ve bu külün özgül radyoaktifliğinin kuru çayınkinden daha fazla olduğu, 4) bu radyoaktif küllerin (en azından, gömerek) yeniden imhâsının gerektiği, 5) yakma yoluyla imhânın mâliyetinin fevkalâde yüksek olacağı, ve 6) imhâ işleminin itmâmının fevkalâde uzun bir zamana ihtiyâç gösterdiği anlaşılmıştı.

A. Şimdi gazetelerden öğrendiğimize göre 5 ayrı fabrikanın fırınlarında 4 günde 40 ton çay yakılmıştır. Biz hîn-i hâcette bunun 4 günde 100 ton yâni günde 25 tona kadar yükseltilebileceğini farz etsek bile yaklaşık 60.000 ton çayın yanması 2.400 gün yâni (tâtileri de hesaba katarak) yaklaşık on sene sürer. ***Bu zaman zarfında radyasyonlu Türk Çayı imajı sürekli gündemde ve vitrinde kalır.*** Avrupa'da "Türk Çayı" denilince bu, doğal olarak, "radyasyon" kelimesini de o anda tedâif ettirir. Bu da, yalnızca, Türkiye'deki radyasyonlu çay şamatasını bililtizam koparttırmış olan ve Avrupa'daki çay piyasasının % 85 ini elinde tutan İngiltere'nin işine yarar.

B. Bu fırınlarda yakılacak olan radyasyonlu çayın (özel filtre kullanılmazsa) en az 18.000 tonu zerrecikler hâlinde çevreye yayılırken içindeki 720 milyar bekörellik muazzam aktivite de çevredeki insanların akciğer kanseri insidansını olağanüstü artırır. (***Bilmem, bu vebâlin altına kimler isteyerek girer?***)

C. Bacalara özel filtre takılması (ithâli, gerekli yapısal tadilat v.s.) hem çok zaman alır, dolayısıyla yanma zamanını uzatır; ve hem de milyarlarca ekstra masrafa bâliğ olur. Filtre takılmazsa 35.000 ton, filtre takılırsa 45-50 bin ton radyoaktif kül kalır ki bunlar da, ayrı bir masrafla, gömülmek zorundadır. (Bir yılda 60.000 ton çayın tümünü bir defada gömmek varken yaklaşık 10 senede 35 veya 50 bin ton çay külü gömmenin acaba ilmî, iktisadî, içtimaî ve özellikle de siyasî avantajları nelerdir? Bu avantajlar kimlerin işine yarar?)

"Çernobil Komplosu"

Ç. Günde 200 ton radyoaktif çay yakacak özel filtreli özel bir fırın inşâ edilirse bununla çaylar bir yılda imhâ edilebilir; ancak, gene de 50.000 ton radyoaktif külün imhâsı meselesi vârid olacağı gibi böyle bir özel amaçlı fırın Dünyâ'da ilk olacağı için özel dizayn gerektirecek, çok pahalı olacak ve birkaç seneden önce de hizmete sokulamıyacaktır.

9. Muhterem Müsteşarım ve azîz Kardeşim,

Yukarıdaki paragrafta mezkûr A-Ç husûsları 4 . paragraftaki kıstasların hiç ama hiçbirisini tatmîn ve tahkik etmemektedir. En cüz'î iz'an sâhibi bir kimse dahi bu çayların yakılarak imhâsının kat'iyyen Hükûmet'in lehine tecellî etmeyeceğini kolayca fehm ve idrâk edebilir.

Hükûmet, özellikle yanma dolayısıyla çevreye yayılan radyasyonun tevlîd edeceği akciğer ve solunum yolları kanserlerindeki artışın mes'uliyetinin ve vebâlinin altında bırakılmamalı; ve bu fiilin şerîki ve tasvibcisi derekesine düşürülmemelidir. Böyle bir durumda Basın'ın ve ilim adamlarının ağır, altından kalkınmaz ve Hükûmeti sarsacak ama bu sefer maalesef haklı olacak olan suçlamalarını tahayyül dahi etmek istemiyorum.

Hasbelkader TAEK Başkanlığım sırasında bütün bu hususlar ilmî ciddiyetle, soğukkanlılıkla incelenmiş; gerekli kararlar dirâyetle, selâbetle ve sür'atle alınmış; sorumluluklar, kânûnî yetkiler çerçevesi içinde, Hükûmet'e yüklenilmeden icrâ edilmiş; polemiklere ise kat'iyyen girilmemiştir. Azlimden sonra dahi Hükûmet'e en ufak bir söz getirilmemeğe özen gösterilmiş ve kimse kimseye şikâyet edilmemiştir.

Bu yazımın da lûtfen bu açıdan değerlendirilmesini önemle istirhâm ederim. Radyasyonlu çayların yakılmasının azîm mahzurlarını ve bunun sizi ve Hükûmet'i nasıl bir vebâl altında bırakacağını bu kadar dramatik bir şekilde bilmemiş ve çayların yakılmaya başlandığı haberi karşısında gerçek bir haşyet ve dehşet duymamış olsaydım sizi hiç ama hiç rahatsız etmezdim.

Radyasyonlu çayların yakılmasının vahâmetini makâm atlamış olmamak için şimdilik zât-ı âlî'nizin dikkat ve fehâmetine arz etmekle, sâdece, bu hususda hasbelkader sâhip bulunduğum ilim ve tecrübenin bana el'an yüklemekte olduğu mânevî mes'uliyetin gereğini yerine getirmiş bulunuyorum, o kadar!

Sa'yinizin meşkûr olması niyâzıyla hörmet ve muhabbetlerimi te'yid ve arz ederim muhterem Müsteşarım ve azîz Kardeşim.

Prof.Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE

Sayın Başbakanlık Müsteşarı bu mektubun muhtevâsına en ufak bir tepki göstermedi. Bir müddet sonra TAEK Başkanlığının ÇNAEM'de büyük bir çukur ka-

"Çernobil Komplosu"

zarak Çay-Kur'un Büyükdere'deki paketleme fabrikasında bulunan 5.000 ton radyasyonlu çayı buraya gömmeye başlattığı duyuldu. Bunun üzerine Küçükçekmece Belediye Başkanı buna karşı çıktı. Mesele SHP ile ANAP arasında politik sürtünmeye dönüşecek boyutlara ulaştı. Pekçok çevrecilik-yeşilcilik nutukları atıldı; epeyi ucuz kahramanlık şovları yapıldı. En nihâyet çayların ÇNAEM'e gömülmesinden vaz geçildi.

Rize Vâlisine Mektubum

Araya bir süre bir durgunluk dönemi girdikten sonra 21 Mayıs 1989 günü TV'nin akşam haberlerinde TAEK'in radyasyonlu çayları Rize'deki Çay-Kur fabrikalarının fırınlarında yakacağını bildiren bir haber yer aldı. Bundan iki gün sonra da bir gazetede yayınlanan Rize mahrecli bir Anadolu Ajansı haberinde Rize Vâliliği'nin radyasyonlu çayların katı yakıt fabrikasında hammadde olarak kullanılmak üzere TAEK'e bir öneride bulunmuş olduğu haberi yayınlandı.

Bunlar beni çok rahatsız etti. Bu konudaki bilgisizliğin bahşettiği cesâret ve işbiririci(!) olma sarhoşluğu meydanı boş bularak tırıs kalkmış gidiyordu. TAEK'de maiyetimde çalışmış olan kıymetli uzman arkadaşlarımla müteaddid telefon konuşması yaptım. Hepsi de bu *şuursuzca, delice gidişin* ızdırâbını yaşıyor, TAEK'deki uzmanlarla hiç istişâre edilmeden re'sen alınmış olan bu çay yakma kararının muhtemel sonuçlarından ciddî bir biçimde endîşe duyuyor ve hepsi de bu densizliğin ancak benim tarafımdan durdurulabileceğine inanıyordu. Benim ise elimde bu şuursuz gidişi hemen durduracak hiçbir yetkim yoktu. Başbakanlık Müsteşarı'na gönderdiğim mektup hem cevapsız ve hem de reaksiyonsuz kalmıştı. Binâenaleyh bu kanaldan bir sonuç alma ihtimâli sıfırdı.

Bunun üzerine Rize Vâlisine bizzat uzun bir mektup yazarak durumun vahâmetini dikkat nazarına sunmayı ve Vâli'ye yazdığım mektubun birer sûretini de bir takdîm yazısıyla Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki bütün vilâyetlerin vâllileri ile bütün belediye başkanlarına ve bütün kaymakamlara, ve ayrıca da bütün Hükûmet erkânına ve tanıdığım Milletvekillerine göndermeğe karar verdim. Aşağıda Rize vâlisine yazmış olduğum ve toplam 130 kişiye gönderdiğim bu mektubu takdîm ediyorum:

Üsküdar, 28 Mayıs 1989

Sayın Ömer Büyükkent
Rize Vâlisi
RİZE

KONU:

1. Türkiye Atom Enerjisi Kurumunca (TABK'ce) tefrik edilmiş 58.076 ton radyasyonlu çayın Çay-Kur fabrikalarında yakılması;
2. Rize Vâliliğinin, radyasyonlu çayların katı yakıt fabrikasında ham madde olarak kullanılması husûsunda TAEK'e önerisi.

"Çernobil Komplosu"

ÖZET:

1) TAEK Başkanlığım sırasında yapılan incelemeler ve fizibilite etütleri sonucu, halka intikâlini sakıncalı bulmuş olduğumuz 58.078 ton tefrik edilmiş radyasyonlu çayın en uygun imhâ tarzının bunları gömerek imhâ olduğu tebellür etmiş; bu husus 30.12.1986 da sayın Câhit Aral'a hem yazılı ve hem de şifahâ olarak arzedilmiş; 27.1.1988 de TAEK Başkan Vekili'nin başkanlığında toplanan, ilgili Bakanlıklar ve Genel Müdürlüklerden oluşan bir *ad hoc* komitede çayların "*gömülerek imhâ edilmesinde ittîfâk hâsıl olmuş*" ve bunu tevşik eden kalabalık imzâlî bir zabıt Başbakanlığa arz edilmiş; TBMM'nde, bir soruşturma önergesinin 1988 başındaki müzâkereleri esnâsında söz alan Hükûmet sözcüsü konuşmasında, iki kere, söz konusu çayların imhâsı için "gömmenin tercih edildiğini" açıkça ifâde ve beyân etmiştir.

Gömerek imhâ, çayların imhâ şeklinin çevreye zarar vermemesini derpiş eden *sıhhî kriter'e*; imhânın mâliyetinin olabildiğince düşük olmasını derpiş eden *ekonomik kriter'e*; imhâ ameliyesinin, "radyasyonlu çay" imaj ve lâfzının uzun süre vitrinde ve gündemde kalmayacak şekilde hızla ve kısa sürede tamamlanmasını derpiş eden *sosyal/psikolojik kriter'e*; imhâ şeklinin: A) vâli/kaymakam gibi mülkî, B) belediye başkanı gibi idârî erkânı, C) yörenin milletvekillerini, ve D) diğer ilgili zevât ile Hükûmeti töhmet altında bırakmayacak cinsten olmasını derpiş eden *siyasî kriter'e* uyan tek imhâ şeklidir.

HAYATÎ EHEMMİYETİ HAİZ BU DÖRT KRİTERİN HİÇBİRİSİNE UYMAYAN İMHÂ ŞEKLİ İSE BU ÇAYLARI YAKARAK İMHÂDIR.

Bu çayların katı yakıt fabrikasında hammadde olarak kullanılması da hem çevre hem de radyasyon sağlığı açılarından isabetsiz ve ağır mânevi mes'uliyeti mûcib bir tasarruf olacaktır.

* * *

Sayın Vâli, azîz ve muhterem Kardeşim,

I. Birkaç gün önce TV'nin akşam haber bülteninde TAEK'in, benim TAEK Başkanlığım döneminde tefrik ederek, gömülerek imhâ edilmesini zamanın Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı ve Sanâyi ve Ticâret Bakanı sayın Câhit Aral kanalıyla arz etmiş olduğum 58.078 ton radyasyonlu çayı Rize'deki Çay-Kur fabrikalarının fırınlarında (gazetecilere açık olarak) yakacağını bildiren bir haber yer aldı.

Bundan iki gün sonra da Cumhuriyet gazetesinin 23.5.1989 günlü nüshasında Rize mahreçli bir Anadolu Ajansı haberinde, ezcümle:

"Çernobil Komplosu"

"Fırınlarda yakılarak imhâsı planlanan radyasyonlu Çaylar için Rize Vâliliği de TAEK'e başvurdu. RizeVâliliği, başvurusunda, radyasyonlu çayların katı yakıt fabrikasında ham madde olarak kullanılmasını önerdi"

denilmektedir.

II. Türkiye'nin hasbelkader ilk atom mühendisi (Temmuz 1958, INSTN/ Fransa) ve TAEK'de de: 1) araştırmacı (1962-1965), 2) İlmî İstişâre Heyeti Üyesi (1966-1969), 3) Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürü (1969-1973), 4) Üç kere Atom Enerjisi Komisyonu Üyesi (1969-1972, 1983-1984, 1985-1987), ve en son olarak da 5) TAEK Başkanı (1985-1987) olarak 12 seneden fazla bir süre görev yapmış; İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsünde (1962-1972) nükleer konularda pekçok öğrenci ve mühendis yetiştirmiş; bu konularda ders kitapları yazmış, araştırmalar yapmış ve idâre etmiş, master ve doktora tezleri yönetmiş; bu konulara ve hasbelkader sâhip olduğu (bir kısmı mahrem) bilgilere vâkıf olmanın herkesden fazla çilesini çekmiş ve çekmekte olan, ama Devlet fikrine asla îtimâdı sarsılmamış, ve kendisini âmirken bile hâdim-ül hüdemâ kabûl eden bir disiplinde yetiştirilmiş bir kimse olarak bu konularda el'an duymakta olduğum mes'uliyet hissini sâikiyle I. paragraftaki mezkûr iki haberle ilgili bazı bilgileri size arz hususunda gösterdiğim tehâlükü bağışlayacağımızı ümid ederim.

III. Radyasyondan korunma konusu, bütün vüs'atiyle ele alındığı ve özellikle de uygulamaya yönelik olduğu zaman, (tıpkı ekonomiye benzer şekilde) kesin ilmî verilere dayanan bir sanattır, fakat, nasıl ki her İktisat Fakültesi mezûnunun ticârette başarılı olacağı ya da kat'iyyen iflâs etmeyeceği garantisi yoksa, bir nükleer fizik profesörünün ya da (velev ki doktorasını dahi vermiş olsun) bir hastahane fizikçisinin, kendi uzmanlık alanlarında çok başarılı olsalar bile, radyasyon korunmasının uygulamasında isâbetli bir hüküm ve temyiz sahibi olabilmeleri de garanti altında değildir.

Bunun sebebi: 1) radyasyondan korunma konusunun tehlike (*emergency*) durumlarında ve normal hallerde çok farklı felsefe ve yaklaşımları olması; ve bunlar temelde mâhiyet bakımından aynı olsalar bile 2) ICRP (Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi), WHO (Dünya Sağlık Teşkilâtı), IAEA (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı), OECD/NEA (OECD Nükleer Enerji Ajansı), FAO (Dünya Gıdâ ve Ziraat Teşkilâtı), ILO (Uluslararası Çalışma Teşkilâtı) ve AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) gibi kuruluşların bu konuda uyguladıkları farklı normlar bakımından birbirlerinden ayrılmalarında yatar.

Bütün bu kuruluşların bu konudaki felsefelerini, konuya yaklaşım sâik ve stratejilerini, zamanla tâdil edilen normlarını: 1) günü gününe izlemek, 2) konunun geçmiş ve güncel literatürüne ve sorunlarına vâkıf olmak, 3) bütün bunların, özellikle Çernobil kazâsı sonrasında, hâsıl ettiği kavram kargaşasını çözümleyecek soğukkanlılığa ve objektifliğe sâhip olmak; ve ayrıca 4) Türkiye açısından izlenmesi gerekli kriterleri ve stratejiyi en realist ve en isâbetli bir şekilde tesbit etmek hiç de kolay bir iş değildir. Bunun içindir ki, bu: 1) bir bilgi birikimi ve objektif veriler üzerine inşa

"Çernobil Komplosu"

edilmiş bir ilim olduğu kadar 2) sağlık, psikoloji, ekonomi ve politika açısından hassas noktalara temâs eden, 3) uluslararası mevzuatın günü gününe izlenmesini zorunlu kılan, 4) ama hepsinden çok temyiz, fehâmet ve dirâyet gerektiren ve dozu çok iyi âyar edilmesi elzem olan bir san'attir.

Türkiye'de bu san'ate vâkıf, bizzat Çernobil kazâsı sonrasında iş başında daha da olgunlaştırdığı, bir avuç insan bulunmakta olup bunların çoğu da TAEK'dedir.

(Ancak üzülerik dikkatinize arz etmek isterim ki TAEK'in Çernobil kazâsının olgunlaştırdığı otuz küsur kişilik Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi 07.04.1987 den itibaren her ne hikmetse(!) *sistemik bir biçimde dağıtılmış*, Daire Başkanı'na işten el çektirilmiş, Daire 5-6 kişiye ircâ edilmiş ve bu Daire, dirâyetli ve selâbetli bir yönetim eksikliği içinde, bütün potansiyelini ve etkinliğini dramatik bir biçimde tamâmiyle yitirmiştir) .

IV. Radyasyondan korunmada *aslî müdahale seviyeleri* ve *türetilmiş müdahale seviyeleri* kavramları bu konuya âşinâ olmayanların zihinlerini daima bulandırılmıştır.

Çernobil kazâsından sonra çeşitli kuruluş ve ülkeler muhtelif sebeplerden ötürü bu *türetilmiş müdahale seviyelerini* sürekli değiştirmişlerdir. Meselâ Finlandiya, kazâdan önce, WHO'nun tavsiyesine uyarak ette müsaade edilir radyasyon aktivitesini 2000 Bq/kg olarak kabûl ederken kazâ sonrası ren geyiklerinin etinde bu aktivitenin artması dolayısıyla müsaade edilir maksimal radyasyon seviyesini (*türetilmiş müdahale seviyesini*) yavaş yavaş 22.000 Bq/kg'a kadar yükseltmek zorunda kalmıştır.

AET ise kendi üyeleri arasındaki ithâlâtta uygulanan müsaade edilmiş maksimal radyasyon aktivitesini 1.200 Bq/kg ile sınırlamış iken AET dışı ülkelere yapılan ithâlâta, gıdâ maddesinin türüne bakılmaksızın, 600 Bq/kg'lık bir sınır uygulamıştır.

Türkiye de kendi ithâlâtı için 600 Bq/kg'lık bir sınır koymuşsa da, sonradan, ithâl edilen 500 ila 600 Bq/kg'lık etlerin Arap ülkelere Türk eti imiş gibi reeksport edildiğini ve arapların da, kendi ithâlât sınırlarının 10 ila 100 Bq/kg arasında değişmesinden ötürü, bunları radyasyonlu diye geri çevirmekte olduklarını farkedince ithâlâtta 600 Bq/kg'lık sınırı 280 Bq/kg'a düşürerek arap ülkelere Türkiye üzerinden reeksport edilebilecek et ithâlâtına mâni olmuş ve buna tevessül edenlerin, bu ülkelere, hâlis Türk eti ihraç etmelerini temin etmiştir.

V. Bütün bu teferruatın ötesinde, radyasyondan korunma uygulamasının değişmez *ahlâkî prensibi* "ALARA prensibi"dir (As Low As Reasonable Achievable). Buna göre:

"Çernobil Komplosu"

1) Aynı bir gıdâ maddesi farklı radyasyon düzeyleri olan gruplara ayrılmışsa, bununla ilgili türetilmiş müdâhale seviyesinin altında olması şartıyla, bunlardan en düşük radyasyon seviyesine sâhip olanın tüketimine müsaade edilir; kezâ

2) Aynı gâyeye mâtuf farklı iki radyoaktif prosesden, çevreyi en az kirleteni (ve eğer mümkünse, hiç kirletmeyi) uygulamaya konur.

VI. Sayın Vâli,

Bildiğiniz gibi TAEK Başkanlığım sırasında gerek Rize'de, gerek Ankara'da ve gerekse İstanbul'da Çay-Kur'un paketleme fabrikalarında TAEK'in Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi elemanları olağanüstü bir ferâgat-ı nefis ve görev anlayışı ile geceli gündüzlü çalışarak çayların radyasyon düzeylerini tesbit etmiş ve bu işin sonunda da bunlardan 58.078 ton çayın halka intikâli mahzurlu bulunarak bunlar 45 depoda muhafaza altına alınmıştır.

Bu 58.078 ton tefrik edilmiş çay,

- 1) 1987 mahsûlü çay piyasaya çıkıncaya kadar ülkenin çay ihtiyâcının sağlığına kesinlikle zarar vermeyecek düzeyde radyasyon ihtivâ eden 1986 ürünü bir kısım çay ile 1985 ürünü temiz çayın harman edilmesiyle sağlanmış olması, ve
- 2) 1987 senesi çay ürününün ise 1986'ya nisbetle çok daha az ve zararsız seviyede radyasyon ihtivâ edeceğinin anlaşılmış olması

hasebiyle, Radyasyondan Korunma'nın bu ahlakî prensibi, yâni ALARA prensibi uyarınca halka intikâl ettirilmemiştir.

Halka intikâl eden çayın 12.500 Bq/kg'ın altında bir aktivitesi olmasına karşılık tefrik edilen çaylar 89.000 Bq/kg'a kadar varabilen daha yüksek bir aktiviteye sâhip bulunuyorlardı.

Bu çayların, bir taraftan, buldukları depolarda hatırı sayılır birer radyoaktif kaynak teşkil etmeleri dolayısıyla bu depolara girebilecekler için potansiyel bir tehlike teşkil etmesi; diğer taraftan, yaklaşık 70 milyar liralık¹⁷ bir ticarî değere sâhip bulunmalarının hâsil edebileceği, arzu ve tasvib edilemeyecek fakat maalesef pekâlâ mümkün olabilen bazı durum ve tasarrufların ortaya çıkabilmesi ihtimâli, ALARA prensibinin de gereği göz önünde tutulduğunda, beni TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı Özer Özerden ile birlikte 30 Aralık 1986 da zamanın Radyasyon Güvenlik Komitesi Başkanı ve Sanâyi ve Ticârat Bakanı sayın Câhit Aral'a bu çayların *gömülerek imhâ edilmesi gereğini* hem 5 sayfalık bir raporla ve hem de şifahî olarak arz amîk arz etmeğe sevketmiştir.

¹⁷ Bu meblâğ, Mayıs 1989 râyicinden 1 \$ = 2084 TL olmak hasebiyle, yaklaşık 33.600.000,-\$ eşdeğerdir.

"Çernobil Komplosu"

VII. Söz konusu 58.078 ton tefrik edilmiş radyasyonlu çayın ne türlü imhâ edilmesi gerektiği ise, 15 Kasım ila 15 Aralık 1986 arasında *tam bir ay süreyle* gene TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi Başkanı Özer Özerden ile çeşitli imhâ şekillerinin fizibilite etütlerini yapıp arz amîk tartışmamız sonucunda ve şu dört kritere uygunluk açısından tesbit edilmiştir:

1) Çayların imhâ şekli çevreye zarar vermemeli, radyoaktif kontaminasyona yol açmamalıdır (*İlmî/Sıhhî Kriter*),

2) İmhâ işleminin ve sonuçlarının mâliyeti olabildiğince düşük olmalıdır (*E-konomik Kriter*),

3) İmhâ işlemi "radyasyonlu Türk çayı" imajını ve lâfzını uzun süre vitrinde ve gündemde tutmayacak şekilde hızla ve kısa sürede tamamlanacak türden olmalıdır (*Sosyal/Psikolojik Kriter*),

4) Çayların imhâ şekli vâli/kaymakam gibi mülkî ve belediye başkanı gibi idârî erkânı, yörenin milletvekillerini, diğer ilgili zevâtı ve özellikle de Hükûmet'i töhmet altında ve müşkil mevkide bırakmayacak; bu yüzden yıpranmalarına vesile teşkil etmeyecek, en az amme efkârı çalkantısına sebep olacak türden olmalıdır (*Siyasî Kriter*).

İNCELEMELERİMİZ, BÜTÜN ÇAY İMHÂ ŞEKİLLERİ ARASINDA, BU DÖRT KRİTERE DE UYAN TEK ÇÖZÜMÜM GÖMEREK İMHÂ OLDUĞUNU; BU KRİTERLERDEN HİÇ BİRİSİNE UYMAYANIN DA YAKARAK İMHÂ OLDUĞUNU ORTAYA KOYMUŞTU.

Bu hususu önemle ve ısrarla dikkatinize arz etmeme müsaadelerinizi istirhâm ederim!

VIII. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki bir soruşturma önergesinin 1988 başında Meclis'deki müzâkereleri esnâsında söz alan Hükûmet sözcüsü de konuşmasında, *iki kere*, söz konusu çayların imhâsı için *gömmenin tercih edildiğini* ve bu işin teknik yönüyle de TAEK'in görevlendirilmiş olduğunu ifâde ve beyân etmiştir.

IX. Hükûmet Resmî Gazete'nin, 19.1.1988 gün ve 19699 sayılı nüshasında yayınlanan 88/12495 sayılı kararnâmesiyle: "...Türkiye Atom Enerjisi Kurumunca kullanımına izin verilmeyen 1986 ürünü 44.773 ton çayın yok edilmesine..." ve 8.6.1988 gün ve 19836 sayılı nüshasında yayınlanan 88/12958 sayılı ikinci bir kararnâmesiyle de: "...Türkiye Atom Enerjisi Kurumunca kullanımına izin verilme-yen 1986 ürünü 13.297 ton çayın imhâ edilmesine..." karar vermiştir.

X. Hükûmetin söz konusu kararnâmelerinden ilkinin neşrinden 8 gün sonra 27.01.1988 de TAEK Başkan Vekili'nin başkanlığında: TAEK Başkan Vekili Teknik Yardımcısı ile Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği, Başbakanlık Hazine ve Dış Tica-

"Çernobil Komplosu"

ret Müsteşarlığı, Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Tarım Orman Köy İşleri Bakanlığı, Türkiye Kömür İşletmeleri, Karadeniz Bakır İşletmeleri, Çay-Kur, Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Etibank'dan yetkili kılınmış temsilcilerin iştirâkiyle yapılan bir *ad hoc* komite toplantısında mezkûr çayların "*gömülerek imhâ edilmesinde ittifâk hâsıl olmuş*" ve bunu tevsik eden imzâlı bir zabıt da Başbakanlık makâmına arz edilmiştir.

XI. Ancak bunun hemen akabinde *TAEK Başkanlığından* bazı gazetelere verilmiş olan şu beyânatlar birbirlerini nakzetsmeleri bakımından çok ilgi çekicidirler:

- Cumhuriyet'in 6.2.1988 günlü nüshasında yer alan bir beyanatta 45 bin ton radyasyonlu çayın gübre olarak kullanılması yer almakta; bunu, Tarım Orman Köy İşleri Bakanlığının TAEK'in bu önerisini reddetmiş olduğu haberi izlemektedir.
- Milliyet, Tercüman ve Günaydın'ın 16.2.1988 günlü nüshalarında 45 bin ton radyasyonlu çayın birkaç yere taksim edilerek imhâ edileceğine dair bir beyânat bulunmaktadır.
- Milliyet'in 13-4.1988 günlü nüshasında ise: "*TAEK'den radyasyonlu çaya 3 çözüm: YAKALIM, GÖMELİM, SERPELİM*" başlığı altında, çayların imhâsı için üç ayrı çalışma yapıldığı; bunların gömülme, usûlüne uygun yakılma ya da gübre olarak ormana serpmeye olduğu şeklinde bir beyânat yer almaktadır.
- "Cumhuriyet'de Nisan 1988 de yayınlanan bir başka beyânatta ise radyasyonlu çayların Kahramanmaraş'a ve Ankara'ya gömülmesinin düşünüldüğü ifâde edilmektedir.
- Güneş'in 16.5.1988 günlü nüshasında yer alan bir beyânatta ise : *radyasyonlu çayı yakma ve gömmenin tepki doğurduğu söylenerek* en iyi işin bunların paketlenerek halka bedâva dağıtımına olacağı; bunların kimse tarafından içilmeyip çöpe atılacağı için de çöp sorununun böylece kendiliğinden hallolunacağı ifâde edilmekte; bu çayların Keban baraj gölüne dökülmesinin de düşünüldüğü (*ve minel garâib!!!*)

ciddî ciddî(!) beyân olunmaktadır.

- Türkiye'nin 17.8.1988 günlü nüshasında TAEK Başkanlığının radyasyonlu çayların bazı fabrikalarda yakılmış olduğunu doğruladığı haberi yer almaktadır.
- Günaydın ise, 21.8.1988 târihli nüshasında, 40 ton kadar radyasyonlu çayın yakılmış olduğunu haberini vermektedir.

"Çernobil Komplosu"

İlmî esasdan yoksunluğun çelişkili kıldığı ve anlık hevâ-vü-hevese göre beyân edilmiş hissi veren bu farklı açıklamaların ilmî ve idârî ciddiyet ve selâbetten uzaklığı karşısında infialini, Hürriyet'in 11.07.1988 günlü nüshasında "Günün Yazısı" başlıklı kendi köşesinde dile getiren Oktay Ekşi: "*Artık bir karar verin lûtfen... Radyasyonla kirlenmiş bir maddeyi ortadan kaldırmanın yolunu en iyi bilecek insan henüz **kendi kafasında bile kesin çözüme ulaşmadığına göre, ortada bir gecikme varsa, bunun sorumlusu herhâlde başkaları olmamalıdır***" demektedir.

Bu kararsızlıkla, bu selâbetsizlikle ve bu ciddiyetten uzak çelişkilerle "*rad-yasyonlu Türk çayı*" *imajı ve lâfzının ısrarla, sürekli olarak gündemde ve vitrinde tutulmasının* ülkeye bir şey kazandırmadığı, aksine pekçok şey kaybettirdiği muhakkaktır.

XII. 1986 yılı başındanberi senede 40 ila 50 bin ton kadar çayı ihrâc etme potansiyeline erişen Türkiye'nin bu potansiyeli, Avrupa'daki çay pazarının % 80 den fazlasını elinde bulunduran İngiltere'nin işine gelmediği ve bu ülkenin Türkiye'nin, bu pazardan bir pay kapmaması için her türlü çâreye baş vuracak bir kararlılıkta olduğu bilinmektedir.

Nitekim İngiltere Avrupa çay pazarını Türkiye'ye kapatabilmek gâyesiyle AET ülkeleri nezdinde yaptığı girişimlerle kendi pazarladığı hind çayının özelliklerini AET çay normu olarak kabûl ettirmek çabasındadır. Türk çayındaki bakır mikdârının hind çayındakinden 3 misli daha yüksek bulunması hasebiyle, hind çayının özellikleri eğer AET çay normuna mesned teşkil edecek olursa AET pazarı Türk çayına ilelebed kapalı kalabilecektir.

XIII. Sayın Vâli,

Gelelim radyasyonlu çayların yakılarak imhâsına. Önce şunu arz etmeme müsaade ediniz ki çaylardaki radyoaktif sezyum izotoplarının ağız yoluyla alınmasının sonucu başkadır; bunların bir satıh üzerine depoze edilmesinin sonucu başkadır. Ağızdan sindirim sistemine geçen radyoaktif sezyumun yarısı 60 ila 90 günde tabîi itrâh yollarıyla vücûdu terkeder; ama bir satıh üzerine depoze edilen radyoaktif sezyum, orada, çevresine radyasyon saçsa (radyoaktif bozunumla) ancak 30 sene kadar bir zaman süresi sonunda yarıya iner.

Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezinde Ekim 1986 başında yapılan çay yakma deneylerinin sonuçları ve diğer literatür araştırmaları bize şu bulguları temin etmişti:

1) Çay kolay ve sür'atli yanan bir nesne değildir.

2) Çayın yanma yoluyla verdiği kalori (yakmayı câzip göstermek isteyenlerin iddia ettikleri gibi kok kömürününkine(!) yakın değil, bilâkis) çok düşüktür.

"Çernobil Komplosu"

3) En iyi ve en sür'atli yanış fuel oil'lü brülörler ile; en kötü ve yavaş yanış ise çayı kömüre karıştırmak veyâ kömürün üstünde yakmada vuku bulmaktadır.

4) En iyi yanış hâlinde ve sezyum tutucu fevkalâde pahalı özel filtreler kullanılırsa 58.078 ton çaydan geriye, teorik olarak, 35 ilâ 40 bin ton kül kalır. Bu külün özgül aktivitesi kuru çayınkinden çok daha yüksektir, Filtresiz ve kömürle yakma hâlinde ise geriye, gene teorik olarak, 20 ila 25 bin ton kül kalacaktır; gerisi bacadan kurum, gaz ve buhar halinde yayılarak **çevreyi radyoaktif kılar** (kontamine eder).

XIV. Ankara'dan ve Rize'den gelen haberler, söz konusu çay yakma işleminde sezyum tutucu özel filtreler kullanmanın düşünülmediğini göstermektedir. ŞU HÂLDE: BUGÜN İÇİN HAVASINDA RADYASYON BULUNMAYAN RİZE, TRABZON VE ARTVİN ÇEVRESİ (EN FAZLA RİZE OLMAK ÜZERE) ÇAYLARIN YAKILMAYA BAŞLAMASIYLA, MUHAKKAK, YOĞUNLUĞU GİT-GİDE ARTAN YENİ BİR RADYOAKTİF KONTAMİNASYONA UĞRAYACAKTIR.

Bu, Radyasyondan Korunma'nın sınırlayıcı ve yönlendirici **ahlâk ilkesi** olan ALARA prensibine aykırıdır!

Ortada çevreyi kirletmeyecek, radyoaktif kontaminasyona uğratmayacak ve her bakımdan uygun başka bir proses, "gömerek imhâ prosesi" varken çevreyi göz göre göre irâdî bir şekilde kirletip radyoaktif kılacak bir prosesin uygulanarak Rize halkı ve civârındakiler üzerinde kanser insidansının istatistiksel bir biçimde artmasını tevîd etmek makbûl, isâbetli ve de akılcı bir yol aslâ değildir!

Bu takdîrde, fırın bacalarından çevreye yayılacak olan radyoaktif serpintilerin toprak, bitki, dam, asılı çamaşırlar, su birikintisi ilh... gibi yüzeyler üzerindeki konsantrasyonunun, rügârın yönüne göre bazı bölgelerde, Çernobil kazâsından sonra bu bölgeye yağın radyoaktif serpintilerin hâsıl ettiği konsantrasyondan çok daha fazla ve çok daha tehlikeli bir şekilde tecellî etmesi mümkün olacaktır.

XV. Pekiyi, ya çaylar yandıktan sonra geriye kalacak olan ve özgül aktivitesi çayınkinden daha fazla olan **onbinlerce ton radyoaktif kül** ne olacak acaba?

Bunlara çöp muamelesi yapılamaz! Eğer ilmen ve de yasal olarak bunlara çöp muamelesi yapılabilseydi özgül aktivitesi çok daha düşük olan radyasyonlu tefrik edilmiş 58.078 ton çaya da çöp muamelesi yapılması îcab ederdi!

Bu çaylar 89.000 Bq/kg a kadar aktivite içerebilmektedirler; ve Viyana'da IAEA'dan istihbâr ettiğim üzere, bu kuruluş TAEK'e, ancak 1000 Bq/kg in altında bir aktivite içeren radyoaktif maddelerin âdî çöp sayılabileceğine dair bir resmî rapor göndermiş bulunmaktadır. Nitekim, fabrika yakıtı olarak getirdiği ve 140 ilâ 1152 Bq/kg lık bir aktivite içeren hamûlesi dolayısıyla Saint Petersburg gemisine karşı taktınılan (isâbetli) tavır ortada iken Rize ve havâlisi insanının çayların yakılmasıyla mâruz kalacağı ve çok uzun yıllar sürecek olan çok daha yüksek bir radyoaktif

"Çernobil Komplosu"

kontaminasyona mâruz bırakmak *hangi ilmî vicdâna, hangi idârî temkine, hangi objektif kıstasa ve hangi ahlâk anlayışına sığar?* Bunu ve bunun vicdânî netâyicini bu tasarrufda bulunmak isteyenlerin ve bu tasarrufa âlet ya da aracı olmak derekesine düşürülmek istenenlerin bir kere kendi derûnlarında tefekkür ve fehm etmeleri herhâlde hayırlı ve isâbetli olacaktır.

Eninde sonunda, bu yüksek özgül aktivite içeren radyasyonlu onbinlerce ton çay külünü de (gene ALARA prensibinin gereği olarak) ortadan kaldırmak gerekecektir. Tekrar yakılamıyacaklarına(!) göre, bunları ortadan kaldırmanın en mâkul ve de isâbetli yolu bunları gömmektir. Ama muameleye tâbî tutulması zor olan uçuşan küllerin gömülmesi, otuzar kiloluk kapalı naylon torbalar içindeki çayları gömmekten olağanüstü daha netâmeli, çevreyi daha kirletici ve bu işte istihdâm edilecekler için (uçucu küllerin nefes yoluyla ciğerlere dolması hasebiyle) akciğer kanseri insidansını olağanüstü arttıran berbat bir iştir.

Şu işi temiz temiz, çevreyi kirletmeden, Rize ve havâlisindeki halkda kanser insidansının artmasına müsaade etmeyecek şekilde, çayları gömerek bitirmek varken, bunları yakarak bu işi rezil etmek acaba kime ya da kimlere yarayacak? Kimlere hay-siyet kazandıracaktır?

XVI. Kolaylıkla fahmedebileceğiniz gibi, Sayın Vâli, çayların yakılarak yok edilmesi hem 1) ilmî/sıhhî kritere uymamakta, ve hem de 2) bir kademedede bitirilebilecek bir işi uzatıp bir de "küllerin yok edilmesi" probleminden dolayı arap saçına çevirmektedir; bu hem ekonomik kritere ve hem de sosyal/psikolojik kritere aykırıdır; ve siyasî açıdan da pekçok kimseye pek çok sıkıntı verebilecek güçlü bir potansiyele sâhiptir.

Kaldı ki bu radyasyonlu çaylar Rize ve havâlisindeki yaklaşık 45 çay farikasının hepsinde de yakılamaz. Eğer hâfızam yanıltmıyorsa bunların ancak beş veyâ altısında yüksek baca bulunmaktadır. Yüksek bacalı fırınlarda yakılacak çayların hâsıl edeceği çevre kontaminasyonunun yer yer ve rüzgâra göre Çernobil kazâsının tevliid ettiğinden kat be kat daha yüksek bir kontaminasyona sebep olması beklenirken yüksek bacası olmayan fırınlarda yakılacak olan çayların sebep olacağı kontaminasyonun yoğunluğu, o fabrikaların hemen, civârına inhisâr etmekle birlikte, çok çok daha fazla olacaktır.

Ayrıca bu yakma işlemi de, fabrikaların senenin her günü değil de mevsimlik çalışmaları sebebiyle, en iyimser tahmînle 3 seneden önce bitirilemeyecektir. Oysa biz, fizibilite etüdüümüzde, gömme işinin: çukurun açılması, gerekirse (hafriyatın altında bir yeraltı su örtüsü bulunduğu takdirde) çukurun içinin 10 cm'lik cidarlı beton keson hâline getirilmesi ve çukurun çaylarla doldurulup örtülmesi dâhil, dirâyetli bir yönetimle, 4 ilâ 7 ayda gerçekleştirebileceğini hesaplamıştık.

Eğer bu 58.078 ton tefrik edilmiş radyasyonlu çay yakılacak olursa önümüzdeki en az 3 sene boyunca "radyasyonlu Türk çayı" imajı ve lâfzı, geçtiğimiz üç senedenberi olduğu gibi, gene vitrinde ve gündemde tutulacak; üstelik Rize'de bazı

"Çernobil Komplosu"

çay ekim alanlarında, fabrika bacalarından yayılan radyoaktif serpentinin hâsıl edeceği kontaminasyon dolayısıyla *Çernobil kazâsının etkilerinden çok daha yüksek bir düzeyde radyasyonlu çay bitkisi yetiştirilip üretilmeğe devam edecektir.*

Bu ise, bu "radyasyonlu Türk çayı imajı"nın temâdisi için ülkede yurttaşların ve Türkiye'yi Avrupa çay piyasasında kendine rakip görenlerin ekmeğine tereyağı sürecektir.

XVII. Söz konusu çayların katı yakıt fabrikasında hammadde olarak kullanılmasının da, bu açıklamalarımın çerçevesi içinde, hem çevre sağlığı ve hem de radyasyon sağlığı açısından *isâbetsiz* ve *mahzurlu* bir tasarruf olacağı her iz 'an sâhibi tarafından kolayca istidlâl edilebilir. Bunun için fazla teferruata girmek yukarıda ifâde etmiş olduklarımı üç aşağı beş yukarı aynen tekrar etmek olurdu. Bundan sarfı nazar ediyorum.

XVIII. Sayın Vâli, bu tefrik edilmiş ve şimdi de yakılması düşünülen 58.078 ton radyasyonlu çay, temsil ettiği 70 milyar liralık ticarî değer dolayısıyla, pekçok akl-ı evvel açıkgözün iştihâsını maalesef kabartmıştır. Bu hususta gerek TAEK Başkanlığım esnâsında gerekse sonra, radyasyon konusunu bilmeyen kimselerin pekçok garip, iz'andan, temyizden, temkinden uzak fikirler ürettiklerini; birilerini iknâ etmek için her yolu denediklerini ve çoğu sefer de kendilerinden daha bilgisiz kimselerin karşısına önerilerine bilimsi bir hava vermeğe çalışarak çıktıklarını gördüm ve yaşadım.

Söz konusu çayların bu şekilde yakma yoluyla yok edilmesi konusunu hem idârî, hem ekonomik ve hem de siyasî yönden zevkle istismâr edecek iç ve dış mihrakların da pusuda bulunduğundan emîn olabilirsiniz. Bunların çilesini nefsimde yaşamış olduğum için bunu yakînen biliyorum.

Merkezî Hükûmet'in bulunduğu ildeki temsilcisi, en yüksek mülkî âmiri olmanız hasebiyle:

1) Çayların yakılarak imhâ edilmesinin doğuracağı yeni radyoaktif kontaminasyon ile sosyal/psikolojik ve siyasî çalkantıların vahâmetini ve bundan neşet edecek olan vebâl ve mes'uliyetin vüs'atini yaşamın, ilmimin, tecrübemin, görgümün, vicdânımın, adâlet hissimin, vatana millete ve özellikle Devlet'e ve Devlet fikrine bağlılığımın gereği olarak idrâk, temyiz ve fehâmetinize objektif bir biçimde arz etmeğe çalıştım. **LÜTFEN ÇAYLARIN YAKILMASINA İZİN VERMEYİNİZ!** Böylesine isâbetsiz, temkinsiz, iz'ansız ve de zararlı bir tasarrufun maddî, ve mânevi mes'uliyetinden ve bunun uzantılarından hem şahsınızı ve hem de Hükûmeti koruyunuz!

2) Bu çayları, aynı sebeplerden ötürü, lütfen katı yakıt ham maddesi olarak da kullandırmayınız!

"Çernobil Komplosu"

XIX. El'an hâмили bulunduğum bilgi ve mahrem mâlûmat hasebiyle size ve diğere ilgililere bütün bu hususları bir kere arz etmeği vicdanî ve gayr-ı kâbil-i ictinâb bir vazife telâkki etmiş olduğuma, ve bunu da vicdânî huzur ve kanaat-i kâmile ile ifâ etmiş bulunduğuma îtimad etmenizi istirhâm eder; bu husustaki, ve diğere sa'yinizin meşkûr olması niyâzıyla hürmetlerimi arz ve te'yid ederim, Sayın Vâli, azîz ve muhterem Kardeşim.

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre
Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
Eski Başkanı

Bu mektubuma gerek Rize Vâlisi Ömer Büyükkent'in gerekse Rize Belediye Başkanı Mehmet Ali Usta'nın reaksiyonları son derece şuurulu ve olumlu oldu. Vâli yörede TAEK Başkan Vekilinin çelişkili beyanatına ve çayların yakılmağa başlanmasına karşı oluşan kuşku ve tepkiye bir çâre olabilir düşüncesiyle, 20 bilim adamını 8 Haziran 1989 perşembe günü Rize'de Çay Enstitüsünde kendisinin, Belediye Başkanının ve Çay-Kur Genel Müdürünün de katılmasıyla yapılacağını ilân ettiği bilimsel bir danışma toplantısına dâvet etti.

Bu toplantı ilân edilen günde ve yerde: Prof. Dr. Atillâ Özmen (*TAEK Başkan Vekili*), Prof. Dr. Hasbi Yavuz (*Atom Enerjisi Komisyonu Üyesi, İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Nükleer Teknoloji Anabilim Dalı Başkanı, TAEK eski Başkan Yardımcısı*), Prof. Dr. Atillâ Özalpan (*AEK Üyesi, ÇNAEM eski Müdürü*), Prof. Dr. Osman Kadiroğlu (*Hacettepe Üniv. Nükleer Enerji Enstitüsü Öğretim Üyesi*), Prof. Dr. Ahmet Bayülken (*İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Öğretim Üyesi, ÇNAEM eski Müdür Yardımcısı*), Prof. Dr. Münir Telatar (*Karadeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı*), Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre (*TAEK eski Başkanı*), Prof. Dr. Rengin Erdal (*19 Mayıs Univ. Tıp Fak. Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı Bölümü*), Prof. Dr. Âdil Gedikoğlu (*Karadeniz Univ. Fen-Edebiyat Fak. Fizik Böl.;"sonradan rahmetli oldu"*), Prof. Dr. Nazmi Turan Okumuşoğlu (*19 Mayıs Univ. Fen-Edebiyat Fak. Fizik Böl.*), Prof. Dr. Hüsnü Gökalp (*Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Gıda Teknolojisi Bölümü Başkanı*), Prof. Dr. Şefik Güney (*Atatürk Üniv.*), Prof. Dr. Hasan Erdoğan (*AÜ*), Doç. Dr. Yusuf Caner (*AÜ*), Araş. Gör. Sabahattin Nas (*AÜ*), Araş. Gör. Recep Boncukoğlu (*AÜ*), Öğr. Gör. Cevdet Bozkuş (*AÜ*), Sağlık Bakanlığı temsilcisi Fiz. Yük. Müh. Ali Yaşar Oztürk'ün yanında Rize Vâlisi'nin, Rize Belediye Başkanı'nın ve Çay-Kur Genel Müdürü'nün de katılmasıyla saat 10.15 den itibaren kesintisiz saat 15.30'a kadar sürdü.

Toplantıyı Vâli açtı. Sonra söz alan TAEK Başkan Vekili söz konusu radyoaktif çayların radyoaktif atık değil de sâdece çöp sayılmaları gerektiği konusundaki iddiasını tekrarladı. Bu iddia tasvib görmedi. Toplantıdaki pekçok bilim adamı bu çayların toplamının düşük düzeyli **radyoaktif atık** olduğunu ve bunlara zorâki bir isim takmakla bunların mâhiyetinin değişmeyeceğini bilimsel kanıtlarıyla ortaya koydular.

"Çernobil Komplosu"

Bunun üzerine TAEK Başkan Vekili bu çayların yakılmasında hiçbir sakınca olmadığını iddia etti. Heyetteki pekçok bilim adamı **bu iddianın gerçek ve isâbetli bir yanı olmadığına** değinerek şu hususlara dikkati çektiler:

- 1) Çayların yakılmasıyla bacalardan çıkacak olan önemli miktardaki radyoaktif madde Rize ve civârını radyoaktif kirlenmeye uğratacaktır. Böylesine **irâdî** bir şekilde oluşturulacak olan radyoaktif kirlenmenin savunulacak ne **bilimsel**, ne **sıhî** ve ne de **ahlâkî** bir yönü vardır!
- 2) Bu bile bile, isteye dileye sebep olunacak olan radyoaktif kirlenme çevre halkının sağlığını bozmakla kalmayacak, aynı zamanda **yöre halkının kanser insidansını da arttıracaktır**.
- 3) Çayların yakılması senelerce sürecek; bu süre içinde bu, hem yöre halkının psikolojisi üzerinde huzur bozucu sürekli bir etki yapacak hem **Rad-yasyonlu Türk Çayı** görüntüsünü sürekli afişe edecek ve hem de çayın dış pazarlara sevkini, şimdiye kadar olduğu gibi olumsuz bir biçimde etkileyecektir!
- 4) Çayların yakılmasıyla geriye kalacak, özgül aktivitesi daha yüksek olan radyoaktif külün yol edilmesi de ayrı ve çok daha çetrefil bir **radyoaktif atık** problemi teşkil edecektir.
- 5) Yöre halkı, şimdiden, çayların yakılmasına **kesinlikle karşıdır**. Bilimsel kanıtlara ve yöre halkının tepkisine rağmen bu çayların yakılmasında ısrar edenler bu olayın sebep olduğu ve olacağı tepkileri ve kazanmakta olduğu siyâsî boyutlarını da bunların doğal sonuçlarını da oturup inceden inceye düşünmelidirler!
- 6) Bilim adamlarının önemli bir kesiti ve yöre halkı çayların, bütün bilimsel olumsuz kanıtlara ve halkın tepkisine rağmen, ısrarla yakılmak istenilmesinin: **A) hangi gâyeye**, ve **B) kimlere** hizmet edeceğini anlayamadıklarını dile getirmişlerdir.
- 7) 58.078 ton radyasyonlu çayı yakmak için 250.000 tondan fazla linyit gerekecektir. Bunun yanmasıyla havaya salınacak olan binlerce ton **hidrojen sülfür**, senenin 320 günü yağmurlu geçen Rize'de, **asit yağmurlarına dönüşecek** ve bütün Rize'yi ve ekinleri perişan edecek olan ayrı ve büyük boyutlu bir başka türden çevre kirlenmesine yol açacaktır.

Bütün bu tartışmalar sonunda toplantıya katılan 20 kişiden 19'u: "**Çay-Kur depolarında koruma altında tutulan radyoaktif atık mâhiyetindeki çayların öncelikle buldukları alan ve mekânlarda muhâfazasına devam edilmesi, bu arada alanı ve şartları müsait fabrika sahalarına veyâ müsait kamu alanlarına tedbirleri alınmak sûretiyle aşamalı biçimde gömülmelerinin isâbetli olacağını**" ifâde eden bir kararı imzâlayıp Vâli ile Belediye Başkanı'na sundular.

"Çernobil Komplosu"

TAEK Başkan Vekili ise: "*Çayları her şeye rağmen yakmaya devâm edeceğini*" beyân ederek bu karara imzâ koymak istemedi, ve kararı imzâlamadı.

Bu karar: 1) benim sayın Câhit Aral'a takdîm etmiş olduğum 30.12.1986 târihli raporumu, 2) TAEK Başkan Vekili Prof. Dr. Atillâ Özmen'in başkanlığında 27.01.1988'de toplanmış ve yukarıda da sözü edilmiş olan komisyonun, altında Atillâ Özmen'in de imzâsı bulunan raporunu, ve 3) 1988 başında bir gensoru önergesi dolayısıyla T.B.M.M.nde söz alan Hükûmet Sözcüsü'nün konuşmasında, iki kere, söz konusu çayların gömülerek imhâ edileceği şeklindeki beyân ve taahhüdünü *te'yid ve tahkîm etmişti.*

Bu karardan sonra çayların yakılmasından vaz geçildi ve Prof.Dr. Yalçın Sanalan'ın TAEK Başkanlığı sırasında bu çaylar 1993 yılı sonuna doğru yâni bizim bu konudaki ilk ve kesin kararımızı sayın Câhit Aral'a bildirdiğimiz 30.12.1986 târihli yazımızdan 7 yıl sonra nihâyet gömülebildi.

* * *

XIII. BÖLÜM

RADYASYON PARANOYASI

Hâmilelikte Radyasyon

Halkın radyasyon konusunda, Çernobil kazâsı sonrasındaki genel bilgisizliği ve Basının belirli bir kesiminin yürüttüğü dezinformasyon Türkiye'de neredeyse kollektif bir paranoyaya yol açacaktı. Doğu Anadolu'da hayvancılıkta sık görülen, ve asıl sebebi gebe hayvanın vücûdündeki bakır gibi bazı metallerin eksikliğine bağlanan "yavru atma" olayları da Çernobil kazâsı sonrasında hep radyasyona atfedildi. Yurdun Çernobil kazâsının radyasyonundan hiç etkilenmemiş olan pekçok yöresinden bile, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı'na bu yönde çok müracaat vâki olduydu. Bu arada pekçok kişide zuhur edebilen allerjik olaylar, erkeklerdeki doğal saç dökülmeleri, ve Kayseri'de bazı tarla ve bahçelerdeki salatalıkların sararması, karpuzların ise her seneki mahsûlden daha ufak çapta olması da hep doğrudan doğruya radyasyonun mârifeti sayıldı.

İşin en acı tarafı da bu kanaate hekimlerin, ve hattâ profesörlerin dahi katılmalarıydı. Uzun seneler Atom Enerjisi Komisyonu (AEK) üyeliği yapmış Prof.Dr. Fevzi Renda, Başbakan'ın 1986'da kendisini Atom Enerjisi Komisyonu'na yeniden atamamasına kırılarak, o zaman kadar savunduklarının tamâmen aksine, ODTÜ Raporu denen nesnenin Basın'a sızdırılmasından sonra ve ondan daha da ısrarlı, fakat yılların kendisine kazandırmış olduğu deneyimle daha da bilgiç tavırla birdenbire Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na hasmâne bir tavır almıştı. Bir gazetenin günlük *dedikodu-magazin* ekinde hâmile kadınların Türkiye'deki radyasyon dolayısıyla sakat ve ucûbe çocuk doğuracaklarını iddia etmiş, ve boy boy ucûbe çocuk resimleriyle süslü bir yazıyla ne kadar da çok hâmile kadını tedirgin etmiş, kürtaja başvurmalarına sebep olmuştu!

Bu beşerî zaaf TAEK'deki uzmanların reaksiyonuna sebep olmuş, benden bu zâta bir telefon edip teessüflerimizi bildirmemizi istemişlerdi. Ben ise "Değmez çocuklar! Bu hocamızı *ilerlemiş bu yaşında* gösterdiği bu *anlaşılabilir reaksiyonları* için üzmemelidir. Meselenin bizi *pekçok yönden* üzdüğünü kendisine bildirip de buna gereğinden fazla önem vermiş olmayalım" diyerek meseleyi kapattım.

Hâmile kadınların radyasyon karşısındaki korkularından nasıl faydalanıldığına önceki bölümlerde değinmiştim. Radyasyonun biyolojik etkileri hakkında uzman olmamalarına rağmen Prof.Dr. Fevzi Renda'nın da, *içilen çayların nesiller boyu pekçok sakat çocuğun doğumuna yol açacağını iddia eden* ODTÜ Raporu'nun müellifleri: (rahmetli) Doç. Dr. Olcay Birgül'ün, Doç. Dr. İnci Gökmen'in ve Doç. Dr. Aykut Kence'nin de kendi evhâmlarını hâmile kadınlara intikâl ettirmek husûsunda tâlihsiz roller karşısında pekçok yönden üzülmemek mümkün değildir.

"Çernobil Komplosu"

Hâlbuki Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi (ICRP) *hâmilelik es-nâsında* alınabilecek maksimum toplam tüm vücûd radyasyon dozu miktarını, 1965'de aldığı bir kararla, 2 Rem = 2.000 mRem olarak belirlemiştir. Türkiye'de Çernobil kazâsını izleyen bir yıl içinde bir kişinin fazladan almış olduğu ortalama radyasyon dozunun yalnızca 50 mRem (elli milirem) civarında olduğu göz önünde tutulacak olursa hâmileleri uydurdıkları zırvalarla boşuboşuna (*ya da bir çıkar uğruna*) evhâmlandırmış olanların hem maddî ve hem de manevî **ne denli bir vebâl** altında kalmış oldukları daha da iyi anlaşılacaktır.

Bugün ancak çok yüksek radyasyon dozlarının alındığı ve şartları iyice izole edilmiş olan çok istisnâî kritik vakalar hâriç, bir hâmile kadının doğurduğu çocuğun sakatlığını bir sebep-sonuç ilişkisi içinde doğrudan doğruya alınan radyasyon dozuna bağlamak **ilmen mümkün değildir**. Çünkü alçak düzeydeki radyasyon dozları söz konusu olduğunda, ceninin radyasyon almış olduğunu kanıtlayan hiçbir spesifik emâre ve âraz oluşmamaktadır. Yüksek radyasyon dozlarında ise ortaya kromozom bozulmaları çıkabilmektedir. Ama bunlar da, aynı bozulmaların başka etkenler tarafından da hâsıl edilebilmeleri olgusu dolayısıyla, tek ve kesin bir biçimde radyasyon etkisine delâlet eden spesifik bir gösterge olmadıklarından cenindeki sakatlığın asıl sebebi kesin olarak belirlenmemektedir. Dolayısıyla bir hâmile kadının doğurduğu çocuğun sakatlığını bir sebep-sonuç ilişkisi içinde doğrudan doğruya alınan radyasyon dozuna bağlamak ilmen değil, ancak ve ancak **vehmen mümkündür**.

Kanser Riski

"*Radiation Risks and Radiation Protection at CRNL*/ Editör: D.K. Myers, AECL 9181, Jan. 1986" dokümanına dayanarak Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Nükleer Mühendislik Bölümü Başkanı ve bir risk analizi uzmanı olan Dr. Ulvi Adalıoğlu'nun "İnsan ve Kâinat" dergisinin Mayıs 1988 nüshasında çıkan bir yazısında Kuzey Amerika halkı için yapılmış olan bir risk analizinin sonuçları takdîm edilmektedir. Buna göre yalnızca 1 Rem= 1.000 mRem lik bir radyasyon dozuna mâruz kalan bir insanın önündeki **50 yıl içinde, bu aldığı doz sebebiyle, kanser olup ölmesi ihtimâli:**

- 3 paket sigare içmenin kansere yol açması,
- Bisikletle 700 km yol kateden bir kimsenin yolun sonunda bir kazâyâ kurban gitmesi,
- Otomobille 10.000 km yol kateden bir insanın yolun sonunda bir kazâyâ kurban gitmesi,
- Bir işçinin bir fabrikada 18 aylık bir çalışma sonunda iş kazâsı sebebiyle ölmesi, ve
- Bir inşaat amelesinin bir inşaatta 4 ay çalıştıktan sonra bir iş kazâsı sonucu ölmesi

"Çernobil Komplosu"

ihtimâllerinden birine eşit olmaktadır.

Demek ki eğer Kuzey Amerika halkından birisi Çernobil kazâsı dolayısıyla bir yılda Türkiye'de kişi başına düşen fazladan 50 mRem'lik bir radyasyon almış olsa bunun, önündeki **50 yıl içinde kendisinde bir kanser hâsıl ederek bu yüzden ölüme yol açmasının ihtimâli:**

- 1) Hayatında yalnızca üstüste üç sigara içmiş olan bir kimsenin sırf bu sebepten ötürü önündeki 50 yıl içinde kanser olup ölmesi,
- 2) Bir kimsenin bisikletle 14.000 km katettikten sonra bir kazâya kurban giderek ölmesi,
- 3) Bir kimsenin otomobille 200.000 km katettikten sonra bir kazâya kurban giderek ölmesi,
- 4) Bir işçinin bir fabrikada 30 yıl çalıştıktan sonra bir iş kazâsına kurban giderek ölmesi, ve
- 5) Bir inşaat işçisinin bir inşaatda 80 ay çalıştıktan sonra bir iş kazâsına kurban giderek ölmesi ihtimallerinden birine eşit olacaktır.

Türkiye'de Kanser Vakaları Artıyor Mu?

Çernobil kazâsından sonra Türkiye'de kanser vakalarının olağanüstü artmış olduğuna dair ortaya pekçok iddia sürüldü. Hattâ Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesine mensûb bazı hekimler kendi yörelerindeki kanser vakalarını inceleyerek bunlarda bir artış görüldüğünü ve bu artışın da *ancak Çernobil kazâsının yöre halkı üzerindeki etkileriyle açıklanabileceğini* iddia eden 5-6 adet makâle hazırlayıp yabancı tıp dergilerinde yayınladılar. Eh, koskoca bir ekipin hazırladığı, üstelik İngilizce de yazılmış ve de üstüne üstlük yabancı dergilerde yayınlanmış olan bu makâlelerin sonuçlarını kim reddedebilirdi ki?!

Gerçekten de bu olguların, bu makâlelerin sonuçlarının *tesbit ve teslim edilmiş ilmî gerçek* olmaları için *gerekli ve de yeterli bütün şartları* oluşturduğunu zanneden pekçok kimseye bazen telefonla bazan da yüz yüze işin bu kadar basit olmadığını, bilim teknisyenlerinin ilim adamı olmadıkları ve ilim ahlâkının nüanslarını bilemedikleri için kafalarına her geleni bilimsi bir tavırla takdîm etmelerine i'tibâr edilmemesini, gerçek ilim adamlarının ise ellerinde kesin kanıt olmadıkça spekülâsyona yol açabilecek ifâdelerden kaçınmayı **ahlâkî bir zorunluluk** addettiklerini de vurgulayarak çok kere izah etmek mecbûriyetinde kaldım. Burada bir kere daha Türkiye'de kanser vakalarının artıp artmadığı konusunu irdelemek istiyorum:

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, "Radyasyon Güvenliği Tüzüğü" ve daha sonra buna bağlı olarak çıkarılan Yönetmelik ile ilgili çalışmaları Sağlık ve Sosyal Yar-

"Çernobil Komplosu"

dım Bakanlığı uzmanlarıyla istişare ederek yaparken, TAEK uzmanları Türkiye'de tutulan kanser istatistiklerinin eksik ve güvenilmez olduklarına dikkati çekmişler ve bu istatistiklerin ciddî bir şekilde tutulması için Bakanlığın gerekli önlemleri almasının bir zarûret olduğunu dile getirmişlerdi. O zamana kadar kanser istatistikleri, ancak birkaç hastahânedeki düzenli denilebilecek bir tarzda tutulmaktaydı ve Türkiye'de bir yılda ölenlerin % 5 ilâ % 12 sinin kanserden ölmekte olduğuna dair resmî olmayan iddialar bulunmaktaydı.

Çernobil kazâsından sonra hem Sağlık ve Sosyal Bakanlığında, hem Tıp Fakültelerimizde, hem hastahânelerimizde ve hem de hekimlerimizde kanser konusunda büyük bir bilinçlenme zuhur etti. Bunu Çernobil kazâsının etkilerinin gerçekten de olumlu bir yanı olarak kabûl etmek gerekir. Bu sâyede Türkiye'de kanser istatistikleri daha çok sayıda merkezde ve daha ciddî bir şekilde tutulmaya ve, hepsinden de daha önemlisi, ciddî kanser taramaları yapılmaya başlandı. Bunun sonucu olarak **da kayıtlara geçen "kanserden-dolayı-ölüm vakaları"**nın sayısı da artmaya başladı. **Bu sayı daha da artacaktır! Evet bu sayı, Dünya ortalaması olan % 22 civârına ulaşınca kadar artmaya devam edecektir.** Gerisi ise, yâni Türkiye'deki kanser vakası sayısındaki artışın Çernobil kazâsından sonra alınan gıdâlardaki radyasyondan dolayı olduğu iddiası ise koskoca bir yalandır!

* * *

XIV.

TÜRKİYE'NİN İKİNCİ "ÇERNOBİL ÇİLESİ"

İkinci Çernobil Çilesi Başlıyor

Çernobil kazâsından sonra aradan 5,5 sene geçmişti ki bu sefer Çernobil kazâsı belirli bir hedefe yönelik ve stratejisi de iyi hazırlanmış ince bir siyâsî manevra olarak ülkenin gündemini 18 Aralık 1992'den itibaren 5-6 ay kadar çok yoğun bir biçimde işgâl etti.

Her şey 18 Aralık 1992 günkü Milliyet Gazetesi'nin Ercüment İşleyen imzâsıyla birinci sayfasında büyük puntuyla yayınlanan haberiyle başladı: *Türkiye'den özür dilerim – Radyasyonlu dönemin Sanâyi Bakanı Câhit Aral'dan inanılmaz itirâf* diye başlayan bu haber Câhit Aral'a atfen: "Çernobil'den 2,5 ay sonra Türkiye'de ölçümlere başlandı. Hâlbuki olaydan yarım saat sonra alarm verilip tedbirler alınması gerekirdi. Türk halkı için çok üzgünüm. Felâket bu boşlukta oldu. Radyasyonla ilgili herkesin Türk halkına özür borcu vardır" şeklindeki sözlerle devam etmekteydi. Gazete, radyasyondan etkilenmiş herkese mahkeme yolunun açık olduğunu ilân ediyor ve Rize Devlet Hastahanesi başhekimi Turgay Hasanoğlu'nun bölgede kemik ve mide kanserlerinde artış olduğunu beyân eden sözlerine de yer veriyordu.

Bunun çok ahlâksızca bir dezinformasyon (*haber saptırma*) ve hattâ bir asparagas (*uyduruk haber*) olduğu âşikârdı. Câhit Aral'ın bunları söylemesi mümkün değildi çünkü Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanlığı esnâsında, benim TAEK Başkanlığından azlime kadar geçen 11 ay zarfında, kendisiyle çok sıkı bir işbirliğimiz olmuştu. Kendisi:

- Çernobil kazâsı Dünyâ'ya açıklanır açıklanmaz benim bütün TAEK teşkilâtını ayaklandırıp teyakkuz durumuna geçirmiş olduğumu,
- Radyasyon bulutunun 2-3 Mayıs 1985 sıralarında Edirne ve civârını meteorolojik verilerden istidlâl ederek 6 adet gezici radyasyon ölçüm ünitesini 1 Mayıs 1986'dan itibaren Edirne'de mevzîlendirmiş olduğumu,
- 3 Mayıs 1985'de saat 20.30'da radyasyon, gökgürültülü bir sağnakla aracılığıyla, toprağa intikâl ettiği de Edirne ve civârındaki halkın alması gerekli tedbirleri hem Anadolu Ajansı, hem radyolar ve hem de televizyon kanalıyla halka tebliğ etmiş olduğumu, ve ayrıca da
- Edirne Vâlisi Enver Hızlan aracılığıyla ve jandarma mârifetiyle gerekli zecrî tedbirleri aldırılmış olduğumu da

"Çernobil Komplosu"

çok çok iyi bilmekteydi.

Milliyet Gazetesi'ne gönderdiği tezkib yayınlanmayınca Câhit Aral bedelini ödeyerek 24 Aralık 1992'de gazetelerde şu tezkibi yayınlattı:

KAMU OYUNA DUYURU

18.12.1992 TÂRİHLİ MİLLİYET GAZETESİ'NDE ÇIKAN
RADYASYONLA İLGİLİ
ASLÂ SÖYLEMEDİĞİM ve BANA AİT OLMAYAN

"TÜRKİYE'DEN ÖZÜR DİLERİZ"
"TÜRK HALKI İÇİN ÜZGÜNÜM"
"SOVYETLERE İNTİKAM SATIŞI"

BAŞLIKLARI İLE YAPILAN YAYIN,

AZİZ TÜRK MİLLETİNİ FEVKALÂDE HUZURSUZ
Ve RAHATSIZ ETMİŞTİR.

BU KADAR HASSAS BİR KONUDA ŞAHSIMA ATFEDİLEN
GERÇEK DIŞI BEYÂNLARLA MİLLETİ TEDİRGİN ETMEĞE
KİMSENİN HAKKI YOKTUR.

ÇERNOBİL OLAYINDAN 33 GÜN SONRA KURULAN,
BAŞKANLIĞINI YAPTIĞIM "**RADYASYON GÜVENLİĞİ KOMİTESİ**"
KURULDUĞU ANDAN FESHİNE KADAR **İNSAN SAĞLIĞINI TEHDİT EDEN**
HERHANGİ BİR GIDÂ MADDESİNİN TÜKETİLMESİNE ASLÂ MÜSAADE
ETMEMİŞ
BÜTÜN GIDÂ MADDELERİNİN
A.T. VE DÜNYA SAĞLIK TEŞKİLÂTİNİN BELİRLEDİĞİ
RADYASYON LİMİTLERİNİN ÇOK ALTINDA
PİYASAYA SUNULMASINI SAĞLAMİŞTİR.

AZİZ MİLLETİMİZE SAYGI İLE AÇIKLARIM.

Sanâyi ve Ticâret Eski Bakanı
CÂHİT ARAL

Bunun üzerine Uğur Dündar Câhit Aral'ı televizyondaki Arena programına dâvet etmiş fakat ona karşı fevkalâde taraflı ve saldırgan bir tutum sergilemişti.

Câhit Aral İstanbul 2. Asliye Cezâ Mahkemesi de 19 Ocak 1993 târihinde tezkibinin Milliyet Gazetesi tarafından yayınlanması için bir karar aldı. Bu tezkib yayınlanmadı ve Milliyet Gazetesi daha sonra Câhit Aral'a toplam 700 milyon lira

"Çernobil Komplosu"

tazminat ödemeye de mahkûm oldu¹⁸. Ama iş işten geçmiş, Pandora'nın kutusu açılmış ve içinde ne varsa hepsi de yaklaşık 5-6 ay sürecek olan "*İblîse ölüüm!*" histerisiyle büyük bir hırsla etrâfa yayılmıştı.

Bu zaman zarfında Milliyet'ten Ali Sirmen, Altan Öymen ve Necati Doğru; Hürriyet'ten Yalçın Pekşen, Oktay Ekşi, Cüneyt Arcayürek ve Kurthan Fişek; Cumhuriyet/Bilim Teknik'den Orhan Bursalı; Sabah'dan Hasan Cemâl ve Mehmet Ali Birant; Meydan'dan Rahmi Turan; Tercüman'dan Tayyar Şafak ile daha birçok yazar başta TAEK eski başkanı ben olmak üzere Câhit Aral'a, YÖK Başkanı Prof.Dr. İhsan Doğramacı'ya, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a ve eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e veryansın ettiler. Tesbit edebildiğim kadarıyla ben 11 kere vatana ihânetle ve onlarca kere de "*Doğu Karadenizdeki çocuklara kıyan, onları lösemili kılan kâtil!*" ithâmıyla teşhir edilerek hedef gösterildim.

Bana en fazla da radyasyon verilerini halka açıklamamış ve dolayısıyla da halkın gerekli tedbirleri almasına engel olmuş(!) olmakla hücum ediyorlardı. Bu hâdiseden çok zaman sonra 17 Ağustos 1999 depreminde her önüne gelen televizyon kanallarında ve Basın'da deprem hakkında ilim zannettikleri kendi vehmi de dâhil olmak üzere her şeyi tartışınca İstanbul'da yaşayanların önemli bir bölümünün sürekli bir evhâma kapılması (*paranoyaklaşması*) ilim ve teknolojide iz'an ve temkinle davranmanın, ilmi ayağa düşürmemenin gerekliliğini çok açık bir şekilde ortaya koymuştur. Zâten Çernobil kazâsından sonra da Yunanistan'da radyasyon verilerinin her gün ayrıntılı bir biçimde açıklanması hâmile kadınlar arasında çok geniş çapta bir kürtaja-başvurma paniğine yol açmıştı. Kaldı ki benim tâbî olduğum 2690 sayılı TAEK Kânûnu'na göre bu teknik bilgileri halka açıklamak ya da TAEK'in icraatı ve aldığı önlemler konusunda herkesi iknâ ve tatmîn etmek gibi bir sorumluluğum da yoktu.

Milliyet gazetesinin yol açtığı bu durum, bililtizâm belirli bir siyâsî gâyeye mâtuf olarak ihdâs edilmemiş olsa bile (ki bu husûsta bazı tereddütler de var), siyâsîler için: 1) gündemi değiştirmek, 2) o zamanki DYP-SHP koalisyonunun başarısızlıklarını ve beceriksizliklerini örtbas edebilmek, 3) sulusepken bir popülizm ile halkın ne kadar yanında olduğunu ilân edebilmek, ve 4) siyâsî rakipleri eleyebilmek için bulunmaz bir fırsattı.

Nitekim koalisyon ile Cumhurbaşkanlık makâmının arası hiç iyi değildi. Koalisyon ortakları Turgut Özal'dan "*Çankaya'daki şişko adam*" diye bahsetmeyi ve Çankaya'ya çıkmamayı tercih ediyorlardı. Başbakan Süleyman Demirel 01.01.1993'de gazetelerde yayınlanan beyânatında: "*Radyasyona bağlı kanserin arttığını belirledik. Radyasyonu gizlemek büyük sorumsuzluk*" diye hilâf-ı hakikat dedi-

¹⁸ Câhit Aral daha sonra Milliyet gazetesi yazı işleri müdürü Eren Güvener ile muhâbir Ercüment İşleyen aleyhine de kendisine karşı yayın yoluyla madde-i mahsûsa tâyini ve isnâdi sûretiyle halkın hakâret ve husûmetine mâruz kalacak şekilde, nâmus ve haysiyetine dokunacak şekilde isnadda buldukları gerekçesiyle dâvâ açmış ve Mahkeme iki sanığı da suçlu bularak birer yıl hapis ve ağır para cezasıyla cezâlandırmalarına karar vermiş ama hapis cezâlarını da daha sonra para cezasına çevirmiştir.

"Çernobil Komplosu"

koduları ve vehimleri hâzâ ilmî gerçekler olarak kabûl eden bir popülizm örneği sergileyerek hücum emrini veriyordu. Hemen akabinde ise SHP yanlısı Türk Tabipler Birliği Özal, Aral ve Özemre'nin Türk Cezâ Kânûnuna göre 40 yıl hapisle cezâlandırılmaları gerektiğini ilân ediyordu.

Bunun hemen ardından gene SHP bağımlısı Öğretim Üyeleri Derneği'nin başkanı Prof.Dr. Mustafa Altıtaş da 03.01.1993 târîhli gazetelerde: "*YÖK Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı, YÖK Başkan Vekili Prof.Dr. Kemâl Karhan ve Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre'yi ilk saptadıkları(!) suçlular*¹⁹" olarak kamu oyuna açıklıyordu.

Bu sırada hükûmet "radyasyon kurbanları"nı *Yeşil Kart* kapsamına aldığını ilân etti. Lösemili çocukların sağlığı ile ilgilenen bazı resmî kurum ve kuruluşların başındaki akademik zevât ise yeşil kart imkânının kendilerine sağlayacağı nîmetlerin artması için Doğu Karadeniz'de lösemi ve kanser vakalarının olağanüstü artmakta olduğu husûsunda beyânat üstüne beyânat vererek yangını körüklediler. Bunlardan biri, meslekdaşlarının ağır tenkidlerine mâruz kalınca tutumundan bir süre sonra çark ettiyse de filizlendirdiği nifâk artık kontrolden çıkmıştı. Gazeteler, sendikalar, dernekler, barolar, milletvekilleri artık koparılması gereken kafaların peşindeydiler.

06.01.1993'de Türk Tabipler Birliği Aral ve Özemre'nin yargılanmasını istedi. Bu arada SHP yanlısı İstanbul Barosu radyasyon suçlularının suçlarını tesbit etmek ve Baro adına dâvâ açmak için özel bir komisyon teşkil etti.

Gene 06.01.1993'de gene SHP'nin dümen suyunda seyreden Türkiye Yazarlar Sendikası, işlemiş oldukları insanlık suçundan dolayı: Kenan Evren, Turgut Özal, Câhit Aral, Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre ve Prof.Dr. İhsan Doğramacı'nın Türk Cezâ Kânûnu'nun (*memûriyet vazifesini yapmaktan ihmâl ve terâhi edenler hakkındaki*) 230., (*vazifesini suiistimâl eden memurlar hakkındaki*) 240., (*vazifesi esnâsında bir kimsenin aleyhine bir cürüm işleyen memurlar hakkındaki*) 251., (*bir kimsenin tedbirsizlik veyâ dikkatsizlik ve meslekte tecrübesizlik veyâ nizam ve emirlere riâyetsizlik neticesi umumî bir tehlikeye mutazammın tahribâta ve musîbetlere sebebiyet vermesi hakkındaki*) 383., (*umûmun yiyecek ve içeceğini, yiyen veyâ içenin sıhhatini ihlâl etmesine bâdî*²⁰ *olacak tağşiş veyâ tağyir edenler hakkındaki*) 395., (*tedbirsizlik veyâ dikkatsizlik ve san'atte acemilik ve nizâmat ve evâmir ve tâlimâta riâyetsizlik ile bir kimsenin ölümüne sebebiyet verenler hakkındaki*) 455. ve (*yukarıdaki maddelerin öngördüğü cezâların arttırılmasına dair*) 459. maddeleri uyarınca muhâkeme edilip mahkûm edilmelerini talep etti.

¹⁹ Suçluluk ancak kişinin suçu bulunduğu mahkeme kararının kesinlik kazanmasıyla sübût bulur. Ama Türkiye'de ideoloji uğruna bir kişinin suçlu ilân edilmesi için bu prosedüre gerek duyulmamakta ve bazı kimseler kendilerinin rahatlıkla mahkemelerin, Danıştay'ın ve Yargıtay'ın yetkileriyle donatılmış olduklarını vehmedebilmekte ve bu vehimlerini mükteseb bir hakmış gibi telâkki ederek bunu fütursuzca izhâr edebilmektedirler.

²⁰ Bâdî: mûcib, sebeb.

"Çernobil Komplosu"

18 Aralık 1992 gününden itibaren zâten evim gazeteciler ve TV'cilerle dolup taşıyordu. Telefonum ise hiç durmaksızın çalıyordu. Arayanların önemli bir bölümü ise bana, aileme ve sülâleme küfür etmek için bu zahmeti ihtiyâr edenlerdi.

Önce Cumhuriyet gazetesinin 2 Ocak 1993 târihli nüshasında yayınlanan bir beyânatımda: "**Gerçeklerin ortaya çıkması için TBMM'nde bir ân önce soruşturma açılmasını**" istedim; ve "**Bana konuşma ambargosu koyan Bakan'dan, konuyla ilgili saçmasapan beyânat veren bilim adamlarına kadar bütün gerçekleri Tahkikat Komisyonu huzurunda bir bir açıklayacağım**" dedim.

Tercüman gazetesinin muhâbirinin benimle 6 Ocak 1993 günü yaptığı bir röportajda bu koparılan patırdı ve gürültünün mesnetsiz dedikodulardan başka bir olmadığını beyân ederek Çernobil kazâsını Türkiye üzerindeki etkilerinin en objektif olarak **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başlatacağı bir Meclis Soruşturması** neticesinde tebellür edeceğini, **böyle bir soruşturmaya hazır olduğumu** ve bu soruşturma sonunda da yalancılıkları yüzünden utanacak olanların ise (eğer utanç nedir biliyorlarsa) bu yangını başlatıp büyüyenler olacağını beyân ettim. Bu beyânâtım Tercüman gazetesinin bir gün sonraki sayısında fevkalâde yumuşatılmış bir biçimde yayınlandı.

Bu meydan okumamın tesirini izâle etmek isteyen gizli bir elin sanki orkestrasyonu sonucu, Milliyet'in 8 Ocak 1993 târihli nüshasında Trabzon Vâlisi Kemâl Erensoy, hiçbir ayrıntı vermeksizin, Trabzon'da 1992 yılı ile 1993 yılı arasında kanser vakalarının % 109 artmış olduğuna dair bir beyânatı yayınlandı. Aynı gazete aynı gün DYP, SHP, RP ve HEP milletvekillerinin bir bölümünün Câhit Aral için bir Meclis Soruşturması açılması için önerge verdiklerini yazdı.

Aynı gün aynı gazetede İstanbul Barosu'nun, Balıkesir Barosu'nun ve SHP teşkilâtlarının radyasyon mağdurları tarafından biz radyasyon suçluları aleyhine şahsî dâvâların nasıl açılacağını bildiren usûl hakkındaki açıklamaları da yayınlandı.

Gene aynı 8 Ocak 1993 târihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Derneği Cumhuriyet Savcılığı'na Turgut Özal, Câhit Aral, Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre ve Prof.Dr. İhsan Doğramacı hakkında suç duyurusunda bulundu.

Bu bulanık havada kurt avlamak isteyenler yalnızca şimdiye kadar zikretmiş olduğum zevât ve kuruluşlar değildi. Bu hava Avrupa çay piyasasına girmek üzere teşebbüste bulunmuş olan Türkiye'ye haddini bildirmek, İngiliz çayının mukâbele-i bil misil olarak türk piyasasını işgâl etmesine yardımcı olmak isteyen İngiltere ve Hollanda'dan başka İngiliz muhibbânı: teknokrat, bürokrat, siyâsî, gazeteci ve hedefi yalnızca fırsatlardan yararlanıp para kazanmak olan bir bölük tüccarın arayıp da bulamadığı bir havaydı. Buna ilk yerinde teşhis Çay-Kur Genel Müdürü Tuncer Ergüven'in 11 Ocak 1993 târihli Tercüman'dan başka bir yerde yankı bulmayan fer-yâdıyla kondu. Genel Müdür bütün bu şamatanın bir gâyesinin de milleti türk çayından soğutmak olduğunu bildiriyordu.

"Çernobil Komplosu"

Aynı gün Milliyet gazetesi İstanbul Kanserle Savaş Vakfı Hastahânesi'nin Çernobil kurbânı Karadenizli hastalarla dolmuş olduğunu bildiriyordu.

Gene aynı günde Yeni Günaydın gazetesi'nin düzenlediği forumda alınan bir kararla Kenan Evren, Turgut Özal, Câhit Aral, Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre ve Prof.Dr. İhsan Doğramacı suçlu(!) bulundular ve bunların mahkemede yargılanmaları istendi.

Gene aynı günde Çağdaş Hukukçular Derneği Turgut Özal, Câhit Aral, Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre ve Prof.Dr. İhsan Doğramacı hakkında Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulundu.

Aynı 11 Ocak 1993 günü Rize'de bulunan Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna kendisine ikrâm edilen çayı: "*Bu çay radyasyonlu!*" diye içmeyerek türk çayının rezil olmasına uğraşan birilerinin ekmeğine hiç ümid etmedikleri bir yağ sürdü. Aynı gün Rize Hastahânesi'ni ziyâretinde de Havvâ Toptan isimli bir hastanın hastalığını bir bakışta tesbit ederek: "*Senin hastalığın radyasyondan kaynaklanıyor*" dedi. (Bk. Türkiye gazetesinin 12.01.1993 târîhli nüshası)

13 Ocak 1993'de Ege Üniversitesi öğrencileri bir "Radyasyon Mahkemesi" kurup Kenan Evren, Turgut Özal, Câhit Aral, Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre ve Prof.Dr. İhsan Doğramacı'yı suçlu buldular ve bu iki profesörün unvanlarının iptâl edilmesini istediler.

"İnsan Hakları Derneği"nin Gâziosmanpaşa meydanında 16 Ocak 1993'de izinsiz yaptığı "Radyasyonu Gizleyenler Yargılsın!" mitinginde bendenizin samandan bir kuklası törenle yakıldı. Aynı günlerde Taksim Meydanı ile Kadıköy İskele Meydanı'na izinsiz asılan uzun bez afişlerde ise: "**Çocuklarımızı ölüme mahkûm eden Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre'ye ölüm!**" ibâresi yer alıyordu.

İstanbul Belediye Başkanı SHP'li Prof.Dr. Nurettin Sözen dahi bu çorbada kendisinin de bir tuzu bulunsun diye boş durmuyor, İstanbul Belediyesi otobüslerinin ve diğer hizmet araçlarının arkasına: "*Çernobil kazâsının suçluları cezâlandırılın!*" şeklinde posterler asarak Özal'ı, Câhit Aral'ı ve beni muhakemesiz infâza tâbî tutuyordu. Gene İstanbul Belediyesi'nin bazı görevlileri büyük caddelerde ve meydanlarda biz suçluların yargılanmamız için Belediye tarafından açılmış olan imzâ kampanyasında imzâ toplamakla görevlendirilmişlerdi. Bir haftada toplanan 130.000 imzâlı dilekçe daha sonra gereği için Savcılığa ve TBMM'ne intikâl ettirilecekti. Bu arada Kadir Çelik de bu konuyu bulunduğu televizyon kanalına taşımış ve 45 dakikalık programı süresince bizlerin suçlu olduğumuza dair dokuzbin küsur, suçsuz olduğumuza dair de yalnızca altıyüz küsur telefon gelmiş olduğunu bildirerek suçluluğumuzu ilân etmişti²¹.

²¹ 45 dakikada 10.000 telefon konuşmasının (yâni sâniyede yaklaşık 4 telefon konuşmasının) nasıl, üç ayrı işlem sonucu: 1) alındığını, 2) dinlendiğini ve 3) sonuçlarının istatistiğinin tutulduğunu bugün dahi izah edebilmiş değilim.

"Çernobil Komplosu"

Bu arada gerek gazetelerde yayınlanan yazılardan, gerek Cumhuriyet Savcılıklarına hakkımda yapılmakta olan suç duyurularından, gerekse evime edilen küfür ve hakâret dolu telefonlardan, birilerinin özellikle beni köşeye sıkıştırmak istediğini ve iyice bunaldığım zaman da Turgut Özal ve Çernobil kazâsı esnâsındaki hükûmet hakkında bazı ithâm ve itirâflarda bulunabileceğimi bekledikleri ve bunu da Turgut Özal ve hükûmetini rezil etmek üzere siyâsî malzeme yapacakları hakkında bende bir kanaat yerleşmeğe başladı. Çok daha geniş haber alma kaynaklarına sâhip bulunan rahmetli Turgut Özal da aynı kanaate erişmiş olmalı ki beni 1993'ün ilk haftasında birkaç kere Cumhurbaşkanlık makâmından arayarak hatırımı sordu ve bütün bu olup bitenler hakkındaki düşüncemi öğrenmeye çalıştı.

Bu arada, hakkımda, Türkiye'nin dört bir yanından aynı formatta hazırlanmış olan suç duyuruları Cumhuriyet Savcılıklarına yağmağa başlamıştı. Bunların hepsi de hakkımda 40 yıl hapis ve 40 milyar lira²² para cezasıyla tecziye edilmemi istemekteydi. Bunların gayr-ı resmî sayısının dörtyüzün üzerinde olduğu hakkında bazı ipuçları elde edebildim. Bu suç duyuruları dolayısıyla Cumhuriyet Savcıları'nca ifâde vermeğe çağırıldığım oldu. Her seferinde de savcılara çok kalın bir dosya takdîm ettim. Bütün bu suç duyuruları, ya verdiğim ifâdelerimden hemen sonra ya da ifâde vermeğe çağırılmaksızın, savcıların "*dâvâ açılmasına gerek yoktur*" hükümleriyle sonuçsuz kaldı.

O sıralarda Uğur Dündar'ın ekibi, Halûk Şâhin'in başkanlığında, bu konularda ve özellikle de Doğu Karadeniz bölgesi çocuklarında arttığı iddia edilen lösemi vakalarıyla ilgili olarak röportaj yapmak üzere evime geldi. 7 kişilik ekibin karşısında Halûk Şâhin'in sorduğu sorulara 55 dakika boyunca müdellel ve iddiaları çürüten cevaplar verdim. Çernobil kazâsına kadar Türkiye'de tutulan kanser istatistiklerine göre kanserlilerin oranının % 5 ilâ % 12 arasında değiştiğini, hâlbuki kanser sebebiyle ölümün Dünyâ ortalamasının % 22 olduğunu ifâde ettim. Ve, "*Türkiye'de kansere karşı Dünyâ'nın bilmediği bir takım profilâktik özel tedbirler mi alınıyor ki farklı yerlerde tutulan istatistiklerimiz kanserli oranını % 5 ilâ % 12 arasında gösterebilir?*" diye sordum. "*Bu durumun tek sebebinin Çernobil kazâsına kadar tutulan kanser istatistiklerinin bu sonuçlarının, ancak, kayıtları tutmada o zamana kadar gösterilmiş olan ciddiyetsizlik ve ihmâl ile izah edilebileceğini bildirdim. Oysa Çernobil kazâsı ülkemizde kanser ve kanser istatistikleri hakkında olumlu bir şuurun uyanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak bu istatistikler daha düzenli ve şuurlu bir biçimde tutulmakta ve hattâ kanser taramaları yapılmaktadır. Dolayısıyla da kayda geçmemiş olup da şimdi kayda geçen kanser vakalarının sayısı artmaktadır. Bu şimdi su yüzüne çıkan ve Çernobil kazâsına bağlı olmayan fiktif bir artıştır. Gerek kanser vakalarının sayısı gerekse kanserli hasta oranı bunlar, en azından, Dünyâ ortalamalarına erişinceye kadar fiktif olarak artacaktır*" diye de ilâve ettim.

²² Bu meblâğ, Ocak 1993 râyicinden 1 \$ = 8735 TL olmak hasebiyle, yaklaşık 4.600.000,-\$'a eşdeğerdir.

"Çernobil Komplosu"

Hemen o akşam yayına gireceğini söyledikleri ve hattâ birkaç gündür TV'de reklâmını yaptıkları bu program nedense hiç yayınlanmadı. Anlaşılan o ki, bu program, benim muknâ delillerle ve kendimden emîn bir tarzda söylediklerimden ve ayağımın altına serilen tuzaklara düşmeyişimden ötürü Basın'da şıkır şıkır yürütülen yurt çapındaki komplonun pişmiş aşına su katabileceği düşüncesiyle yayınlanmadı.

Bu arada son bir darbe olmak üzere Başbakan Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcısı Prof.Dr. Erdal İnönü ile Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna Çernobil kazâsının akabinde TAEK Başkanı olarak: 1) görevimi savsakladığım, 2) gerçekleri halktan gizlediğim, 3) gerekli tedbirleri almadığım ve 4) Doğu Karadenizli çocukların lösemiye yakalanmalarına sebep olduğumu ileri sürerek hakkımda Ankara Cumhuriyet Başsavcısına ayrı ayrı suç duyurusunda bulundular.

İşte bu, gücüme gitti! Çünkü TAEK Başkanlık makamında o sıralarda bu hükûmetin tâyin etmiş olduğu Prof.Dr. Yalçın Sanalan bulunmaktaydı. Çernobil kazâsında TAEK'in ve benim nasıl davranmış olduğumuz hakkında en iyi bilgiyi verecek makam olan TAEK Başkanı'nı es geçip bilgi almadan benim hakkımda suç duyurusunda bulunan bu üç bakanın hüsn-i niyetle hareket etmediği karşısında düşündüğüm tek şey siyâsî ihtirâsın insanların ahlâklarını ve davranış biçimlerini ne biçim deforme ettiğiydi.

Daha sonra ANKA Haber Ajansı'nın 8 Mart 1993 târihli Gündem'inden öğrendiğime göre Ankara Cumhuriyet Başsavcısı ileri sürülen iddiaları vârid görmediğini bildirerek bu suç duyurularını ilgili bakanlara iade etmiş. Evet Türkiye'de, kim ne derse desin, siyâsîlerin çıkarlarına hizmet etmeyen âdil hukukçular da vardı.

Ocak ayının ortalarına doğru ANAP İstanbul Teşkilâtı benimle yumuşak bir biçimde temâsa geçti. Bunun için seçilen zât, doktorasını nezdimde ikmâl etmiş olan Prof.Dr. Yalçın Koç'un bacanağı (sonradan ANAP milletvekili seçilecek olan) Emre Kocaoğlu idi. Çok zarif bir diplomat gibi davranan bu zât üzerimdeki bu kadar maddî ve mânevî baskıdan sonra, ANAP açısından, kamuoyu önündeki reaksiyonumun ne olacağını öğrenmek istiyordu. Kendisine: "*Bakınız Emre bey! Çernobil kazâsının akabinde TAEK'in bütün **ilmî faaliyetlerinin** bütün sorumluluğu TAEK'e ve onun başında bulunmuş olan bana aittir. Bütün bu faaliyetlerin isâbetliliğinin hesabını El-hamdülillâh rahatlıkla veririm. Bu husûsta bana ne Turgut beyden, ne de Câhit beyden bir baskı gelmiştir. Turgut bey bu husûsta bana güvenmiş ve zâten hiçbir işime de karışmamıştır*" diyerek kendisini rahatlattım. Emre bey Türk Demokrasi Vakfı İstanbul Şûbesi'nin bir "Çernobil Basın Paneli" tertiplemek niyetinde olduğunu, bu panele katılıp katılmayacağımı ve eğer katılırsam kendisine şimdi ifâde ettiklerimi orada da aynı biçimde beyân edip etmeyeceğimi sordu. Her ikisine de cevâbım "*Evet*" oldu.

Bu cevâbımın ANAP'ı ve Cumhurbaşkanı iyice rahatlatmış olduğunu kulağıma fısıldayan, o çevrelere yakın bir tanıdığım bana: "*Hoca, sen de ne saftoroz adamsın! Koskoca Cumhurbaşkanı seni özel olarak telefonla arıyor, koca bir parti ayağına adam gönderiyor. Seninki gibi istisnâî durumda ben olsam bu fırsatı değer-*

"Çernobil Komplosu"

lendirir, en azından, kafamı sokacak doğru düzgün bir ev ile bir araba sâhibi olur-dum" diye lâtîfe ettiydi. Benim bu taraklarda hiç bezim olmadığından bu lâtîfeye, te-bessümle: "Elhamdü lillâhi-r Rabbü-l âlemiyn! Er rızk alAllâh!" diye cevap verdim-di.

19 Ocak 1993 Salı günü İstanbul Conrad Oteli'nde yapılan bu panele gazeteci ve dinleyici olarak katılanlar çok oldu. Panelin tümü sesli ve görüntülü olarak kayde-dildi. Panelde rahat rahat konuşmak ve TAEK'in Çernobil kazâsıyla ilgili aldığı ted-birler, ölçüm sonuçları ve kanser vakalarının fiktif artışı hakkında bol bol izâhat vermek imkânım oldu.

Gene aynı 19 Ocak 1993 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi Çernobil kazâ-sının Türkiye üzerindeki tesirlerini araştırıp suçlularını tesbit etmek üzere: Mustafa Parlak, Mustafa Ünal, Algan Hacaloğlu, Halil İbrahim Özsoy, Evren Bulut, Ergun Özdemir, Ertekin Durutürk, Bülent Akarcalı, Hacı Filiz, Fethiye Özver, Fahri Gün-düz, Ahmet Sezal Özbek'den oluşan bir Araştırma Komisyonu kurulmasına karar verdi. Bu fikri Basın'da ilk ortaya atan ben olduğum için böyle bir komisyonun ku-rulmuş olması beni bir nebze rahatlattı.

Koalisyonun Oyunu Tersine Dönüyor

Hürriyet'in 21 Ocak 1993 târihli nüshasında: "**Çernobil kelle aldı!** Sağlık Ba-kanlığı Kansere Savaş Daire Başkanı Nazmi Bilir, anî bir şekilde görevinden istifâ etti. Bilir'in beklenmedik istifâsı radyasyon konusundaki siyâsî baskılara bağlandı..." şeklinde bir haber yayınlandı. Ancak bu işin perde arkasının bilinmeyen bir ayrıntısı, Prof.Dr. Nazmi Bilir'in, TAEK Başkanlığı'nın resmen talep ettiği Türkiye kanser istatistiklerini TAEK'e gönderir göndermez istifâ mektubunu da Bakan'a göndermiş olmasıydı. Böylelikle siyâsî iktidarın Çernobil kazâsından sonra tedbir alınmaması dolayısıyla kanser vakalarının artmış olduğu hakkındaki iddiasının **koskoca bir siyâsî yalan** olduğu bizzat Sağlık Bakanlığı'nın resmî kanser istatistikleriyle de te'yid edilmiş oldu.

Lösemili çocukların oranındaki artış iddiasına gelince bu konuda 1) Hacettepe Üniversitesi, 2) Karadeniz Üniversitesi, 3) Trakya Üniversitesi Tıp Fakülteleri ve ke-zâ 4) İstanbul Üniversitesi'nden konuyla ilgili pekçok bilim adamı çeşitli panellerde de yazılı ve görüntülü basında da birbiri ardına ellerindeki sonuçları takdîm eden a-çıklamalarda bulundular. Buna göre : **Türkiye'de lösemili çocuk vakalarının ora-nında bir artış gözlenmemekteydi.** Bu sonuç Uluslararası Kansere Savaş Birliği ve Yunan Kansere Cemiyetinin WHO'nun işbirliğiyle 6-8 Aralık 1991'de Atina'da yapı-lan ve Çernobil Kazâsının Uzun Vâdeli Etkilerine tahsîs edilmiş olan bir uluslararası toplantıda Finlandiya adına sunulan tebliğin içeriği ile de tutarlıydı. Nitekim Çerno-bil kazâsından Türkiye'den kat kat fazla etkilenmiş olan Finlandiya'da 1980 ilâ 1990 yılları arasında lösemi oranında bâriz bir düşüş gözlenmişti.

"Çernobil Komplosu"

Artık koalisyonun bu konudaki ipliği pazara çıkmağa başlamıştı. Çernobil kazâsının Türkiye'de umûmun sağlığı üzerinde bir tesiri olmadığına dair paneller yapıyor; bilim adamları konuşuyor, gazetecilerin ve siyâsîlerin sorumsuzluklarının ülkede kollektif bir paranoya ve histeri ihdâs etmiş olduğunu beyân ediyorlardı. Gazetecilerden de Ömer Öztürkmen, Gürbüz Azak, Altemur Kılıç, (rahmetli) Ahmet Kabaklı, (rahmetli) Prof.Dr. Ayhan Songar, (rahmetli) Vecihi Ünal koalisyonun oyununu fark etmişler, veryansın ediyorlardı. Bu konunun jakobenliğini yapan gazeteciler ise, başta Oktay Ekşi olmak üzere, konudan usturuplu bir biçimde uzaklaşma manevralarına başlamışlardı.

Bu hengâmede pekçok kuruluş da özel konferanslar ve hattâ geceler tertipleyerek beni Çernobil kazâsının Türkiye üzerindeki tesirlerini anlatmağa dâvet etmeğe başlamışlardı. Bu münâsebetle İstanbul, Lüleburgaz, İzmit, Adapazarı, Bursa, Ankara, Konya, Kayseri, Trabzon ve Rize'den aldığım dâvetlerde üç ay içinde toplam 30 kadar konferans verdim; 8 sohbete, 6 panele, çeşitli televizyon kanallarında da 7 müzâkereye ve İstanbul, Adapazarı ve Trabzon'daki bazı radyo istasyonlarında da sayısını hatırımda tutamadığım sohbetlere katıldım.

Bu arada Sağlık Bakanı'nın kurmuş olduğu "**Çernobil Radyasyon Kazâsının Etkilerini Değerlendirme Kurulu**" da Şubat 1993 sonuna doğru raporunu yayınladı. Uz.Dr Ahmet Dünder Miski (*Sağ.Bak. Müsteşar Yard.*), Uz.Dr. Servet Erbaş (i>Sağ. Bak. Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdüri), Op.Dr. Tevfik A. Akıncioğlu (*Sağ. Bak. Tedâvi Hizmetleri Genel Müdüri*), Prof.Dr. Ayşe Akın Dervişoğlu (*Sağ.Bak. A.Ç.S.A.P. Genel Müdüri*), Uz.Dr. Cemil Kuşoğlu (*Sağ.Bak. Kanserle Savaş Dairesi Başkanı*), Sâlih Hacıömeroğlu (*Sağ.Bak. 1. Hukuk Müşâviri*), Prof.Dr. Şevket Ruacan (*TÜBİTAK Tıp Araştırma Grubu*), Prof.Dr. Yalçın Sanalan (*TAEK Başkanı*), Prof.Dr. Önder Berk (*Gülhâne Askerî Tıp Akademisi Onkoloji Bilimdalı Başkanı*), Doç.Dr. Nâzan Günel (*Ankara Üniv. Tıp Fak. Onkoloji Bilimdalı*), Doç.Dr. Nâhide Konuk (*Ankara Üniv. Tıp Fak. Hematoloji Bilimdalı*), Doç.Dr. Ceyda Karadeniz (*Sosyal Sigortalar Kurumu Ankara Hastahânesi*), Doç.Dr. Erkan İbiş (*Ankara Üniv. Tıp Fak. Radyobiyooloji Bilimdalı*), Prof.Dr. Uluhan Berk (*Radyoloji Uzmanı*) ve **Doç.Dr. İnci Gökmen**²³ (*ODTÜ*)'nün imzâlarını taşıyan bu rapor Sağlık Bakanı'nın popülist manevralarına indirilen ilk büyük darbe oldu. Raporda:

"... Sonuç olarak: Bugüne kadar yapılan araştırmalara göre kanser ve doğumsal anomaliler ile radyasyonun ilişkisini ortaya koyabilmek mümkün olamamıştır.

²³ İnci Gökmen, Aykut Kence ve Olcay Birgül ile birlikte, "... sâdece çaydan alınacak radyasyonun bile gelecek nesillerde birçok çocuğun ölü ve sakat doğmasına sebep olacağı..." iddiasını dile getiren ve Basın'da ODTÜ Raporu diye bilinen raporun üç müellifinden biridir. Bu rapor, ne yazık ki Basın'ın da pompalamasıyla, hanımlar arasında ihdâs ettiği korku ve vehim yüzünden en azından İstanbul'da pekçok hâmile kadının kürtaja müracaat etmesine sebep olmuş olan bir beyannâmedir. Kendisinin Sağlık Bakanlığının bu kurulunda eski vehminden rücû' etmiş olmasını gene de takdîr edilmesi gereken bir pişmanlık olarak addetmek gerekir.

"Çernobil Komplosu"

Bununla birlikte; bu araştırmaların önümüzdeki yıllarda meydana gelebilecek sağlık problemlerinin ortaya çıkarılabilmesi için devam ettirilmesi ve sağlıklı çalışan kanser kayıt sisteminin oluşturulması gerektiği ortaya konmuştur..."

denilmekteydi. *Bunun türkçe yorumu ise şuydu:*

- *Koalisyon ortakları tarafından pompalanmış olan: "Çernobil kazâsı dolayısıyla Türkiye'yi etkilemiş olan radyasyonun kansere ve sakat çocuk doğumlarına sebep olduğu" iddiası ilimle, gerçeikle ilgisi olmayan bir hezeyândır.*
- *Sağlık Bakanının Rize Hastahânesi'ndeki Havvâ Toptan isimli bir hastanın hastalığını bir bakışta tesbit ederek: "Senin hastalığın radyasyondan kaynaklanıyor" demiş olması da vehmini ilim addeden bir safsatadır.*
- *TAEK eski başkanı Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre'yi lösemili ya da sakat doğmuş olan çocukların müsebbibi olarak göstermek ise yalnızca âdî bir iftirâdır.*

Bu arada Câhit Aral hakkında verilmiş bir soruşturma önergesinin TBMM'ndeki müzâkeresi esnâsında Meclis kendisini Meclis Kürsüsü'nden dinleme kararı almıştı. Câhit Aral'ın konuşmasından sonra, hakkında bir soruşturma açılması önerisi 17 oya karşı 380 oyla reddedilmişti.

Ayrıca Uğur Dündar Arena programının yüzüncüsünde kendisiyle yapılan bir röportajda sorulan "*Bu 100 programda hiç hatâınız olmadı mı?*" sorusuna verdiği cevapta Câhit Aral'a karşı hatâlı davranmış olduğunu kabûl etmiştir.

Tam bu târihlerde Meclis Araştırma Komisyonu tarafından ifâde vermeğe dâvet edilmemi beklerken, bir taraftan 1) Komisyon'daki bazı üyelerin benim cerbezeli davranmamdan çekindikleri için ifâdeme müracaat edilmesine karşı oldukları; diğer taraftan da 2) özellikle bana TRT'de halkı aydınlatmama ambargo koymuş olan eski bir Bakan'ı açıklamamın ortalığı karıştırabileceği endîşesiyle farklı partilere mensûb Komisyon üyelerinin aralarında centilmence(!) anlaşarak beni Komisyon'a dâvet etmemek husûsunu kararlaştırmış oldukları haberi geldi.

Bu haberi başka kaynaklardan te'yid ettiremedim. Buna karşılık Çernobil kazâsı ile hiç ama hiç ilgisi olmayan meselâ Nükleer Enerji'ye ve TAEK'e sürekli hasmâne tavır takınmış olan Prof.Dr. Tolga Yarman gibi kimselerin ifâdelerine resmen müracaat edildiği ve bunların ifâdelerinin pekâlâ zabta da geçirildiği haberini birkaç yerden te'yid ettirmek imkânım oldu. Ankara'dan kulağıma, SHP kökenli üyelerin pekçok karşıt görüşlü kimsenin tanıklığına müracaat ederek Komisyondaki dengeyi Koalisyon'un tarafına döndürmeğe çalıştıkları dedikoduları ulaştı. Bunun üzerine ben de XV. Bölüm'de takdîm ettiğim 21 Şubat 1993 târihli raporu kaleme alarak TBMM Başkanı'na, Meclis Araştırma Komisyonu Başkanı'na ve bütün Komisyon Üyeleri'ne ayrı ayrı yolladım.

"Çernobil Komplosu"

Komisyon'un çalışması dokuz buçuk ay sürdü. Sonunda ortaya 8 punto harflerle basılmış 103 sayfalık bir rapor çıktı. Bu rapor TBMM'nin bir gece oturumunda kabûl edildi. Böylece Çernobil kazâsı sırasında ve akabinde görevde olan Özal hükûmeti ile TAEK gibi tüzel kişiliği haiz olanlar da dâhil olmak üzere sanıkların hepsi beraat etti. *Koalisyon ortaklarının iddialarının sâdece mesnetsiz iftirâlar olduğunu ortaya koyan bu raporun* kabûlünün Basın'da yer almasına gizli eller mâni oldu. Haber yalnızca Hürriyet'in birinci baskısında ve o da birkaç satırla çıktı, o kadar! Bu raporun başı ve sonuçlar kısmı XV. Bölüm'de takdîm ettiğim raporumun ardında yer almaktadır.

Bütün bu hâdiseler sırasında telefonla ve Basın yoluyla bana edilen hakâret, küfür ve iftirâlara karşı tanıdığım tanımadığım pekçok kişiden de bana olan îtimâdlarını dile getiren telefon ve mektuplar aldım. Ama bunlardan biri gene Feyzullah G. Diner imzâsını taşıyordu:

21 Mayıs 1993

Muhterem Efendim,

Uzun seneler Almanya'da radyoterapist hekim olarak icrâ-i faaliyet ettikten sonra dokuz sene önce dönmüş olduğum Türkiye'mde müşâhede ettiğim pek çok garip hâdiseler ve tutum arasında bendenizi Çernobil kazâsı ile ilgili şamata kadar rahatsız ve rencîde edenine rastlamadım.

Çernobil kazâsının pek çok vechesini aksettiren ve bu vechelerin tahlîllerini yapan almanca, fransızca ve ingilizce yabancı dergiler, raporlar ve kitaplardan iktisâb etmiş olduğum mâlûmâta istinâden kıymetli gazeteci, üniversite hocası ve iş adamı dostlarımla bunların memleketimizdeki amme efkârında ihdâs ettiği çalkantıların menşei hakkında yaptığımız münâkaşa ve müzâkereler sonunda hâsıl olan kanaatimi ve infialimi dile getiren aşağıdaki mârûzatımı dikkatinize hürmetlerimle takdîm ediyorum, Efendim.

(İmzâ)

Feyzullah G. Diner

**BASININ VE RİCÂLİN(!) LÖSEMİ SUÇLULARI: ÖZAL, ARAL VE ÖZEMRE
İÇİN BAŞLATTIKLARI KERİH KAMPANYAYA KARŞI NEFRETİMİN İFÂ-
DESİDİR**

Gınâ verdi Çernobil, temcid pilâvı gibi.
Mâlûm Basın da aştı, heyhât, artık edebi!

Bunlar ikinci defa Çernobili patlattı!
Millî huzuru, bakın, kimler kimlere sattı?

"Çernobil Komplosu"

Ve ne dolaplar döndü, bütün bunlar uğruna!
Vicdansız rüzelânın katkısı ne, soruna?

Bir yabancı şirketin milyarlık ilânları
Kime ve nasıl gitti? Fehmedin olanları!

Kezâ bir gazetenin, niçin, trilyonluk borcu
Bir günde ertelendi? Taaffün burcu burcu!

Ricâl'den kimdir olan bu pazarlığa âlet?
Sahneye nasıl kondu bu finansal rezâlet?

Nifâkı körükleyen: bir gazete, bir TV;
Nasıl huzur bahşeder bunlara sokağa, eve?

İngiliz yanlısıdır, sinsice, bu gazete;
TV ise prim verir gıybete, rezâlete.

Her şeyi satar bunlar, şahsî avanta için;
Yağdırırlar, parayla, ister gıybet ister kin.

Olsa, mes'ul makâmda, dördörtlük birkaç adam,
Bunca dert ve gaile etmezdi arz-ı endâm.

Özal, Evren, Özemre, Aral ve Doğramacı,
Mücrim ilânı için, oluşturdu amacı.

Aral'ın da, rezilce, çarpıtılıp beyânı,
Göz önüne serildi hepsinin ihtiyâmı(!)

Saldırdı kuduz gibi gene echel-ü erzel;
Bu türlü takdîr etmiş, heyhât, Rabb-i lâyezâl!

Üç maksada yönelik bu bir mel'un nifâktı.
Birincisi: Özal'ı hırsla tartaklamaktı.

Nükleer santrali tezyif için, **sâniyen**,
Gınâ veren senaryo tezgâhlandı yeniden.

Karar verince Devlet bir nükleer santrale,
İhdâs etti şer güçler başımıza gaile.

Sıkıntıyı çıkartan mendburları görün;
Ve bu sefil gürûhun suratına tükürün!

"Çernobil Komplosu"

Meğer Petrol Karteli emretmiş tepelerden:
"Petrole bağımlılık sana en uygun giden.

Çernobil kazâsında bile başındakiler
Bütün çocuklarını lösemili ettiler.

Bak işte gördün TAEK denen âciz Kurumu.
Saptar ODTÜ Raporu, bilgece(!), bu durumu.

Bil, nükleer enerji yalnız ölüm getirir.
Uslu ol, reddet onu; aklın başına devşir!

Yararlansa Türkiye bu nükleer imkândan,
Kartel'in bilânçosu fire verir durmadan.

Tükaka edilmeli, onun için, bu santral,
Bunu savunsalar da Özemre ile Aral".

Ciddî tatbik edildi Kartel'in bu fermânı.
Arsız "Beşinci Kol"un yok millete amânı.

O yabancı şirket de Kartel'in malı, hayret!
Hem santrale hem çaya uzanan bu mel'anet,

İngiliz çaylarını pazarlarken bir yandan,
Nükleer santrali de yermekte idi; nâdân!

Vurmak için ülkenin ilerlemesine ket,
Anti-propagandanın menşeidir bu şirket,

Ne kadar ebleh varsa, gütmeğe öküz gibi,
Hepsi de tâlib oldu îtiraza, bittabi.

İşte bunun için de anti-nükleer şovlar,
Mitingler, protestolar birbirini kovalar.

Sâlisen: hıyânetle çayımız rezil oldu.
İngiliz-severlerin cepleri para doldu.

Lipton, Tedley ve Ricvey... ve daha niceleri
Oldular, marketlerin, bir anda eceleri.

Edildi Türk çayının içine meserretle;
Nasıl kurtulsun Devlet bunca câhil meretle?

"Çernobil Komplosu"

Pek teşnedir îlâna cehâletini câhil,
Ettiği haltı görmez; aslâ olamaz kâhil.

Evhâmını ilm sayan bilgin bozuntuları
Olmakta, bundan nâşî, mel'anel tortuları!

Bunların dayanağı bir yalandı, kocaman;
"Lösemi arttı" dedi bir kâzib-i bed gümân.

Bu yalana dayanan bazı görgüsüz Ricâl(!)
Sunulan çayı bile reddetti bi'l isti'câl.

Siyâsî ikbâl için, bühtân edip her merde,
"Çernobil kurbânıdır" dediler her veled!

Hinzırlık semâsına doğru takınca kanat,
Müstekreh bir şov oldu her siyâsî beyânat.

Durumdan yararlanan çok erâzil kudurdu.
Hayâsızca menfaat çarkları döndü durdu.

Aynı kaba edenler görgüsüz Ricâl ile
Mat oldular, âlimler verdiği ân elele.

Resman dilini yuttu şovmen Sağlık Bakanı,
Birkaç Tıp Fakültesi çürütünce yalanı:

"Çernobil lösemi arttırmadı, bu kesin"!
Bu gerçek karşısında kâzibler ne halt etsin?

Artık idrâk etmeli bu oyunları Millet.
"Ekonomik harp" dir bu; gâyesi: **millî zillet.**

Ama Basın ve Ricâl(!) bozmuşlardı huzûru;
Kolay düzeltmez bunu, hakîkatın zuhûru.

Baş tâcı edilmesi gereken Özemre de
Hedefte hıyânete; ma'rûzdu azîm derde.

Pişman etmek üzere, geldiğine Dünyâ'ya,
Echel-erzel gürûhu saldırdılar Hoca'ya!

Bu kadr-ü kıymet bilmez ma'lûl-i idrâk gürûh:
Mahzâ cesed, mahzâ nefis; ve muhakkak bilâ rûh!

"Çernobil Komplosu"

Yırtındı tüm erâzil; itler gibi ürüdü,
Ama bu nâfileydi; ilm kervanı yürüdü.

Hoca da , Mâşâallâh, fevkalâde dayandı;
Sabrı, teslimiyeti, vekârı: bî-pâyândı.

Aslında istendi ki ma'zûl olan bu Başkan
Suçu atsın Özal'a bilâ edeb ve-l erkân!

Bilmezler ki bu Hoca: "İstanbul Beyfendisi";
Tam bir "Eski Osmanlı"; haysiyet âbidesi!

Adâlet ve ihsân ile emrolunmuş besbelli;
İslâm'dır, âşikâr ki, ahlâkının temeli.

Olsa da, Rab'dan başka, bir dayanaktan yoksun
Bu "ilmi muhkem" âlim neden ve kimden korksun?

Bu gürûhu, ilm ile mat ederek bu adam,
Rezil etti topunu TV'de bilâ hüddâm.

O tevâzu sâhibi ve zarif zâtın bile
Sabrı taşı ekranda, kükredi celâliyle.

Çaktı suratlarına bir osmanlı tokadı,
"Sizi gidi cühelâ!", bomba gibi patladı ²⁴.

²⁴ 30 Ocak 1993'de Magic Box televizyon kanalında gazeteci Ahmet Tan'ın sunduğu bir açık oturuma katılmıştım. Gürbüz Azak, Türkiye gazetesindeki *Dürbün* köşesinde 1 Şubat 1993'de bununla ilgili olarak şunu yazmıştı:

Profesörleri Azarlayan Profesör

Ezikli duygusu başımıza dert. Ezilmeğe bayılıyor. Dahası, küçülmeğe can atıyoruz. Radyasyon meselesinde bir daha su yüzüne çıktı ki, bizim aydınlar (profesör bile olsalar) ezilmeğe meyilli. Bundan, büyük zevk alıyorlar.

Münevver zümre kendisiyle birlikte; çevresini, bölgesini, ülkesini; silik, çâresiz, güçsüz, rezil görmeğe âmâde yaşıyor. Deneyin isterseniz... Bir toplulukta "Türkiye dünyanın en geri ülkesi" deyin. Yarıdan çoğu size arka çıkacaktır. "Biz ilkeliz, uşağız, sömürülüyoruz, rezilin tekiyiz" dedikçe alkışlar çoğalır. Niye ki? Nereden çıktı bu aşağılanma merakı?

Televizyonda; mesleğine ve meselesine hâkim saygıdeğer ilim adamı Ahmet Yüksel Özemre diyor ki: "Türkiye, Çernobil olayından ürkülecek boyutta zarar görmedi". Sunucu ile karşı sıradaki kravatlı adamlar köpük köpük itiraz ediyor: "Hayır gördü". "Türkiye mahvolmamıştır!". "Hayır olmuştur!". "Doğmuş ve doğacak çocukların sağlığından endişe etmeyin. Çaylarda zararlı ölçüde radyasyon yok!". "Hayır, var!". Kazâra, sayın Özemre: "Herkesin hayatı tehlikede" deyiverse, tamamı zil takıp oynayacak. Evet, evet, sevinçten zil takıp göbek atacaklar.

"Çernobil Komplosu"

Girdi popolarına cühelânın dilleri;
Hoca ise, her zaman, sözünün şaşmaz eri.

Ve bu celâl onları bir anda etti halâk,
Sönüp gitti, hayrettir, bu nifâk-ı muallâk!

Yırtınmıştı cühelâ, her fırsatta muttasıl;
Boşa çektiler kürek; geçti gitti bu fasıl.

Tecellî eder mutlak, hak-hakıykat güneşi,
Hattâ hâil olsa da, cehlin vehminin leşi.

Lâyıktır erâzilin, tel'îne mel'aneti.
Yıpratmayız onlara bu kutsal emâneti.

O kutsal emânet ki Millet'in huzûrudur;
Edeble hıfzıdır ki rüzelâyı kudurtur.

Hıfzet münâfıklardan Sen bu Milleti, yâ Rab,
Türâb olmasın yurdum min-el bâb ilel mihrâb!

* * *

Bunun adı "Mazoşizm"dir. Yani hırpalanmaktan zevk alma hastalığı. Sayın Özemre oturumun ortalarına doğru bu hastalığı keşfedip patladı: "Hadi oradan câhiller! Sizler hepiniz câhilsiniz". Hayret! Bu azarı işitenler o saniye bir rahatladı, bir mayıştı ki, görmeyin. Oturum da, ezilme ve hırpalanma hastalarının mutluluğu ile sona erdi.

Aman be Hocam! Şu azarı baştan düşünüp bunca patırtıyı bize dinletmeseniz olmaz mıydı? Demek, bazılarının üstüne böyle gidilmeli. İğneli dilli, eli sopalı ve bol azarlı. Kibar âlim Özemre, bu ezik adamlara tahammül gösteremedi ve patladı. Karşı görüştekileri mutluluğa uçurdu.

Ciddi söylüyorum: Aydınlarımız silikliğe, çâresizliğe, üçüncü sınıf adamlığa, ülkeyi zavallı görmeğe çok meraklı. Hele azarlanmaya.

XV. BÖLÜM

TBMM'NE ÇERNOBİL KAZÂSI İLE İLGİLİ AÇIKLAMAM

Giriş

26 Nisan 1986'da Rusya'da Çernobil Nükleer Santrali'nde vuku bulan kazâ ile ilgili olarak Milliyet Gazetesi'nin 17 Aralık 1992'den itibaren başlatmış olduğu yayın ve buna paralel olarak zuhur eden benzer yayınlar, demeçler ve eylemler bir yandan 1) Türkiye'nin en saygın millî araştırma kurumlarından biri olan *Türkiye Atom Enerjisi Kurumu*'nu (TAEK'i), ve 2) bu kurumun *profesyonel radyasyon uzmanı* personelini, öte yandan da 3) TAEK'in o dönem başkanlığını yapmış bendenizi, ve 4) kazâdan bir süre sonra 26.5.1986'da sayın Başbakan'ın isâbetli bir kararıyla kurulmuş olan *Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi* ile 5) bu Komite'nin eski başkanı Sanâyi ve Ticâret eski Bakanı sayın Câhit Aral'ı: ya A) *enformasyon eksikliğinden*, ya B) *bilimsel temellere dayanmayan yorum hatâsından*, ya da C) *kötü niyetten* dolayı bigayrîhakkın töhmet altında bırakmıştır.

Çernobil kazâsının Türkiye üzerindeki psikolojik, sosyolojik, ekonomik, politik ve bilimsel yönlerden pekçok etkisi olmuştur. Bilimsel vechesi yanında bu kadar çok sübjektif parametre de içeren böyle bir konuya temkinle yaklaşılması gerekirken: 1) gerek Basın'ın bir bölümünün, ve 2) gerekse radyasyon konusunun tüm vechelerinde uzman olmayan kimselerin, *iyi niyetli olsa bile, en azından eksik bilgiye dayanan girişimleri sonucu* Türkiye o târihten bu yana tam bir *dezinformasyon* (*haber saptırma, dedikodu, maksatlı yalan haber icat etme*) *ortamına* sevk edilmiş bulunmaktadır.

Ne yazık ki zamanın TAEK Başkanı olarak Çernobil kazâsından sonra vermiş olduğum beyânatların önemli bir bölümü yüksek tirajlı gazetelerimizde hep çarpıtılarak, içeriği değiştirilmiş ya da iyice budanmış olarak yayınlanmış ve hattâ benimle yapılmış olduğu ileri sürülen hayâlî röportajlar dahi yayınlanmıştır. Bunlara karşı yaptığımız îkaz ve itirazların hiçbiri kâle alınmamıştır. TAEK Başkanı iken Çernobil kazâsını izleyen günlerdeki yoğun bilimsel ve idârî meşgûliyetim ise her bir dezinformasyon merkezi ile ayrı ayrı cidâlleşmeğe ve polemiğe girmeme izin vermemiştir.

Radyasyon konusunda (hele Çernobil kazâsında çıkan ve Türkiye'yi etki altına alan radyasyonlar konusunda) gerçekten de: **I)** söz söyleyebilecek, **II)** yorumlar yapabilecek ve **III)** önlemler önerecek bir kimse olabilmek için, *en azından*, radyasyonların:

1. Mâhiyetini;
2. Kökenlerini;

"Çernobil Komplosu"

3. Spektrumlarını;
4. Çeşitli ölçüm birimlerini;
5. Ölçüm yöntemlerini;
6. Ölçümlerini gerçekleştiren cihazların yapısını, fiziksel prensiplerini, kullanım şekillerini,
7. Madde ile etkileşmelerini;
8. Yararlarını;
9. Zararlarını;
10. Zararlarının önüne geçmek için gerekli olan teknolojik öğeleri ve hesap yöntemlerini;
11. Canlı hücre ile etkileşmelerini;
12. Kansere ve diğer bozukluklara yol açma risklerini ve bunların bilimsel hesabını;
13. Bir canlı tarafından absorplanan dozun ölçülmesini ve bu dozu hesaplama yöntemlerini;
14. Ölümcül radyasyon dozu düzeylerini;
15. Aslî müdâhale düzeylerini;
16. Türetilmiş müdâhale düzeylerini;
17. Aslî ve türetilmiş müdâhale düzeylerinin tesbitindeki farklı felsefeleri;
18. ICRP (Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi), WHO (Dünyâ Sağlık Örgütü), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), FAO (Gıda ve Tarım Örgütü), IAEA (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı), AT (Avrupa Topluluğu) gibi uluslararası örgütlerin: I) aslî ve türetilmiş müdâhale düzeylerinin tesbitindeki tutum ve felsefelerini, II) bunların arasındaki farkları ve nüansları, III) bu örgütlerin radyasyon ile ilgili yayınlarını;
19. ALARA İlkesi'ni ve bunun gerektirdiği dengeli stratejinin temel ilkelerini; ve en önemlisi de
20. Bir kişinin değil de, belirli şartlar altında, bir popülasyonun absorpladığı radyasyon dozunun; ve
21. Radyasyon riskinin hesaplanması için gerekli stratejiyi ve hesap yöntemlerini

çok iyi bilmek gereklidir.

Bunlar birbirilerine o kadar sıkı bağlıdırlar ki Çernobil kazâsı gibi çok yönlü bir olayda bunların birini ihmâl etmek konuyu saptırmak ve *kavram kargaşasına* yol açmak için yeter de artar bile! ***Bu işte iyi niyet sâhibi olmak yeterli değildir; mutlaka "Radyasyondan Korunma" konusunda uzman olmak da gerekir!*** Akademik titri olup da Çernobil kazâsı dolayısıyla bir sürü isâbetsiz yorumlarda bulunmuş olanlar eğer bu konunun gerçekten de uzmanı olsalardı bunların "***Radyasyondan Korunma***" konusunda yüksek lisans ve doktora programları açmış ve tezler idâre ediyor olmaları gerekmez miydi? Nitekim bu konuda, Basın'ın belirli bir kesiminin yanında, zihinleri karıştıranların diğer bir bölümü de ***radyasyondan korunma konusunda uzman olmayan*** ama ille de bu konuda bir şeyler söylemek isteyen ve çoğu kere de bu konudaki ***vehimlerini hâzâ ilim zanneden*** akademik unvanlı bazı kimseler olmuştur.

"Çernobil Komplosu"

Bu zevâtın bir bölümü, konunun 1) *üniversiter akademizmin* züppeliklerine, spekülâsyon ve cidâl hırsına tahammülü olmayan; ayrıca 2) kesin bir karar-önlem mekanizmasının dirâyetle, selâbetle ve sür'atle kuvveden fiile çıkarılmasını gerektiren; ve 3) pekçok bakımdan kendilerini aşan *dramatik* bir konu olduğunu maalesef idrâk edemedikleri gibi, bir de, 4) ancak TAEK'deki 60 kadar uzmanın bir "*ekip çalışması*" sâyesinde üstesinden gelinebilecek olan bu girift konunun, münferit ahkâm-lar ileri sürülerek halledilebileceği zehâbına da kapılmışlardır.

Gerçekten de Çernobil kazâsının Türkiye üzerindeki etkileri karşısında 1) çok hassaslaşan, 2) önyargı ile TAEK'in mevcûd tehlikeyi örtüp de Hükûmet'in emirlerini uygulayan âciz, yeteneksiz, ilmî haysiyet ve deontolojiden nasibsiz bir Kurum olduğu vehmine kapılan ya da bunun böyle olduğunun dedikodusunu yapmak ve bu dedikoduyu yaymak menfaatlerine uygun gelen, 3) bu konuda açıklama yapmak yetkisine sâhip tek kimse olan TAEK Başkanı'na başvurmayı hatırına bile getirmeden dedikodu ve vehimlere i'tibâr ederek hüküm veren (*ama aslında kendi uzmanlık alanlarında değerli olan*) o kadar çok bilim adamı radyasyon konusunda o kadar isâbetsiz beyânlarda bulunup o kadar zırva önlemler ileri sürmüşlerdir ki bu davranışın boyutları, kollektif bir histeri nöbetini andıracak biçimde, gitgide "*bilimsellikten uzak kollektif bir dedikodu ve spekülâsyon marazı*"na dönüşmüştür.

Özellikle 17 Aralık 1992 - 24 Ocak 1993 aralığında, yâni Çernobil kazâsının Türkiye üzerindeki etkilerinin yazılı ve görüntülü basında yoğun olarak gündeme getirildiği ve ısrarla gündemde tutulduğu günlerde, bu dezinformasyon ortamının ihdâs etmiş olduğu spekülâtif ortamdan açıkça medet uman ve bu sebeple de bunu *bilinçle* ve/veyâ *temkinsizce körükleyen* pekçok kesim ve şahıs ortaya çıkmıştır:

****1.** Bunların başında Türkiye'nin nükleer enerji kökenli elektrik üretmesini istemiyenler gelmektedir. Bu mahfeller altmışlı yılların sonunda, yetmişli ve seksenli yılların ortalarında Türkiye'nin bu yöndeki girişimlerini üç kere baltalamağa ve akim bırakmağa muvaffak olmuşlardır. Şimdiki hükûmetin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı sayın Ersin Faralyalı'nın bir nükleer santral tesisi için yapımçı firmalardan teklif alınmakta olduğunun açıklanmasından bir hafta geçmeden son olayların patlak vermiş olması Türkiye'nin nükleer enerjiden yararlanması gerektiğini savunan ve bu konunun 1968'denberi çilesini çekmiş uzmanlar tarafından en azından *çok mânidar* bulunmuştur.

Nitekim Türkiye 1000 MWe'lik bir nükleer santral tesis edecek olursa bu, yılda 1.600.000 ton petrol tasarrufuna eşdeğer bir kazânc temin edecektir. Türkiye'nin böyle on nükleer santrali olsa bu, yılda 16.000.000 ton petrol tasarrufu demektir. Eğer Türkiye'nin bu misâlini meselâ Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki 9 *müslüman ülke* daha izlese, bir nükleer santralin ömrünün 30 yıl olduğu göz önünde tutulduğunda, bu on ülke 30 yılda 4.800.000.000 ton (dörtmilyar sekizyüzmilyon) ton petrol tasarruf edeceklerdir.

Türkiye'nin petrole bağımlı kalması söz konusu mahfellerin işine gelmektedir! Bu mahfeller: 1) Dünyâda nükleer enerjiden yararlanan ülkelerin sayısının azalması, 2) azalmasa bile bugünkü statükonun muhafaza edilmesi, 3) hiçbir başka ülkenin nükleer enerjiden yararlanmağa teşebbüs etmemesinin temin edilmesi husûslarında irâde sâhibidirler; ***ve bunu temin için de hiçbir engel tanımamaktadırlar.***

Bu son olaylarda, tıpkı Çernobil kazâsını izleyen dönemde olduğu gibi ama çok daha yoğun ve çok daha iyi organize edilmiş bir eylem plânı uyarınca, bu mahfellerin Türk halkına vermek istedikleri mesaj ise şudur: "*Ey Türk halkı! Sizin şu TAEK'iniz yok mu? Bu öylesine âciz, ilimsiz, beceriksiz, dirâyetsiz ve üstüne üstlük öylesine kötü niyetli bir kurumdur ki bu basit Çernobil kazâsını dahi yüzüne gözüne bulaştırmış, size radyasyon yutturmuş, hâmilelerin düşük yapmasına ve doğan çocukların da ucûbe ya da lösemili olmasına sebebiyet vermiştir. Bir de siz nükleer enerjiye geçmek istiyorsunuz! Pekiyi ama nükleer enerjinin çevreye vereceği(!) zararı bu kurum mu önleyecek? Nükleer santralinizi bu kurum mu kontrol altında tutacak da yeni Çernobil olmakdan koruyacak? Eski performansına bakıldığında, muhakkak ki hayır! O hâlde siz, siz olun da bu kuruma güvenerek **nükleer enerjiye katiiyen geçmeyin!**"*

****2.** Bu durumda ***kısa vâdede en çok yararlanan*** ise Avrupa'daki çay pazarının % 80'den fazlasına hâkim durumda bulunan bir (AT) ülkesidir. ***Bu ülke Türk çayını rezil rüsvâ etmek için her ama her çâreye başvurmuştur.*** Bu bakımdan Çernobil kazâsı da bu ülke için çok uygun bir fırsat teşkil etmiştir. Seksenli yılların sonunda Rize'de toplanan bir Uluslararası Çay Konferansı'nda Kenya delegeşi:

"Çay siyâsî bir bitkidir. Emperyalist güçlerin bağımsız üreticilere hayat hakkı tanımadığı bir bitkidir. Kenya çay üretmekle birlikte çayına hâkim değildir. Kenya'nın çayına, bunun Dünyâ'ya pazarlamasını yapan ülkeler hâkimdir."

demiştir. Konferansa tebliğ sunun bütün Türk bilim adamları ve teknokratlarının Türk çayının geleceğinin muhakkak ihrâcata bağlı olduğu husûsunda ittifâk etmelerine rağmen, söz konusu AT ülkesinin çay şirketleriyle sıkı çıkar bağlantısı bulunan Hollanda'nın delegeşi ise açıkça:

*"Türklerin ürettikleri çaylarını ihrâc etmeye kalkışmaları büyük hatâdır. Sizin yapacağınız en isâbetli iş tüketecğiniz kadar çay üretmektir. **İlle de ihrâcat dersiniz bu ısrarınızın sonuçlarına da katlanmak zorunda kalırsınız**"*

diyebilmiştir. Bu açık bir tehdit olmasa bile en azından Türkiye'nin karşılaşacağı büyük güçlüklerle ve oyunlara işâret eden bir îkaz olarak kabûl edilmelidir.

Söz konusu AT ülkesi 1986 sonlarına doğru AT alt komisyonlarından birinde kendi pazarladığı Hind çayının karakteristiklerinin "AT Çay Standardı" olarak kabûl edilmesi husûsunda bir girişimde bulunmuştu. Türk ve Hind çayları arasındaki tek fiziksel fark Hind çayının kilosunda bir mikrogram bakır bulunmasına karşılık Türk çayının kilosunda üç mikrogram bakır bulunmasıdır. Eğer Türk Hâriciyesi'nin faali-

"Çernobil Komplosu"

yeti söz konusu ülkenin bu girişimini engellemeğe muvaffak olamasaydı Türk çayı Avrupa piyasasına ebediyyen giremeyecekti.

Bu i'tibârla, TBMM'nin sayın Araştırma Komisyonu'nun, benim TAEK'den ayrılmamdan sonra, "Radyasyonlu Türk Çayı" imajının niçin ve hangi resmî kişiler ve makâmlar tarafından 1) 5 yıl sürekli olarak, ve de kabûl etmek gerekir ki başarılı bir biçimde, vitrinde tutulmuş olduğunun ve 2) bugün dahi vitrinde tutulmak istendiğinin sâiklerini de araştırması da kanaatimce fevkalâde isâbetli olurdu.

****3.** Basının sebep olduğu son *dezinformasyon*, politik ortamı da çalkalandırmış bulunmaktadır. Sağlık Bakanı sayın Yıldırım Aktuna'nın dahi Çernobil kazâsı sonunda Türkiye'de lösemi vakalarının arttığı yolunda üretilmiş olan dedikoduların büyük etkisi altında kaldığı ve, bu etkinin tabîî sonucu olarak da, gerek kendisinin gerekse sayın Başbakan'ın ve Hükûmet'in *pekçok yönden büyük rahatsızlıklar yaşadığı* gözlenmiştir.

****4.** Durumdan yararlanabilecekleri ümidiyle, lösemnin tedâvisinde faaliyet gösteren bazı hekimler ile bazı kuruluşlar da yangına körükle gitmekden geri kalmamışlar "Çernobilzede lösemililer(!)"in yeşil kart kapsamına alınmaları için propaganda yapmışlar ve Basın yoluyla baskı icrâ etmeğe kalkışmışlardır. Elllerinde hiçbir bilimsel kanıt yok iken her muayene ettikleri kanserli çocuğu lösemili ve hem de *Çernobilzede lösemili(!)* gibi göstermişlerdir. Beklentilerinin, bu bahâne ile Devlet'ten istedikleri gibi bir yandan kuruluşlarını genişletmek üzere parasal yardım ve diğer yandan da tedâvi ücreti tahsil etmeğe yönelik ticârî bir amaç olduğunun kimsenin aklına gelemeyeceğini zannetmişlerdir. Bu kesimin öncülüğünü yapmış olan zât ise meslekdaşlarının kendisini deontoloji ve meslek ahlâkına dâvet etmesiyle daha sonra ilk beyânatlarını yalanlayan ifâdeler kullanmışsa da onun bu dönüşü sebep olduğu tahrîk ve nifâkı izâle etmeğe, ne yazık ki, yetmemiştir.

****5.** Devlet'i, devletin saygın kurumlarını, Devlet'e fedâkârâne hizmet etmeyi fazîlet addedenleri kayıtsız şartsız karalamayı hayatlarının yegâne gâyesi addeden ama kendilerine insancıl, demokrat, çoğulcu, özgürlükçü sıfatlarını yakıştırabilen pekçok dernek, meslek kuruluşu, kişi ve vakıf da bu dezinformasyon ortamında karışıklık çıkarmaktan, iftirâlar atmaktan ve memleketin sulh ve sükûnunu destabilize etmekten âdetâ zevk almışlar; Savcılıklara bendeniz hakkında ve bunun yanında da sayın Aral'ın, sayın Prof.Dr. İhsan Doğramacı'nın, sayın Turgut Özal'ın ve sayın Kenan Evren'in hakkında *yüzlerce(!)* suç(!) duyurusunda bulunmuşlardır.

****6.** Kurulduğundanberi Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ile fikren barışık olmayan bazı üniversite mensubları da YÖK'e çullanmak için Çernobil kazâsı ile ilgili bazı bürokratik husûsları, Basın'ın da belirli bir kesiminin desteğiyle, abartarak bu ortamdan şahsî çıkarları için yararlanmakta hiçbir beis görmemişlerdir.

"Çernobil Komplosu"

Bütün bu husûsların TBMM Araştırma Komisyonu'nun sayın üyeleri tarafından de **derinliğine** tezekkür ve tahlil edilmesi gerektiği inancımı bu vesîle ile dile getirmek isterim.

TAEK'e Yöneltilen Suçlamalar

Çernobil kazâsı ile ilgili olarak **17 Aralık 1992'den bu yana** çeşitli kişiler ve mahfeller tarafından TAEK'e yöneltilmiş olan suçlamalar şunlardır:

- TAEK Çernobil kazâsı sonrası atmosfere yayılan radyoaktif serpintileri zamanında tesbit etmemiştir.
- TAEK radyasyon ölçümlerine 33 gün sonra başlamıştır.
- Radyasyonun varlığı halkdan gizlenmiştir.
- TAEK'in elinde ülkemizi etkilemiş olduğu biçimde Çernobil kazâsının etkilerini tesbit edip göğüsleyecek kadar radyasyon ölçüm cihâzı yoktu.
- Doğu Karadeniz Bölgesinde hiçbir önlem alınmamıştır.
- Radyasyon ölçüm sonuçları da halkdan gizlenmiştir.
- Halka radyasyonlu fındık yedirilmiş, radyasyonlu çay içirilmiş; hattâ 1985 ürünü temiz çaylar bile radyasyonlu çaylarla karıştırılarak kirletilmiştir.
- Radyasyonlu gıdâlar başka ülkelere ihrâc edilmiş; bu ülkelerin vatandaşlarını da radyasyonlu gıdâlarla zehirleyerek(!) **insanlık suçu(!)** işlenmiştir.
- Halk bilgisiz bırakılmış, önlem alınmasının(!) önüne geçilmiştir.
- Zamanın hükûmeti TAEK Başkanı'na baskı yapmış; Başkan da radyasyon düzeylerini ve dozlarını düşük göstermiştir.
- TAEK, kritik radyasyon bölgeleri ile Türkiye'nin geri kalan kısmı arasında, kişilere yüklenen radyasyon dozu açısından hiçbir fark gözetmemiştir.
- (İstanbul Milletvekili sayın Algan Hacaloğlu'nun 26.1.1993 günü sayın Câhit Aral'ın TBMM'ndeki savunması esnâsındaki müdâhalesinde ifâde ettiği gibi) Edirne ve Doğu Karadeniz gibi **kritik bölgelerde** Çernobil kazâsının kişiye yüklemiş olduğu bir yıllık **radyasyon dozu 59,4 mRem değil 450 mRem'dir(!)**.
- (Sağlık Bakanı sayın Yıldırım Aktuna'ya göre de:) Halkın yediği fındığın üzerine ve içtiği çayın üzerine kaç gramdan fazla yenildiği veyâ kaç bardaktan fazla içildiği zaman zararlı olduğu yazılmamıştır.
- TAEK'in gizlediği radyasyon dozu dolayısıyla hâmileler sakat çocuk doğurmuşlardır.
- Radyasyonlu çay yüzünden hâmileler nesiller boyu hep sakat çocuk doğuracaklardır.
- Çernobil kazâsında sonra Türkiye'de insanların yüklenmiş olduğu radyasyon dozu kanser vakaları oranının artmasına yol açmıştır.
- Aynı radyasyon dozu lösemili çocuk sayısı oranının artmasına da sebep olmuştur.

TAEK'in Sorumluluğu ve Yetkisi

1982 târihli 2690 sayılı "Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kânûnu" 1985 târihli "Radyasyon Güvenliği Tüzüğü" ile Çernobil kazâsı vuku bulduğunda her ikisi de geçerli olan 1968 ve 1975 târihli "Radyasyon Sağlığı Yönetmelikleri" tetkik edildiğinde, ülkenin *radyasyon sağlığı ve güvenliğini temin görevinin bilimsel sorumluluğunun ve yetkisinin yalnızca TAEK'e ait olduğu* görülür. *Kurumun ekonomik ve siyâsî yetkileri de sorumlulukları da yoktur.* Bu bakımdan son dezinformasyon ortamında sıkça yapılan kavram kargaşasında:

- 1) TAEK'e yüklenilmek istenen *ekonomik ve siyâsî sorumluluk ve yetki* telmihleri de,
- 2) Türkiye'nin radyasyon sağlığı ve güvenliği konusunda hükûmetlere, devlet adamlarına ve başka kuruluşlara veyâ başka kişilere yüklenilmek istenen *bilimsel yetki ve sorumluluklar* da

muhâldir, mesnetsizdir, keenlemyekûndur.

TAEK'in yasal yetkisi ve sorumluluğu ise gayr-ı kâbil-i intikâldir; yâni bu yetki ve sorumluluklar başka herhangi bir kuruma, kuruluşa veyâ kişiye devredilemez. Herhangi bir kurum, kuruluş veyâ kişi bu yetki ve sorumluluklara sâhip çıkamaz, kendini TAEK'in yerine koyamaz.

TAEK başkanlığım esnâsında Kurum *bilimsel işbirliğine* her zaman açık olmuş ama bu yasal yetki ve sorumlulukların bütünlüğü kesinlikle ve titizlikle korunmuştur. *Kimsenin bunlara tasallût etmesine müsaade edilmemiş; ve TAEK'in yetkisi ve sorumluluğu her fırsatta alenen vurgulanmıştır.*

Dışişleri Bakanlığının önerisi ve sayın Başbakan'ın da tasvib ve emriyle 26.05.1986'da kurulmuş olan *Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi* (TRGK) ise, karşılaşılan yeni durumları çözümlmek için 2690 sayılı kânûnun TAEK'e verdiği yetkilerin yeterli olmadığı anlaşılınca, *siyâsî irâdeye dayanan bir müşâvere, koordinasyon ve karar organı olarak kurulmuştur.* Sayın Başbakan'ın bu tasarrufu fevkalâde isâbetli bir *önlem* teşkil etmiş; ve TRGK ile TAEK arasındaki çalışma âhengi ise böyle kritik zamanlar için örnek olarak gösterilecek bir âhenk olmuş; Kurum'un ve Komite'nin yetkileri ve sorumlulukları kesin sınırlarla ayrılmış olduğundan TRGK-TAEK işbirliğinde *yetkilerin ve sorumlulukların aidiyeti bakımından* herhangi bir uzlaşmazlık da söz konusu olmamıştır.

Bu durum muvâcehesinde de, gerek TAEK'in yasa gereği doğrudan doğruya şahsına bağlı bulunduğu sayın Başbakan gerekse hükûmetin diğer sayın üyeleri tarafından: 1) TAEK'in yetki ve sorumluluklarına, 2) TAEK Başkanı olarak bana, 3) ya da doğrudan doğruya TAEK'e, veyâhut da 4) TAEK'den herhangi bir kimseye alınması gerekli önlemler ya da radyasyon düzeyleri hakkında hiçbir müdâhalede ve hiçbir telkinde bulunulmamış olduğu gibi TAEK'in bu konudaki bütün önerileri de itirazsız derhâl kabûl görmüştür. Bundan dolaydır ki TAEK, özellikle

Çernobil kazâsını izleyen dönemde, görevini tam bir vicdânî huzur ve kanaat-i kâmileyle yapmıştır.

Çernobil Kazâsını İzleyen Günlerde TAEK'in Aldığı Önlemler

* Çernobil kazâsı 26 Nisan 1986'da vuku buldu; ama Dünyâ kamuoyuna 29 Nisan 1986 akşamı açıklandı. *Haberi TV'den duyduktan 15 dakika sonra* TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi'nin (RGD'nin) ve Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin (ÇNAEM'in) yetkililerine verdiğim emirlerle *TAEK'i teyak-kuz durumuna geçirdim*. Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde ve İstanbul'daki ÇNAEM'de 30.04.1986 sabah saat 08.00 den itibaren havadaki radyasyon düzeyi fevkalâde hassas ölçüm cihazlarıyla ölçülmeğe başlandı. Aynı gün İstanbul'da 09.35'de âletin ibresi ilk defa doğal düzey olan 7,8 mikroröntgen/saat'ten 9,6 mikroröntgen/saat'e yükseldi.

* Kamuoyunu aydınlatmak amacıyla 30.4.1986'da saat 12.00'de TV'ye bir açıklama yaptım ve 16.30'da da ÇNAEM'de bir basın toplantısı tertib ettim. Bu basın toplantısında kazânın Türkiye üzerindeki muhtemel etkilerini anlattım. TAEK olarak alınan ve alınacak olan önlemleri açıkladım. Bunlar, 1 ilâ 5 Mayıs 1986 günlü gazetelerde, kimisinde resimlerle birlikte, haber olarak yayınlandı.

* 1.5.1986 öğle vaktine kadar gerek kendi topladığımız ölçüm sonuçları, gerekse Anadolu Ajansı ve diğer uluslararası kuruluşlar ile temâs ederek elde ettiğimiz bilgiler, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nden elde ettiğimiz meteorolojik previzyon haritalarının ışığında, RGD tarafından değerlendirildi. Sonuç olarak radyasyonun etkisine ilk mâruz kalacak olan yörenin Edirne ve civârı olacağı anlaşıldı.

Bunun üzerine hiç beklemeksizin ÇNAEM'e telefon ederek:

- En geç o günün akşamına kadar, bir tânesi hâriç olmak üzere, bütün gezici radyasyon ölçüm ekiplerinin Edirne'ye gönderilip orada merkezlendirilmelerini,
- Ekiplerin gecelemleri için Edirne'de misâfirhâneleri bulunan devlet kuruluşlarıyla temâsa geçilmesi,
- Edirne'ye varan ekiplerin derhâl civâra dağılarak havadaki radyasyonun değişimlerini sürekli ölçüp kaydetmeğe başlamaları,
- Ölçüm sonuçlarını belli aralıklarla TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi başkanlığına bildirilmesi,
- Radyasyon düzeyinde anormal bir artış gözleendiğinde ise durumun *derhâl* RGD'ye ya da bizzat bana bildirilmesi,
- Ot, süt, su, toprak numûnelerinin nükleer spektroskopik tetkik için her gün özel bir kurye ile Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ne gönderilmesi,

"Çernobil Komplosu"

- ÇNAEM'de: *a.* Sağlık Fiziği, *b.* Radyobiyojoloji, ve *c.* Tahribatsız Muayene lâboratuvarlarındaki ölçüm sistemlerinin bu numûnelerin tetkiki için hazırlanması,
- Son gezici radyasyon ölçüm ekibinin de Sinop-Anamur hattının batısındaki bölgeyi radyasyon düzeyi açısından sür'atle taramak üzere yola çıkartılması,
- İstanbul'da şehir suyundaki radyoaktiflik bulunup bulunmadığının her gün tetkik edilmesi ve ayrıca da Terkos Gölü'nden alınacak numûnelerin de incelenmesi, ve
- ÇNAEM'de izinlerin kaldırılması

tâlimatlarını verdim.

Ertesi günü, bu arada, Akçakoca'da tesis ettirttiğim sâbit radyasyon ölçüm istasyonundan gelen radyasyon ölçüm verileri bu civârda havadaki radyasyonun yavaş fakat sürekli artmakta olduğunu ve hattâ Karasu mevkiinde havadaki radyasyonun, sürekli olmamak şartıyla, 150 mikroröntgen/saat düzeyine erişmiş olduğunu göstermekteydi. Bu, o yöre için doğal radyasyon düzeyinin 20 katı fazla olmasına rağmen sağlık açısından hiç de tehlikeli bir düzey değildi. İstanbul'da havadaki radyasyon ise kısa süren ve 30 mikroröntgen/saat düzeyine kadar yükselen bir artıştan sonra gene doğal düzeyine avdet etmişti. Ankara'da ise belirgin bir artış gözlenmiyordu.

TAEK'in, o sıralarda, idârî personel de dâhil olmak üzere 600 kişi civârında bir personeli vardı. Ve bunların onda biri kadarı yâni 60 kişi kadarı sağlık ve radyasyon fiziği konularında uzmanlaşmış ve dolayısıyla da radyasyon ölçüm ve verilerini değerlendirmek ve yorumlamak *bilgisine, yeteneğine, sorumluluğuna ve yetkisine sâhip kimselerdi.* 1) Küri, röntgen, röntgen/saat, rad, rem, gray, sievert, bekörel gibi farklı radyasyon birimlerinin anlamlarını hatâsız olarak tefrik edebilen, 2) gözlerinin önünde doğal olarak somutlaştırabilen, ve 3) bu birimlerin alt ve üst katlarının büyüklük mertebelerinin nelere delâlet ettiğini bilen, ayrıca da 4) çeşitli radyasyon düzeylerinin değerlendirilmesini yapabilecek yegâne kimseler işte bu 60 kişi kadar olan uzman grubtu.

Bunlardan da 10 ilâ 12 kadarı radyasyon korunması konusunda profesyonel uzmandı. Radyasyon korunması üniversitelerimizin o günkü yüksek lisans ve doktora programlarında yer almayan özel bir uzmanlık dalıdır. TAEK'deki bu uzmanlar ise Türkiye'nin nükleer enerjiye geçiş süreci içinde Devlet tarafından yurt dışındaki üniversiteler ve araştırma merkezlerine gönderilmiş ve özel olarak eğitilmiş kimselerdi. *Dolayısıyla o günlerde radyasyon düzeylerinin sağlık açısından bilimsel değerlendirmesini yapabilecek bilgi ve deneyim düzeyindeki bütün elemanlar yalnızca ve yalnızca TAEK'de istihdâm edilmekteydiler.* Bu elemanlarımızın önemli bir bölümü ayrıca TAEK tarafından da çeşitli vesilelerle yabancı ülkelere gönderilmiş, orada bilgi ve deneyimlerini pekiştirmişlerdi. Hemen hepsi de İngilizce'yi iyi biliyor, ve meslek aşkıyla, radyasyon konusundaki literatürü yakından izliyorlardı; en azından da Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi'nin (ICRP'nin) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA'nın) yayınlarını ve tebliğlerini sürekli izliyorlar ve

"Çernobil Komplosu"

içeriklerini çok iyi biliyorlardı. Bu bakımdan hepsi de bu kritik durum karşısında TAEK'in güvencesini oluşturuyordu.

* TAEK içinde aldığım önlemler arasında "**Radyasyon düzeylerinin, bunların bilimsel olarak ne anlama geldiğini idrâk edecek ve yorumlayacak kadar bilgi düzeyi olmayan kimselere açıklanmaması**" da vardı. Zîra 1957 de İngiltere'de vuku bulmuş olan ilk sınaî nükleer reaktör kazâsı olan Windscale kazâsında İngiltere'nin Atomic Energy Authority'sinin her gün yayınladığı radyasyon düzeyi listelerinin serinkanlı İngilizler arasında ne kadar büyük bir panik ihdâs etmiş olduğunu bilmekteydim. Ve hattâ bu nükleer kazâ, 1958 de mezun olduğum Fransa'da Saclay Nükleer Araştırma Merkezi'ndeki *Institut National des Sciences et Techniques Nucléaires*'de (Fransız Nükleer Bilimler ve Teknoloji Millî Enstitüsü'nde) Atom Mühendisliği eğitimim esnâsında ilginç bir vaka incelemesi (*case study*) olarak takdîm edildiğinde, radyasyon düzeylerinin avâma açıklanmasının mahzurlarına da işâret edilmiş ve bunun faydadan çok zarar verdiğinin gözlenmiş olduğu vurgulanmıştı. Nitekim Çernobil kazâsından sonra Fransa'da da, İsviçre'de de radyasyon düzeyleri avâma açıklanmamıştır.

Böyle bir nükleer kazâda radyasyon düzeylerinin avâma açıklanıp açıklanmaması gerektiği konusu bugün yâni 1993'de bile uluslararası plâtfonda tartışılan bir konudur. Halkın aydınlatılmasında ne türlü bir strateji uygulanması gerektiği hususunda da bir fikir birliği hâlâ teessüs edebilmiş değildir. Ancak halkın aydınlatılması konusunda teknik personelden değil de **özel eğitilmiş** sağlık personelinin yararlanılmasının isâbetli olacağı fikri OECD Nükleer Enerji Ajansı tarafından 11-13 Ocak 1993'de Paris'de toplanmış olan uluslararası bir konferansda ağır basmış görünmektedir.

* Ben de bu deneyime dayanarak, Türkiye'deki radyasyon düzeylerinin, ancak ve ancak bunu **bilimsel olarak fehm ve temyîz edebilecek resmî kuruluşlara** açıklanmasına karar verdim. Nitekim IAEA ve OECD Nükleer Enerji Ajansı gibi kuruluşlara bu radyasyon düzeyleri düzenli olarak ulaştırıldı; onlar da kendilerinde mahfuz bilgileri TAEK'e ulaştırdılar. Ayrıca yabancı devletlerin Atom Enerjisi Kurumları ile de radyasyon düzeyleri hakkında düzenli ve sürekli bilgi alış-verişi yapıldı. Ama Türkiye'de TAEK'in radyasyon düzeyleri hakkındaki bilgileri **bir tek** Hacettepe Üniversitesi resmen talep etmiş ve bu bilgiler de kendisine verilmiştir. Hacettepe Üniversitesi de bu bilgileri yalnızca bilimsel amaçla kullanmıştır.

* TAEK'in tahmîn ettiği vechile Edirne ve civârı, 3 Mayıs 1986 akşamı saat 20.20'de, gökgürültülü sağnak şeklinde yağın ve bir ara da doluya çeviren bir yağmurun yere indirmiş olduğu radyoaktif serpintilerle radyasyonun etkisi altına girdi. Aynı gece 20.35'den itibaren Edirne ve civârından TAEK ekiplerinin ölçtükleri radyasyon düzeyi verileri TAEK Başkanlığı Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi'ne ulaşmağa başladı.

* Aynı gece saat 22.30'da sayın Başbakan'a genel durum ile aldığımız ve alacağımız önlemler hakkında telefonla bilgi verdim. Kendisi bana herhangi bir tehlike

"Çernobil Komplosu"

olup olmadığını sordu. İlk gelen ölçüm sonuçlarına göre hayatî bir tehlikenin aslâ sözü konusu olmadığını ama bizleri gene de endişelendiren bir durum bulunduğunu, bu durumun aydınlığa kavuşabilmesi ve özellikle de insanlara fazladan yüklenecek radyasyon dozunun hesaplanabilmesi için 3 ilâ 4 gün daha ölçüm yapıp Trakya'nın radyoaktif kontaminasyon haritasının çıkarılması gerektiğini bildirdim. Bunun üzerine sayın Başbakan: "Ahmet bey, yetkili sizsiniz" dedi.

* Saat 22.45 civârında ise Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nu arayarak kamuoyunu aydınlatmak ve alınan önlemleri duyurmak için RGD'nin hazırladığı resmî bildirimizi intikâl ettirdim. Bunun gerek o akşamki gerekse ertesi günkü radyo ve televizyon haber bültenlerinde okunmasını ricâ ettim. Aynı bildiri Anadolu Ajansı'na da intikâl ettirildi.

* *Bildiride Çernobil kazâsı sonucu oluşan radyasyon bulutunun Edirne ve civârını etkisi altına almış olduğunun tesbit edilmiş olduğu, paniğe kapılmak için tehlikeli bir durumun mevcûd olmamakla birlikte ikinci bir bildirimize kadar bazı husûslara dikkat edilmesi gerektiği ifâde edildikten sonra: 1) mümkün olduğu kadar yağmur altında kalınmaması, 2) şu ya da bu şekilde çamurlanan ayakkabı ve elbiselerin çamurlarının oğuşturularak ya da durgun su içinde yıkanarak değil de sürekli akan bir suyun altına tutularak giderilmesi, 3) sebze ve meyvaların akan su altında uzun süre yıkandıktan sonra yenilmesi, ve 4) büyükbaş hayvanların otlatılmayıp ahırlarda karantina altında tutulması ve yem olarak da saman ya da sunî yem ile beslenmeleri gerektiği tavsiye ediliyordu.* Bu son önlem, özellikle, sütteki radyasyon düzeyinin olabildiğince düşük olmasını sağlamak için alınmış bulunuyordu.

* Saat 23.00'de Edirne Vâlisi sayın Enver Hızlan'ı arayarak durum hakkında ayrıntılı bilgi verdim. Bildirimizdeki husûsların sağlanması için müzâheretini ricâ ettim. Vâli bu bildiriye jandarma ve zâbıtâ mârifetiyle en hücrâ yerlere kadar duyurdu; şehirde ise hoparlörlerle sürekli duyuru yapıldı; büyükbaş hayvanlar karantinaya alındı. Bu arada, zamanın 1. Ordu Kumandanı Orgeneral sayın Recep Ergun'un da bu olaylardaki hassasiyetinin TAEK'i ne kadar memnûn bırakmış olduğunu şükranla yâdetmek isterim.

* TAEK'in seyyâr radyasyon ölçüm ekiplerinin bütün Trakya Bölgesi'ni karış karış tarayarak radyasyon kontaminasyon haritasını çıkarmaları 4 gün sürdü. Toplanan tüm bilgiler ışığında RGD'de yapılan değerlendirmeden şu sonuçlar çıkmaktaydı:

1. Radyasyon bulutunun periferik cephesi Türkiye'nin Karadeniz Ereğlisi, Akçakoca, Adapazarı, İzmit ve Keşan'ı birleştiren ve oradan da Bulgar hududunu izleyerek İğneada'ya gelen, ve İğneada'dan da Karadeniz kıyısını tâkiben Karadeniz Ereğlisi'nde kapanan kapalı eğrinin içinde kalan bölgeyi 30 Nisan'dan itibaren etkisi altına almağa başlamıştır.

2. Bulutun yoğun radyasyon yüklü asıl nüvesini oluşturan radyoaktif zerreler 3 Mayıs günü Bulgaristan üzerinden gelen ve atmosferin yüksek tabakalarında yo-

"Çernobil Komplosu"

ğunlaştıktan sonra yere gökgürültülü sağnak ve dolu şeklinde düşen bir yağışla Edirne ve civârına inmiştir.

3. Radyoaktif zerrelere yere inişi homogen (yâni her yerde aynı miktârda) olmamıştı. Edirne ve civârında her yer aynı düzeyde radyasyon almamıştı. Hiç radyasyon almayan yerler de vardı. Bütün Trakya göz önüne alındığında Edirne ve civârından başka, yalnızca Büyük Çekmece civârında ve bir de Halkalı'da radyasyonun yoğun olduğu meskûn olamayan birkaç yer tesbit edilmişti.

4. Radyasyon, yerleşim yerlerindeki akar sulara ve şehir sularına etkili olmamıştı. Buna karşılık meraların bir bölümü kontamine olunca buralarda otlayan hayvanların sütleri de radyasyonlu olmuştu. Büyükbaş hayvanların etlerinde de radyasyon tesbit edilmiş ama bu koyunlardaki radyasyon inek ve sığırdakilere göre çok daha az bulunmuştu. Kümes hayvanlarının etlerinde ve yumurtalarında belirgin bir radyasyon bulunmadığı tesbit edilmişti.

5. Bütün Trakya'da ayçiçeği bitkisine radyasyon nüfûz etmemişti. (Ve dolayısıyla 1986 yılı ürünü ayçiçeği yağı tümüyle radyasyonsuz olmuştur.)

6. Sinop-Anamur hattının batısında ve yukarıda sözü edilmiş olan radyasyon bölgesinin dışında kalan bölge de seyyâr radyasyon ölçüm ekipleri tarafından tamâmen taranmış ve endîşeyi mûcib olabilecek hiçbir radyasyon düzeyine rastlanılmamıştı.

7. En yüksek radyasyon Kapıkule-Edirne yolu üzerinde 2,5 km kadar uzun bir şerit üzerinde tesbit edilmiş ve ÇNAEM Sağlık Fiziği Bölümü'nün uzman **Dekontaminasyon Grubu** tarafından yürütülen başarılı bir dekontaminasyon işlemiyle yoldaki radyoaktif kirlenme tamâmen giderilmişti. Buradan toplanan radyoaktif çamurlar ise ÇNAEM'e getirilerek orada emniyet altına alınmışlardı. Diğer yerleşim yerlerinde ve yollarda uluslararası **maksimum müsaade edilebilir radyasyon düzeyi** standartlarına yaklaşan hiçbir kontaminasyona rastlanılmamıştı.

8. Bölgede en fazla radyasyona mâruz kalan insanın, radyasyon doz hesaplarında kabûl edilen bir prensip uyarınca **en karamsar değerlendirmeyle** bile, fazladan yalnızca 50 mrem'lik bir radyasyon dozu yüklenmiş olduğu anlaşılmıştı.

* Bu hesaplar 15 Mayıs'da, o târihe kadar toplanan bütün veriler göz önünde bulundurularak, bir kere daha yapılmış ve gene **en karamsar değerlendirmeyle** bu bölgede en fazla radyasyon dozunun **kesinlikle** 50 mrem'i ve tiroide yüklenen dozun ise **kesinlikle** 75 mrem'i aşamayacağı bulunmuştur. Buna göre de bu bölge insanlarının **bir yılda yüklenmesi beklenen radyasyon dozunun**, en karamsar tahmînle dahi 500 mrem'i yâni Dünyâ Sağlık Örgütü'nün sivil halk için sulh ve sükûn zamanlarında alınmasına müsaade ettiği maksimum radyasyon dozunu aşmasının mümkün olmadığı anlaşıldığından Edirne ve civârı için ilâve önlemler olarak: 1) iyot tableti dağıtmak, 2) sokağa çıkmamak, 3) sığınağa girmek, ya da 4) şehri boşaltmak gibi önlemlerin alınmasına gerek duyulmamıştır.

"Çernobil Komplosu"

Guatrın I-131 aracılığıyla yapılan tetkikinde hastaya bir kerede 40 mikroküri kadar I-131 verildiği zaman tiroid guddesinin aldığı doz 70.000 mRem'dir. Kezâ kalp adelesinin Tl-201 ile yapılan tetkikinde de 2 mCi (miliküri) kadar talyum alındığı zaman tüm vücûda yüklenen radyasyon dozu 600 mRem'dir. İleride de işâret edileceği vechile Edirne ve Doğu Karadeniz gibi kritik bölgelerde kişi başına **bir yılda** yüklenen fazladan radyasyon dozu 59,4 mRem'dir. Buna göre, Çernobil kazâsı dolayısıyla alınan **yıllık doz**: 1) talyum testinde **hastaya bir kerede yüklenen dozun** ancak **1/10'u (onda biri)**, ve 2) iyod testinde de **hastaya bir kerede yüklenen dozun** ancak **1/1178'i (binyüzyetmişsekizde biri)** kadardır. Bu somut misâller Edirne ve civârındaki halkın almış olduğu dozların **hiçbir endişeye mahâl bırakmıyacak kadar çok düşük dozlar** olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

ICRP'nin bir insan için tesbit ettiği **maksimum müsaade edilebilir tüm vücûd dozu** yılda 5 Rem yâni 5.000 mRem'dir (beşbin milirem'dir). Bundan fazla dozun bir yılda alınması sağlık açısından rizikoludur. Ancak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile Dünya Çalışma Örgütü (ILO) nükleer tesislerde çalışmayan sivillerin **tehlike zamanlarında değil, normal zamanlarda** bu dozun onda birinden daha fazlasına mâruz kalmamaları için sorumluları gerekli önlemleri almaya zorlayacak olan **türetilmiş** bir norm olarak geliştirmişlerdir. Bu norma göre nükleer tesislerde çalışmayan sivillerin tehlike dışı zamanlarda alabilecekleri en yüksek doz olarak 500 mRem önerilmektedir.

WHO'nun nükleer tesislerde çalışanlar ile tesislerin dışındakiler için iki ayrı **müsaade edilebilir maksimal yıllık doz** belirlemesi peşinen bir çelişki gibi görünmekteyse de buradaki ince felsefe üzerine eğilmekte fayda vardır. Hiç kuşkusuz nükleer tesiste çalışan bir kimsenin nükleer tesis dışındaki bir kimseye nazaran daha dirençli ve radyasyon etkilerine karşı özel bir bağışıklıkla donatılmış ve bunun için de risksiz bir biçimde 10 misli daha yüksek bir radyasyon dozunu yüklenebilecek yetekte olduğu iddia edilemez. Aslında ICRP'nin tesbit etmiş olduğu **5.000 mRem/yıllık doz herkes için geçerli müsaade edilebilir maksimal dozdur** ama WHO, bunun 1/10'unu sivil halk için kabûl etmekle, idârecileri: 1) ötede beride radyasyon kaynaklarının başıboş dolaşmamasını, ve 2) halkın da bu yüzden fuzûlî bir radyasyon dozu yüklenmiş olmasına engel olunmasını temin etmeğe dâvet etmektedir.

* Edirne ve civârının radyasyon düzeyi hakkında kesin bilgi sâhibi olup da radyasyon sağlığı açısından endişeyi mûcib bir durum olmadığı anlaşılınca TAEK, bu yöreye TRT aracılığıyla bildirmiş ve Vâlilik kanalıyla da uygulatmış olduğu önlemlerin hepsini, **büyükbaş hayvanların karantinası hâriç**, ikinci bir duyuru ile kaldırdı.

Aslında bu önlemler, yeteri kadar radyasyon verisi birikip de doz değerlendirilmesi yapıncaya kadar tedbirli olmak ve emniyet marjını da geniş tutabilmiş olmak için alınmış olan katı tedbirlerdi; ve halkı da, kaçınılmaz bir biçimde telâşlandırmışlardı. TAEK, radyasyondan etkilenecek ikinci bölge olan Doğu Karadeniz bölgesi için (Edirne'den edindiği deneyim gereği) yöre halkını zora koşacak,

onu telâşlandırarak ve Türkiye'nin bu bölgesini etkileyen düşük radyasyon düzeyi de göz önünde tutulduğunda hiçbir hikmet-i harbiyesi olmadığı anlaşılan fuzûlî önlemler almayacaktı.

* Edirne ve civârında her yerin radyasyon bakımından eşdüzeyde etkilenmemiş olması sonucu, meselâ Eskikadın köyü gibi bol radyoaktif serpintiye mâruz kalmış yerlerdeki yüksek aktivite içeren ve halka intikâli mahzurlu görülen sütler toplatılarak halka intikâl ettirilmedi. Bunlardan bir mandırada beyaz peynir imâl ettirildi. Peynir piyasaya sürülecek duruma geldiğinde, yâni 4 ay sonra, sütün içindeki 8 günlük bir yarıömre sâhip radyoaktif I-131 doğal bozunum yoluyla pratik olarak tamâmen yok olmuş bulunmaktaydı. Söz konusu sütlerdeki sezyum radyoizotopları oranı ise müsaade edilen düzeyin çok çok altında idi.

* Gene Edirne ve civârında 4.000 kadar büyükbaş hayvanın, Vâliliğın almış olduğu bütün karantina önlemlerine rağmen, sâhiplerinin bunlara radyasyonlu ot yedirmiş olmaları sebebiyle yaş etin kilosu başına en çok 4250 Bq (bekörel) düzeyinde radyoaktivite içerdikleri tesbit edilmişti. Bu sebepten ötürü bu hayvanlar jandarma mârifetiyle kesin karantinaya alındılar. Kurban Bayramı'nda dahi bunların kesilmelerine izin verilmedi. TAEK'in önerisi üzerine Devlet bunların sâhiplerine yaklaşık 38 milyon TL²⁵ kadar bir tazminat ödedi ve hayvanlara ayrıca Trakya Yem Sanâyi'i'nden faizsiz taksitle radyasyonsuz yem temin edildi. 8,5 ay sonra bunların vücûdlarındaki radyoaktif sezyum izotopları doğal yoldan itrâh edilmiş ve etteki radyasyon düzeyi de 125 Bq/kg'a inmiş olduğundan bunların kesilip yenilmelerine müsaade edildi.

Bu münâsebetle TAEK tarafından alınmış olan önlemlerin herhangi bir Avrupa ülkesinde alınanlardan çok daha kısıtlayıcı olduğuna dikkati çekmek isterim. Bir örnek vermek gerekirse, Finlandiya buna en iyi örneği oluşturur. Finlandiya da Çernobil kazâsından etkilenen ülkelerden biridir. Finliler, Dünyâ Sağlık Örgütü'nün (WHO'nun) sulh ve sükûn zamanları için katı gıdâ maddelerinde bulunmasına izin verdiği 2.000 Bq/kg düzeyindeki radyasyon düzeyini norm olarak almış iken ren geyiklerinin etlerinde bundan çok daha yüksek düzeyde radyasyon bulunması karşısında bu normu önce 4.000 Bq/kg'a ve sonra da sırasıyla 6.000 Bq/kg'a, 8.000 Bq/kg'a, 11.000 Bq/kg'a ve nihâyet 22.000 Bq/kg'a kadar çıkartmak mecbûriyetinde kalmışlar ve böylece Dünyâ Sağlık Örgütü'nün normunu terkederek Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi'nin (ICRP'nin) normlarına *yaklaşmışlardır*. Ve ne gariptir! Finlandiya'da bu husûs hiçbir zaman bir itirâz, bir karalama ya da politik bir oyun konusu olmamış; ICRP ve WHO'nun normlarından ve bunların felsefelerinden habersiz hiçbir kimse çıkıp da ren geyiklerinden alınan radyasyonun finli çocuklarda lösemnin artmasına sebep olduğunu iddia ederek kendini küçük düşürmemiştir.

İleride "Türkiye'de Kanser Vakaları Artıyor Mu?" başlıklı paragrafta da değinileceği gibi *1980 ilâ 1990 yılları arasında, Çernobil kazâsının mevcûdiyetine rağmen, Finlandiya'da lösemi vakalarının sayısında artış değil, bilakis bâriz bir azalma gözlenmiştir.*

²⁵ Ya da Ağusts 1986 târihi râyiciyle, 1 \$ = 690 TL olmak üzere: 55.000,-\$.

"Çernobil Komplosu"

* Mayıs 1986'nın ilk haftasından itibaren hemen hemen yıl sonuna kadar Boğaziçi ve Karadeniz deniz ürünleri sürekli bir biçimde her hafta ÇNAEM tarafından tahlil edildi. Bunlarda belirgin bir radyasyon birikimi gözlenmedi.

* Türkiye genelinde sütler sürekli kontrol edildi. *Halka intikâl eden sütlerde* ICRP'nin ve WHO'nun önerdiği müsaade edilebilir maksimal radyasyon düzeyi değerlerinin üstünde değerlere rastlanmadı.

İkinci Radyasyon Olayı ve Tütünde, Kekikte, Fındıkta ve Çayda Radyasyon

* 8 Mayıs 1986'dan sonra Edirne ve civârındaki seyyar radyasyon ekiplerimizin önemli bir bölümünü çekerek Türkiye'nin diğer bölgelerini taramağa başladık. Ayrıca, *1 Mayıs 1986'da TAEK Başkanlığının isteği üzerine Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan bir toplantı sonucu* alınan karar gereği, Askeriye'nin elindeki radyakmetre cihazlarından da yararlanılarak o cihazların bulunduğu yörelerdeki (özellikle de Sinop-Anamur hattının doğusunda kalan bölgedeki) radyasyon düzeylerini günde iki ölçüm almak sûretiyle sürekli izlemek mümkün oldu.

İkinci radyasyon bulutu 9-10 Mayıs 1986'ya doğru Doğu Karadeniz Bölgesi'ni yalayıp geçti. Bunun etkisiyle yörede tütün, fındık ve çay bitkileri *cüz'î miktârda* radyasyon tutarken diğer pekçok meyve ve sebze yanında özellikle de karalâhana ve mısır bitkilerinin radyasyonu doğuran Cs-134 ve Cs-137 radyoizotoplarını massetmedikleri tesbit edildi.

Tütünde, fındıkta ve çayda tesbit edilen en yüksek radyasyon düzeyleri bile, 1) bu ürünlerin tüketim biçimleri ile 2) bunların ihtivâ ettikleri Cs-137 radyoizotopu için ICRP'nin (*yılda kişi başına 4.000.000 Bq yâni günde yaklaşık olarak 11.000 Bq*) ve WHO'nun (*da 400.000 Bq/yıl yâni 1.100 Bq/gün olarak önerdikleri*) müsaade edilebilir en üst sınırları göz önünde tutulduğunda, hiçbir tehlike arz etmiyorlardı. Ama her üç ürün de büyük ekonomik önemi haiz, ve farklı menfaat odaklarının ilgisine mazhar olduklarından bunlar için kopartılan (ya da tütünde olduğu gibi, her nedense, kopartılmadan boğdurulan) şamataların motivasyonları da farklı olmuştur.

Tütünün en büyük alıcısı A.B.D.dir. Bu ülkenin tütün ithâlatçıları Türkiye'den satın aldıkları tütünden imâl ettikleri sigaraların *radyasyonlu* damgasını yememesi için *kendilerine özgü yöntemlerle* meseleyi hallettiler. Benim "*tütünde radyasyon tesbit etmiş olduğumuzu*" gazetelere açıklamış olmama rağmen fındık ve çay konularında gösterilen celâdeti tütün için kimse göstermedi ve bu konuda hiç şamata çıkarılmadı! ***O YIL TÜTÜNLERİMİZ RAHATLIKLA İHRÂÇ EDİLDİ; ÇÜNKÜ A.B.D.NİN TÜRK TÜTÜNÜNE KESİN İHTİYÂCI VARDI VE ÇÜNKÜ A.B.D.N-DEKİ TÜTÜN İTHÂLÂTÇILARI TÜTÜNDEKİ RADYASYON DÜZEYİNİN HİÇBİR TEHLİKE ARZ ETMEDİĞİNİ DE ÇOK İYİ BİLİYORLARDI.***

"Çernobil Komplosu"

Tütünde tesbit edilen radyoaktivite şüphesiz ki insan sağlığı için zararlı değildir; ancak aynı durumda olan fındık ve çay için tepkiler maalesef çok farklı oldu!

* TAEK Şile'den Hopa'ya kadar onbinlerce ekili fındık alanından toplanan fındıkların spektroskopik analizini gerçekleştirdi. Ayrıca TAEK'in teşvikiyle de Fiskobirlik bünyesinde, ve bu kuruluşun maddî imkânlarıyla, nükleer spektroskopik analiz yapan bir lâboratuvar kuruldu. TAEK ise bu lâboratuvara uzman personel bakımından katkıda bulundu. Zamanın Fiskobirlik başkanının konuya ilişkin hassasiyetini ve TAEK ile giriştiği şuurlu işbirliği anlayışını burada takdîrle yâd etmem gerekir. Bu ortak gayretler sonucunda ortaya **1986 fındık rekoltesinin kontaminasyon haritası** çıktı. **Hükûmet ise fındık ihrâcâtı konusundaki isâbetli stratejisini işte bu harita sâyesinde tesbit etti ve başarıyla yürüttü.**

Buna göre 1986 rekoltesi iç fındık 140.000 ton civârındaydı. Bunun Ünye'nin batısında kalan bölgede üretilen 30.000 ton kadarı en çok 600 Bq/kg düzetinde radyasyon içeriyordu. Ünye'nin doğusunda kalan bölgede üretilen 110.000 ton fındık ise 600 ilâ 4250 Bq/kg düzeyinde radyasyon içermekteydi. Fındıktaki gamma radyasyonunu doğuran radyoizotoplar ise Cs-134 ve Cs-137 idi.

ICRP'nin tesbit etmiş olduğu bilimsel esaslar çerçevesi içinde, bir kimsenin radyasyon sağlığı yönünden bir zarara uğramaması için: 600 Bq/kg düzeyinde radyasyon içeren fındıktan **bir yılda 6.700 kg'dan fazla** veyâ 4250 Bq/kg düzeyinde radyasyon içeren fındıktan **bir yılda 950 kg'dan fazla** yemesi gerekiyordu. Oysa Türkiye'nin yıllık iç fındık tüketimi 5.000 ton civârında idi. Bu ise **kişi başına yılda yalnızca 100 gram fındık tüketimi** demektir.

Bir yılda ortalama olarak Türkiye 140.000 ton, İtalya 40.000 ton ve İspanya da 35.000 ton fındık üretmektedir. Bunlarla birlikte A.B.D.'nin ürettiği 240.000 ton amerikan bâdemi, genellikle, Hamburg'daki *Warenverein* diye bilinen borsada pazarlanmakta ve bu metân tümü Dünyâ şekerleme ve çikolata (*konfizöri*) sektörünün vaz geçilmez hammadde temelini oluşturmaktadır. Bu metân yıllık üretiminde % 15 kadar bir eksilme dahi Dünyâ konfizöri sektöründe krize ve iflâslara yol açmaktadır.

Avrupa Topluluğu Türkiye'den ithâl ettiği gıdâ maddeleri için 600 Bq/kg düzeyinden yüksek radyasyon içerenlerin ithâline müsaade etmez iken Topluluğun üyelerinin birbirlerinden yaptıkları ithâlâtta radyasyon üst sınırı 1.200 Bq/kg idi. Bu dahi gerek bizim basın gerekse Avrupa basınının belirli bir bölümünde 600 Bq/kg'ı, kamuoyuna, **sağlık açısından kabûl edilebilir en üst sınır** olarak tanıtılmalarının ne kadar mesnetsiz olduğunu ve nasıl bir dezinformasyonu sergilemekte olduğunu göstermeğe yeter de artar bile!

AT ülkeleri Türk fındığını ucuza kapatmak için bu radyasyonlu fındık terânesini her türlü baskı aracını kullanarak, ve her baskı aracını mubah görerek sürdürmek istediler. Ancak Ünye'nin doğusundaki 110.000 ton fındığın yok edileceği, Ünye'nin batısındaki 30.000 ton fındığın 5.000 tonunun iç tüketim için ayrıldıktan sonra geri kalan 25.000 ton fındığın Dünyâ piyasasına sürüleceği kendilerine söylendiğinde

"Çernobil Komplosu"

küsküleri düştü; zîra piyasadan 110.000 ton fındığın çekilmesi demek Dünyâ konfizörü sanâyiini korkunç bir krize sürüklemek demektir. Ve o sene *aslında insan sağlığı yönünden hiçbir tehlike arz etmeyen* radyasyonlu, radyasyonsuz bütün fındığımız rekor bir fiyatla satıldı. **ÇÜNKÜ BÜTÜN DÜNYÂ KONFİZÖRİ SEKTÖRÜNÜN, RADYASYONLU OLSA BİLE, TÜRK FINDIĞINA KESİN İHTİYÂCI VARDI! VE ZÂTEN BU SEKTÖR FINDIĞIMIZDAKİ RADYASYONUN HİÇ AMA HİÇBİR TEHLİKE ARZ ETMEDİĞİNİ PEKALÂ BİLMEKTEYDİ!**

17 Aralık 1992'de Basın'ın başlatmış olduğu Çernobil ve radyasyon ile ilgili yeni mizanseninde bir lâytmotif gibi işlenen bir konu da okullara ve Askeriye'ye radyasyonlu fındık dağıtılmış olduğu idi. İlgililerle bizzat yaptığım görüşmelerde söz konusu fındıkların fındık üretiminin rekor düzeyde gerçekleştiği bereketli 1983 yılından kalan ihtiyâc fazlası fındıklar olduğu ifâde edilmiştir.

* 1986 yılı Ekim ayında Çay-Kur depolarında 1985'den kalmış 50.000 ton kadar radyasyonsuz çay ile 0 ilâ 89.000 Bq/kg düzeylerinde radyasyon içeren 1986 ürünü çay vardı. Türkiye'nin bir yıllık çay tüketimi ise yaklaşık 115.000 ton olduğuna göre, sağduyu, bu 50.000 ton kadar radyasyonsuz çay ile yeni ürünün radyasyonsuz ve en az radyasyonlu kısımlarını harmanlayarak *radyasyon sağlığı açısından herhangi bir zarara yol açmayacak şekilde* 115.000 ton kuru çay elde etmeyi âmirdi.

* Bunun için TAEK, yasal yetkisini kullanarak, çayın paketlenmesinden önce uygulanmak üzere bir *türetilmiş müdâhale düzeyi (Derived Intervention Level)* üretti. Kuru çay *doğrudan tüketilen bir gıdâ maddesi* değildir. Buna binâen TAEK de, çayın içilen sıvı hâlindeki değil de çayın sulandırılmazdan önce yâni demindeki aktivitenin süt için uygulanan müsaade edilebilir maksimum aktivite düzeyini geçmemesini hedef aldı.

* Bu türetilmiş müdâhale düzeyi, paketlenmiş kuru çayın kilosunda en çok 12.500 Bq düzeyinde bir radyasyon bulunmasına müsaade ediyordu. Zîrâ bu radyasyon düzeyindeki kuru çay Türk usûlü demlendiğinde (ve *en karamsar gözle* kuru çayın içindeki *radyoizotopların tümünün de deme geçtiği* farzedilse bile ki gerçekte çok daha az oranda deme geçmektedir) *çayın deminin bir litresinde* ancak 370 Bq kadar bir radyasyon bulunabiliyordu. Bu değer ise, AT ülkelerinde çaydan daha fazla tüketilen süt gibi mâyi bir gıdâ maddesi için hâmile kadınlar ve 1 yaşından küçük çocukların litre başına almalarına müsaade edilen en üst radyasyon sınırındır.

* TAEK'in bu düzeydeki çay demine getirmiş olduğu bu kısıtlama, yalnızca hâmile kadınlar ve 1 yaşından küçük çocuklar için değil ama 55 milyonluk bütün Türkiye için geçerli ve dolayısıyla da çok daha sıkı bir önlemdi.

* Bu harmanlama işlemi *Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi'nin tâlimatı uyarınca*, TAEK'in uzmanlarının nezâretinde ve Çay-Kur'un Rize'deki, Elmadag/Ankara'daki ve Büyükdere/İstanbul'daki paketlenme fabrikalarında gerçekleştirildi. 1986'da piyasaya verilen çayların radyasyon düzeyi 12.500 Bq/kg'in altında tutuldu. Ancak piyasa ortalaması 8.000 Bq/kg idi. Bu, müteâkib yıl 3.000 Bq/kg'a

"Çernobil Komplosu"

düşürebildi. Çay-Kur paketleme tesislerinde TAEK'in kurmuş olduğu *Radyasyon Düzeyini Ölçerek Çayları Harmanlama Düzeninin* güvenilirliği piyasadan gelişigüzel satın alınan Çay-Kur çaylarının bağımsız olarak spektroskopik analizlerinin yapılmasıyla kontrol edilmiş ve bu sistemin paketleme fabrikalarına göre % 80 ilâ % 90 oranında başarılı ve güvenilir olduğu tesbit edilmiştir.

Bir insanın 12.500 Bq/kg'lık kuru çaydan hareketle hazırlanan demden radyasyon sağlığı açısından zarar görebilmesi için ICRP normuna göre bir yıl boyunca her gün 2 gaz tenekesi kadar yâni 34 litre (Dikkat! Çay değil!) dem içmesi gereklidir. 3.000 Bq/kg'lık kuru çaydan hazırlanan demden radyasyon sağlığı açısından zarar görebilmesi için ise, gene ICRP normuna göre, bir yıl boyunca her gün yaklaşık 8 gaz tenekesi yâni 136 litre dem içmesi gereklidir. Eğer her şeye rağmen ICRP'nin değil de WHO'nun normları uygulanmak istenirse bu rakkamları 10 ile bölmek gereklidir.

* Çayla ilgili bütün bu işlemler yöre halkının gözleri önünde ve en ufak bir gizliliğe tevessül edilmeksizin açıkça icrâ edildi. Bütün bu işlemlerden sonra Çay-Kur'un depolarında 12.500 Bq/kg'dan daha yüksek radyasyon düzeyine sâhip 58.078 ton çay kalmış olduğu tesbit edildi; ve bu çaylar kırk kûsûr depoda emniyet altına alındı.

* Benim riyâsetimde TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi bu çayların âkibeti hakkında bir ay incelemeler yaptı. Sonunda: 1) 1987 ürünü çayın fevkalâde düşük bir radyasyon içermesi beklendiğinden bu 58.078 ton çayın Radyasyon Sağlığı Bilimi'nin temel prensibi olan **ALARA**²⁶ prensibi uyarınca halka intikâl ettirilmeyip imhâ edilmesi, ve 2) çayların en uygun imhâ işleminin ise TAEK tarafından vaz edilmiş olan 4 kritere uyan yegâne imhâ şekli olan gömülmek sûretiyle imhâ olduğu husûsunda ittifak hâsıl oldu. Durum TAEK Başkanı olarak benim gizli bir yazıyla 30 Aralık 1986'da sayın Câhit Aral'a takdîm edildi.

* Söz konusu olan 4 kriter: 1) çayların imhâ şeklinin çevreye zarar vermemesini, radyoaktif kontaminasyona yol açmamasını (**İlmî/Sıhî Kriter**), 2) imhâ işleminin ve sonuçlarının mâliyetinin olabildiğince düşük olmasını (**Ekonomik Kriter**), 3) imhâ işleminin **radyasyonlu Türk çayı** imajını ve lâfzını uzun süre vitrinde ve gündemde tutmayacak şekilde hızla ve kısa sürede tamamlanacak türden olmasını (**Sosyal/Psikolojik Kriter**), ve 4) çayların imhâ şeklinin vâli/kaymakâm gibi mülkî ve belediye başkanı gibi idârî erkânı, yörenin milletvekillerini, diğer ilgili zevâtı ve özellikle de hükûmeti töhmet altında ve müşkil mevkide bırakmayacak; bu yüzden yıpranmalarına vesile teşkil etmeyecek, en az amme efkârı çalkantısına sebep olacak türden olmasını (**Siyâsî Kriter**) derpiş etmekteydi.

²⁶ **ALARA** prensibi İngilizce **As Low As Reasonable Achievable** kelimelerinin başharflerinden oluşmakta olup ekonomik ve sosyal faktörler göz önüne alınarak mümkün olan en düşük dozun alınması ilkesidir. Bu ilke, aynı gıdâ maddesi eğer biri düşük diğeri yüksek radyasyon ihtivâ eden iki kısımdan oluşuyorsa halka daima düşük radyasyonlu kısmın intikâl ettirilmesini âmirdir.

"Çernobil Komplosu"

TAEK'in bilimsel incelemeleri, bütün çay imhâ şekilleri arasında, *bu dört kriter uyan tek çözümün gömerek imhâ olduğunu, ve bu kriterlerden hiçbirisine uymayanın da yakarak imhâ olduğunu* ortaya çıkarmış bulunmaktaydı.

Türkiye 1986'da Avrupa'ya yaklaşık 60.000 ton çay ihrâç edebilecek düzeye gelmişti. Ama Avrupa çay piyasasının % 80'den fazlası Hind çayını pazarlamakta olan bir AT ülkesinin elinde idi. Ve bu ülke gâyet tabiî olarak Türkiye'nin kendi pazarından bir pay kapmasını aslâ istemiyordu. *Samimî kanaatim odur ki Çernobil kazâsından sonra Türk çayı bililtizâm ve ısrarla rezil ettirilmek istenilmiş, ve "Radyasyonlu Türk Çay"ı imajı da pekçok kişinin de elbirliğiyle 7 yıl vitrinde ve gündemde tutulmuştur. ÇÜNKÜ BAZI AT ÜLKELERİ TÜRK ÇAYINA "AVRUPA'DA PAZARLADIKLARI HİND ÇAYINA POTANSİYEL RAKİB" NAZARIYLA BAKMAKTAYDILAR.*

* Kekikte de radyasyon vardı. Ve kekik ihrâcatçılarından birinin bana bildirdiğine göre A.B.D. kekiğimizi radyasyonlu diye almıyordu. Ama aynı A.B.D. Fransa'dan ithâl etmekte olduğu kekiğe radyasyon kontrolü uygulamıyordu. O yıl Fransa'daki kekik üretimi yeterince verimli olmadığından Fransa A.B.D.nin Türkiye'den ithâl edemediği için artmış olan talebini de karşılayamıyordu. Bunu üzerine Fransız kekik ihrâcatçıları bazen 600.000 Bq/kg'a kadar radyasyon içerebilen kekiğimizi Fransa'ya ithâl ederek fransız menşeli kekikmiş gibi A.B.D.ne reeksport etmek sûretiyle bir çözüm bulmuşlar. Bu da tabiî hem bizim kekik ihrâcatçılarımızın ve hem de Fransızların işine yaramış. *O YIL KEKİĞİMİZ BU SÂYEDE RAHATLIKLA İHRÂÇ EDİLEBİLMİŞ OLDU. ÇÜNKÜ A.B.D.NİN KEKİĞE İHTİYACI VARDI VE TÜKETİM BİÇİMİ GÖZ ÖNÜNDE TUTULDUĞUNDA 600.000Bq/kg'LIK KEKİĞİN SAĞLIK YÖNÜNDE HİÇBİR TEHLİKESİ YOKTU!*

Diğer Önlemler

* Mayıs 1986 sonuna yaklaşıldığında TAEK'in karşılaşmakta olduğu problemler 2690 sayılı kuruluş kânûnunda kendisine verilmiş olan yetkiler çerçevesi içinde çözümlenemeyecek kadar girift, çeşitli bakanlıklarla diğer devlet kuruluşları arasında etkin bir koordinasyonu gerektiren ve siyâsî kararlara dayanması gereken bir çokyönlülük arzetmeğe başlamıştı. İşte bu sırada sayın Başbakan'ın isâbetli bir kararıyla 26.5.1986'da *Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi* kuruldu ve başkanlığına da Sanâyi ve Ticâret Bakanı sayın Câhit Aral getirildi.

* Bu komitenin ve özellikle de başkanı sayın Câhit Aral'ın sâyesinde özellikle Aralık 1986 başına kadar gerçekten de çok etkin ve çok hızlı çalışan bir koordinasyon sağlanmış, radyasyonlu gıdâ maddelerinin ithâlât ve ihrâcâtındaki yetki darboğazları giderilmiş ve 07.07.1986 günlü Resmî Gazete'de çıkan bir kararla gıdâ ithâlât ve ihrâcâtında radyasyon açısından *kontrol yetkisi ve sorumluluğu* TAEK'e verilmiş, TAEK ile diğer ilgili kamu kuruluşları arasında verimli bir diyalog ve işbirliği oluşmuş, ve TAEK özellikle gıdâ ithâlâtı konusundaki bilimsel sorumluluklarını yerine getirmek üzere hızlı bir techizatlanmayı gerçekleştirebilmiştir. Basının bana ters davranan kesimi bu komitenin kararlarını ve başkanının beyânatlarını, başkanın bir

"Çernobil Komplosu"

hükûmet üyesi olması hasebiyle, ister istemez yayınlayıp halkın bilgilendirilmesine aracı olmuşlardır.

Bu arada, Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri ellerindeki radyasyonsuz et ve diğer gıdâ maddesi stoklarını eritmek için Türkiye, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın başlıca müşterileri olan Suudî Arabistan'da ve Kuveyt'te çok sinsi ve çok usturuplu bir propagandayla bu ülkelerin ithâlât için uygulamaya başlayacakları radyasyon sınırını 9,6 Bq/kg (*dokuz virgül altı Bq/kg!*) gibi gülünç ve mantıksızın mantıksızı bir düzeye, doğal radyasyon düzeyine, indirtmeğe muvaffak olmuşlardı. Yugoslavya ve Bulgaristan'dan bu ülkelere et ihrâcâtı bıçakla kesilmiş gibi kesilmişti. Türkiye'nin ise bu konuda korkusu yoktu, çünkü ihrâc edilen koyunlar daha çok Afyon bölgesinden toplanmaktaydı ve bu bölgede Çernobil kazâsının sebep olduğu radyoaktif ser-pinti vuku bulmamış olduğundan koyunlar kesinlikle radyasyon içermiyorlardı.

Ancak bir süre sonra bu ülkelere ihrâc edilen etler, yüksel radyasyon içeriyor diye hem de kokmuş bir vaziyette Türkiye'ye iade edilmeğe başlandı. Sâdece iade edilmekle de kalmadı, bu ülkeler kesinlikle Türkiye'den et ithâl etmeme kararı aldılar. Gerek gelen etlerin ÇNAEM tarafından analizi, gerekse Suudî Arabistan ve Kuveyt yetkililerinden alınan bilgiler birbirlerini te'yid etmekteydi: iade edilen etler 580 Bq/kg civârında bir radyasyon düzeyine sâhiptiler. Bu olacak iş değildi. Acaba Anadolu'nun göbeğinde, Afyon ve civârında, TAEK'in gezici radyasyon ölçüm ekiplerinin gözlerinden kaçırdıkları bir bölge mi vardı? Oysa Sinop-Anamur hattının batısında kalan bölge gezici radyasyon ekiplerimiz tarafından 28.000 km katedilmek sûretiyle didik didik taranmış ve Marmara'nın güneyinde radyasyonlu alan bulunmadığı ortaya çıkmıştı. Afyon yöresinin radyasyon bakımından tekrar tetkiki burada radyasyonlu yer bulunmadığını bir kere daha te'yid etti. Ancak o sıralarda ithâlât için ÇNAEM tarafından verilen ithâlât müsaadelerinin rutin tetkikinde İstanbul'daki bir firmanın birkaç aydır Romanya, Yugoslavya ve Macaristan'dan 550-600 Bq/kg arasında bir radyasyon düzeyine sâhip külliyetli miktarda çok ucuz (normal piyasadaki fiyatın ¼ üne eşit) fiyatla et ithâl etmiş olduğu gözümüze çarptı. Ayrıca Arabistan'dan iade edilen etlerdeki damgaların da Afyon yöresine değil İstanbul civârındaki bir mezbahaya ait olduğu anlaşıldı.

Söz konusu firma kilosunu 400 TL gibi çok ucuz bir fiyata ithâl ettiği, AT normlarının ve müsaade edilen radyasyon düzeyinin altında ama gene de 550-600 Bq/kg kadar radyasyon içeren etlerin üzerindeki menşe damgasını kesip çıkardıktan sonra İstanbul'daki bir mezbahanın damgasını vuruyor ve sanki Türk eti imiş gibi üstelik de damping yaparak 2000 TL fiyatla Suudî Arabistan'a ve Kuveyt'e, ve tabîî diğer rakip Türk firmalarının zararına olacak şekilde, reeksport (yeniden ihrâc) ediyordu. Ancak, oyunu geri tepmiş ve bütün etleri yüksek radyasyonlu oldukları gerekçeyle geri çevrilmişti. Bu firmanın sebep olduğu zarar ne yazık ki yalnızca kendisini ilgilendirmiyor, Arapların Türk etlerine vaz ettikleri ithâl yasağı dolayısıyla, bütün Türk ekonomisine zarar verebiliyordu.

* Bu tesbitten sonra Türkiye'ye gıdâ ithâlâtı için müsaade ettiğimiz radyasyon düzeyi benim önerimle, sağlık yönünden bilimsel bir anlamı olmadığı hâlde ekono-

"Çernobil Komplosu"

mik yönden anlamı olan bir gerekçeyle, **600 Bq/kg'dan 280 Bq/kg'a indirildi**. Bu yeni durum bütün ilgili devletlere bildirildi. Bunun üzerine Balkanlar'dan radyasyon içeren et ithâlâtı durdu. Ama firmalar şimdi radyasyonsuz etimizi dahi, bize karşı vaz edilmiş yasak dolayısıyla, ne Suudî Arabistan'a ve ne de Kuveyt'e satabiliyorlardı. Bu yasağın kaldırılması ise Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun, Hazine ve Dış Ticâret Müsteşarlığı'nın ve Dışleri Bakanlığı'nın ortaklaşa gayretleriyle fakat epeyi bir zaman süresi sonunda gerçekleşebildi.

* Bu arada Karadeniz Bölgesi'ndeki halkın fındık kabuklarını yakarak yemek pişirdikleri ve ısındıkları haberi geldi. Radyasyonlu fındık kabuklarının yanması sonucu oluşan külün özgül aktivitesinin çok yüksek oluşu ve külün kolay dağılıp nefes borusu yoluyla ciğerlere intikâli tehlikesi karşısında yöre halkı uyarılarak fındık kabuklarının yakılması yasaklandı.

* Çernobil kazâsının uluslararası arenada hem bilimsel, hem siyasal, hem ekonomik ve hem de psikolojik yankıları vardı. Ve bunları çok yakından sıkı bir biçimde izlemek, TAEK'e benzer kuruluşlarla bilgi ve fikir alışverişinde bulunmak ve hattâ bazı konularda uluslararası kuruluşlar nezdinde ve bu kuruluşlarla ortak hareket etmek gerekmektedir. Bütün bunlardan geri kalmamak, Türkiye'nin Çernobil kazâsı dolayısıyla almış ve almakta olduğu önlemleri ve uluslararası işbirliği ile alınmasını gerekli gördüğü diğer önlemler hakkında ileri sürdüğü teklifleri bildirmek ve tartışmak üzere TAEK, kendi radyasyon uzmanlarının bu amaçla yaptıkları dış seyâhatlere 11 ayda yaklaşık 75.000,-\$ kadar bir meblâğ harcadı. Bunların sonunda elde edilen çok kıymetli bilgi ve deneyimlerin yanında, uzmanlarımızın ısrarla bilimsel mücadelesi sonucu Avrupa Ekonomik Topluluğu, çayı: 1) tâlî gıdâ maddeleri sınıfına sokmuş; ve 2) bizim önerdiğimiz kuru çayda müsaade edilebilir 12.500 Bq/kg'lık radyasyon düzeyini de sonunda **AT standardı** olarak kabûl etmiştir.

* TAEK, ithâl ve ihrâc edilen gıdâların spektroskopik analizini millî ekonomiyi engellemeyecek bir şekilde sür'atle yapabilmek üzere, bütçe dışı imkânarlardan temin ettiği 2,4 milyar TL lık²⁷ bir fon aracılığıyla ihtiyâcı olan en modern techizâtı mubâyaa etti. ÇNAEM'de bu amaçla kurulmuş olan ölçüm lâboratuvarı bugün IAEA uzmanları tarafından gerek personeli ve gerekse donanımı dolayısıyla bir **Center of Excellence** olarak kabûl edilmektedir.

* Bu arada radyasyondan etkilenmiş bölgelerdeki halkın vücûdlarında bulunabilecek olan muhtemel radyoaktif kaynakların ve radyasyon düzeylerinin tesbiti için ikisi seyyâr, diğer ikisi de sâbit olmak üzere 4 adet en son model **Tüm Vücûd Sayım Sistemi** satın alındı ve daha mütevâzî teknik özelliklere sâhip bir 5.si de TAEK tarafından tesis edildi.

* TAEK ileride Türkiye'yi benzer durumlarda etkisi altına alabilecek radyasyon bulutlarının ilerleyişini otomatik olarak izleyip ölçebilecek yaygın bir otomatik gözlem ve ölçüm istasyonlarından oluşan **Radyasyon Erken-uyarı Sistemi Ağı**'nın

²⁷ Ya da o günlerin râyiciyle 3,5 milyar \$.

"Çernobil Komplosu"

(RESA'nın) kurulması için teklif ve yapılabirirlik etüdünü Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi'ne götürdü; destekleyici karar aldırdı ve 42 RESA istasyonunun techîzâtını ihâle edip aldı. Benim TAEK başkanlığından ayrılmamdan sonra 5 sene kadar ciddî bir gelişmeye mazhar kılınmamış olan RESA projesi yeni TAEK idâresi sâyesinde şu günlerde tamamlanmak üzeredir.

* RESA'nın yalnızca nükleer bombaların ve nükleer santrallerde vuku bulan radyasyon sızıntılarının etkilerini izlemede değil fakat çok daha değişik hallerde dahi **olağanüstü etkin bir önlem olduğu** 18.02.1993'de bu sistemin RGD'deki merkezî bilgisayarının Muğla'da havadaki radyasyon düzeyinin doğal radyasyon düzeyinin yaklaşık 200 misli kadar arttığını göstererek alârm vermesiyle ortaya çıkmıştır. Yapılan incelemeler sonucu bu alârmın, gerek Muğla'daki konutlarda gerekse Yatağan Termik Santrali'nde yakılan linyitin uranyum filizleri ihtivâ etmesi dolayısıyla çevrede oluşan bir radyasyon kirlenmesinin sonucu olduğu tesbit edilmiş ve bunun önüne geçmek için gerekli önlemlerin vâililikçe alınmasına tevessül edilmiştir.

Kişi Başına Fazladan Yüklenen Radyasyon Dozu

* Çernobil kazâsını izleyen bir yıl içinde Edirne ve civârı ile Doğu Karadeniz Bölgesi gibi Türkiye'nin diğer yerlerine göre daha fazla radyasyon almış olan (ve bu sebebden ötürü de ayırdedici bir nitelik vermek için *kritik* dediğimiz) bölgelerindeki vatandaşlarımıza fazladan yüklenmiş olan radyasyon dozları ile doğrudan doğruya radyoaktif serpintiye mâruz kalmamış yörelerdeki vatandaşlarımıza fazladan yüklenen radyasyon dozları TAEK'in Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi tarafından ve **en karamsar değerlendirmeye tesbit edilmiştir.**

* Buna göre Çernobil kazâsını izleyen bir yıl içinde kişi başına yüklenen fazladan radyasyon dozu olarak: 1) **kritik bölgelerimizde 59,4 mRem**, ve 2) **Türkiye genelinde de 50 mRem** bulunmuştur. Kezâ Çernobil kazâsından 6 yıl geçtikten sonraya kadar olan zaman aralığında **kritik bölgelerimizdeki müterâkim doz olarak kişi başına 67 mRem ve Türkiye genelinde de 56 mRem bulunmuştur.**

Bütün bu dozlar ICRP'nin ve hattâ WHO ve ILO'nun normlarına göre fevkalâde düşük dozlardır. Bu dozlar Çernobil kazâsından etkilenmiş olan diğer Avrupa ülkelerinin dozlarıyla karşılaştırıldığında da diğer ülkelerinkine nazaran da düşük kalmaktadırlar. Meselâ İsveç'de kritik bölgelerdeki yıllık doz 500 mRem iken bu Yunanistan'da 380 mRem ve İsviçre'de de 200 mRem'dir. IAEA ve benzeri gibi kurumların değerlendirmelerine göre Türkiye, Avrupa'da Çernobil kazâsından etkilenme sıralamasında 16. (ve *sondan bir evvelki*) sıradadır. Avrupa'nın tümü dahi alınsa bu radyasyon dozları insan sağlığı açısından önemsenecek bir riske sebep olabilecek düzeyde bulunmamaktadırlar.

* Yukarıdaki doz rakkamları **RGD'nin doz hesaplama felsefesi** içinde **fevkalâde karamsar** bir tutumla yapılmış olan hesap sonucu ortaya çıkan, TAEK'in resmî rakkamlarıdır. Doz hesabında gıdâ rejimi önemli bir yer tutmaktadır. TAEK-RGD

"Çernobil Komplosu"

hesaplama yönteminde kişilerin gıdâ rejimi, alınan her nevi gıdânın yıllık miktârı Türkiye ortalamasına göre abartılarak seçilmiştir. Meselâ kişi başına yıllık et tüketiminin Türkiye ortalaması 17 kg iken bu rakkam 40 kg olarak, süt-yoğurt tüketiminin Türkiye ortalaması 23 kg iken bu rakkam 125 kg, unlu mâmuller tüketiminin Türkiye ortalaması 160 kg iken 200 kg, sebze ve meyve tüketiminin Türkiye ortalaması 140 kg iken 250 kg ve çay tüketimi de 1 kg olarak alınmıştır. Aslında **karamsar olmayan realist verilerden hareket edilirse** benim ve ÇNAEM Sağlık Fiziği Bölümü'nün birbirimizden bağımsız hesaplamalarımıza göre ilk yılın **Türkiye genelindeki ortalama radyasyon dozu için yalnızca 25 mRem** bulunmaktadır. Bu doz OECD Nükleer Enerji Ajansı'nın, raporlarında, Türkiye için belirttiği 21 mRem'lik doz ile de tutarlıdır. **RGD'nin resmî doz rakkamları daha karamsar olmakla hatâ marjını sıfıra indirmektedir.**

Bütün bu verilere rağmen 1) kim, 2) hangi sıfatla ve 3) hangi yasal yetkiyle Türkiye'de Çernobil kazâsını izleyen ilk yıl içinde kişi başına fazladan yüklenmiş olan ortalama radyasyon dozunun bu rakkamlardan çok daha yüksek olduğunu yâni Türkiye'nin bütün Avrupa ülkeleri arasında bu kazâdan etkilenen ülkelerden biri olduğunu iddia ediyorsa: 1) bunu doğrulayacak olan ölçüm verilerini, 2) bu ölçüm verilerinin gerçekliğini ve sıhhatini, ve kezâ 3) doz hesabındaki hesap yöntemini **bilimsel metod ve deontolojiye uygun olarak** vakit geçirmeden TAEK Başkanlığı'na takdîm etmek mecbûriyetindedir.. **Eğer bunu şimdiye kadar yapmamışsa ve şimdi dahi yapmıyorsa bu mücerred iddia, yalnızca, "vehmini hâzâ ilim zannetme marazı"dır, başka bir şey değildir!**

TAEK Radyasyon Konusunda Halkı Ne Oranda Bilgilendirebildi?

Çernobil kazâsı gibi bir nükleer kazânın etkileri ve sonuçları hakkında halkın bilgilendirilmesinin nasıl olması, kimler tarafından yapılması ve ne türlü bir stratejiyle ifâ edilmesi sorunları bu kazânın etkilerinin sönmüş olmasına rağmen devam etmektedir. Çernobil kazâsından sonra Avrupa'da Fransa, İsviçre ve Türkiye radyasyon düzeylerini bunları yorumlayamayacak olan avâma intikâl ettirmemek ilkesini benimsemişlerdir. Neticede bu üç ülkede de, halk nezdinde endişeler zuhur etmiş ise de, diğer ülkelerde değişik vechelerle zuhur etmiş olduğu gibi bir panik zuhur etmemiştir. Bununla beraber bu tutumu şiddetle eleştirenler de vardır. 11-13 Ocak 1993 de Paris'de OECD Nükleer Enerji Ajansı'nın tertiplemiş olduğu uluslararası bir bilimsel toplantıda bu konu tartışılmış ve halkın bu gibi hallerde bilgilendirilmesini teknik elemanlara değil de uzman sağlık personeline bırakmanın isâbetli olacağı hususunda bir fikir birliği teessüs etmiştir.

Aslına bakılacak olursa TAEK olarak bizim de, Çernobil kazâsının yüklediği ve ilk anda göğüslenip sırtlanması gereken sorumlulukların altında kamuoyunu da, bilim adamlarımızı da radyasyon biliminin bütün vechelerinde eğitecek ne hâlimiz, ne zamanımız ve ne de yasal bir sorumluluğumuz vardı. Bunlar olmadığı gibi bu ayrı uzmanlık dalının gereğini ifâ edecek bir kadromuz da mevcûd değildi. Benim TAEK

"Çernobil Komplosu"

Başkanı sıfatıyla düzenli olarak ajanslara, gazetelere ve TRT'ye verdiğim beyânatların ise kimisi basın tarafından deforme edilmekte kimisi ise hiç yayınlanmamaktaydı.

Ayrıca TV-1'de Ağustos 1986'dan itibaren TAEK Başkanı olarak bana uygulanmış olan ambargo işimi güçleştirmiş ve halkımı bilgilendirme görevimi uzun süre engellemiştir. TV-2 kurulduktan sonra ambargonun buraya teşmili unutulmuş olduğu için ben ancak Aralık 1986 başında, bu durumu bana hatırlatan Can Okanar'ın²⁸ şükran borçlu olduğum çabasıyla TV-2'de yarım saatlik bir hasbîhâl aracılığıyla Türkiye'yi enforme edebilmek fırsatını elde etmiştim.

* Bununla beraber TAEK Başkanı iken ve daha sonra 1) vermiş olduğum konferanslarla, 2) bazı gazetelere ve dergilere yazdığım makâlelerle, 3) Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Danışma Kurulu'nun (TAEK-DK'nın) 1986 ve 1992 toplantılarında yaptığım uzun konuşmalarla elverdiğince halkı bilgilendirmeğe gayret ettim. Bu arada gerek 1986'da TAEK-DK'daki söz konusu konuşmamın kitapçık hâline getirilen metni gerekse TAEK tarafından daha önce bastırılmış olan ve radyasyonların etkilerini anlatan 2 broşürden de binlercesi parasız olarak dağıtıldı. Kezâ sayın Câhit Aral da siyâsî kişiliği dolayısıyla sık sık vermiş olduğu beyânatlarıyla halkın bilgilene-sini sağladı.

* ***Bütün bu çabalara ek olarak bir de TAEK'in Hacettepe Üniversitesi ile birlikte tertip ettiği ve halka açık olan, bütün radyasyon ölçümleri sonuçlarının da ilk defa kamuya detaylarıyla açıklanmış olduğu toplantıyı da unutmamak gerekir.*** Bu kadar önemli bir toplantı ile bütün basından yalnızca bir gazetenin ve bir de Anadolu Ajansı'nın ilgilenmiş olması oldukça çarpıcı ve düşündürücüdür. Basın'ın: "*Radyasyon düzeylerini açıklayın!*" diye şamata koparan kesimi de bana ambargo uygulayan TRT de bu toplantıya en ufak bir ilgi göstermemişlerdir.

* Her şeye rağmen Çernobil kazâsı akabinde bir yıl zarfında basında çıkan TAEK mahreçli (*fakat çoğu gazeteciler tarafından tahrîf edilmiş*) haberlerin 600 kadar gazete kupürü ve TRT'de çıkan haberlerin de 14 haber bülteni oluşturduğunu, yayınlanan 4 mülâkatım (biri 30.04.1986'da, diğeri 06-08.05.1986 arasında bir gün **32. Gün** programında ve sonuncusu da Aralık 1986'da Can Okanar ile yaptığım ve önce TV-2'de ve bir hafta sonra da TV-1'de yayınlanan mülâkat) ile Nuray Yılmaz hanımın TAEK ile işbirliği yaparak yaptığı 2x60 dakikalık iki bölümlük bir diziyi de hatırlatmakta yarar vardır.

58.078 Ton Çaya Ne Oldu?

6 Nisan 1987 günü TAEK Başkanlığı görevinden alındım. Akabinde, hangi akla hizmettir bilinmez, Devlet işlerinde süreklilik gerekirken, ***TAEK Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi gibi kurumun çalışan birimleri âtil duruma getirildi.*** RGD kısa zamanda dağıtıldı: 1) Başkanı kızağa alındı, 2) ***36 kişilik kadrosu 6 ya in-***

²⁸ Can Okanar, o târihte, TV-2 Haber Müdürü Yardımcısı idi.

"Çernobil Komplosu"

dirildi, 3) Daire rutin işlerini bile yapamaz hâle getirildi, ve 4) RESA projesi donduruldu.

* Benim 30 Aralık 1986'da sayın Câhit Aral'a, 12.500 Bq/kg'dan yüksek aktivite içerdiği için halka intikâl ettirilmesini TAEK olarak sakıncalı bulduğumuz ve **gömülerek imhâ edilmesini** önermiş olduğumuz 58.078 ton çayla ilgili gizli yazımın içeriğini Hükûmet, Resmî Gazetenin 19699 ve 19836 sayılı nüshalarında yayınlanan iki kararnâme ile te'yid etti.

Hükûmetin 1. kararnâmesinin neşrinden 8 gün sonra 27.01.1988 de TAEK Başkan Vekili'nin başkanlığında TAEK Başkanı Teknik Yardımcısı ile Millî Güvenlik Kurulu Sekreterliği, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticâret Müsteşarlığı, Başbakanlık Çeve Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Tarım Orman Köy İşleri Bakanlığı, Türkiye Kömür İşletmeleri, Çay-Kur, Mâden Tetkik Arama Enstitüsü ve Etibank'dan temsilcilerin iştirâkiyle yapılan bir *ad hoc* komite toplantısında **mezkûr çayların gömülerek imhâ edilmesinde ittifâk hâsıl olmuş** ve bunu tevsik eden bir zabıt da Başbakanlığa arzedilmiştir.

Ancak, aradan pek az bir zaman geçtikten sonra zamanın TAEK Başkan Vekili'nin gazetelere vermiş olduğu ve birden fazla gazetede yayınlanan beyânatlarındaki **çelişkiler** hem aylarca basını meşgûl atmış ve hem de kamuoyunun dikkatinin bir kere daha **Radyasyonlu Türk Çayı**nda odaklanmasına sebep olmuştur.

Gerçekten de aşağıda takdîm ettiğim bazı gazete başlıklarına bakılacak olursa, söz konusu radyasyonlu çayların âkibeti hakkında o güne kadar TAEK'de yapılmış olan bütün fizibilite etütlerini, bütün deneyleri, bütün kararları ve Hükûmet'in o zamanki sözcüsününün bu çayların gömülerek imhâ edileceği yolunda TBBM'nde iki defa yaptığı resmî beyânı da hiçe sayan TAEK Başkan Velili'nin alenen çizmiş olduğu çelişkili zigzagların Radyasyonlu Türk Çayı imajının sürekli vitrinde tutulmasına ne kadar katkıda bulunmuş olduğu kolayca teslim edilir:

- "Özmen 45 bin ton radyasyonlu çayın gübre olarak kullanılmasını önerdi. Tarım Orman Köy İşleri Bakanlığı Doç. Özmen'in çayların orman alanlarında gübre olarak kullanılması önerisini reddetti" (CUMHURİYET 6.2.1988)
- "Özmen:45 bin ton radyasyonlu çayı birkaç yere taksim ederek imhâ edeceğiz" (MİLLİYET, TERCÜMAN, GÜNAYDIN 16.2.1988)
- "Atom Enerjisi Kurumundan radyasyonlu çaya 3 çözüm: YAKALIM, GÖMELİM, SERPELİM.... Özmen.... çayların imhâsı için üç ayrı çalışma yaptıklarını belirtirken bunları, gömülme, usûlüne uygun yakma ya da gübre olarak ormana serpmeye şeklinde açıkladı" (MİLLİYET 13.4.1988)
- "Özmen: Radyasyonlu çayları Kahramanmaraş'a ve Ankara'ya gömmeye düşünüyoruz" (CUMHURİYET Nisan 1988)

"Çernobil Komplosu"

- *"TAEK Başkanı Özmen: "Radyasyonlu çayı yakma ve gömme tepki alıyor. En iyisi bunları paketleyip halka bedâva dağıtalım. Kimse içmeyeceği için çöp sorunu kendiliğinden hallolur" dedi. Özmen çayın Keban'a dökülmesini de düşünüyor! (GÜNEŞ 16.5.1988).*

Bütün bunlara ve TAEK Başkanlığım esnâsında yapılmış olan bunca inceleme ya yapılabilirlik etütlerine rağmen, o günkü TAEK Başkan Vekili bir süre sonra söz konusu çayların yakılarak imhâsına tevessül etmiş ve Rize'de çay fabrikalarında bir müddet süreyle bu çaylardan bir kısmını yaktırmıştır.

Bu yakma işleminin *çevreyi bilinçli olarak radyoaktif kontaminasyona mâruz bırakmak* demek olduğunun idrâkiyle, Rize Vâlisi sayın Ömer Büyükkent'e yazdığım ve aynısını Doğu Karadeniz'deki diğer bütün illerin vâlilerine, belediye başkanlarına ve ilçelerin de kaymakâm ve belediye başkanlarına, ve bazı milletvekilleri ile hükûmet erkânına da gönderdiğim 28 Mayıs 1989 târihli 13 sayfalık uzun bir mektupta çay yakma işleminin doğurabileceği tehlikelere dikkati çekmişim.

Bu mektubuma gerek Rize vâlisi Ömer Büyükkent'in gerekse Rize belediye başkanı Memiş Ali Usta'nın reaksiyonları son derece şuurlu ve olumlu oldu. Vâli, yörede TAEK başkan vekilinin çelişkili beyânâtına ve çayların yakılmağa başlanmasına karşı oluşan kuşku ve tepkiye bir çâre olabilir düşüncesiyle, 20 bilim adamını 8 Haziran 1989 Perşembe günü Rize'de Çay Enstitüsü'nde kendisinin, belediye başkanının ve Çay-Kur genel müdürünün de katılmasıyla yapılacağını ilân ettiği bilimsel danışma toplantısına dâvet etti.

Bu toplantı ilân edilen günde ve yerde: Prof.Dr. Atillâ Özmen (TAEK Başkan Vekili), Prof.Dr. Hasbi Yavuz (Atom Enerjisi Komisyonu Üyesi, İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Nükleer Teknoloji Anabilim Dalı Başkanı, TAEK eski Başkan Yardımcısı), Prof.Dr. Atillâ Özalpan (Atom Enerjisi Komisyonu Üyesi, ÇNAEM eski Müdürü), Prof.Dr. Osman Kadiroğlu (Atom Enerjisi Komisyonu Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Nükleer Mühendislik Bölümü Öğretim Üyesi), Prof.Dr. Ahmet Bayülken (İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Öğretim Üyesi, ÇNAEM eski Müdür Yardımcısı), Prof.Dr. Münir Telatar (Karadeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı), Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre (TAEK eski Başkanı), Prof.Dr. Rengin Erdal (19 Mayıs Üniv. Tıp Fak. Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı Bölümü), Prof.Dr. Âdil Gedikoğlu (Karadeniz Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Fizik Bölümü), Prof.Dr. Nazmi Turan Okumuşoğlu (19 Mayıs Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Fizik Bölümü), Prof.Dr. Hüsnü Gökâl (Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Gıda Teknolojisi Bölümü Başkanı), Prof.Dr. Şefik Güney (AÜ), Prof.Dr. Hasan Erdoğan (AÜ), Doç.Dr. Yusuf Caner (AÜ), Doç.Dr. Zeki Ertugay (AÜ), Yar.Doç.Dr. Nazmi Topçu (AÜ), Araş.Gör. Sabahattin Nas (AÜ), Araş.Gör. Recep Boncukoğlu (AÜ), Öğr. Gör. Cevdet Bozkuş (AÜ), Sağlık Bakanlığı temsilcisi Fiz.Yük.Müh. Ali Yaşar Öztürk'ün yanında Rize Vâlisi'nin, Rize Belediye Başkanının ve Çay-Kur Genel Müdürü'nün de katılmasıyla saat 10.15'den itibaren kesintisiz saat 15.30'a kadar sürdü.

"Çernobil Komplosu"

Toplantıyı Vâli açtı. Sonra söz alan TAEK Başkan Vekili söz konusu radyoaktif çayların radyoaktif atık değil de sâdece çöp sayılmaları gerektiği konusundaki iddiasını tekrarladı. Bu iddia tasvib görmedi. Toplantıdaki pekçok bilim adamı bu çayların toplamının düşük düzeyli **radyoaktif atık** olduğunu ve bunlara zorâki bir isim takmakla bunların mâhiyetinin değişmeyeceğini bilimsel kanıtlarıyla ortaya koydular.

Bunun üzerine TAEK Başkan Vekili bu çayların yakılmasında hiçbir sakınca olmadığını iddia etti. Heyetteki pekçok bilim adamı **bu iddianın gerçek ve isâbetli bir yanı olmadığını** deşinerek şü husûslara dikkati çektiler:

- 1) Çayların yakılmasıyla bacalardan çıkacak olan önemli miktardaki radyoaktif madde Rize ve civârını radyoaktif kirlenmeye uğratacaktır. Böylesine **irâdî** bir şekilde oluşturulacak olan radyoaktif kirlenmenin savunulacak ne bilimsel, ne sıhhî ve ne de **ahlâkî** bir yönü vardır!
- 2) Bu bile bile, isteye dileye sebep olunacak olan radyoaktif kirlenme çevre halkının sağlığını bozmakla kalmayacak, aynı zamanda **yöre halkının kanser insidansını da arttıracaktır.**
- 3) Çayların yakılması senelerce sürecek; bu süre içinde bu, hem yöre halkının psikolojisi üzerinde huzur bozucu sürekli bir etki yapacak hem **Radyasyonlu Türk Çayı** görüntüsünü sürekli afişe edecek ve hem de çayın dış pazarlara sevkini, şimdiye kadar olduğu gibi olumsuz bir biçimde etkileyecektir!
- 4) Çayların yakılmasıyla geriye kalacak, özgül aktivitesi daha yüksek olan radyoaktif külün yol edilmesi de ayrı ve çok daha **çetrefil** bir **radyoaktif atık** problemi teşkil edecektir.
- 5) Yöre halkı, şimdiden, çayların yakılmasına **kesinlikle karşıdır.** Bilimsel kanıtlara ve yöre halkının tepkisine rağmen bu çayların yakılmasında ısrar edenler bu olayın sebep olduğu ve olacağı tepkileri ve kazanmakta olduğu siyâsî boyutlarını da bunların doğal sonuçlarını da oturup inceden inceye düşünmelidirler!
- 6) Bilim adamlarının önemli bir kesiti ve yöre halkı çayların, bütün bilimsel olumsuz kanıtlara ve halkın tepkisine rağmen, ısrarla yakılmak istenilmesinin: **A) hangi gâyeye,** ve **B) kimlere** hizmet edeceğini anlamadıklarını dile getirmişlerdir.
- 7) 58.078 ton radyasyonlu çayı yakmak için 250.000 tondan fazla linyit gerekecektir. Bunun yanmasıyla havaya salınacak olan binlerce ton **hidrojen sülfür,** senenin 320 günü yağmurlu geçen Rize'de, **asit yağmurlarına dönüşecek** ve bütün Rize'yi ve ekinleri perişan edecek olan ayrı ve büyük boyutlu bir başka türden çevre kirlenmesine yol açacaktır.

Bütün bu tartışmalar sonunda toplantıya katılan 20 kişiden 19'u: "**Çay-Kur depolarında koruma altında tutulan radyoaktif atık mâhiyetindeki çayların öncelikle buldukları alan ve mekânlarda muhâfazasına devam edilmesi, bu arada alanı ve şartları müsait fabrika sahalarına veyâ müsait kamu alanlarına tedbirleri**

"Çernobil Komplosu"

alınmak sûretiyle aşamalı biçimde gömülmelerinin isâbetli olacağını" ifâde eden bir kararı imzâlayıp Vâli ile Belediye Başkanı'na sundular.

TAEK Başkan Vekili ise: "*Çayları her şeye rağmen yakmaya devâm edeceğini*" beyân ederek bu karara imzâ koymak istemedi, ve kararı imzâlamadı.

Bugün bu çayların önemli bir kısmının usûlüne göre gömülmüş ve çevreye hiçbir zarar vermedikleri de tesbit edilmiş bulunmaktadır. Ancak depolarda söz konusu çaylardan *gömülmeyi bekleyen 14.000 ton çay* kalmış olduğu bugünkü Çay-Kur Genel Müdürü Tuncer Ergüven'in 03.02.1993'de Karadeniz Üniversitesi'nin tertiplediği *Doğu Karadeniz'de Radyasyonun Etkileri* panelindeki beyânından anlaşılmaktadır. *Ancak, Tuncer Ergüven bu çayların* Almanların kendisine teklif ettikleri bir çay yakma fabrikası(!) kurulduğunda *yakılarak yok edileceğini* de beyân etmiştir. Ben panelist olarak kendisini: 1) söz konusu çayların gömülerek imhâsı yolunda gerek TAEK'in, 2) gerek TBMM'nde de zamanın Hükûmet sözcüsü tarafından açıklanmış olduğu gibi Hükûmetin, 3) gerekse Rize Vâililiğinin te'yîdî kararları bulunduğu; kendisinin yasal olarak bu konudaki kararları değiştirmeye de bu konuda karar almağa da yetkili olmadığı ve böyle bir teşebbüsün altından kalkmasının da aslâ mümkün olamayacağı husûslarında uyardımsa da kendisinin buna reaksiyonu: "*Ben yakayım da siz görün!*" gibi, olgun ve yasalara saygılı bir bürokrattan beklenmeyecek kadar olağandışı bir reaksiyon oldu. Çay-Kur Genel Müdürünün paneli izleyenlerin de tanık oldukları reaksiyonu altındaki mesnedsiz inadının: 1) *Radyasyonlu Türk Çayı* imajını epeyi bir müddet daha vitrinde tutacağını, 2) pahalı ve bu çayları yakmaktan başka bir işe yaramayacak bir çay yakma fabrikasının(!) kurulmasıyla vergi mükelleflerinin cebinden fuzûlî bir israfa vesîle olacağını, 3) Rize ve havâlisini, eğer özel ve çok pahalı bir filtre sistemi kullanılmaz ise, *irâdî bir kontaminasyona* mâruz bırakacağını, ve 4) yanmış çay küllerinin gömmekten başka hiçbir çâresi olmayan ikinci bir işleme tâbî tutulmasının da önüne geçemeyeceğini; ve binâenaleyh, eninde sonunda bunları gömmek zarûrî olduğuna göre de, işin başında çayları yakmadan gömmenin en isâbetli yol olduğunu bütün *idrâk, fehâmet ve temyîz sâhibi yetkililerin* dikkatine arz etmek isterim.

Hâmilelikte Radyasyon

ICRP *hâmilelik esnâsında* alınabilecek maksimum toplam radyasyon dozu miktarını, 1965'de ve 1978'de aldığı kararlarla, 2 Rem = 2.000 mRem olarak belirlemiştir. ICRP bu kararını o günden bugüne kadar, diğer kararları için de olduğu gibi pekçok kere revizyona tâbî tutmasına rağmen 1991'e kadar, yâni Çernobil kazâsından 5 yıl sonraya kadar, değiştirmeye lûzum görmemiştir. Türkiye'de Çernobil kazâsını izleyen bir yıl içinde bir kişinin fazladan almış olduğu radyasyon dozunun *Edirne ve Doğu Karadeniz gibi kritik bölgelerde 59,4 mRem ve Türkiye genelinde ise 50 mRem* (elli milirem, yâni ICRP'nin hâmilelikte alınmasına müsaade ettiği radyasyon dozunun 1/40'ı) civârında olduğu göz önünde tutulacak olursa hâmileleri boşuboşuna (*ya da ister maddî isterse siyâsî çıkar uğruna*) evhamlandırmış olanların hem maddî ve hem de mânevî ne denli bir vebâl altında kalmış oldukları daha da iyi anlaşılacaktır.

"Çernobil Komplosu"

Bugün, ancak çok yüksek radyasyon dozlarının alındığı ve şartları iyice izole edilmiş olan çok istisnaî kritik vakalar hâriç olamak üzere, **bir hâmile kadının doğurduğu çocuğun sakatlığını, bir sebep-sonuç ilişkisi içinde doğrudan doğruya, alınan radyasyon dozuna bağlamak ilmen mümkün değildir.** Çünkü alçak düzeydeki radyasyon dozları söz konusu olduğunda, ceninin radyasyon almış olduğunu kanıtlayan hiçbir spesifik emâre ve âraz oluşmamaktadır. Yüksek radyasyon dozlarında ise ortaya kromozom bozulmaları çıkabilmektedir. Ama bunlar da, aynı bozulmaların başka etkenler tarafından da hâsıl edilebilmeleri olgusu dolayısıyla, tek ve kesin bir biçimde radyasyon etkisine delâlet eden spesifik bir gösterge olmadıklarından cenindeki sakatlığın asıl sebebi kesin olarak belirlenememektedir.

Kanser Riski

"Radiation Risks and Radiation Protection at CRNL/Editor: D.K. Myers, AECL - 9181, Jan. 1986" dokümanına dayanarak ÇNAEM Nükleer Mühendislik Bölümü Başkanı ve bir **risk analizi uzmanı olan Dr . Ulvi Adalıoğlu'nun İnsan ve Kâinat** dergisinin Mayıs 1988 nüshasındaki bir yazısında Kuzey Amerika halkı için yapılmış olan bir risk analizinin sonuçları sunulmaktadır.

Buna göre yalnızca 1 Rem = 1.000 mRem'lik bir radyasyon dozuna mâruz kalan bir insanın önündeki **50 yıl içinde, bu aldığı doz sebebiyle, kanser olup ölmesi ihtimâli:**

- 1) 3 paket sigara içmenin kansere yol açması,
- 2) Bisikletle 700 km yol kateden bir kimsenin yolun sonunda bir kazâya kurban gitmesi,
- 3) Otomobille 10.000 km yol kateden bir insanın yolun sonunda bir kazâya kurban gitmesi,
- 4) Bir işçinin bir fabrikada 18 aylık bir çalışma sonunda iş kazâsı sebebiyle ölmesi, ve
- 5) Bir inşaat amelesinin bir inşaatta 4 ay çalıştıktan sonra bir iş kazâsında ölmesi

ihitmallerinden birine eşit olmaktadır.

Demek ki Kuzey Amerika halkından birisi Çernobil kazâsı dolayısıyla bir yılda Türkiye'de kişi başına düşen fazladan 50 mRem kadar bir radyasyon almış olsa bunun, **önündeki 50 yıl içinde kendisinde bir kanser hâsıl ederek bu yüzden ölüme yol açması ihtimâli:**

- **Hayatında yalnızca üstüste üç sigara içmiş olan bir kimsenin surf bu sebepten ötürü önündeki 50 yıl içinde akciğer kanserinden ölmesi,**
- Bir kimsenin bisikletle 14.000 km katettikten sonra bir kazâya kurban giderek ölmesi,

"Çernobil Komplosu"

- Bir kimsenin otomobille 200.000 km katettikten sonra bir kazâya kurban giderek ölmesi,
- Bir işçinin bir fabrikada 30 yıl çalıştıktan sonra bir iş bir kazâsına kurban giderek ölmesi, ve
- Bir inşaat işçisinin bir inşaatda 80 ay çalıştıktan sonra bir iş bir kazâsına kurban giderek ölmesi,

ihimallerinden birine eşit olacaktır.

Çernobil kazâsının Türk insanına fazladan yüklemiş olduğu ortalama radyasyon dozu dolayısıyla **ferdî ölümcül kanser riski** ÇNAEM Sağlık Fiziği Bölümü uzmanlarından Dr. Hasan Alkan'ın yaptığı hesaplara göre:

$$0,000.000.170/\text{yıl} = 1,7.10^{-7}/\text{yıl}$$

kadardır (Bk. Dr. Hasan Alkan: *Çernobil Nükleer Reaktör Kazâsının Türk Toplumunda Yaratabileceği Radyolojik Sonuçların Araştırılması*).

Oysa doğal radyasyon dolayısıyla kişiye yüklenen ölümcül kanser riski yalnızca 0,000.1/yıl = 1,4.10⁻⁴/yıl'dır; bu değer aynı zamanda yüksek standartlarına sâhip meslek gruplarının da kişiye yüklediği ölüm riski kadardır. Buna karşılık trafik kazâlarının kişiye yüklediği **0,000.140/yıl = 1,4.10⁻⁴/yıl**'lık ölüm riski ise Çernobil kazâsının Türkiye'de kişiye yüklediği ölüm riskinden yaklaşık **1000 misli** daha yüksektir!

ICRP'nin ICRP-60 sayılı yayınına göre beklenmedik bir olaydan kaynaklanan riskler, eğer günlük hayatta karşılaşılan ve kolayca kabûl edilen risklerden küçük ve-yâ bunlara eşit iseler ya da yüksek güvenlik standartlarına sâhip meslek gruplarının haiz olduğu ölüm riskinden 10 kere daha küçük iseler **kabûl edilebilir riskler** sınıfına girmektedirler. Buna göre ve Çernobil kazâsının Türk insanına yüklemiş olduğu risk yüksek güvenlik standartlarına sâhip meslek gruplarının haiz olduğu riskden yaklaşık 1000 kere daha küçük olduğundan kabûl edilebilen ve özel tedbir gerektirmeyen bir risktir.

Bu durum karşısında **ilgililerin**, Çernobil kazâsı ile uğraşacak yerde, **kıymetli zamanlarını**: 1) ölümcül riskleri bu kazânın riskinden onbinlerce defa daha yüksek olan hava kirliliğinin azaltılması, 2) kezâ aynı risk grubuna giren Belediye otobüslerinin âyarsız motorları dolayısıyla egzozlarından kustukları kanserijen gazların önlenmesi, 3) ölümcül riski Çernobil kazâsınınkinden bin kere yüksek olan ve A) kötü eğitim, B) kötü sinyalizasyon, ve C) kötü uygulamalar yüzünden gerçek bir felâket hâlini alan, çoğu kere de **trafik terörü** diye isimlendirilen trafik trajedisinin sone erdirilmesi gibi gerçekten de hayatî sorunlar için sarfetmeleri **daha uygun olmaz mıydı?**

Türkiye'de Kanser Vakaları Artıyor Mu?

"Çernobil Komplosu"

Türk insanının Çernobil kazâsı dolayısıyla kazâyı izleyen bir yıl içinde fazladan almış olduğu *ortalama radyasyon* dozu 50 mRem (*milirem*), ve Edirne ile Doğu Karadeniz gibi *kritik bölgelerde* aldığı doz ise 59,4 mRem'dir. Bu miktarlardaki radyasyon dozları:

- 1) Yaklaşık 90 kg'luk bir insanın bir göğüs röntgeni çektirirken bir kerede aldığı radyasyon dozu mertebesindedir.
- 2) Bir tiroid guddesindeki bozukluğun teşhisi için guvatr muayenesinde hastaya bir defada verilen I-131'in bütün vücûda yüklediği radyasyon dozunun yaklaşık 1400 de biri kadardır.
- 3) İstanbul'da yaşayan bir kimsenin bir yılda doğal radyasyon kaynaklarından aldığı radyasyon dozu 66 mRem, Erzurum'daki bir kimseninki 175 mRem ve Sivrihisar'daki bir kimseninki ise 374 mRem'dir. *Yâni Erzurum'da yaşayan bir kimsenin korunması mümkün olmayan doğal kaynaklardan bir yılda aldığı radyasyon dozu ile İstanbul'da yaşayan bir kimseninki arasında bulunan 109 mrem'lik radyasyon dozu farkı, Çernobil kazâsı dolayısıyla Türk insanının fazladan almış olduğu ortalama yıllık 50 mrem'lik radyasyon dozunun 2 mislinden fazladır.*

Eğer, radyasyon ilmine vâkıf olmayıp da vehimlerini gerçek ve de ilim zanneden bazı kimselerin iddia ettikleri gibi, bir yılda alınan 50 mRem kadar fazladan bir radyasyon dozu bütün hâmilelerde düşük yapsaydı, yâhut da sakat çocuk doğumuna sebep olsaydı, veyâhut da kanser zuhuruna yol açsaydı yüzyıllardanberi bütün Erzurumluların ya da Sivrihisarlıların hepsinin de hiç doğmamış, ya sakat ya da kanserli olması gerekmez miydi? Kaldı ki yukarıda da sözü edilmiş olduğu gibi, ICRP'ye göre bir kadının hâmileliği süresince hiçbir riske mâruz kalmaksızın alabileceği müsaade edilmiş en üst radyasyon sınırı 1991'e kadar 2 Rem = 2.000 mrem, yâni Çernobil kazâsının Türk insanına *bir yılda* yüklemiş olduğu fazladan radyasyon dozundan *tam 40 misli daha fazladır!* ICRP bugün hâmile kadınlar için bu normu ilk ay için 500 mRem ve diğer sekiz ay toplamı için de 200 mRem olarak tavsiye etmiştir. Ancak Avrupa ülkeleri mevzuatlarında henüz bu yönde bir tashihe gitmedikleri gibi bu kararın ICRP tarafından yeniden incelenmesini de talep etmişlerdir.

Çernobil kazâsına kadar Türkiye'de ancak birkaç merkezde kanser istatistikleri tutulmakta, ve bunlar da Türkiye'de bir yılda ölenlerin % 5 ilâ % 12'sinin kanser sebebiyle ölmekte olduğuna işâret etmekteydiler.

Çernobil kazâsından sonra hem Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nda, hem Tıp Fakülteleri'mizde, hem hastahânelerimizde ve hem de hekimlerimizde kanser konusunda büyük bir bilinçlenme zuhur etti. Bunu Çernobil kazâsının etkilerinin gerçekten de olumlu bir yanı olarak kabûl etmek gerekir. Bu sâyede Türkiye'de kanser istatistikleri daha çok sayıda merkezde ve daha ciddî bir şekilde tutulmaya ve, hepsinden de daha önemlisi, ciddî kanser taramaları yapılmaya başlandı.

Bunun sonucu olarak da *kayıtlara geçen* kanserden-dolayı-ölüm-vakalarının sayısı artmaya başladı. Bu artış, işin kühünü fehmedemeyen kimselerce, kanser va-

"Çernobil Komplosu"

kalarında Çernobil kazâsından sonra ve bu kazânın sebeplerine doğrudan doğruya bağlı olan reel bir artış değil yalnızca kayda geçen vakaların sayısındaki artıştır.

Bu sayı, Dünyâ kanser mortalitesi ortalaması olan %22 civârına ulaşınca kadar artmaya devâm edecektir. Gerisi ise, yâni Türkiye'deki kanser vakası sayısındaki artışın Çernobil kazâsından sonra alınan gıdâlardaki radyasyondan dolayı olduğu iddiası ise gerçeğe uymayan bir vehmin ifâdesidir!

Lösemili çocukların oranındaki artış iddiasına gelince Hacettepe Üniversitesi, Karadeniz Üniversitesi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültelerinin açıklamalarına göre ve kezâ İstanbul Üniversitesi'nden konuyla ilgili pekçok bilim adamının panellerde ve yazılı ve görüntülü basındaki açıklamalarına göre : ***Türkiye'de lösemili çocuk vakalarının oranında bir artış gözlenmemektedir.*** Bu sonuç Uluslararası Kansere Savaş Birliği ve Yunan Kansere Cemiyetinin WHO'nun işbirliğiyle 6-8 Aralık 1991'de Atina'da yapılan ve *Çernobil Kazâsının Uzun Vâdeli Etkilerine* tahsîs edilmiş olan bir uluslararası toplantıda Finlandiya adına sunulan tebliğin içeriği ile de tutarlıdır. Nitekim Çernobil kazâsı sonucu Finlandiya'da 1980 ilâ 1990 yılları arasında lösemi oranında bâriz bir düşüş gözlenmiştir.

Şimdi Türkiye'deki duruma bakacak olursak, lösemi ve diğer kanser türlerinin istatistiklerinin tutulduğu merkezî birim Sağlık Bakanlığı'nın bünyesindeki *Kanserle Savaş Dairesi*dir. Bu dairenin müstâfi başkanı Prof.Dr. Nazmi Bilir'in TAEK Başkanlığı'nın 29 Aralık 1992 târih ve 4064 sayılı talebine ***Bakan Adına*** vermiş olduğu 11 Ocak 1993 târih ve B100KSD00000007/5010/0008 sayılı resmî cevabına ekli ***T.C. Sağlık Bakanlığı Kanser Kayıt Merkezine Sağlık Kuruluşlarından Bildirimi Yapılan Kanser Olgularının Doğu Karadeniz İlleri Ve Edirne'de Lösemi Sayısı Ve Bu İllerde Toplam Kanser Olguları*** başlıklı istatistik bilgileri içeren cetveli:

İLLER	1989	1990	1991	1992 (on aylık)
Ordu: Lösemi	(7)	-	(11)	(1)
Toplam	159	232	286	104
Trabzon: Lösemi	(10)	-	(11)	(4)
Toplam	442	425	499	389
Giresun: Lösemi	(5)	-	(3)	(3)
Toplam	177	216	255	58
Rize: Lösemi	(2)	-	(9)	(1)
Toplam	91	180	178	48
Artvin: Lösemi	-	-	(1)	-
Toplam	65	62	144	56
Edirne: Lösemi	(9)	-	(10)	(3)
Toplam	249	317	317	123

şeklinde. Sayın Sağlık Bakanı'nın ise bu istatistiklerden habersiz görünmesi en azından düşünülmeğe değer bir husûstur.

SONUÇ

"Çernobil Komplosu"

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun, Çernobil kazâsı Dünyâ kamuoyuna açıklandıktan sonra, almış olduğu önlemlerin bir kısmını bu açıklamamın * işaretli paragraflarında takdîm etmiş bulunuyorum.

İnsaf, vicdan, idrâk, fehâmet, temyîz ve adâlet sâhibi hiç kimse Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun (ve kezâ Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi'nin de) Çernobil kazâsının akabinde, ve benim 6 Nisan 1987'de görevden alındığım târihe kadar:

- 1) Sür'atli ve müdebbir bir biçimde hareket etmemiş, atmosfere yayılan ve yere intikâl eden radyoaktif serpintileri zamanında tesbit etmemiş, görevlerini ve sorumluluklarını savsaklamış olduğunu,
- 2) Bilgisizce davranmış olduğunu,
- 3) Radyasyonu halktan gizlemiş olduğunu,
- 4) Gerekli önlemleri almamış olduğunu,
- 5) Türk halkının tükettiği gıdâ maddelerinde, AT'nin kendi ülkelerinde tüketilen gıdâ maddeleri için kabûl etmiş olduğu maksimum müsaade edilebilir radyasyon düzeylerinden daha yüksek radyasyon düzeylerinin bulunmasını prensip ittihaz etmiş olduğunu,
- 6) Gıdâlardaki radyasyon düzeylerini kontrol etmek ve vaz edilen normları aşanları halka intikâl ettirmemek husûslarında hiçbir şey yapmamış, hiçbir önlem almamış olduğunu,
- 7) Gerek Türkiye halkına gerekse Türkiye'den tütün, fındık ve çay ithâl eden ülkelerin halklarına ICRP, WHO, FAO, ILO, IAEA gibi kurumların tütrettikleri radyasyon düzeyi normlarının üstünde radyasyon içeren ürünler intikâl ettirerek insanlık suçu işlemiş olduğunu,
- 8) Türk halkını radyasyon konusunda bilgisiz bırakmak için kılını bile kıpırdatmamış olduğunu,
- 9) Çeşitli baskılara boyun eğmiş; radyasyon düzeylerini ve dozlarını bu baskılar sonucu düşük göstermiş olduğunu,
- 10) Türkiye'nin Çernobil kazâsı dolayısıyla aldığı önlemleri uluslararası bilimsel kuruluşlar nezdinde ve bilimsel toplantılarda tartışmak üzere TAEK'deki radyasyon uzmanlarından bir bölümünün görevlendirilmeleri için yaklaşık 75.000,-\$ lık bir harcama yapmamış olduğunu,
- 11) Kurumun ithâl ve ihrâc edilen gıdâ maddelerinin, millî ekonomiye engel olmayacak biçimde sür'atle spektroskopik analizinin yapılabilmesini temin etmek üzere techîzatlanmaya gitmemiş olduğunu ve bu iş için bütçe dışı imkânlardan 2,4 milyar (bugünün yâni Şubat 1993'ün parasıyla yaklaşık 25 milyar) TL²⁹ temin etmemiş olduğunu,
- 12) Radyasyondan etkilenmiş bölgelerdeki halkın vücûdunda bulunması muhtemel radyasyon kaynaklarının cinsini ve radyasyon düzeyini ölçmek amacıyla bir İstanbul'da Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim

²⁹ Ya da o günlerin râyiciyle yaklaşık 3,5 milyon dolar.

"Çernobil Komplosu"

Merkezi'ne, diğeri Ankara Nükleer Araştırma VE Eğitim Merkezi'ne kurulmak ve bir TIR kamyonuna monte edilmiş ikisi de seyyar lâboratuvar hâlinde Türkiye'yi taramak üzere 4 adet en son model *tüm vücûd sayıcısı* mubâyaa etmemiş, ve daha mütevâzî teknik imkânlarla sâhip bir 5. sini de kendi imkânlarıyla inşâ edip de ÇNAEM'de hizmete sokmamış olduğunu,

- 13) 2690 sayılı kânûnun TAEK'e tanıdığı sorumluluklardan kaçmış olduğunu ve bu kânûnda kendisine verilmiş yetkileri sonuna kadar kullanmamış ve hattâ başkalarına devretmiş olduğunu,
- 14) Ya da yetkilerini kötüye kullanmış olduğunu,
- 15) Kendi dallarında uzman olabilmekle birlikte Çernobil kazâsının Türkiye'de yol açtığı kontaminasyonun her vechesinde yeterli bilgisi olmayanların basında ve diğerk mahfellerde açığa vurup dile getirmiş oldukları *vehimlerini ve zırvalarını* Kurum'un işlerinde hüccet, beyyine, delil ve hâzâ bilimsel gerçek kabûl etmiş olduğunu,
- 16) Dirâyetsiz, mütereddid, korkak hareket etmiş; dedikodulardan ve zırvalardan etkilenerak durmadan tavır ve karar değıştirmiş olduğunu,
- 17) Bütün faaliyetlerini ilmî çerçevede yürütmediğini ve ilim ahlâkına önem vermediğini,
- 18) Görevlerini bir yana bırakarak basın ile fuzûlî bir polemige ve kısır bir cidâlleşmeğe girmeyi yeğlemiş olduğunu,
- 19) İş üretecek yerde şov yapmış olduğunu,

ve kezâ Türk halkına yüklenen radyasyon dozu sebebiyle:

- 20) Hâmilelerin nesiller boyu hep sakat çocuk doğuracaklarını,
- 21) Kanser vakalarının oranının arttığını,
- 22) Lösemili çocukların oranının arttığını,

aslâ ve kat'â iddia edemez; bu yöndeki her iddia ya da telmih Türkiye'nin bu mümtaz bilimsel kuruluşuna ve Çernobil kazâsı akabinde ilimle, vicdanla, nefis ferâgatiyle, üstün görev bilinci ve hizmet aşkıyla bu Kurum'da çalışmış ve çalışmakta olan bunca uzmana ve diğerk destek personeline haksız, hukuksuz, ahlâk dışı, câhilce bir bühtandır.

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı iken bilimsel ve ahlâkî prensiplerimden hiçbir ödün vermeksizin, kânûnların bana verdiği yetkileri sonuna kadar ülkenin hayrına dirâyyet ve selâbetle, adâlet ve ihsânla kullanmış ve görevimi de bihakkın ifâ etmiş olmamın bana bahşettiğı vicdânî huzur ve kanaat-i kâmileyle, *Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na ve onun müstesnâ bir görev bilinciyle mücehhez ferâgatkâr personeline yapılmış ve yapılacak olan:* 1) cehâlete, veyâ 2) evhâma, veyâhut da 3) art niyete dayanan *bütün bu kabil bühtânları kesinlikle reddediyor ve kınıyorum.*

Son olarak da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı sayın Yıldırım Aktuna'nın "Halkın yediğı fındığın ve içtiğı çayın üzerilerine kaç gramdan fazla yenildiğı veyâ kaç bardaktan fazla içildiğı takdîrde zararlı olduklarının yazılmamış olduğı" hak-

"Çernobil Komplosu"

kında bir TV programında ileri sürmüş olduğu eleştirinin *mesnetsizliğine* değinmek istiyorum.

Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı ve zamanın Sanâyi ve Ticâret Bakanı sayın Câhit Aral'ın emriyle Türkiye'de iç tüketime arz olunan fındıklar 600 Bq/kg'dan yüksek bir aktivite ihtivâ etmemişlerdir. 600 Bq/kg'lık bir aktivitedeki fındığın radyasyon sağlığı açısından zarar verebilmesi için bir kimsenin *ICRP standardına göre yılda 6.700 kg'dan fazla ve WHO standardına göre de yılda 670 kg'dan fazla yemesi* gereklidir. Oysa Türkiye'de kişi başına düşen yıllık fındık tüketimi 100 gram mertebesindedir.

Kezâ bir insanın 12.500 Bq/kg'lık kuru çaydan hareketle hazırlanan demden radyasyon sağlığı açısından zarar görebilmesi için *ICRP normuna göre* bir yıl boyunca her gün 2 gaz tenekesi yâni **34 litre** (*Dikkat! Çay değil!*) **dem içmesi gereklidir**. 3.000 Bq/kg'lık kuru çaydan hazırlanan demden radyasyon sağlığı açısından zarar görebilmesi için ise, gene ICRP normuna göre, bir yıl boyunca her gün yaklaşık 8 gaz tenekesi kadar yâni **136 litre dem içmesi gereklidir**. Eğer her şeye rağmen ICRP'nin değil de WHO'nun normları uygulanmak istenirse bu rakkamları 10 ile bölmek gereklidir.

Bu bakımdan sayın Bakan'ın eleştirisinin içeriği bilimsel ve pratik açılardan mesnedsiz ve muhâldir. Bu, Radyasyon etkisi altında kalmış olan diğer ülkelerde de uygulanmamıştır. Çernobil kazâsı dolayısıyla Türkiye genelinde kişi başına bir yılda fazladan alınan radyasyon dozu 50 mRem'dir. **Bu doz hiçbir ekstra tedbir almayı gerektirmeyecek kadar küçük bir dozdur!** Buna rağmen sayın Bakan ille de : "*Bunların fındıklara ve çaylara yazılması gerekirdi*" derse, o zaman sayın Sağlık Bakanı'na İsyambul'daki bir hastahânededen Erzurum ya da Sivrihisar'daki bir hastahâneye tâyin ettiği bir sağlık görevlisine acaba **daha yüksek düzeyde bir radyasyon bölgesine gittiğini ve bu i'tibârla da kendi kendine önlem alması(!) için kendisinin, Bakanlık tarafından, rutin olarak uyarılıp uyarılmadığının** sorulması gerekir. Zirâ İstanbul'da bir yılda doğal kaynaklardan yâni yerin altındaki radyoaktif minerallerden, radon gazından ve kozmik ışıklardan alınan 66 mRem'lik doğal radyasyon dozuna karşılık bu, Erzurum'da 175 mRem'e yâni Çernobil kazâsının Türk insanına bir yılda yüklediği dozdan 3,5 misline ve yıllık doğal radyasyon düzeyi 374 mRem olan Sivrihisar'da ise bu 7,5 misline çıkmaktadır. Sayın Sağlık Bakanı bir şehirden bir başkasına atadığı her personele atandığı şehirdeki doğal radyasyondan korunması için gerekli gördüğü önlemleri kendisine hangi sebeplerden ötürü bildirmiyor ve bu husûsta onu uarmıyorsa, TAEK de aynı sebeplerden ötürü fındık ve çayların üzerine böyle bir îkaz koymağa gerek görmemistir. Zîra Çernobil kazâsı dolayısıyla yüklenilmiş olan risk, bir hekimin İsrambul'dan Erzurum'a ya da Sivrihisar'a atanmasıyla radyasyon dolayısıyla altına girdiği riskin sâdece **binde biri** kadardır!

İdrâk, fehâmet, temyîz, ilim, temkin ve de tedbir sâhibleri için bu misâl herhangi başka bir açıklama gerektirmeyecek kadar beliğdir.

Saygılarımla arz ederim.

"Çernobil Komplosu"

(İmzâ)

Prof.Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE
TAEK Danışma Kurulu Üyesi ve
TAEK eski Başkanı

(21 Şubat 1993)

* * *

XVI. BÖLÜM

ÇERNOBİL KAZÂSINI TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİ ARAŞTIRMAK VE SORUMLULARI TESBİT ETMEK ÜZERE KURULAN TBMM ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORU'NUN BAŞI VE SONUÇLAR BÖLÜMÜ

T.B.M.M.

(S. Sayısı : 455)

"İstanbul Milletvekili Algan Hacaloğlu Ve 12 Arkadaşının, Çernobil Faciasının Türkiye'deki Etkilerini Araştırmak Ve Halkı Aydınlatmak; S.H.P. Grubu Adına Grup Başkanvekilleri İçel Milletvekili Aydın Güven Gürkan ve İstanbul Milletvekili Ercan Karakaş'ın, Çernobil Faciasıyla İlgili Gerçeklerin ve Sorumlularının Ortaya Çıkarılması ve Alınması Gerekli Tedbirleri Tesbit Etmek; Ordu Milletvekili Refaiddin Şahin ve 24 Arkadaşının, Çernobil Faciasının Türkiye'deki Etkilerini Araştırmak; Kocaeli Milletvekili Şevket Kazân ve 12 Arkadaşının, Çernobil Faciasının Verdiği Zararların Tesbiti İle Giderilmesi İçin Alınacak Önlemleri Belirlemek Amacıyla Anayasanın 98 inci, İçtüzüğü'nün 102 ve 103 üncü Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergeleri Ve (10/77, 78, 82, 84) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu" 8 punto ile basılmış olup toplam 103 sayfadır. TBMM'nde oybirliği ile kabûl edilmiş olan bu raporun 90-92. sayfalarında yer alan SONUÇLAR ve GELECEĞE İLİŞKİN ÖNERİLER BÖLÜMLERİ aşağıya çıkarılmıştır:

SONUÇLAR:

Komisyonumuzca, 26 Nisan 1986 günü meydana gelen Çernobil Nükleer Santral Kazâsıyla ilgili bütün bilgi ve belgelerin ve ayrıca ilgili kuruluş olan TAEK ve Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi tarafından yapılan ölçüm alınan önlemlerin detaylı bir şekilde incelenmesi sonucunda; kazânın ortaya çıkardığı tehlike durumu sırasında alınmış tedbirler, yapılmış faaliyetler ve sonuçlar özet olarak şöyledir:

1. Ülkemizin nükleer enerji politikasının geçmiş hükümetlerce belirlenmemiş olması ve bu doğrultuda nükleer enerji üretimine geçilmemiş olması nedeniyle, Çernobil faciası meydana geldiğinde; bir nükleer kazâ durumunda uygulanmak üzere hazırlanmış Tehlike Durumu Planı ve Tehlike Durumu Organizasyonu mevcut değildi.

Olayın ekonomik ve siyasal boyutlar kazânması nedeniyle Başbakanlığın tâlimatları ile 26 Mayıs 1986 târihinde Türkiye Radyasyon Güvenliği Komitesi kurulmuştur.

2. Silahlı Kuvvetler, mülkî amirlikler ve ilgili bakanlıklarla gerekli her türlü işbirliği sağlanmıştır.

3. Çeşitli yörelerde:

- Havada aktivite ölçümleri,
- Toprakta aktivite ölçümleri,
- Denizlerde aktivite ölçümleri,
- Her türlü gıdâ maddelerinde aktivite ölçümleri,
- İthââl ve ihrâc gıdâ maddelerinde aktivite ölçümleri,
- Değişik endikatör maddelerde reaktivite ölçümleri,
- Halk için bütün vücûd ölçümleri,

yapılmıştır. Ancak, Çernobil tecrübesinin bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de ilk kez yaşanması, mevcut insangücü ve cihaz potansiyelinin yetersiz olması gibi nedenlerle radyasyon ve radyoaktif kirlenme düzeyinin belirlenmesinde ve ölçülmesinde yetersizlikler olmuştur. Mevcut olanaklarla kazânın etkileri hafifletilmeye çalışılmıştır.

4. TAEK tarafından halkın radyasyondan korunmasına yönelik önerilen tedbirler, mülkî ve idârî amirlikler kanalıyla alınmış, halk uyarılmış, tehlikeler ve alacakları tedbirler duyurulmuştur. Ancak mevcûd olanakların sınırlı olması nedeniyle hükümetin önlemleri Trakya'da uygulamaya girerken Doğu Karadeniz'de yetersiz kalmıştır. Özellikle bu bölge insanına radyoaktif kirlenmenin boyutu ve muhtemel tehlikeleri konusunda yeterli bilgi akışı sağlanamamıştır.

5. Komisyonumuzca yapılan tüm incelemeler ve değerlendirmeler sonucunda, ölçülen aktiviteler ve Türk insanının genel gıdâ alışkanlıkları göz önüne alınarak iç ve dış radyasyonlarla toplumun bir ferдинin maruz kaldığı hesaplanan radyasyon dozu değerinin genellikle Avrupa ülkeleri insanların aldığı dozlardan daha düşük olduğu tespit edilmiş ve ayrıca sağlık otoritelerince bu dozlar nedeniyle kanser vakalarında ve genetik hastalıklarda herhangi bir artış olduğuna dair bir bulguya rastlanmadığı ifade edilmiştir.

Dolayısıyla, ilgili kurum tarafından yapılan doz hesaplarının sonuçları; üniversitelerimizin ve Sağlık Bakanlığının bilimsel kurul raporlarında belirtilen hususlarla doğrulanmaktadır.

6. En çok kirlenmeye mâruz kalan ve çoğunlukla yerleşim bölgesi olmayan küçük bazı noktasal alanlarda en kötümser kriterlere göre yapılan değerlendirmeler sonucunda; mâruz kalınabilecek radyasyon dozu halk için müsaade edilen yıllık eşdeğer doz sınırına yaklaşmaktadır.

Söz konusu bu noktasal alanlarda yaşadığı varsayılan küçük bir grubun ülke ortalamasına göre yüksek (yaklaşık 500 milirem) doz aldığı tahmîn edilse bile, yine araştırma ve değerlendirmeler sonucunda; bu bölge insanların Türkiye'nin 1986'daki toplam nüfûsu için tahmîn edilen kanser vakaları ve genetik kusur tahrîbatı sayılarının, başka kaynaklardan ortaya çıkması muhtemel aynı tipteki tahrîbatlara kı-

"Çernobil Komplosu"

yaşla çok küçük olduğu ve genel tahribat içinde teşhis edilebilmesinin de bilimsel açıdan mümkün olamayacağı anlaşılmıştır.

7. Üniversitelerin tıp fakülteleri ve Sağlık Bakanlığı'nca oluşturulan Bilim Kurulu'nun 1993 yılı başında hazırladıkları raporların incelenmesi sonucunda komisyonumuzca Türkiye genelinde ve kritik bölgelerde Çernobil nedenli kanser artışının bilimsel olarak mümkün görülmediği kanısına varılmıştır.

8. Geçmiş dönemlerden beri hükümetlerin konuya gereken önemi vermemesi nedeniyle Çernobil faciasının etkileri çok sınırlı olanaklarla hafifletilmeye çalışılmış olmasına rağmen, ülkemizde yaşayan halkın, sağlık riski yaratabilecek bir radyasyon tehlikesine mâruz kaldığını söyleyebilmek mümkün değildir.

9. Komisyonumuzca Çernobil konusunda yaşanan çelişkilerin kanser istatistiklerinin yeterli ve sağlıklı olmamasından kaynaklandığı görüşüne varılmıştır.

10. Komisyonumuzca facianın başından bugüne kadar yapılan uygulamalarda ilgili kurumun halkın sağlığını korumak amacını hedef olarak aldığı ve uluslararası kriterler, ulusal mevzuata uygun olarak, olanakları çerçevesinde gerekli hizmeti verdiği kanısına varılmıştır.

Ancak, Çernobil faciasının gelişmiş diğer ülkeler için olduğu gibi ülkemiz için de ilk kez yaşanan bir tecrübe olmasından kaynaklanan bazı hatâlar yapılmış ve özellikle halkın bilgilendirilmesi hususunda bazı eksiklikler olmuştur.

GELECEĞE İLİŞKİN ÖNERİLER:

1. Türkiye'nin çevresinde eski Sovyet teknolojisi ile kurulmuş olan güvenlik donanımlarına sâhip olmayan ve güvenli olarak çalıştırılır hale getirilebilmelerinin ancak uzun vadede gerçekleşebileceği anlaşılan Çernobil tipi nükleer santrallerin çok sayıda mevcut olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, bu bölgelerde bulunan nükleer santrallarda ortaya çıkma olasılığı yüksek tehlike durumlarında Çernobil faciasından elde edilen tecrübeler doğrultusunda ilgili kurum tarafından hazırlanmış bulunan ve Ek-5'de verilen Tehlike Durumu Planına uygulanabilirlik kazandırılması, daha açık bir ifadeyle, Tehlike Durumu Organizasyonu'nun oluşturulması için, TAEK ve ilgili kuruluşlar arasında gerekli koordinasyonların başlatılarak, planın hukukî nitelikli bir doküman hâline dönüştürülmesinin sağlanması,

2. İlgili Kurumda 30 ilde kurulmuş bulunan Radyasyon Erken Uyarı Sistemi Ağı'nın ivedilikle Türkiye genelinde kuruluş çalışmalarının tamamlanması ve öncelikle kuzey bölgemizdeki istasyonların merkezden yönetilecek otomatik bir sisteme dönüştürülerek sağlıklı ve güvenilir bir şekilde çalıştırılmasını temin etmek üzere ilgili kurum olan TAEK'e malî açıdan gerekli desteğin sağlanması,

3. Bu gibi kazâ durumlarında etkin ve sür'atli hizmet verebilmek üzere; radyoaktif serpintiye mâruz kalmadan önce bilgi alınarak, etkilenecek yörelerin ve bu

"Çernobil Komplosu"

doğrultuda alınacak önlemlerin önceden belirlenmesi için RESA'ya ilâve sistemlerin kurulması ve özellikle kuzeyimizde mevcûd bulunan reaktörlerden gelebilecek tehlikelere karşı çevresel ölçüm ve değerlendirmeleri ânında yapmak üzere tam techiz edilmiş yeterli sayıda mobil ekipler ve sâbit istasyonlar kurulması Çernobil'den edinilen tecrübeler doğrultusunda zorunluluk arz etmektedir.

4. Yukarıdaki maddelerde belirtilen konularda daha etkin hizmet verebilmek için TAEK'in malî ve idârî açıdan güçlendirilmesi,

5. Teknolojik âfet olarak nitelendirilen bu tür kazâlara karşı halkın eğitilmesi amacıyla gerekli çalışmaların bütün ilgili kuruluşların katkı ve işbirlikleriyle başlatılmasının temin edilmesi,

6. Tüm istatistikî kayıtlarda olduğu gibi ülkemizde halen sağlıklı bir şekilde tutulmayan hasta ve özellikle kanser kayıtlarına bundan böyle gereken önemin verilebilmesi için Türkiye çapında Sağlık Bakanlığı tarafından başlatılan Aktif Kanser Kayıt Sistemi Projesinin bir ân önce tamamlanarak sağlıklı, güvenilir sonuçlara ulaşılması,

7. Özellikle yazılı basının halkı panik ve endîşeye sürükleyecek bilimsel desteği olmayan haberler yayınlamasını önleyici tedbirler alınması,

8. Çernobil gibi teknolojik afetler nedeniyle doğabilecek tazminat haklarının ödenmesini temin etmek üzere gerekli düzenlemelerin yapılması.

Raporumuz Genel Kurulun tasvib ve takdîrlerine saygı ile arz olunur.

Başkanvekili
Mustafa Parlak
Rize

Sözcü
Mustafa Ünal
Konya
(Muhalefet şerhim var.)

Kâtip
Algan Hacaloğlu
İstanbul
(Muhalefet şerhim ektedir.)

Üye
Halil İbrahim Özsoy
Afyon

Üye
Evren Bulut
Edirne

Üye
Ergun Özdemir
Giresun

Üye
Ertekin Durutürk
Isparta

Üye
Bülent Akarcalı
İstanbul
(İmzâda bulunmadı)

Üye
Hacı Filiz
Kırıkkale

Üye
Fethiye Özver
Tekirdağ

Üye
Fahri Gündüz
Uşak

Üye
Ahmet Sezai Özbek
Kırklareli

XVII. BÖLÜM

SONUÇ VE KISSADAN HİSSE

26 Nisan 1986'dea vuku bulmuş olan Çernobil nükleer kazâsı:

- 1) Millî basının belirli bir kesimine,
- 2) Siyâsîlere,
- 3) Bazı ticârî firmalara,
- 4) Türkiye'nin Avrupa'daki çay piyasasından pay kapmasının önünü kesmek ve ülkede İngiliz çayını yaymak isteyen yabancı ülkelere ve bunların ülke içindeki *muhiblerine* ve *işbirlikçilerine*,
- 5) Türkiye'nin nükleer enerjiye geçmesine engel olmak isteyenlere, ve
- 6) Beni TAEK Başkanlığı'ndan azlettirmek konusunda farklı motivasyonları bulunanlara³⁰

³⁰ Bu motivasyonları kısaca özetlemek isterim: 1) Kânûn, tüzük ve yönetmeliklere kesinlikle saygılı, ve bundan dolayı da kânûnî mevzuata uymayan talepleri hangi makâm ve kişi olursa olsun fütursuzca geri çeviren bendeniz gibi tâvîzsiz bir kimsenin Ankara'nın "yüksek" denilen bürokrasisinin münâferetini kazanmaması mümkün değildir. 2) TAEK Başkanlığı'na ya da Başkan Yardımcılığı'na atanmayı hayâl eden Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden bir profesör, Gâzî Üniversitesi'nden bir doçent, TAEK içinden bir hanım ile bunların yoldaşları ulaşabildikleri her siyâsî ve bürokratik makâm ve hattâ dinî cemaat nezdinde beni ve TAEK'in icraatlarını karalamak için her türlü teşebbüsde bulunmuşlardır. 3) Vatanına, milletine, devletine ve dinine sadâkatı ve kezâ ilmî müktesebâtı müsellemler olan bir şahsın TAEK Başkanı olması: solcuları, Mason'ları, Basın'daki ateistleri ve Sabataycılarını fevkalâde tedirgin etmiş ve bunları ortak bir taarruz cephesinde birleştirmiştir. 4) TAEK bünyesinde herkesin çalışmasını hakkıyla değerlendiren ve ilmî faaliyet yönünden uyutulup aldatılması da mümkün olmayan bir Başkan'ın çalışanları sürekli denetim altında tutması bir kısım Kurum mensûbunun rahatını kaçırmak tedirgin etmiştir. 5) TAEK'in I) Cezâir'e ücreti karşılığında: A) Teknesyum-99 sağım hücreleri satması, B) uranyum kavurma fırını teknolojisini transfer etmesi; II) kendi imkânlarıyla ÇNAEM'de "Nükleer Yakıt Pilot Tesisi" kurup çalıştırması ve kısa bir süre içinde nükleer reaktör yakıtı imâl edebilecek duruma gelebileceği A.B.D.ni, İngiltere'yi ve Yunanistan'ı nedense olağanüstü tedirgin etmiştir (*Zâten TAEK Başkanlığı'ndan azlîmden sonra halefimin döneminde: A) Cezâir ile ilişkiler hemen kesilmiş, ve B) "Nükleer Yakıt Pilot Tesisi"nin proje yöneticisi idârî bir göreve atanarak projenin başından uzaklaştırılmış ve proje de askıya alınmıştır*). 6) Çernobil kazâsından sonra aslâ kuru gürültüye papuç bırakmayan, bu kazâyı bahâne ederek her türlü mel'un işe soyunanları deşifre eden, Türk Çayı'nı korumak için tedbirler alan ve türk çayı üzerinde oynanan oyunları cesâretle açıklayan bir kimsenin: 1) Türk Çayı'nı rezil etmek ve iç pazarımızı istilâ etmek isteyen İngiltere için de, ve 2) bu devletle sıkı *şahsî çıkar ilişkileri içinde olan* ve "Radyasyonlu Türk Çayı" imajını vitrinde tutmak için senelerce yırtınan İngiliz muhibleri için de *elenmesi gereken* bir kimse olması kaçınılmazdı. Bu strateji çerçevesinde, Türk Çayı üzerinde oynanan ve oynanacak bütün oyunları yakînen bilen TAEK Radyasyon Güvenliği Dairesi'nin de, 36 kişilik uzman kadrosunun 6 kişiye indirilmesiyle, etkinliği ortadan kaldırılmıştır. Ve nihâyet, 7) Türkiye'nin hem *ilk atom mühendisi* hem de konuyu bütün vecheleriyle bilen birisinin izâle edilmesi, Türkiye'nin nükleer enerjiye geçmesi çıkarlarına aykırı

"Çernobil Komplosu"

gökten inmiş bir "Kudret Helvası" ve de ortak bir *komplu* için sağlam bir zemin teşkil etmiştir.

Basın'ın sansasyonel ve asparagas haberler üretmekte olan bir kesimi hem bu yönden, hem belirli kişi ve kurumlar üzerinde baskı kurarak menfaat elde etme fırsatı eline geçmiş olduğundan Çernobil kazâsını bilerek, isteyerek dramatik bir biçimde gündemde tutmuştur. Bu münâsebetle yapılan *dezinformasyon* dolayısıyla Türk halkı üzerinde ihdâs edilen *kollektif histeri ve paranoyanın* parametrelerinin tesbiti ise, hiç kuşkunuz olmasın, yabancı ülkelerin istihbârat örgütleri için bahâ biçilmez bir veri tabanı oluşturmuştur.

Bazı kimseler siyâsî ve nefsânî ihtirâslarını gerçekleştirmek için Çernobil kazâsını istismâr etmek konusunda fevkalâde ısrarlı davranmışlardır. Gerek siyâsîlerden gerekse bunların dışındaki kimselerden bir takım akademik titre sâhip bazıları nâhak yere "*binlerce aileyi: vehim, korku, üzüntü, infial, ızdırâb, öfke ve hunca bilerek yönlendiren*" bir nifâkın körükleyicisi olmuşlardır. Bu nifâk daha çok, "*Çernobil kazâsı dolayısıyla aldığımız radyasyon hâmile olduğunuz çocuğunuzun sakar ve ucûbe olarak doğmasına sebep olacaktır*" diye hayatlarını zehir ettikleri kadınların 8 aylık çocuklarını bile alan *kürtajcı cellâtların* işine yaramıştır.

Buna benzer bir histeri ve paranoya havasının 17 Ağustos 1999 Gölcük depreminden sonra ihdâs edilmiş olduğu ve bunun, esas i'tibârıyla, 1) İstanbul'un Marmara kıyısı şeridindeki emlak fiyatlarını düşürtüp ucuza kapatmak, 2) Şile taraflarında önceden kapatılmış arâziyi ise pahalı satmak üzere plânlanmış olduğu yönündeki değerlendirmeler unutulmamalıdır.

Çernobil kazâsı dolayısıyla bazı ticârî firmalar bu durumdan menfaat elde etmek üzere pekçok dolap çevirmişlerdir. Bunlara birkaç örnek vermiştim ama bu operasyonların tüm hikâyesi bu kitabın sınırlarını aşan bir vüs'ate sâhiptir.

Çernobil kazâsından en kârlı çıkan ülke İngiltere olmuştur. *İngiltere, Türk çayının radyasyonlu olduğu imajını 5,5 sene Türkiye'nin gündeminde tutturmayı kolaylıkla başarmıştır.* Bunun sonucu olarak Türkiye'de çay pazarının önemli bir bölümü İngiliz çaylarının ve bunları pazarlayanların eline geçmiştir.

Çernobil kazâsı hem nükleer enerjiye karşı çıkanların ülkede yaygınlaşmasına ve hem de *Uluslararası Anti-Nükleer Komplo*'nun başarısına katkıda bulunmuştur.

Enerji kaynaklarına bilfiil sâhib olmak, ya da bir ülkenin enerji kaynaklarına sâhib olmasını engellemek dâima siyâsî ve malî üstünlük faktörü olmuştur. Beşeriye-
tin keşfettiği her yeni enerji türünü basamak yaparak bu üstünlüğü ele geçirmeye yönelik çeşitli strateji ve senaryolar sürekli olarak tasarlanıp yürürlüğe konulmaktadır.

düşen ve nükleer enerjiyi bâzı çevre örgütleri aracılığıyla öcü gibi göstermek isteyen Dünyâ Petrol ve Kömür Kartelleri'nin de gâyesi olmuştur.

"Çernobil Komplosu"

Bugün Dünyâ'da her şeye rağmen en az rizikosu olan ve çevreyi en az kirleten enerji türü nükleer enerji menşeli elektrik enerjisidir. Bunun aksini iddiaya yeltenenler ya bu konunun kara câhili olduklarından, ya da belirli bir çıkar gözettileri için bunun alemdârlığını yapmaktadırlar. Üstelik meselâ bin megavat (1000 Mw) mertebesinde müesses elektrik gücü olan bir nükleer santralde üretilen elektriğin kilovatsaati *fuel oil* ile çalışan bir termik santralde üretilen elektriğin kilovatsaatinden daha da ucuza mal olabilmektedir.

Ayrıca, 1000 MWe müesses elektrik gücü olan bir termik santral bir senede 1,6 milyon ton, yâni yaklaşık 200 milyon dolar tutarında yakıt sarf eder. Eğer Türkiye kendi toprağından çıkan tabî uranyum ile çalışan 1000 MWe gücünde bir nükleer santral kurmuş olsa bu, hem (1) enerji ham maddesi bakımından dışa bağımlı olmamızın azalması demektir; ve hem de (2) senede, bilkuvve, 200 milyon dolarlık bir petrol ithalâtı tasarrufu (yâni petrol üreten ülkelerden ve şirketlerden 200 milyon dolarlık daha az mubayaada bulunmak) demektir.

Meselâ Türkiye termik santraller kuracak yerde 10 adet ve her biri de 1000 MW gücünde nükleer santral kursa, bu, senede 2 milyar dolarlık daha az petrol ithalâtı demek olacaktır. Gene, meselâ, Türkiye'nin bu misâlini petrol üreticisi olmayan 9 ülke izlemeye kalkışsa, bu da petrol talebinde, bir senede, yaklaşık 20 milyar dolarlık bir azalmaya yol açacaktır³¹. İşte bu tehlikeyi gören **uluslararası petrol ve kömür kartelleri** bütün dünyada nükleer enerjinin yaygınlaşmaması için ellerinden gelen her türlü hiyle ve desiseye başvurmaktadırlar.

Bu, çeşitli ülkelerde, "çevreci geçinenler" ile "yeşiller" denilen zümreyi desteklemekten tutun da, nükleer santral inşası için ruhsat verme işlerini engelleyip uzatacak bürokratik zorluklar ihdâs edebilecek usûllerin (daima sûret-i haktan görünecek) uygulamaya konulmasına, hattâ düpedüz adam satın alınmasına ya da inşaatçı firmayı ve destek veren kredi müesseselerini tehdit etmeye kadar uzanabilmektedir.

Bürokratik zorluklar ihdâsıyla nükleer santral yapımının engellenmesinde en iyi misâli ABD teşkil etmektedir. Söz konusu karteller bu ülkenin eyâlet meclislerine uzun vâdeli ve sabırlı bir plân çerçevesi içinde adamlar yerleştirerek nükleer santrallerin yapımı husûsunda öylesine bürokratik engeller vaz eden yeni düzenlemeler ihdâs etmişlerdir ki, normal şartlarda 48-72 ay içinde inşâ edilebilen bir nükleer santralin yapımını 14 seneden önce bitirmek imkânsız hâle gelmiş bulunmaktadır. ABD'nde 1975 yılındanberi hiçbir sivil amaçlı nükleer santral sipârişi yapılmamış olmasının sebebi, artık hiçbir yapımcı firmanın bu devâsâ bürokratik engelleri aşmada kendisini moral açısından da, malî açıdan da yeterince güçlü görememesinde yatmaktadır. Oysa nükleer enerjiden elektrik üretimini 1956'dan beri devletin ana politikası olarak kabûl ve tatbik etmiş olan Fransa'da bir nükleer santral 5 senede inşâ edi-

³¹ Yeni nükleer santrallerin ömrü 40 yıla ulaşmış bulunmaktadır. Buna göre söz konusu ülkelerde bu minvâl üzere kurulmuş nükleer santrallerin 40 yılda sağlayacakları petrol tasarrufunun meblâğı 800 milyar dolar tutacaktır. Dünya Petrol Karteli böyle bir **pazar payının** elinden gitmesine hiç müsaade eder mi? Bunun önüne geçebilmek için her türlü teşebbüsde bulunacaktır.

"Çernobil Komplosu"

lip devreye sokulabilmektedir. Fransa'da bugün üretilen elektriğin % 75 kadarı nükleer kökenlidir. Fransa 2020 yılına kadar elektriğinin tümünü nükleer santraller aracılığıyla üretmeyi planlamıştır.

Nükleer teknolojinin avantajlarını temyizden âciz halk kütleleri, bu teknolojinin kendi ülkelerine yerleşip gelişmesini dumûra uğratmaya yönelik *şer plânlarına* kolayca yem olabilmektedirler. Bu husûsta en etkili propaganda ortamı kütle iletişim araçlarıdır. Bu ortamda iyi niyetli *câhiller*, entel pozunda *ucuz kahramanlık merâk-lusu âcizler*, kendi hiçliklerinin idrâkiyle sunî şahsiyet arayışı içinde bunalan *saldır-ganlar* ya da kartellerin düpe düz *ücretli ispiyonları* felâket tellâllığı yaparak halkın endişelerini paniğe ve aksiyona dönüştürmek için didinir dururlar. Bu gâyenin gerçekleşmesi için ise silâhları: yalan haberler uydurmak, fısıltı ve dedikoduların hacımlarını ve yayılma hızlarını arttırmak ve dezinformasyon (haber saptırma) mekanizmasını en geniş biçimde işletmektir. Bunun en belirgin örneği Çernobil kazâsından sonra hemen hemen bütün ülkelerde yaşanmıştır.

Nükleer enerjinin yayılmasının kendi ticâretlerine büyük sekte vuracağını bilen bu kartellerin emrinde halk kütlelerinde endişe ve panik oluşturacak gerekli şartların araştırılıp tesbiti için *buhran doğurucu* uzman kadrolar bulunur. Bunların hazırladıkları strateji ve senaryolara uygun olarak, kütle iletişim ortamı aracılığıyla, halk kütleleri belirli konularda hassaslaştırılmaya ve belli hedeflere doğru yönlendirilmeye çalışılır. Bu hassaslaştırma ve kutuplaştırmanın sosyolojisi, psikolojisi, ekonomisi ve dinamiği (yâni hızı, ivmesi, şiddeti, yaygınlığı, impakt yâni çarpma gücü vs...) bilimsel yöntemlerle tesbit edilir ve bundan sonra sahnelenmesi plânlanan benzeri aksiyonlar için yorumlanır; hattâ bilgisayar aracılığıyla matematiksel modeli dahi yapılır. Bu *buhran doğurucu* uzman kadro perde arkasından bütün harekâtı idâre ederken, harekâtın figüranları olan halk kütleleri nasıl manipüle edildiklerinin farkında bile olmazlar.

Söz konusu kartellerin yararına sahneye konan bu senaryoda yaygara koparmaya, fesat çıkarmaya müsait her olgu ve her olaydan yararlanılır; halk kütlelerinin bunlara karşı reaksiyonları kaydedilir; bunlar, mümkünse, kontrol altında ve emre âmâde tutulmaya çalışılır. Bir gün bir termik santral; diğer bir gün soyunun tükenmesinden endişe edilen bir hayvan türü; başka bir gün LAB içermeyen deterjanlar; daha sonra sanayi artıkları; ya da kanserijen olduğu iddia edilen alüminyum tencereleler, hattâ klorlanmış şehir suyu, yâhut hormonlu tavuklar ve kezâ hormonlu domates ve tabîi radyasyon bu "buhran doğurucular"ın ekmek kapıları olur. Ama asıl amaç, nükleer santrallerin yapılmaması ve dolayısıyla da kartellerin petrol ve kömür satışlarının düşmemesidir. Bunu temin edecek geniş kapsamlı psikolojik savaşa kadar, halk kütlelerinde diğer konularda uyandırılan hassasiyet, endişe ve reaksiyonlar bu savaşın kazanılması için gerekli olan bilgi birikimini bu fesat ehline temin eder.

Her gün herkesin gözü önünde açık açık cereyân eden bu *anti-nükleer komp-lo*'nun temelindeki motivasyonun iyi idrâk edilmesi ve buna âlet olan uzmanlaşmış

"Çernobil Komplosu"

buhran doğurucular'ın tezgâhlanmaktan bıkmadıkları fesadın da isâbetli bir şekilde teşhis, tesbit ve ilân edilmesi bu oyunu bozacaktır³².

Ve en nihâyet, bu Çernobil kazâsı: 1) Devlet mekanizmasında kânûn, tüzük ve yönetmeliklerden başka bir kudret tanımayan ve dolayısıyla da kendisine bunların kapsamı dışında bir iş yaptırılmayan yâni *robotlaştırılması mümkün olmayan*, 2) ilminden ve ilminin kendisine bahşettiği özgürlükten aldığı destekle sözünü de sakınmayan, 3) ilmî vekârından tâviz vermeyen, ve 4) "idâre-i maslahât" kelimesi lûgatinde bulunmayan bendenizin imajının yıpratılması için görünürde iyi bir bahâne teşkil etmiştir.

Yalnızca Türkiye'yi değil fakat bütün Dünya'yı da etkilemiş olan Çernobil nükleer kazâsından bu yana 17 yıl geçmiş bulunmaktadır. TAEK'in benim ağzımla sürekli ifâde etmiş olduğu gibi, aslında, *Türkiye bu kazâdan fizikî bakımdan pek fazla etkilenmiş değildir*. (IAEA'nın resmî raporlarına göre Türkiye Avrupa'da Çernobil kazâsından etkilenen 17 ülke arasında 16. sırada bulunmaktadır.) Ama bir yandan radyasyon konusunda halkın doğal olan genel bilgisizliği, diğer yandan da bu bilgisizliğe dayanarak bu kazâyı Türkiye'nin her bakımdan aleyhine kullanmak isteyen *komplocular*'ın tezgâhladıkları destabilizasyon stratejisinin maalesef zaman zaman başarıya ulaşması *Türkiye'nin Çernobil Çilesi*'ni arttıran etkenler olmuştur.

Devlet Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na güvenmiş ve, mânen desteklediğini izhâr edememiş olsa bile, maddeten sonuna kadar desteklemiştir. Gerçekten de, TAEK Başkanı olarak, maddî imkân açısından bir dediğim iki edilmemiştir. Ayrıca ne sayın Başbakan ve ne de başka bir Bakan *Çernobil kazâsının sonuçları ve etkileri husûsunda* ne bana, ne TAEK'e ve ne de TAEK'den bir kimseye ne bir müdâhalede ve ne de bir telkinde bulunmuşlardır. TAEK bütçesinin dışında temin edilen, 2,5 milyar liraya (o günlerin râyiciyle yaklaşık 3,5 milyon dolara) yakın bir mablâğ sâyesinde de: 1) ölçüm lâboratuvarlarımızı Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı uzmanlarının dahi gıpta edecekleri bir düzeyde donatmamız, ve 2) Radyasyon Erken-Uyarı Sistemi Ağı'nı (RESA'yı) kurabilmek üzere gerekli techîzâtı satın almamız mümkün olmuştur.

Türkiye'nin Çernobil Çilesi ile organik bağı olan şahsî çilelerim dolayısıyla iki müsteşarın ve birkaç Bakanın husûmetini celbetmiş olmam; TAEK'in içinden bazı kimselerin ihânetlerine ve yaygın iftirâlarına mâruz kalmış bir odak noktası olmam; radyasyon meselesinin dışında bambaşka bir sebepten ötürü istiskâl edilerek azledilmem; hakkımda rüşvet iddialarıyla iki kere Başbakanlık Yüksek Denetleme Kuruluna, iki kere T.B.M.M. KİT Komisyonuna ve bir kere de Mâliye Bakanlığına şikâyet edilmem; hakkımda Türkiye halkını radyasyonla zehirlemiş olduğum iddiasıyla kamu dâvaları açılması ve TBMM Araştırma Komisyonu kurulması bu şahsî çilelerimin kaba hatlarını teşkil etmektedir.

³² Bk. Y. Lecerf ve E. Parker, *L'Affaire Tchémobyl/La Guerre deş Rumeurs*, Presses Universitaires de France, VIII+392 sayfa, (1987).

"Çernobil Komplosu"

Azlimden sonra da 1993 sonuna kadar sürmüş ve hepsinden de beraat etmiş olduğum söz konusu tahkikat ve dâvâların sebep olduğu bu çilelerim süresince, ve bunlara rağmen, Cenâb-ı Hakk'ın: 1) sabrımın, sükûnetimin, vekârımın, dirâyetimin, selâbetimin, adâletimin, merhametimin ve ihsânımın körelmemesini lûtfetmiş olmasının; 2) beni Türkiye'nin bu kritik döneminde Devlet'imizin hizmetinde, *üstün görev anlayışı ve ferâgat-ı nefis sâhibi hârikulâde bir uzman ekipte birlikte çalışmış olmak* ve bu ekibin çalışmalarını yönlendirmiş olmakla şereflendirmiş olmasının; 3) benden "müşâvere etmek" hasletini esirgememiş olmasının; 4) müşâverelerden sonra vicdanî huzur ve kanaat-ı kâmile ile karar vermek ve verdiği karardan da aslâ geri dönmek irâdesi ile techiz etmiş olmasının *gerektiği gibi* hamdından ve şükründen âcizim.

İşte sırf Cenâb-ı Hakk'ın bu ilâhî lûtuflarının bedeli olsun diye, bana 1) *doğrudan doğruya*, ya da 2) TAEK'e ve Devlet'e çıkardıkları gâileler yüzünden *dolaylı olarak* çile çektirmiş olanlara *şahsî haklarımı* helâl ediyorum. Kamu'yu ilgilendiren hakların sâhibi ise Cenâb-ı Rabbü-l Âlemiyn'dir. Tabîdir ki buna karışmamam.

Gerisi...? Gerisi, idrâk edene, "*Bu kubbede kalan bir hoş sedâdır!*". Ve bu çilelerin hitâmında söylenecek olan da, Victor Hugo'nun bir şiirinde dediği gibi:

*Toutes ces choses sont passées comme l'ombre et comme le vent!*³³

* * *

³³ "Bütün bunlar gölge gibi, rüzgâr gibi geçti gitti!"

Prof.Dr. AHMED YÜKSEL ÖZEMRE

1935'de Üsküdar'da doğmuş; 1954'de Galatasaray Lisesi'nden, 1957'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik-Fizik Bölümü'nden ve 1958'de de Fransa Nükleer Bilimler ve Teknoloji Millî Enstitüsü'nden (INSTN: Institut National Des Sciences Et Techniques Nucléaires'den) mezun olmuştur. Bu itibarla Türkiye'nin ilk Atom Mühendisi'dir.

1969 yılında Profesör olan yazar İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Teorik Fizik Kürsüsü ve Matematiksel Fizik Anabilim Dalı başkanlıklarını 11 yıl yürüttükten sonra 1984'de kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Ayrıca Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürü, İst.Üniv. Fen Fakültesi Dekanı, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilim Kurulu Üyesi, TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Merkezi kurucu kurul üyesi, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Başkanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Danışmanı ve Nükleer Santral Proje Koordinatörü gibi görevlerin yanısıra Türkiye'yi NATO Bilim Komitesi'nde, OECD Nükleer Enerji Ajansı Yönetim Kurulu'nda, CERN (Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi) Konseyi'nde ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nezdinde de yıllarca temsil etmiştir. 1998-2000 arasında Türkiye Elektrik Üretim Ve İletim A.Ş. nin Genel Müdürü'nün "Akkuyu Nükleer Santral İhalesi" konusunda Danışmanı olarak çalışmıştır. Hâlen TAEK Danışma Kurulu Üyesi'dir.

Pozitif, sosyal ve dinî ilimler konularında 320 kadar makalesi bulunan Prof. Özemre'nin hâlen üniversitelerimizde okutulan ve defalarca yeniden basılmış olan:

- 1) *Nötronların Difüzyon Teorisi Cild:1*; İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Yay., 320 sayfa, (2 baskı).
- 2) *Nötronların Difüzyon Teorisi Cild:2*; İTÜ Nük.Ener.Enst.Yay., 310 sayfa.
- 3) *Contributions à la Théorie de la Diffusion des Neutrons Dépendant du Temps*; İTÜ Nük.Ener.Enst.Yay., 60 sayfa.
- 4) *Çağdaş Fiziğe Giriş Çözümlü Problem Kitabı* (Şehsuvar Zebitayan ile birlikte); İTÜ Elektrik Fakültesi Yay. ve İst.Üniv.Fen Fak. Yay. 190 sayfa, (2 baskı)
- 5) *Çağdaş Fiziğe Giriş Ders Kitabı*; İTÜ Elek.Fak.Yay. ve İst.Üniv.Fen Fak. Yay. 198 sayfa, (3 baskı).
- 6) *Teorik Fizik Dersleri Cild 1: Fizikte Matematik Metotlar*; İst.Üniv.Fen Fak. Yay., 360 sayfa (İTÜ/1971 basımının tıpkıbasımı), (2 baskı)
- 7) *Teorik Fizik Dersleri Cild 2: Klâsik Teorik Mekanik*; İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 280 sayfa. (2 baskı)
- 8) *Teorik Fizik Dersleri Cild 5: Isı Teorisi*; İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 210 sayfa, (2 baskı).
- 9) *Teorik Fizik Dersleri Cild 5/I: Isı Teorisi Çözümlü Problem Kitabı* (Emine Rıza ile birlikte); İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 300 sayfa.

"Çernobil Komplosu"

- 10) *Teorik Fizik Dersleri Cild 8: Kozmolojiye Giriş*; İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 142 sayfa.
- 11) *Teorik Fizik Dersleri Cild 7: Gravitasyonun Rölâivist Teorileri*; İst.Üniv.Fen Fak. Yay., 202 sayfa.
- 12) *Teorik Fizik Dersleri Cild 4: Klâsik Elektrodinamiğe Giriş*; İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 135 sayfa.

başlıklı te'lif kitapları ve, aralarında Prof.Dr. Toshihiko Izutsu'dan çevirmiş olduğu *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar* ile *Tao-culuk'taki Anahtar-Kavram-lar* da olmak üzere, *11 cild ilmî eser tercümesi* yanında:

İlimde Demokrasi Olmaz (2 baskı),
Türkiye'nin Çernobil Çilesi,
İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı (2 baskı),
Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı (4 baskı),
Gel De Çık İşin İçinden (4 baskı),
Geçmiş Zaman Olur Ki...,
Kâmil Mürşidin Portresi (Editörü Necmettin Şahinler),
Aklın Yolu İlimdir (Cemâl Uşşak ile birlikte),
Kur'ân-ı Kerîm ve Tabiat İlimleri (Tenkidî Bir Yaklaşım),
50 Soruda Türkiye'nin Nükleer Enerji Sorunu (2 Baskı), Prof.Dr. Ahmet Bayülken ve Prof.Dr. Şarman Gençay ile birlikte,
Portreler, Hâtıralar...,
Din, İlim, Medeniyet (Düşünceler),
Ah Şu Atom'dan Neler Çektim!,
Toma'ya Göre İncil ya da Hz İsa'nın 114 Hadîsi (2 baskı),
Üsküdar, Ah Üsküdar!...(2 baskı),
Muhabbet ve Mücâdele Mektupları,
Fiziksel Realite Meselesine Giriş,
Kâmil Mürşitlerin Mirası (Necmettin Şahinler ile birlikte),
Çernobil Komplosu

başlıklı te'lif kültür kitapları, ve

Râşid Erer'in *Türklere Karşı Haçlı Seferleri* ile
Fehmi Tandıç'ın *Öz Söz*

isimli eserlerinin kritik edisyonları bulunmaktadır.

Türkiye Yazarlar Birliği, Prof. Özemre'yi: 1996 yılında *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı* isimli eseriyle *Hâtırât Dalı*'nda ve 1998 yılında da Prof.Dr. Toshihiko İzutsu'dan çevirdiği *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar* (3 baskı) başlıklı çevirisiyle *Çeviri Dalı*'nda "*Yılın Sanatçısı*" ödülleriyle lâıyk görmüştür.

Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve İspanyolca bilen Prof. Özemre evlidir; iki kızı ve bir de torunu vardır.■